

בבית המשפט העליון בשבתו כבית משפט לערעורים פליליים

ע"פ 7621/14

ע"פ 7647/14

ע"פ 7680/14

ע"פ 7777/14

ע"פ 8495/14

ע"פ 80/15

ע"פ 572/15

ע"פ 590/15

לפני :
כבוד השופט נ' הנדל
כבוד השופט י' עמית
כבוד השופטת ד' ברק-ארז

המערער בע"פ 7621/14
(המשיב בע"פ 7647/14) :
אהרן גוטסדינר

המערער בע"פ 7680/14
(המשיב בע"פ 7647/14) :
מאיר רואימי

המערער בע"פ 7777/14
(המשיב בע"פ 7647/14) :
יצחק אוחנה

המערער בע"פ 8495/14
(המשיב בע"פ 7647/14) :
מאיר רוזנטל

המערער בע"פ 80/15 (המשיב
בע"פ 572/15) :
חיים בן חיים

המערער בע"פ 590/15 :
שרון אפריאט

נ ג ד

המשיבה (המערערת בע"פ
7647/14 וע"פ 572/15) :
מדינת ישראל

ערעורים על פסק דינו של בית המשפט המחוזי בירושלים
מיום 29.09.2014 בת"פ 260/08 שניתן על ידי כבוד השופט
א' כהן

בשם המערער בע"פ 7621 והמשיב בע"פ 7647/14 :	עו"ד ליזי שובל-בר
בשם המערער בע"פ 7680/14 והמשיב בע"פ 7647/14 :	עו"ד מיכאל עירוני
בשם המערער בע"פ 7777/14 והמשיב בע"פ 7647/14 :	עו"ד דבורה אטיה
בשם המערער בע"פ 8495/14 והמשיב בע"פ 7647/14 :	עו"ד אירית באומהורן
בשם המערער בע"פ 80/15 והמשיב בע"פ 572/15 :	עו"ד מארון אבו נאסר ; עו"ד יעקב עקאלה
בשם המערער בע"פ 590/15 :	עו"ד גיל עשת
בשם המשיבה (המערערת) בע"פ 7647/14 וע"פ 572/15) :	עו"ד דגנית כהן-ויליאמס, עו"ד סיגל בלום ; עו"ד ארז פדן

פסק-דין

תוכן עניינים

4.....	השופט נ' הנדל :
4.....	פתח דבר.....
6.....	רקע כללי.....
6.....	התנאים להכרה בלימודי רבנות לצורך דירוג אקדמי.....
11.....	הקמת מכללת "יחוה דעת", מכללת "דרכי הוראה" ומכללות נוספות לאנשי כוחות הביטחון.....
14.....	המחלוקת שבין הרב בקשי דורון למועצת הרבנות הראשית וחזרת הרבנות מההכרה במתווה יחוה דעת.....
15.....	ההליכים בבג"ץ סקעת.....
17.....	הוראת הרב בקשי דורון לאוחנה.....
18.....	מפעל המכללות והנפקת התעודות בשנים 1999-2003.....
19.....	הליכים קמא.....
19.....	תמצית כתב האישום.....
24.....	פסק הדין בבית המשפט המחוזי.....

26דיון והכרעה בערעורו של יצחק אוחנה (ע"פ 7777/14).....
28האם נקבעו קריטריונים חדשים לקבלת תעודת השת"ג.....
35עבירה של מתן תעודה כוזבת.....
44עבירה של מרמה והפרת אמונים.....
50קבלת דבר במרמה והקשר הסיבתי בין הנפקת התעודות להטבות השכר – כללי ופרטני.....
56שבועת השקר בבג"ץ סקעת.....
58הגנת הצידוק בשל פעולה על פי צו של רשות מוסמכת.....
63הגנה מן הצדק – כללי ופרטני.....
78הערעורים על גזר דינו של אוחנה.....
81דיון והכרעה בערעורו של אהרון גוטסדינר (ע"פ 7621/14).....
83העבירות במכללת "אריאל".....
100העבירות במכללת "קארו".....
103הערעורים על גזר דינו של גוטסדינר.....
107השופט י' עמית:
107דיון והכרעה בערעורו של מאיר רוזנטל.....
108רקע והיכרות עם הדמויות והמכללות הנוגעות לעניין.....
112תמצית טענותיו של רוזנטל בערעור על הכרעת הדין.....
113תעודת "יורה יורה".....
120אישורים בדבר משך והיקף הלימודים.....
121אישורי לימודים תורניים קודמים.....
123חסותן של "שיבת הגר" א ומכללת דרכי הוראה – חסות פיקטיבית?.....
130קבלת דבר במרמה: דרישת הקשר הסיבתי.....
138הרשעתו של רוזנטל גם בניסיון לקבלת דבר במרמה.....
140היקף המרמה.....
145גניבה בידי מורשה.....
151עבירות מס והלבנת הון.....
156הגנה מן הצדק.....
160הערעורים על גזר הדין של רוזנטל.....
164מילים לפני סיום.....
166תרשים.....
166השופטת ד' ברק-ארז:
166פתח דבר.....
167הערעורים בעניינו של רואימי – ע"פ 7680/14 וע"פ 7647/14.....
167רקע כללי, תמצית האישומים ועיקרי הכרעת הדין.....
171ערעורו של רואימי על הכרעת הדין.....
191הערעורים על גזר דינו של רואימי.....

195	ערעורו של אפריאט – ע"פ 590/15
195	רקע כללי, תמצית האישומים ועיקרי הכרעת הדין
196	הטענות בערעור
198	דיון והכרעה
204	ערעורו של אפריאט על גזר הדין
207	הערעורים בעניינו של בן חיים – ע"פ 80/15 וע"פ 572/15
207	רקע כללי, תמצית האישומים ועיקרי הכרעת הדין
209	עיקרי גזר הדין
210	הטענות בערעורים
211	דיון והכרעה
212	סיכום תוצאות הערעורים שנדונו
213	מחשבות לקראת סיום
215	אחרית דבר – השופט הנדל
221	תוצאות פסק הדין

השופט נ' הנדל:

מונחים בפנינו שבעה ערעורים שאוחדו על פסק דינו של בית המשפט המחוזי בירושלים (ת"פ 260/08, כב' השופט הבכיר א' כהן), וכן ערעור המדינה על קולת העונש בגזר הדין ביחס לחמישה מהמורשעים (ע"פ 7647/14 וע"פ 572/15).

פתח דבר

1. שלטון החוק (Rule of Law) הוא עקרון יסוד במשטר הדמוקרטי. לעקרון זה צדדים וצידוקים מגוונים, ועסקו בו רבים מבין אנשי המשפט, חוקרי מדע המדינה, פילוסופים פוליטיים, פסיכולוגים חברתיים וסוציולוגים של הפוליטיקה. בענייננו משתקפים, ביתר שאת, תפקידו המרכזי של שלטון החוק כשומר הסף המבטיח את פעילותה ההוגנת והשוויונית של הרשות המנהלית; ועובדת היותו עוגן משפטי-מוסרי-ופוליטי לפעילותה של הרשות לטובת הציבור, ללא משוא פנים, בצורה גלויה ושקופה המאפשרת פיקוח, בקרה וביקורת. כדבריו של הנשיא מ' שמגר: "הוא [שלטון החוק] שבונה את חומת המגן בפני האנרכיה והוא שמבטיח את קיום הסדר הממלכתי" (בג"ץ 428/86 יצחק ברזילי נ' ממשלת ישראל, פ"ד מ(3) 505, 555 (1986)). ובניסוחו הקולע של פרופ' יוסף רז:

“In curtailing arbitrary power, and in securing a well-ordered society, subject to accountable, principled government lies the value of the rule of law” (JOSEF RAZ, ETHICS IN THE PUBLIC DOMAIN 361 (1994)).

שלטון החוק עקרון חשוב הוא. ראשו בשמיים, בכללים מופשטים, אך עיניו מכוונות אל הפרט וצרכיו היום-יומיים והארציים.

קשת העבירות הציבוריות, או עבירות נגד הציבור, על מגוון נסיבות ביצוע – היא רחבה. למשל, יש ואיש ציבור פועל להגדיל את הונו האישי ויש שהוא פועל להיטיב עם הציבור אליו הוא משתייך. אלו ואלו עבירות על פי חוק הן. אלו ואלו רלוונטיות למקרנו. תחילתה של הפרשה בכשלים מנהליים ואי הקפדה על עקרונות היסוד של המנהל הציבורי ובראשם: סדרי המנהל ושמירה על כללים בסיסיים. אלה הובילו – צעד אחר צעד – למסכת אירועים עגומה שהסתיימה בעבירות פליליות חמורות ושונות. “עבירה גוררת עבירה” (משנה, אבות ד, ב). משנפרץ הסכר, ולו במעט, לא ניתן לעצור את הסחף. מה שהחל כסטייה מנהלית קלה, הפך במהרה לקרדום עבור בעלי אינטרסים שונים שפעלו במרמה ובכזב לטובתם האישית. זוהי דוגמה נוספת לכך שבמקום בו לא שולט החוק, מטשטש הגבול בין הציבורי לפרטי, בין האסור למותר, בין הטוב לרע ובין האמת לשקר. כך בראייה מלמעלה על הפרשה כולה. כמובן, אדם אדם בחטאו יורשע וייענש. נכון להדגיש כבר בשלב זה, כי על אף שהוגש כתב אישום אחד כנגד כל המערערים, חלקו של כל אחד מהם בפרשה הוא שונה – הן בסוג העבירות והן בנסיבות שהובילו לביצוען. כך למשל, לא כל המערערים השיאו את רווחיהם האישיים. ואולם התוצאה הכוללת של המקרה מחייבת מחשבה והפקת לקחים גם ברמה הכללית.

2. בין השנים 1999-2003 הנפיקה הרבנות הראשית לישראל אלפי תעודות השכלה תורנית גבוהה (להלן: תעודות השת"ג או השכת"ג) לאנשי כוחות הביטחון – בצה"ל, במשטרת ישראל ובשב"ס. התלמידים למדו לימודי הלכה במסגרות תורניות שנפתחו עבורם באופן מיוחד במקומות שונים ברחבי הארץ, במטרה להיות זכאים לתעודת השת"ג. תעודות אלה זיכו את מי שקיבל אותן בהטבות שכר משמעותיות אשר שולמו מהקופה הציבורית. בפסק דינו של בית המשפט המחוזי נקבע כי מסלולי הלימוד הרבים שנפתחו ברחבי הארץ, חלקם בהנהגתן של דמויות רבניות מוכרות ומובילות, לא הוכרו באופן רשמי על ידי הרבנות הראשית, משרד החינוך וגופי הביטחון ולא עמדו בתנאי הסף לקבלת הטבות השכר. לשם השלמת התנאים הנדרשים לקבלת התעודות והטבות השכר, זויפו מסמכים ודווחו דווחי כזב לרשויות, במטרה

ליצור מראית עין לפיה מסלול הלימודים עומד בתנאים הנדרשים. התעודות ניתנו במרמה בשעה שהמחזיקים בהן לא עמדו בקריטריונים המינימליים שנקבעו על ידי הגופים המוסמכים ולא היו זכאים להטבות השכר. מעשי המרמה הובילו להוצאות ענק ולמעמסה כבדה וממשית על הקופה הציבורית. הנאשמים בתיק זה היו שותפים – ברמות שונות – במעשי המרמה ובהנפקת תעודות כוזבות אלה.

כתב אישום בפרשה הוגש כנגד עשרה נאשמים. שלושה מבין הנאשמים הודו במיוחס להם במסגרת הסדר טיעון ודינם הוכרע ונגזר בנפרד. דינם של יתר הנאשמים הוכרע בהליך שמיעת ראיות שנמשך שלוש שנים ובמהלכו נשמעו מאות עדויות. הכרעת דינו המקיפה, הסדורה והיסודית של בית המשפט המחוזי נפרשת על פני 844 עמודים וגזר הדין מונה קרוב למאה עמודים. במסגרת פסק הדין הורשעו שבעה נאשמים, ועל חלקם הושתו עונשי מאסר כבדים לצד קנסות כספיים. הערעור על הכרעת הדין מוגש על ידי שישה מהמורשעים בהליך קמא. מנגד, הגישה המדינה ערעור על קולת העונש שנגזר על חמישה מבין המורשעים. טיעוניהם של הצדדים נכתבו בהרחבה ובפירוט רב על פני מאות עמודים, והשלמות לטיעונים נשמעו בפנינו במשך שעות רבות במהלך מספר ימי דיון מלאים. היקף הפרשה ומספר הנאשמים הוביל לכך שהחלטנו – בדומה לתיקים אחרים בהיקף חומר מעין זה – לפצל את כתיבת פסק הדין בין שופטי ההרכב. עם זאת, נושאים אשר חזרו אצל מספר מערערים – סוגית הקשר הסיבתי בעבירה של קבלת דבר במרמה; וטענת הסניגורים להגנה מן הצדק – זכו בנוסף גם לדיון מרוכז וכללי. בפתח הדברים יובא, בהרחבה, רקע כללי לפרשה כולה, ולאחריו יידון ערעורו של כל אחד מהמורשעים בנפרד.

רקע כללי

התנאים להכרה בלימודי רבנות לצורך זירוג אקדמי

3. במשרות ציבוריות רבות דרגת השכר מושפעת, בין היתר, מהשכלתו הפורמאלית של מקבל השכר. על-פי רוב, השכלה פורמאלית משמעה לימודים במוסד אקדמי מוכר. כמקובל במוסדות אקדמיים, בהשלמת כל חובות הלימודים ממציא המוסד האקדמי – שפעילותו מותנית באישור המועצה להשכלה גבוהה ומפוקחת על ידה – תעודת גמר המצביעה על זכאותו של בוגר מסלול הלימודים לתואר. אחוז לא מבוטל מאזרחי המדינה משקיע זמן ומשאבים בהשכלה תורנית במסגרות שאינן אקדמיות. מסגרות אלה כוללות ישיבות גבוהות, ישיבות הסדר וכוללים תורניים מסוגים שונים. בחלק מהמשרות הציבוריות, הוכרה גם השכלה תורנית מסוג זה כהשכלה המזכה בהטבות שכר, בדומה להשכלה אקדמית. לשם יצירת סטנדרטים

קבועים, קבעה הרבנות הראשית לישראל תבחינים אשר לפיהם מוענקת תעודת השכלת תורנית גבוהה (לעיל ולהלן: השת"ג או השכת"ג) – המקבילה לתעודה המונפקת עבור בוגרי מוסדות אקדמיים – אשר ניתנת כתנאי להטבות השכר. בתבחינים אלה, שפורסמו על ידי הרבנות הראשית בתאריך 20.02.1996 (ת/100). להלן: נהלי הרבנות הראשית) ואשר אומצו לאחר מכן על ידי המשטרה, הצבא והשב"ס נכתב כך:

- "תעודה השכת"ג יקבל מי שעמד בתנאים דלהלן:
1. מילא והגיש בקשה לקבלת תעודה להשכת"ג בהתאם לטופס שנערך ע"י ועדת הבחינות שמונתה לעניין זה ע"י מועצת הרבנות הראשית וצרף לבקשה את המסמכים הבאים: א. שתי סמיכות לרבנות מרבני עיר המוכרים לצורך זה ע"י הרבנות הראשית או סמיכות משני חברי מועצת הרבנות הראשית" ב. אישור שלמד בישיבה גבוהה/כולל 7 שנים או יותר מלאחר הגיעו לגיל 18 שנה.
 2. עבר שלש בחינות מתוך רשימת הבחינות המתקיימת ע"י הרה"ר או עבר שלש בחינות במסגרת הישיבה/הכולל שבו הוא למד וכתנאי שבחינות אלו יוכרו ע"י ועדת הבחינות שמונתה ע"י מועצת הרבנות הראשית".

למעשה, קובעים התבחינים שלושה תנאי סף לקבלת תעודת השת"ג:

תעודת "יורה יורה" – סמיכה לרבנות משני רבני עיר מוכרים על ידי הרבנות הראשית לישראל או מחברי מועצת הרבנות הראשית. סמיכה זו מכונה "יורה יורה". בהקשר זה, המילה "יורה" היא מלשון הוראה. תעודה זו מעידה על כך שהמחזיק בה נבחן בעל-פה על ידי שני רבנים מוכרים, גילה בקיאות בתחומי הלכה מרכזיים ועל כן הוא ראוי להיות מורה הלכה.

היקף ומשך הלימודים – אישור על לימודים תורניים בהיקף של לפחות 35 שעות שבועיות בישיבה גבוהה או כולל, במשך תקופה של מספר שנים. בנהלים המקוריים מספר השנים עמד על 7 שנים. אולם, בשלב מסוים שונה המספר 7 והומר ב-5 שנים. לצד זאת, בנהלי משרד החינוך שנקבעו לצורך הטבות שכר למורים נקבע: "למד בישיבה גבוהה, 'כולל' או בישיבת הסדר, המוכרים על ידי הרבנות הראשית, לפחות 4 שנים לאחר גיל 18 או לאחר סיום כיתה י"ב, ולפחות 35 שעות בשבוע בכל שנה" (ת/101). כך או כך, מדובר על מספר שנים של לימוד אינטנסיבי במשך שעות רבות ביום.

בחינות – שלוש בחינות בכתב של הרבנות הראשית. ככלל, מחלקת הבחינות ברבנות הראשית מאפשרת להיבחן מספר פעמים בשנה בתחומי הלכה מרכזיים. עמידה בבחינות הרבנות היא תנאי לתעודת הסמכה הניתנת על-ידי הרבנות הראשית. בחינות אלה מקיפות סוגיות הלכתיות שונות: איסור והיתר; שבת; עירובין; נידה ומקוואות; שמחות. יובהר, כי תעודת ההשת"ג היא אינה תעודת הסמכה של הרבנות, אלא תעודה על כך שהאוחז בה הוא בעל השכלה תורנית גבוהה. לשם זכאות לתעודה זו יש לעבור בהצלחה רק שלוש בחינות מבין נושאי ההלכה המוצעים. בנהלי הרבנות הראשית (ת/100 הנזכר) מופיעה גם האפשרות: "... או עבר שלוש בחינות במסגרת הישיבה/הכולל שבו הוא למד ובתנאי שבחינות אלו יוכרו ע"י ועדת הבחינות שמונתה ע"י מועצת הרבנות הראשית". כלומר, תנאי נוסף לקבלת תעודת השת"ג, לצד תעודת "יורה יורה" ורקע תורני קודם, הוא הצלחה בשלוש בחינות בתחומי הלכה שונים, אשר הוכרו על ידי מחלקת הבחינות ברבנות הראשית.

4. תבחינים אלה שנקבעו בנהלי הרבנות הראשית אומצו, כאמור, גם על ידי גופי הביטחון השונים כתנאי להטבות השכר לבעלי השכלה תורנית גבוהה. טרם פירוט הנהלים המחייבים בגופי הביטחון השונים, ראוי להבהיר כי המונח "הסמכה לרבנות" חוזר במובן שונה בשלושה הקשרים: א. תעודת "יורה יורה", שעניינה הסמכה לרבנות הניתנת על ידי שני רבנים המוכרים על ידי מועצת הרבנות הראשית. תעודה זו היא תנאי לקבלת הסמכה לרבנות מאת הרבנות הראשית; ב. על מנת לקבל תעודת הסמכה לרבנות מאת הרבנות הראשית, בנוסף לתעודת "יורה יורה", יש צורך גם בצליחת מספר בחינות חובה הנערכות על ידי מחלקת הבחינות של הרבנות הראשית (ראו לעיל); ג. המונח "סמיכה לרבנות" המופיע בחלק מהמסמכים של גופי הביטחון משמעותו – תעודת השת"ג ולא תעודת הסמכה לרבנות מאת הרבנות הראשית לישראל. כעת, אסקור בקצרה את התנאים במערכות הביטחון השונות.

הנהלים במשטרה

בתאריך 25.05.1992 פרסמה משטרת ישראל הודעה שעסקה ב"דירוגי שכר לבעלי השכלה על-תיכונית" (הודעת כ"א 23/92). בסעיף 2(א)(2) (א) לנספח להודעה נקבע כי בעל תעודה "מוסמך לרבנות" אשר משרת בתפקיד רבני זכאי לתוספת שכר של דירוג מהנדסים, ואילו מי שאינו משרת בתפקיד רבני זכאי לדירוג מדעי החברה והרוח. בעקבות הקמת מכללת "דרכי הוראה", עליה יפורט להלן, ושאליות שהוגשו לאגף כוח אדם במשטרה בנוגע להכרה בלימודים תורניים בתוכנית שנפתחו עבור אנשי כוחות הביטחון, הוציאה המשטרה מסמך שכותרתו: "הכרה בתעודות רבנות לצורך

דירוג שכר – הנחיות" (ת/146). במסמך זה צוין שהכרה בהשכלה תורנית משמעה: תעודת "יורה יורה" ו"הסמכה לרבנות". הובהר כי "הסמכה לרבנות משמעה תעודת הניתנת על ידי הרבנות הראשית לאחר מעבר מספר מבחנים לרבנות וכן דרישה של מינימום 4 שנ"ל (שנות לימוד) על תיכונים". בהבהרה נוספת מיום 24.01.1999 הובהר שהסמכה לרבנות צריכה להיות מאושרת על ידי מחלקת הבחינות ברבנות הראשית וזאת לאחר מילוי כל דרישות הרבנות, כולל לימודים של 4 שנות לימוד על-תיכוניות (ת/147). בבית המשפט המחוזי נערך דיון בשאלה האם המשטרה דרשה 4 שנות לימוד כדרישה עצמאית או רק כאימוץ של נהלי הרבנות הראשית לצורך תעודת הסמכה. בית משפט המחוזי הכריע כי לא היתה למשטרה קביעה עצמאית לגבי תקופת הלימודים וכי הקריטריונים אומצו מהרבנות הראשית: "עולה באופן עקבי, כי כל שדרשה המשטרה היה הגשתם של שני מסמכים: תעודת "יורה יורה" ואישור של הרבנות הראשית בדבר הסמכה לרבנות (תעודת השת"ג)" (פסקה 174 להכרעת הדין).

הנהלים בצה"ל

נהלי הטבות השכר לבעלי השכלה רבנית מעוגנים בפקודת מטכ"ל (36.0104, מיום 01.04.1978). גם כאן קובעת הפקודה חלוקה בין קציני הרבנות, אשר סמיכה לרבנות מעניקה להם דירוג שווה ערך למהנדסים, לבין קצינים שאינם משמשים בתפקידי רבנות הזכאים לדירוג מדעי הרוח והחברה. הפקודה קובעת כי נגדים בעלי השכלה רבנית זכאים להטבת שכר של 20%. הפקודה אינה מגדירה מה התנאים למוסמך לרבנות, ומשאירה את הדברים בידיו של הרב הראשי לצה"ל: "מוסמך לרבנות בעל תעודה שהוכרה ע"י הרב הראשי לצה"ל" (סעיף 3(ו) לפקודה). גם בנושא זה התגלעה מחלוקת בין התביעה וההגנה בנוגע לשאלה האם לצבא היו דרישות עצמאיות או שמא מדובר על אימוץ של הקריטריונים מהרבנות הראשית. על אף שקיימים מסמכים שונים בהם מוזכרת דרישה למספר שנות לימוד מינימאלי, בית המשפט קמא הכריע בשאלה זו וקבע כי גם לצבא לא היו קריטריונים משל עצמו: "אני קובע כי לצורך הכרה בלימודים תורניים כלימודים המזכים בהטבת שכר, דרש צה"ל את התקיימותם של שלושה תנאים: הצגת תעודת "יורה יורה" (סמיכה לרבנות); הצגת אישור של הרבנות הראשית, כי המבקש הינו מוסמך לרבנות (תעודת השת"ג); ואישור יציאה ללימודים" (פסקה 203 להכרעת הדין).

הנהלים בשב"ט

נוהל מספר 02-4002 של שב"ט קובע "דירוג שכר לבעלי השכלה על תיכונית" (ת/148). על פי הנוהל, מי שהוא מוסמך לרבנות יהיה זכאי לדירוג שכר של מהנדסים.

בנוגע לקריטריונים הקובעים מיהו מוסמך לרבנות, קבע בית המשפט קמא: "שוכנעתי כי, כטענת המאשימה, בכל הקשור לשאלה מיהו "מוסמך לרבנות", אימץ שב"ס את הקריטריונים של המשטרה, כפי שהוצגו בנוהל המשטרה... בדומה למשטרה כל דרישתו של שב"ס היתה להצגת שני מסמכים – תעודת "יורה יורה" ואישור הרבנות הראשית בדבר הסמכה לרבנות (היא תעודת ההשת"ג)" (פסקאות 226-227 להכרעת הדין). גם כאן, קבע בית המשפט המחוזי כי שב"ס, בדומה למשטרה ולצבא, לא גיבש נהלים עצמאיים אלא אימץ את נהלי הרבנות הראשית.

שינוי הנהלים בגופי הביטחון ונהלי דור המעבר

5. בעקבות פתיחתן של המכללות, עליהן יפורט בהמשך, אשר יצרו מסלולי לימוד מקוצרים לאנשי כוחות הביטחון והובילו לעלייה חדה במספר המבקשים הטבות שכר בגין לימודי רבנות; ובמקביל לסימני השאלה שעלו בנוגע לאופי וטיב מסלול הלימודים – במהלך שנת 1999 החלו גופי הביטחון לשנות את נהלי דירוג השכר (בדומה לכך אירע גם בכל הקשור להכרה בלימודים לצורך תארים אקדמיים בשלוחות חו"ל). כדי לא לפגוע באנשי כוחות הביטחון אשר היו באמצע מסלול הלימודים במכללות, יצרו גופי הביטחון נהלים לדור המעבר (להלן: תקנות המעבר). תכליתן של תקנות המעבר הוא לשנות את נהלי דירוג השכר לבעלי סמיכה לרבנות בלא לפגוע במי שהחל את לימודיו במכללות. תקנות אלה חולקו לשלוש קבוצות: מי שסיים את לימודיו לפני כניסת ההוראות החדשות זכה להטבות המלאות שתוארו לעיל, המקבילות להטבות השכר לבעלי תואר אקדמי; מי שהחל את לימודיו בתקופת דור המעבר, זכה להטבות מופחתות; ומי שהחל את לימודיו לאחר תאריך שנקבע בהוראות לא זכאי לכל הטבה, למעט מי שעיסוקו הוא בתחום הרבני.

כאמור, תקנות המעבר, הן של הצבא והן של המשטרה ושב"ס, התייחסו לשלושה פרקי זמן: מי שהחל את לימודיו לפני תאריך נקוב (01.11.1999 – צבא; 01.10.1999 – משטרה ושב"ס); מי שהחל את לימודיו לאחר תאריך נקוב (30.09.2001 – צבא; 01.06.2001 – משטרה ושב"ס); ומי שהחל את לימודיו בתווך שבין שני התאריכים. בבית המשפט המחוזי נשמעה טענת הגנה, לפיה הוראות המעבר מלמדות על כך שגופי הביטחון הכירו במסגרת לימודים של שנתיים, ועל כן קבעו את הוראות המעבר לפי פרק זמן של שנתיים. בית המשפט המחוזי דחה טענה זו וקבע: "תכליתן של הוראות דור המעבר לא הייתה לקבוע קביעה מהותית באשר למשך הלימודים הנדרש ללימודי סמיכה לרבנות" (פסקה 248 להכרעת הדין). מסקנה זו מתחזקת גם

לאור מסקנתו של בית המשפט קמא כי גופי הביטחון לא התערבו בתוכניות הלימודים ולא קבעו קריטריונים משל עצמם, אלא אימצו את מבחני הרבנות הראשית.

לסיכום חלק זה, עד לתום תקופת תחולתן של תקנות המעבר (וזו התקופה הרלוונטית לערעורים דנא) הוכרה תעודת השת"ג – אשר ניתנה בהתאם לנהלי הרבנות הראשית ועל ידה – על ידי הצבא, המשטרה ושב"ס לצורך הטבות שכר. נהלי הרבנות הראשית קבעו, כאמור, שלושה תנאים למתן התעודה: תעודת "יורה יורה" חתומה על ידי שני רבנים בכירים; הצלחה בשלושה מבחנים בתחומי הלכה שונים; ואישור על 4 שנות לימוד, לכל הפחות, במסגרות תורניות על-תיכוניות שכללו 35 שעות שבועיות לכל הפחות.

הקמת מכללת "יחוה דעת", מכללת "דרכי הוראה" ומכללות נוספות לאנשי כוחות הביטחון

6. בסמוך לשנת 1999 פתחה ישיבת "יחוה דעת", בניהולו של הרב דוד יוסף ובנשיאותו של אביו – הרב עובדיה יוסף – שניהן בעבר כרבה הראשי של ישראל, מסלול לימודים מיוחד שיועד לאנשי כוחות הביטחון, במטרה להעניק להם תעודות השת"ג אשר יזכו אותם בהטבות כספיות נכבדות. תלמידי המסלול היו אנשי כוחות הביטחון שלא למדו במסגרות תורניות קודמות ולא היו זכאים לתעודות השת"ג. הלימוד במכללות נועד להוות "תחליף" ללימוד במסגרות תורניות על-תיכוניות ומטרתו הייתה גם לאפשר לאנשי כוחות הביטחון לקבל הטבות שכר באמצעות "לימודים תורניים", בדומה להטבות שכר הניתנות על לימודים אקדמיים. היקף הלימודים במסלול זה עמד על 10 שעות שבועיות, ועל פי המובטח לתלמידים, בתום שנתיים וחצי הם יהיו זכאים לתעודת ההשת"ג ולהטבות השכר.

כאן המקום לציין כי מסלולי לימודים אלה הם בעלי פוטנציאל כלכלי משמעותי הן עבור המכללות והן עבור התלמידים. שכר הלימוד הנגבה מהתלמידים הושווה לשכר הלימוד האוניברסיטאי, ובדרך זו הוכנסו למכללות התורניות כספים רבים. גם הטבות השכר שניתנו לבעלי תעודת השת"ג היו משמעותיות מאד והבטיחו את הגדלת ההכנסה הקבועה ואף את הצבירה לקרנות הפנסיה. זו הסיבה שבעקבות פתיחת המסלול המיוחד בישיבת "יחוה דעת" (להלן: מכללת "יחוה דעת") נפתחו מכללות רבות ברחבי הארץ אשר הציעו מסלול לימודים מיוחד המיועד לאנשי כוחות הביטחון, כפי שיפורט להלן.

הואיל והיקף הלימודים במכללת "יחוה דעת", כמו ביתר המכללות, לא עמד בתנאי הסף לקבלת תעודת השת"ג – כפי שנקבעו בנהלי הרבנות הראשית ובתבחיני משרד החינוך – החלה מכללת "יחוה דעת" במגעים עם אנשי הרבנות הראשית במטרה להסדיר את תוכנית הלימודים ולאפשר את הענקת התעודה לבוגריה. ראשי מכללת "יחוה דעת" פנו לרבנות הראשית בבקשה לקביעת קריטריונים מיוחדים לאנשי כוחות הביטחון, שיהיו מקלים מהתנאים הנדרשים לקבלת תעודת השת"ג במסלול רגיל. יש לציין כי מסלול הלימודים שהציעה מכללת "יחוה דעת" עבור תעודת ההשת"ג (המקבילה לתואר B.A) כלל 2.5 שנות לימוד ובחינות ברבנות הראשית לישראל (7/נ). בתאריך 01.02.1998 שלח הרב שמואל סגל, מנהל מחלקת בחינות והסמכה ברבנות הראשית באותה תקופה (להלן: סגל), מכתב להנהלת מכללת "יחוה דעת", בו הוא מודיע כי "הרבנים הראשים לישראל שליט"א מאשרים את התוכנית ומברכים עליה, כמו כן הביעו את שביעות רצונם ממתכונת הלימודים שהוצגה בפניהם ומרמת הדרישות העולה מהתוכנית" (ת/100ג). במכתב זה צוינו תנאים נוספים לאישור התוכנית:

1. לבחינות יוכל לגשת מי שימציא המלצה מרב מוכר ע"י הרה"ר, כי אופיו ואורחות חייו הולמים מעמדו של בעל השכת"ג בישראל.
2. הלומדים במסגרת הנ"ל יגשו לבחינות מטעם הרבנות הראשית.
- ...
5. לצורך קבלת תעודה על התלמידים להצליח בשלוש בחינות לפחות (חובת ההצלחה היא ע"פ הקריטריונים הנהוגים ברה"ר).
6. על כל תלמיד להמציא לפני הרה"ר מסמכים המאשרים קביעות עיתים לתורה במוסדות תורניים לפחות ארבע שנים רטרואקטיבית (לצורך כך ניתן לצרף את שנות הלימודים במסגרת "המרכז ללימודי הלכה ומקורותיה" שנקבעו לשנתיים וחצי).
7. למי שיחסרו שנות לימוד יוכל להשלימם בקורסים מיוחדים שיכללו בסיומם בחינות נוספות או חיבורים תורניים שיאושרו ע"י מחלקת הבחינות ברה"ר.
8. על כל תלמיד להמציא לפני מחלקת הבחינות שתי הצהרות של רבנים המקובלים על הרה"ר בדבר סמיכה לרבנות - יש לתת לענין זה ארכה עד סמוך לקבלת התעודה המעניק תואר אקוילנטי B.A ביהדות מהרבנות הראשית".

בתגובה למכתב זה פנה הרב יוסף בן לולו, מנהל מכללת "יחוה דעת", לסגל בשאלה הנוגעת לקריטריונים להשלמת שנות הלימודים מ-2.5 שנות הלימודים במכללה ל-4 שנים כפי שנדרש על-ידי הרבנות (נ/3). מכתב זה הועבר לעו"ד מנחם ינובסקי (להלן:

ינובסקי), שניהן כיועצם של הרבנים הראשיים לישראל באותה תקופה. בתגובה לכך, ניסח ינובסקי את הכללים הבאים (להלן: מכתב ינובסקי):

"... (ב) תלמיד הלומד בכולל ערב המוכר על ידי הרבנות הראשית יחשבו לו כל שנתיים לשנת לימוד אחת אם למד בכולל לפחות 20 שעות שבועיות מלאות משך 10 חודשים בכל שנת לימוד;

(ג) מסגרות לימוד מיוחדות שיוכרו ע"י הרבנות הראשית לצורך לימוד לתעודה להשכלה תורנית גבוהה שמשך הלימוד פחות מארבע שנים אבל אינו פחות משנתיים, ניתן יהיה להשלים את שנות הלימוד ע"י פרסומים תורניים כדלהלן:

1. פרסום ספר תורני הלכתי שיאושר ע"י ועדת הבחינות של הרבנות הראשית

2. חיבור ופרסום 4 מאמרים הלכתיים תורניים, כל מאמר תורני יובא לשיקול דעת של ועדה כאשר הוא לא יפחת משבעה עמודי דפוס" (ת/100ד).

המתווה הוצג לרבנים הראשיים ואושר על ידם במכתב שנשלח מאת הרב רפאל דיין, עוזרו של הרב הראשי, מיום 22.07.1998, אל סגל, שניהן כאמור כמנהל מחלקת הבחינות ברבנות באותה העת (ת/100ה). בהמשך לכך, שלח סגל ליוסף בן לולו מכתב, בו הוא קובע: "הריני להבהיר כי לאחר שיחתי עם הראשון לציון הרה"ג אליהו בקשי דורון שליט"א, כולל ערב לצורך שנות לימוד למתן תעודת השכלה תורנית גבוהה הוא לימודים של 10-15 ש"ש" (6/נ). מתווה הלימודים שאושר על ידי הרבנים הראשיים וכלל הכרה ב-2.5 שנות לימודים בהיקף של 10 ש"ש, עם השלמת השנים הנוספות בחלופות שונות שהציע ינובסקי, יכונה כאן מתווה "יחווה דעת".

בעקבות הקמת מכללת "יחווה דעת" וההכרה של הרבנות הראשית במסלול הלימודים נפתחו, כאמור, מכללות נוספות ברחבי הארץ. בראשותן של חלק מהמכללות כיהנו דמויות רבניות מוכרות ודומיננטיות: הראשונה שבהן היא מכללת "דרכי הוראה לרבנים" בניהולו של הרב יוסף אליהו ובראשות אביו, הרב הראשי לשעבר, מרדכי אליהו ז"ל (לעיל ולהלן: מכללת "דרכי הוראה"). הרב יוסף אליהו הוא אחיו של הרב שמואל אליהו, רבה הראשי של העיר צפת וחבר מועצת הרבנות הראשית. בחיפה נפתחה מכללה במסגרת מוסדות "אריאל מרכזים ליהדות", שבראשותו של הרב הראשי של העיר חיפה הרב שאר ישוב הכהן ז"ל. בבאר שבע נפתחה מכללת "קול יהודה", בראשותו של רב העיר, הרב יהודה דרעי. בנוסף אליהן נפתחו מכללות-בת, בחסות מכללת "דרכי הוראה", כגון מכללת "חסדי יחיא" בבית שאן; מכללת "מרכז נריה" בקריית מלאכי, מכללת "גן-נר" בישוב גן-נר ועוד.

7. כאמור, במכתב שנשלח להנהלת מכללת "יחווה דעת" הביע סגל את תמיכת הרבנים הראשיים במתווה החדש שיועד לאנשי כוחות הביטחון. חרף זאת, בישיבה של הוועדה לנהלי וסדרי הבחינות וההסמכה של הרבנות הראשית (להלן: ועדת הבחינות) שהתקיימה 9 חודשים מאוחר יותר – בתאריך 04.02.1999, ולאחר שמכללות רבות החלו לפעול – העלה הרב הראשי לישראל, הרב בקשי דורון, את הנושא לדיון בפני ועדת הבחינות, בהביעו חוסר שביעות רצון מהמסלול: "שמענו לאחרונה על כך שבתי מדרש רבים פתחו מגמות להשכלה תורנית גבוהה לאנשי כוחות הביטחון, הבנתי ששרד החינוך אינו רואה בעין יפה את התכניות, מלבד זאת שיש בתכניות אלו משום איפה ואיפה שתלמיד ישיבה רגיל נדרש ללמוד חמש שנים במשך יום שלם כדי לקבל השכת"ג ואנשי כוחות הביטחון לומדים שעות ספורות בשבוע במשך שנה או שנתיים ומקבלים תואר דומה, ורמתם הלימודית רחוקה לאין ערוך מרמתו של תלמיד ישיבה ממוצע" (ת/126). לאור דברים אלה, הוחלט, באותה ישיבה, לבטל את מתווה "יחווה דעת" ולאפשר רק לקבוצת התלמידים שהחלה ללמוד במכללת "יחווה דעת" לסיים את מסלול הלימודים.

בישיבת מועצת הרבנות הראשית שהתקיימה בתאריך 15.03.1999, העלה הרב שמואל אליהו את הנושא, והביע את מורת רוחו מהחלטת ועדת הבחינות לבטל את הבחינות למסלול אנשי כוחות הביטחון במתווה "יחווה דעת" (ת/128). בתגובה לדבריו, הציע הרב בקשי דורון כי הרב שמואל אליהו יצטרף לוועדת הבחינות והצעתו אושרה. זה המקום להזכיר כי מכללת "דרכי הוראה" אשר פתחה מסלול לימודים לאנשי כוחות הביטחון, נוהלה על ידי אחיו של הרב שמואל אליהו והייתה בנשיאותו של אביו.

בתאריך 07.06.1999 התכנסה ועדת הבחינות פעם נוספת בכדי לדון בעניינין של המכללות. פרוטוקול הישיבה נכתב על ידי יצחק אוחנה, מי שהחליף את סגל בתפקיד מנהל מחלקת הבחינות ברבנות הראשית (מערער 2 בהליך זה. להלן: אוחנה) בתאריך 20.06.1999 (ת/127). סיכום תמציתי נכתב שבוע קודם – נ/3). בדיון הוחלט כי בשלב זה יש להכיר רק בשתי המכללות – "יחווה דעת" ו"דרכי הוראה" – וזאת משום שהן תחת הנהגתם של הרבנים הראשיים לישראל לשעבר [הראשונה בנשיאות הרב עובדיה יוסף והשנייה בנשיאות הרב מרדכי אליהו]. עוד נקבע, כי בהמשך תגבש הוועדה – על דעת מועצת הרבנות הראשית – תנאים שיאפשרו גם ליתר המכללות

לקבל הכרה. בישיבה זו הוחלט כי תנאי הסף יהיו: משך לימודים של שנתיים לכל הפחות ושלושה מבחנים מטעם הרבנות הראשית, שייערכו אצלה (החלטה זו תכונה החלטת חודש סיון).

החלטת חודש סיון הובאה לאישור בפני מועצת הרבנות הראשית ביום 05.07.1999. בישיבה זו הביעו הרב דרעי (רב העיר באר שבע וראש מכללת "קול יהודה") והרב שאר-ישוב (רב העיר חיפה וראש מכללת "אריאל") את מורת רוחם מכך שלעת הזאת הוחלט להכיר רק בשני המוסדות אשר בראשותם של הרבנים הראשיים. בתגובה לביקורת, הסביר הרב שמואל אליהו כי בשלב זה יש "לפרוץ דרך", וכי בהמשך, לאחר שהמסלולים יוכרו על ידי משרד החינוך, ייקבעו קריטריונים שיאפשרו הכרה במוסדות נוספים.

למרות החלטת חודש סיון להכיר במכללת "יחווה דעת" ו"דרכי הוראה", והניסיון של גורמים אחדים במועצת הרבנות הראשית להרחיב את התוכניות ולהכיר במכללות נוספות – נותר הרב בקשי דורון איתן בדעתו כי מסלולים אלה אינם ראויים והוא המשיך לפעול לסיכולם. בישיבת מועצת הרבנות הראשית ביום 25.10.1999 העלה הרב בקשי דורון פעם נוספת את סוגיית תעודות השת"ג לאנשי כוחות הביטחון, פרש את השתלשלות העניינים והביע את חששו מהעניין. עוד דיווח על כך שהרבנות הראשית החליטה לעצור את מסלולי הלימוד במתווה "יחווה דעת", למעט ביחס לקבוצה של 80 תלמידים ממכללה זו, שכבר התחילה בתוכנית הלימודים והוחלט לאשר לה לסיימה. דבריו של הרב בקשי דורון עוררו התנגדות בקרב כל הנוכחים בישיבה והוחלט לצרף גם את הרב שאר ישוב (שעומד בראש מכללת "אריאל") והרב דרעי (שעומד בראש מכללת "קול יהודה") לוועדת הבחינות שדנה בנושא.

ההליכים בבג"ץ סקעת

8. למרות החלטת חודש סיון – בגדרה הוחלט, כאמור, לאפשר לתלמידי המכללות "יחווה דעת" ו-"דרכי הוראה" להיבחן ברבנות הראשית לצורך קבלת תעודת השת"ג – עולה כי לנוכח התנגדותו של הרב בקשי דורון למסלול אנשי כוחות הביטחון, במבחנים שהתקיימו ברבנות הראשית בתאריך 24.10.1999 נבחנו רק תלמידי "יחווה דעת", ואילו לתלמידי "דרכי הוראה" לא התאפשר להיבחן במועד זה. לנוכח האפליה, בתאריך 24.10.1999 (הוא יום המבחן) עתר תלמיד ממכללת "דרכי הוראה" לבג"ץ (בג"ץ 7530/99 מאיר סקעת נ' מנהל מחלקת הבחינות ברבנות הראשית) (לעיל ולהלן: בג"ץ סקעת). במסגרת העתירה התבקש צו האוסר על קיום המבחנים, או למצער

האוסר על בדיקתם. בעקבות עתירה זו נתבקש אוחנה, בהיותו מנהל מחלקת הבחינות ברבנות הראשית, להסביר את המצב בנוגע להכרה של הרבנות הראשית במסלולי הלימודים וקיום הבחינות.

תגובת הרבנות שהוגשה לעתירה על ידי פרקליטות המדינה, אשר גובתה בתצהירו של אוחנה, גוללה את סיפורן של המכללות מראשיתן ופירטה את הסיבות בגינן החליטה הרבנות לחזור בה מההכרה במסלולים המיוחדים לאנשי כוחות הביטחון בהתאם למתווה "יחווה דעת". לדברי הרבנות, לנוכח תלונות שהתקבלו על כך שהמסלול מנוצל לרעה "על ידי תלמידים שכל תכליתם לקבל הטבות שכר במסלול מקוצר", וכן לאור העובדה שמשרד הביטחון הודיע כי כל עוד משרד החינוך לא יכיר במסלול, לא תוענק הכרה לאנשי כוחות הביטחון הלומדים בו – הוחלט על הקפאת המסלול והבחינות שנערכות במסגרתו. בנוגע למבחן שהיה צפוי להתקיים ביום הגשת הבג"ץ, הסבירה הרבנות, כי אין מדובר במבחן חדש, אלא במועד נוסף למבחן שהתקיים בעבר ל-60 מתלמידי מכללת "יחווה דעת". כיון שקבוצת תלמידים במכללת "יחווה דעת" הצטרפה מאוחר ולא נבחנה במועד שהתקיים, הוחלט לאשר להם להיבחן במועד נוסף. עם זאת, לאור בקשתו של העותר, הוחלט שלא לבדוק את המבחנים (ת/134).

חרף תגובת המדינה, ביקש העותר לעמוד על עתירתו. זאת מפני שלטענתו, הפרוטוקולים של ישיבת מועצת הרבנות הראשית מיום 25.10.1999 אינם מדויקים, וכי למעשה התקבלה בישיבה זו החלטה לפיה יש לאפשר לשתי המכללות "יחווה דעת" ו"דרכי הוראה" להמשיך במסלול כרגיל ולקיים מבחנים. לדבריו, ההחלטה על הקפאת המסלול התקבלה רק בנוגע ליתר המכללות. לדעת העותר, היה על הרבנות להמשיך לקיים את הבחינות ולאשר את מסלול הלימודים במכללת "דרכי הוראה" על-פי ההחלטה שהתקבלה.

בהתאם לכך, נדרשה המדינה להגיש לבג"ץ תגובה משלימה בנוגע לפרוטוקול הישיבה האמורה ובנוגע לאישור מסלולי הלימודים במכללות "יחווה דעת" ו"דרכי הוראה". גם על תגובה זו חתם אוחנה בתצהירו. בתגובת המדינה צוין: "בפועל, נמשכת ההקפאה של המסלול המיוחד לאנשי כוחות הביטחון להענקת תעודה להשכלה תורנית גבוהה... המדיניות כיום היא, כי אותם קריטריונים, החלים על כלל המועמדים לתעודה, יחולו גם על אנשי כוחות הביטחון, כולל הדרישה ללימודים בישיבה במשך חמש שנים" (ת/135). אוחנה חתם על התצהיר לתמיכה בתגובה המשלימה בתאריך 02.11.2000. ואולם, תגובה זו לא הוגשה בסופו של דבר לבית המשפט בשל הסכם

סודי, כך הוגדר על ידי בית המשפט המחוזי, אליו הגיעו הצדדים – העותר ואוחנה בשמה של הרבנות הראשית – בסמוך לכך.

9. על אף שהתגובה המשלימה מטעם הרבנות וכן התצהיר התומך בה כבר נכתבו ונחתמו, הצדדים ביקשו לסיים את ההליך מחוץ לכותלי בית המשפט. בתאריך 30.11.1999 חתם אוחנה על מסמך שתוכנו כדלהלן: "בשנת תש"ס הגישו תלמידי בית המדרש "דרכי הוראה" בקשה לתעודת השכלה תורנית גבוהה. בקשה זו אושרה על ידי הרבנות הראשית והתלמידים קבלו תעודת השכלה תורנית גבוהה מאחר ועמדו בקריטריונים שנקבעו בשעתו ע"י הרבנות הראשית לישראל. אף בעתיד כל תלמיד בכל מוסד שהוא ובכלל זה תלמידי בית המדרש "דרכי הוראה" שיעמדו באותם קריטריונים, יקבלו תעודה להשכלה תורנית גבוהה" (ת/136). הסכם זה לא הוצג לאנשי הפרקליטות או לבית המשפט, והוא הונח בכספת במשרדו של מנכ"ל הרבנות הראשית לישראל. בעקבות מסמך זה נמחקה העתירה.

הוראת הרב בקשי דורון לאוחנה

10. בעקבות הגשת בג"ץ סקעת, ובעקבות ההתנגדות לעמדתו של הרב בקשי דורון במועצת הרבנות הראשית, פנה הרב בקשי דורון לאוחנה בהוראה מעורפלת והורה לו לסיים את הפרשה. כך העיד הרב בקשי דורון בבית המשפט:

"אמרתי לו תעשה באופן שגמרנו, תגמור, חשבתי שמדובר במספר מסוים של בחורים שאפשר שתעלים עין, לא זוכר אם אמרתי את המילה או לא, אבל יותר ממשפט כזה לא אמרתי... אמרתי לו מצדי העניין מחוסל, תעשה שיתחילו לסגור את העניין בכל צורה שהיא, אבל התכוונתי לגמור את המספר הזה וגמרנו" (עמ' 633 לפרוטוקול).

יצוין כי בעקבות הוראה זו הגישה הפרקליטות כתב אישום נגד הרב בקשי דורון. המערערים אף ביקשו לעכב את ההליכים עד להכרעה באותו עניין, אך לא מצאנו להיעתר לבקשה. זאת הן מפני שניתן להכריע בערעור מבלי להמתין להכרעה של הערכאה המבררת והן מפני שההכרעה של בית המשפט המחוזי, כאשר תינתן, אף היא אינה חלוטה. הרלוונטי לענייננו הוא, כי כפי שעולה מהראיות בתיק זה, אוחנה הבין את הוראתו של הרב בקשי דורון כהוראה להנפיק תעודות לכל תלמידי המכללות באופן גורף. לטענת אוחנה, וכך אף השתכנע בית המשפט, לולא הוראה זו של הרב בקשי

דורון, הוא לא היה מנפיק את התעודות. יצוין כי לא קיבלנו הודעת עדכון מהצדדים בעניין, אך נראה כי עד לשלב זה התיק נגד הרב בקשי דורון עודנו מתנהל.

מפעל המכללות והנפקת התעודות בשנים 1999-2003

11. דומה כי משיצאה הרכבת מן התחנה, דוהרת היא מכוח האינרציה ללא הגה וללא בלמים – בלא אפשרות תמרון ובהעדר יכולת לעצור. השמועה על אודות מתווה "יחווה דעת" פשטה במהירות רבה הן בקרב אנשי הרבנות אשר ביקשו לפתוח מסלול דומה לזה של "יחווה דעת", והן בקרב אנשי כוחות הביטחון אשר ביקשו להירשם למסלול הלימודים המקוצר ולזכות בהטבות שכר ניכרות. כפי שצוין, כבר בסמוך למכתבם של הרבנים הראשיים וברכתם למכללת "יחווה דעת", הוקמו ברחבי מדינת ישראל מכללות רבות אליהן נרשמו מאות, ואף אלפים, מאנשי כוחות הביטחון במטרה לקבל את תעודת השת"ג המיוחלת ולזכות בהטבות שכר. כל זאת, במקביל לוויכוחים הבלתי פוסקים בין גורמים שונים ברבנות הראשית בנוגע לשאלה האם ראוי לאפשר מסלולי לימוד מיוחדים עבור אנשי כוחות הביטחון, כמו גם מגעים עם אנשי משרד החינוך והתכתבויות עם גורמים בגופי הביטחון השונים בנוגע לתנאי הסף להטבות שכר בגין השכלה תורנית גבוהה. אב הטיפוס לפעילותן של כל המכללות היה מכללת "יחווה דעת", אשר קיבלה את ברכתה הפורמאלית של הרבנות הראשית מאת הרבנים הראשיים העומדים בראשה. לתלמידי "יחווה דעת" הראשונים הונפקו תעודות השת"ג עוד במקביל להתנהלות הדיונים בבג"ץ סקעת. בעקבות התחייבותו של אוחנה למכללת "דרכי הוראה" במסגרת ההליך בבג"ץ, ובהתאם לדרך בה הבין אוחנה את הוראתו של הרב בקשי דורון, המשיכה הרבנות הראשית להנפיק אלפי תעודות השת"ג לכל תלמידי המכללות, וזאת חרף הצהרתה בפני בג"ץ – באמצעות אוחנה – על כך שמסלול הלימודים הוקפא.

חרף הוראתו של הרב בקשי דורון לאוחנה להכיר במסלול הלימודים המקוצר ולהנפיק לאנשי כוחות הביטחון שלמדו במתווה "יחווה דעת" את תעודת השת"ג, נוסח התעודה לא שונה. כלומר, נוסח האישורים שהונפקו לבוגרי מתווה "יחווה דעת" על ידי מחלקת הבחינות היה זהה לנוסח תעודות השת"ג "רגילות" שהונפקו לבוגרי ישיבות גבוהות. בהתאם לנהלי הרבנות הראשית, כלל הנוסח של תעודות השת"ג את אלה: אישור על תעודת "יורה יורה"; אישור על לימודים בישיבה גבוהה במשך 5 שנים בהיקף של 35 שעות שבועיות; ואישור על כך שהתלמיד עמד בהצלחה בשלושה מבחנים בתחומי הלכה שונים. כיון שאוחנה היה מודע לכך שתלמידי המכללות אינם עומדים בתנאים אלה – כמי שעמד בראש מחלקת הבחינות ברבנות הראשית והיה

אחראי על הנפקת התעודות – הוא דרש מתלמידי המכללות אישורים משלימים המעידים על לימודים קודמים (להלן: האישורים הנוספים). כפי שיפורט להלן, מאחר שתלמידי המכללות לא למדו במסגרות תורניות, וחלקם כלל לא ניהל אורח חיים דתי, אישורים כאלה לא היו בחזקתם של התלמידים. לצורך קבלת תעודת השת"ג הוגשו לרבנות הראשית אישורים מזויפים המעידים על לימודים קודמים.

הליכים קמא

תמצית כתב האישום

12. כתב האישום הוגש, כאמור, כנגד 10 נאשמים: מאיר רוזנטל, יצחק אוחנה, מאיר רואימי, שרון אפריאט, חיים בן חיים, דוד בן לולו, אהרון גוטסדינר, אברהם טרופ, יוני בן-ארי ואליעזר וקנין. שלושה מבין הנאשמים (דוד בן לולו, אברהם טרופ ואליעזר וקנין) הודו במיוחס להם במסגרת הסדר טיעון ודינם הוכרע ונגזר בנפרד. יוני בן ארי לא הגיש ערעור. ששת הנאשמים שנותרו הם המערערים בתיק זה. כתב האישום מייחס למערערים מעורבות – ברמות ובהיקפים שונים – בפרשת זיוף רחבה של תעודות השכלה תורנית גבוהה (תעודות השת"ג), אשר העניקו למחזיקים בהן הטבות שזר משמעותיות על חשבון הקופה הציבורית.

לפי עובדות כתב האישום, על אף שנעשו ניסיונות רבים, והופעלו לחצים כבדים על ידי חברי מועצת הרבנות הראשית, אשר לחלקם היו יד ורגל בהקמת המכללות – לא נקבעו נהלים חדשים לקבלת תעודות השת"ג. סיבה מרכזית לכך היא התנגדותו הנחרצת של מי שכיהן בתקופה הרלוונטית כרב הראשי, הרב בקשי דורון, לשינוי הנהלים ולהכרה בתנאי סף מיוחדים עבור אנשי כוחות הביטחון. הנאשמים בכתב האישום הואשמו בכך שהם זייפו מסמכים במטרה להערים על המוסדות השונים ולהעניק לתלמידי כוחות הביטחון את תעודת השת"ג. זאת על אף שתוכנית הלימודים במכללות לא תאמה את תנאי הסף לקבלת תעודות השת"ג – לא בהיקף הלימודים, לא ברמת התוכן ולא ביכולתם של התלמידים לעמוד בהצלחה במבחני הרבנות הראשית, כמו גם בקבלת תעודות "יורה יורה". בנוסף להענקת התעודות בחוסר סמכות, התעודות שהונפקו כללו נתוני כוזב: בתעודות נכתב כי התלמידים למדו בישיבה גבוהה 5 שנים בעוד הם למדו במכללות תקופה שלכל היותר עומדת על 2.5 שנים, ובחלק ניכר מהמקרים הלימודים נמשכו אף פחות משנתיים; התעודות ציינו כי המחזיקים בהן נבחנו בהצלחה, בעוד התלמידים כלל לא נבחנו על ידי הרבנות הראשית אלא במכללות, ובחלק מהמקרים אף לא נבחנו במכללות עצמן; התעודות כללו אישור לכך שהתלמידים קיבלו תעודת "יורה יורה", בעוד שלמעשה, בחלק מהמקרים, ידעו

המערערים כי תעודת ה"יורה יורה" היא מזויפת, או שלמצער היא ניתנה בחוסר סמכות. כמו כן, בחלק מהמקרים דווחו המערערים דווחי כזב וזייפו אישורים במטרה לקבל את תעודת ההשת"ג ואת ההטבות הכספיות הנובעות ממנה. להלן אסקור בקצרה את האישומים המיוחסים לכל אחד מהמערערים בכתב האישום, בסדר שבו הופיעו.

מאיר רוזנטל (להלן: רוזנטל) – רוזנטל היה פעיל במכללת "דרכי הוראה", ממנה הוא אף זכה למלגת מחייה חודשית. רוזנטל היה מהגורמים הדומיננטיים בפתיחת מסלול הלימודים לאנשי כוחות הביטחון, הן במסגרת מכללת "דרכי הוראה" והן במסגרת מכללות רבות שהוקמו בחסותה. כחלק מפעילותו בהקמת מסלול הלימודים לאנשי כוחות הביטחון, דאג רוזנטל להשגת האישורים הנחוצים לקבלת תעודות ההשת"ג. לשם כך הוא המציא לגורמי הרבנות הראשית אישורי לימודים כוזבים המעידים על כך שתלמידי המכללות למדו 35 שעות שבועיות במשך תקופה של מספר שנים, בידעו כי התלמידים למדו רק מספר שעות בודדות בכל שבוע. בנוסף, היה רוזנטל מעורב גם בניסוח תעודת "יורה יורה" והמצאתה לרבנות, בשעה שהוא יודע כי בחלק מהמקרים התלמידים כלל לא נבחנו בפני הרבנים וכי התעודה מזויפת. במספר מקרים (במכללת "בית שאן" ובמכללת "גן נר") חתם רוזנטל עצמו על תעודות ה"יורה יורה" כמגיד שיעור, וזאת על אף שהוא לא העביר שיעורים ולא בחן את התלמידים. כמו כן, נהג רוזנטל להחתים את אביו, הרב יעקב רוזנטל ז"ל (נשיא ישיבת הגר"א) ואת הרב דרוקמן, על תעודות ה"יורה יורה", מבלי שהם ידעו דבר כלשהו על אודות מסלול הלימודים.

רוזנטל קיבל את תעודות ההשת"ג והעבירם לתלמידי המסלול – בידעו כי הן מכילות נתונים כוזבים – במטרה שאלה תוצגנה בפני גורמי השכר והתלמידים יקבלו באמצעותן הטבות שכר משמעותיות.

גם על גביית שכר הלימוד מהתלמידים היה אחראי רוזנטל. במסגרת פעילותו זאת, חלק מהכספים אותם הוא גבה הופקדו בחשבון הבנק הפרטי שלו, ללא ידיעת מכללת "דרכי הוראה" ובמטרה לשלילת קבע של הכספים.

רוזנטל פעל להקמת מספר מכללות נוספות במקומות שונים בחסותה של מכללת "דרכי הוראה". כך לדוגמה הוא פתח מסלול לימודים בבית שאן (מכללת "חסדי יחיא" או מכללת "בית שאן"), בישוב גן נר, באור עקיבא ואף בביתו שלו. בראשית הדרך מכללות אלה פעלו תחת חסותה של מכללת "דרכי הוראה", אולם משרצה רוזנטל לשלשל את הכספים לכיסו הפרטי, הוא יצר מצג שווא בפני המכללות

לפיו הן קיבלו את חסותה של ישיבת הגר"א בחיפה, אשר היתה בנשיאותו של אביו. רוזנטל חתם בשם ישיבת הגר"א מבלי שהוסמך לכך. למעשה, הנהלת ישיבת הגר"א כלל לא ידעה על קיומו של מסלול לימודים המיועד לאנשי כוחות הביטחון, לא העניקה את הסכמתה לקיום מסלול לימודים תחת חסותה ולא האצילה לרוזנטל כל סמכויות לחתום בשם המוסד. ניתוקן של המכללות ממכללת "דרכי הוראה" איפשר לרוזנטל לגרוף לכיסו אחוזים ניכרים משכר הלימוד. גם במסגרות אלה המשיך רוזנטל להמציא את אישורי הכוזב לרבנות הראשית ולהשיג באמצעותם את תעודות ההשת"ג.

אף במכללות "אריאל" ו"קארו" רוזנטל היה גורם פעיל. הוא העביר את אישורי הלימודים לרבנות הראשית במכללות אלה ודאג לכל הקשור בהשגת תעודות ההשת"ג. במסגרת זו, הציג רוזנטל בפני גורמים במכללה מצג שווא, לפיו הרבנות הראשית גובה אגרה בסכום של כ- 1,200 ש"ח עבור הנפקת התעודה. בפועל, שלשל רוזנטל את דמי הטיפול האמורים לכיסו הפרטי. בגין תשלום זה מסר רוזנטל קבלה של מוסד פיקטיבי בשם "המאיר". על פי הנטען, גרף רוזנטל לכיסו סכום כולל של כ- 2,000,000 ש"ח, אשר לא דווח לרשויות המס. רוזנטל הואשם, בגין מעשים אלה, בעבירה של קבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות לפי סעיף 415 סיפא לחוק העונשין, התשל"ז-1977 (להלן: החוק או חוק העונשין); עבירה זו בנסיבות של סעיפים 25 ו-31 לחוק (ניסיון וסיוע); עבירה של זיוף מסמך בכוונה לקבל באמצעותו דבר בנסיבות מחמירות לפי סעיפים 418 ו-420 לחוק; עבירה של גניבה בידי מורשה לפי סעיפים 393(2) ו-3 לחוק; עבירת המרמה לפי סעיף 220(1) ו-5 לפקודת מס הכנסה; ועבירה של הלבנת הון לפי סעיף 3(א)(1) לחוק איסור הלבנת הון, תש"ס-2000 (להלן: חוק איסור הלבנת הון).

יצחק אוחנה (לעיל ולהלן: אוחנה) – אוחנה היה מנהל מחלקת הבחינות וההסמכה ברבנות הראשית בתקופה הרלוונטית. על פי עובדות כתב האישום, אוחנה הנפיק 1,500 תעודות השת"ג כוזבות לתלמידי המכללות ברחבי הארץ. באמצעות תעודות אלה התקבלו הטבות שכר, ששולמו מקופת המדינה, בגובה של 250,000,000 ש"ח, והיה ניסיון לקבל הטבות שכר בסום העולה על 1,000,000,000 ש"ח. אוחנה ציין בתעודות כי התלמידים למדו בישיבה גבוהה תקופה של 5 שנים, וזאת ביודעו כי משך הלימודים במכללה אינו עולה על שנתיים והיקפם עומד על 10 שעות שבועיות בלבד; הוא ציין כי התלמידים עברו בהצלחה את המבחנים, ביודעו כי הם לא נבחנו ברבנות הראשית כנדרש, וחלקם כלל לא נבחן; בחלק מהתעודות ציין אוחנה כי הן ניתנו על פי הוראת הרבנים הראשיים, הרב לאו והרב עמאר, וזאת מבלי שרבנים אלה הורו על כך ואף לא הכירו את התעודות. אוחנה הכיר את דרישות הרבנות הראשית לצורך הענקת

תעודות השת"ג, וידע כי בוגרי המכללות אינם עומדים בתנאי הזכאות לקבלת התעודה. במטרה לכסות על הכזב, ביקש אוחנה מהמכללות להמציא אישורים נוספים ביודעו כי גם אלה הם אישורי כזב. על מעשים אלה הואשם אוחנה בעבירות של קבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות – לפי סעיף 415 (סיפא) לחוק העונשין; ניסיון לקבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות לפי סעיף 415 (סיפא) בצירוף סעיף 25 לחוק; מתן תעודה כוזבת – לפי סעיף 281 לחוק; עבירה של מרמה והפרת אמונים – לפי סעיף 284 לחוק.

בנוסף, במסגרת בג"ץ סקעת הצהיר אוחנה בפני הפרקליט אשר ייצג את הרבנות בבית המשפט כי המסלול המיוחד שנפתח במכללות לתלמידי כוחות הביטחון מוקפא, וכי הוחלט שלא לקבל תלמידים חדשים ולערוך בחינות במסגרת מסלול זה. זאת על אף שבפועל, המשיך אוחנה להנפיק תעודות השת"ג לתלמידי המכללות. על הצהרה זו חזר אוחנה פעם נוספת במסגרת תגובה משלימה, שבסופו של דבר לא הוגשה לבית המשפט. בגין מעשים אלה, כתב האישום מייחס לאוחנה עבירה של שבועת שקר – עבירה לפי סעיף 239 לחוק.

מאיר רואימי (להלן: רואימי) – רואימי הקים וניהל את מכללת "חסדי יחיא" בעיר בית שאן. המכללה קמה בעצתו וביזמתו של רוזנטל, ופעלה בראשית דרכה תחת חסותה של מכללת "דרכי הוראה". במסגרת ניהול המכללה, הנפיק רואימי לתלמידים מסמכים כוזבים בדבר לימודים קודמים. כך לדוגמה, על אף שהמכללה הוקמה בשנת 1998 הומצאו לתלמידים אישורים על לימודים במקום החל משנת 1995. בחלק מהמקרים, הורה רואימי למגיד השיעור שרון אפריאט לחתום על האישורים, וזאת ביודעו כי אלה הם כוזבים. אישורי הלימודים הועברו לרוזנטל והוא שהגישם לרבנות הראשית כדי לקבל את תעודת השת"ג. רואימי גבה מהתלמידים במכללה שכר לימוד שנע בין 9,000-15,000 ש"ח, סכום שהצטבר ל-2,400,000 ש"ח. כספים אלה חולקו בין רואימי לרוזנטל. רואימי הואשם, בגין מעשים אלה, בעבירה של קבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות לפי סעיף 415 סיפא לחוק העונשין; עבירה של ניסיון לקבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות לפי סעיף 415 סיפא לחוק בנסיבות סעיף 25 לחוק; ועבירת המרמה לפי סעיף 220(5) לפקודת מס הכנסה.

שרון אפריאט (להלן: אפריאט) – אפריאט שימש כמגיד שיעור במכללת "חסדי יחיא". בגין פועלו במכללה קיבל 1,400 ש"ח. בהוראת רואימי, חתם אפריאט על אישורי לימודים המכילים נתונים כוזבים בנוגע להיקף הלימודים. בכך סייע אפריאט לתעשיית אישורי הכזב שנועדו לייצר מצג שווה בפני הרבנות הראשית וגופי הביטחון. כל זאת במטרה להשיג הטבות שכר לאנשי כוחות הביטחון באמצעות תעודות השת"ג.

אפריאט הואשם, בגין מעשים אלה, בעבירה של סיוע לקבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות לפי סעיף 415 (סיפא) לחוק, בצירוף סעיף 31 לחוק; ובעבירה של סיוע לניסיון לקבלת דבר במרמה לפי סעיף 415 (סיפא) לחוק בצירוף סעיף 25 וסעיף 31 לחוק.

חיים בן חיים (להלן: בן חיים) – בן חיים הקים וניהל, בסיועו של רוזנטל, מכללה ללימודים תורניים לאנשי כוחות הביטחון בישוב גן נר שבחבל התענכים. המכללה פעלה בחסות ישיבת הגר"א ובמתווה המכללות שיצר רוזנטל. שכר הלימוד במכללת עמד על 17,000 ש"ח, והסכום הכולל שהוכנס למכללה עמד על כ-1,700,000 ש"ח. אף סכום זה חולק בין בן חיים לרוזנטל. סכומים אלה לא דווחו לרשויות המס. למכללת "גן נר" לא הייתה תוכנית לימודים סדירה, ובן חיים ביקש מהרב אבשלום קיל, שהיה מגיד שיעור במכללה, לייצר תוכנית לימודים עבור התלמידים. בתמורה לכך שולמה לרב קיל משכורת חודשית של 1,000 ש"ח, אשר נרשמה בספרי המכללה כתרומה לבית הכנסת. לשם השגת תעודות השת"ג, הורה בן חיים לרב קיל לזייף מסמכים כוזבים המאשרים לימודים קודמים. יצוין כי האחרון הורשע בהליך נפרד בבית המשפט השלום, בעבירה של סיוע לקבלת דבר במרמה. בן חיים הואשם, בגין מעשים אלה, בעבירה של קבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות לפי סעיף 415 סיפא לחוק העונשין; עבירה של ניסיון לקבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות לפי סעיף 415 סיפא לחוק בנסיבות סעיף 25 לחוק; וכן עבירת המרמה לפי סעיף 220 (1) ו-5) לפקודת מס הכנסה.

אהרון גוטסדינר (להלן: גוטסדינר) – גוטסדינר שימש בתקופה הרלוונטית כרב מחוז צפון במשטרת ישראל. בתקופה זו, במקביל לעבודתו במשטרה, פעל גוטסדינר להקמת מסלול לימודים לאנשי כוחות הביטחון לצורך תעודת השת"ג במסגרת מוסדות "אריאל מרכזים ליהדות" בראשותו של הרב שאר ישוב הכהן ז"ל. גוטסדינר פעל לגיוס שוטרים, היה אחראי על בניית מערכי השיעור במכללה, ודאג לכל הקשור בהנפקת תעודות השת"ג. כחלק מאחריותו לתעודות השת"ג דאג גוטסדינר להשלמת המסמכים החסרים לתלמידי המסלול. הוא דיווח לרבנות הראשית על לימודים בהיקף של 35 שעות שבועיות, בעוד שבפועל התקיימו הלימודים רק 8 שעות שבועיות, זייף אישור לימודים קודמים והנפיק תעודות "יורה יורה" כוזבות, בהן צוינו תחומי לימוד ומבחנים שהתלמידים כלל לא השתלמו בהם. במסגרת זו הומצאו כ-100 תעודות השת"ג, אשר זיכו את המחזיקים בהן בהטבות שכר שנעו בין 2,000 ל-4,000 ש"ח לחודש.

בנוסף לפעולתו במכללת "אריאל", סייע גוטסדינר גם למכללת "קארו" בצפת בגיוס תלמידים, בהעברת נוסח אישורי ההשלמה הנדרשים ובהנפקת תעודות "יורה יורה". רוזנטל הואשם, בגין מעשים אלה, בעבירה של קבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות לפי סעיף 415 סיפא לחוק העונשין; בעבירה של סיוע לניסיון לקבלת דבר במרמה לפי סעיף 415 (סיפא) לחוק בצירוף סעיף 25 וסעיף 31 לחוק; עבירה של זיוף מסמך בכוונה לקבל באמצעותו דבר בנסיבות מחמירות לפי סעיפים 418 ו-420 לחוק; עבירה של מרמה והפרת אמונים לפי סעיף 248 לחוק העונשין ועבירת המרמה לפי סעיף 220(5) לפקודת מס הכנסה.

על פי כתב האישום, בתמורה לפעילותו עבור מכללת "אריאל" קיבל גוטסדינר על ידי הנהלת המכללה, סכום של 57,000 ש"ח לכיסו. חלק מהסכום שולם לו ישירות, ואילו חלק נוסף שולם לו באמצעות העברת מלגה חודשית בסכום של 2,500 ש"ח לחשבון הבנק של בנו, וזאת על אף שהוא כלל לא למד במוסד. סכומים אלה שולמו כשוחד על פעילותו, ולא דווחו לרשויות מס הכנסה. גוטסדינר הואשם, בגין מעשים אלה, בעבירה של לקיחת שוחד לפי סעיף 290 לחוק העונשין.

99 סק הדין בבית המשפט המחוזי

13. בפסק הדין של בית המשפט המחוזי, הרשיע בית המשפט את המערערים בעבירות המיוחסות להם בכתב האישום.

רוזנטל הורשע ב-727 עבירות של קבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות, לפי סעיף 415 (סיפא) לחוק העונשין (420 עבירות במכללת "דרכי הוראה", 203 עבירות במכללת בית שאן; 58 עבירות במכללת גן נר ו-46 עבירות בכיתות העצמאיות); 727 עבירות של ניסיון לקבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות, לפי סעיף 415 (סיפא) לחוק העונשין בצירוף סעיף 25 לחוק (420 עבירות במכללת "דרכי הוראה", 203 עבירות במכללת בית שאן, 58 עבירות במכללת גן נר ו-46 עבירות בכיתות העצמאיות); עבירה של גניבה בידי מורשה, לפי סעיף 393(2) ו-(3) לחוק העונשין; 248 עבירות של זיוף מסמך בכוונה לקבל באמצעותו דבר, בנסיבות מחמירות, לפי סעיף 418 סיפא לחוק העונשין (123 עבירות במכללת בית שאן, 72 עבירות במכללת גן נר ו-53 עבירות בכיתות העצמאיות); 248 עבירות של שימוש במסמך מזויף בנסיבות מחמירות, לפי סעיף 420 סיפא לחוק העונשין (123 עבירות במכללת בית שאן, 72 עבירות במכללת גן נר ו-53 עבירות בכיתות העצמאיות); 220 עבירות של סיוע לקבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות, לפי סעיף 415 (סיפא) לחוק העונשין בצירוף סעיף 31 לחוק (100

עבירות במכללת "אריאל" ו-120 עבירות במכללת "קארו"; עבירה של מרמה, לפי סעיף 220(1) ו-(5) לפקודת מס הכנסה; ועבירה של הלבנת הון, לפי סעיף 3(א)(1) לחוק איסור הלבנת הון.

אוחנה הורשע ב-1,352 עבירות של קבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות, לפי סעיף 415 (סיפא) לחוק העונשין; 1,352 עבירות של ניסיון לקבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות, לפי סעיף 415 (סיפא) לחוק העונשין בצירוף סעיף 25 לחוק; 1,352 עבירות של מתן תעודה כוזבת, עבירה לפי סעיף 281 לחוק העונשין; עבירה של מרמה והפרת אמונים, לפי סעיף 284 לחוק העונשין; ועבירה של שבועת שקר, לפי סעיף 239 לחוק העונשין.

דואימי הורשע ב-203 עבירות של קבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות, לפי סעיף 415 (סיפא) לחוק העונשין; 203 עבירות של ניסיון לקבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות, לפי סעיף 415 (סיפא) לחוק העונשין בצירוף סעיף 25 לחוק; עבירה של סיוע לקבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות, לפי סעיף 415 (סיפא) לחוק העונשין בצירוף סעיף 31 לחוק (בגין חתימתו על תעודות יורה יורה של מכללת גן נר); 2 עבירות של זיוף מסמך בכוונה לקבל באמצעותו דבר, בנסיבות מחמירות, לפי סעיף 418 סיפא לחוק העונשין; ועבירה של מרמה, לפי סעיף 220(5) לפקודת מס הכנסה.

אפריאט הורשע ב-58 עבירות של סיוע לקבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות, לפי סעיף 415 (סיפא) לחוק העונשין בצירוף סעיף 31 לחוק.

בן חיים הורשע ב-58 עבירות של קבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות, לפי סעיף 415 (סיפא) לחוק העונשין; 58 עבירות של ניסיון לקבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות, לפי סעיף 415 (סיפא) לחוק העונשין בצירוף סעיף 25 לחוק; ועבירה של מרמה, לפי סעיף 220(1) ו-(5) לפקודת מס הכנסה [נוסח חדש].

גוטטדינר הורשע ב-100 עבירות של קבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות, לפי סעיף 415 (סיפא) לחוק העונשין (במכללת אריאל); 100 עבירות של ניסיון לקבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות, לפי סעיף 415 (סיפא) לחוק העונשין בצירוף סעיף 25 לחוק (במכללת אריאל); 120 עבירות של סיוע לקבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות, לפי סעיף 415 (סיפא) לחוק העונשין בצירוף סעיף 31 לחוק (במכללת קארו); 120 עבירות של סיוע לניסיון לקבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות, לפי סעיף 415 (סיפא) לחוק העונשין בצירוף סעיפים 29 ו-31 לחוק (במכללת קארו); 33 עבירות של זיוף

מסמך בכוונה לקבל באמצעותו דבר בנסיבות מחמירות, לפי סעיף 418 סיפא לחוק העונשין (במכללת אריאל); 33 עבירות של שימוש במסמך מזויף בנסיבות מחמירות, לפי סעיף 420 סיפא לחוק העונשין (במכללת אריאל); עבירה של לקיחת שוחד, לפי סעיף 290 לחוק העונשין; עבירה של מרמה והפרת אמונים, לפי סעיף 284 לחוק העונשין; ועבירה של מרמה, לפי סעיף 220(5) לפקודת מס הכנסה.

14. בית המשפט המחוזי גזר את עונשם של הנאשמים והטיל עליהם את העונשים הבאים:

רוזנטל – נגזרו 7 שנות מאסר בפועל; מאסר על תנאי למשך 24 חודשים; קנס בסך 500,000 ש"ח או מאסר תחתיו למשך שנתיים.

אוחנה – נגזרו 10 חודשי מאסר בפועל; מאסר על תנאי למשך 12 חודשים; בנוסף, נגזר עליו שהוא יהא פסול מלכהן בתפקיד ציבורי.

רואימי – נגזרו 3 שנות מאסר בפועל; מאסר על תנאי למשך 12 חודשים; קנס בסך 200,000 ש"ח, או מאסר תחתיו למשך 12 חודשים.

גוטסדינר – נגזרו 4 שנות מאסר בפועל; מאסר על תנאי למשך 24 חודשים; קנס בסך 100,000 ₪ או מאסר תחתיו למשך 6 חודשים.

אפריאט – נגזרו 6 חודשי מאסר אשר ירוצו בצורה של עבודות שירות; מאסר על תנאי למשך 9 חודשים; וקנס בגובה 5,000 או מאסר תחתיו למשך 30 יום.

בן חיים – נגזרו 6 חודשי מאסר. שלושה וחצי מתוכם ירוצו בפועל וחודשיים וחצי ירוצו בעבודות שירות; מסר על תנאי למשך 9 חודשים; וקנס בגובה 5,000 או מאסר תחתיו למשך 30 יום.

דיון והכרעה בערעורו של יצחק אוחנה (ע"פ 7777/14)

15. אוחנה שימש, כאמור, כמנהל מחלקת הבחינות וההסמכה ברבנות הראשית בתקופה הרלוונטית. הוא הורשע בבית המשפט המחוזי בכך שהנפיק תעודות השת"ג במרמה, תוך שהוא יודע כי התלמידים אינם עומדים בתנאים לקבלת התעודה. כמו כן הורשע אוחנה בעבירה של שבועת שקר על התצהירים עליהם חתם אוחנה בשם הרבנות

הראשית במסגרת בג"ץ סקעת, ובהם נמסרה הודעה על הקפאת המסלול לאנשי כוחות הביטחון.

את טענות ההגנה בערעור שלפנינו ניתן לחלק ל-3 ראשים עיקריים:

הראשון, טענת ההגנה כי על פי החלטות שהתקבלו על ידי הגורמים המוסמכים ברבנות הראשית, תלמידי המכללות היו זכאים לקבל תעודת השת"ג. על פי קו זה, מתווה "יחווה דעת" אומץ הן על ידי ועדת הבחינות והן על ידי מועצת הרבנות הראשית, והוא משקף את הנוהל התקף בהנפקת התעודות. לכן, כך נטען, התלמידים קיבלו את תעודות ההשת"ג כדין, ובהתאם לכך הם קיבלו את הטבות השכר המגיעות להם על פי נהלי הרבנות הראשית ועל פי הנהלים של גופי הביטחון. ההגנה סבורה כי מאחר שעניינם של גופי הביטחון היה בעצם הזכאות לתעודת ההשת"ג ולא בפרטי תכנית הלימודים, הרי שגם אם הנתונים אשר נרשמו בתעודות ההשת"ג אינם מדויקים, לא מדובר על תורף התעודה אלא על פרטים שוליים שאינם משליכים על הזכאות לקבלת הטבות השכר. משכך אין לראות בדבר מעשה מרמה.

השני, בנוגע להצהרה של אוחנה בבג"ץ סקעת, טוענת ההגנה כי כיון שהצדדים הגיעו להסדר מחוץ לכותלי בית המשפט והצהרה לא הוגשה למותב השופטים, לא ניתן לראות בתצהיר שנתפס ברשותו של אוחנה שבועת שקר.

השלישי, בנוסף לטענות אלה, עמדת ההגנה היא כי לאור העובדה שראשי הרבנות הראשית – כמו גם גורמים בכירים במשטרה ובצבא – הכירו במסלול הלימודים ובתנאיו, ראו את התעודות המונפקות ובכל זאת העניקו את הטבות השכר, וכן לנוכח העובדה כי כנגד גורמים בכירים אלה לא הוגשו כתבי אישום, עומדת לאוחנה הגנה מן הצדק.

המדינה סומכת ידיה על הכרעת דינו של בית המשפט המחוזי. לטענתה, הנהלים המחייבים בהנפקת תעודות ההשת"ג הם נהלי הרבנות הראשית (כהגדרתם לעיל), וכי על אף שהתקבלו מספר החלטות בנוגע לצורך בקביעת קריטריונים למסלול אנשי כוחות הביטחון, הדבר לא נעשה והנהלים לא שוננו. המדינה מפנה למספר רב של עדויות המצביעות על כך שגורמים ברבנות – ובאופן מיוחד הרב בקשי דורון ואוחנה – סירבו לשנות את הנהלים. כמו כן סבורה המדינה כי תעודות ההשת"ג שאושרו על ידי אוחנה מכילות נתוני כזב בנוגע לפרטים מהותיים, אשר אינם הולמים את המצב העובדתי, ובכך, לטענתה, הודה אף אוחנה עצמו. לשיטת המדינה די בכך כדי להרשיע

את אוחנה בעבירה של זיוף. גם בנוגע לשבועת השקר סבורה המדינה כי יש מקום להרשעה.

עמדות הצדדים בנושא גזר הדין תוצגנה במהלך הדיון בערעור על העונש.

האם נקבעו קריטריונים חדשים לקבלת תעודת השת"ג

16. טרם שניגש לבחינת הראיות הקיימות בתיק, מהן ניתן ללמוד על נהלי הרבנות הראשית בנוגע לתנאי הסף בקבלת תעודות השת"ג, נפתח עם המסגרת הנורמטיבית דרכה יש לבחון את הקשר הדברים. מונח בפנינו ערעור פלילי. לכך יש השלכות לא רק דיוניות וראייתיות אלא אף מהותיות. אכן, חלק מהסוגיות המתעוררות בהליך זה ניתנות היו לבירור – כך בשלבים מוקדמים של הפרשה – מנקודת המבט של המשפט המנהלי. אך יש לזכור כי במסגרת ההליך דנא יש להתמקד באחריותם הפלילית של המעורבים, לרבות אוחנה איש הרבנות הראשית.

כלל יסוד הוא, כי האחריות בפלילים נקבעת על פי המעשה והמחשבה. בהתאם, יש לבחון, בין היתר, מנקודת מבט סובייקטיבית, כיצד המעורבים הבינו – והדגש מושם בשלב זה על אוחנה – את נהלי הרבנות הראשית והאם הם דבקו בהם או חרגו מהם. עם זאת, אין להתעלם מהרקע. החלטות מנהליות שונות היוו את הצעדים הראשונים של הפרשה. הן אבני היסוד של התשתית העובדתית. לכן, לצורך המבחן הפלילי, חובה לעבור בתחנות השונות – תחילתן בהוראות מנהליות וסופן בשאלה האם נעברו עבירות לפי חוק העונשין. הכלים של המשפט הפלילי הם אלה אשר יאירו את דרכנו במבוך הקיים. לסיכום הערה זו, השאלה מושא פסק הדין, אינה אחת מהשאלות המנהליות הבאות – האם נקבעו נהלים מחייבים בנוגע למסלול הלימודים של אנשי כוחות הביטחון; האם הנהלים שנקבעו היו סבירים; והאם הגורמים שהתוו את תנאי המסלול ראויים היו לעשות זאת מבחינת הכללים של ניגוד עניינים; אלא השאלה הפלילית – מה היו כוונותיו של אוחנה בשעה שהוא הנפיק את התעודות והאם טענת ההגנה לפיה אוחנה חשב שהנפקת התעודות היא כדין, ראויה להתקבל. בית המשפט המחוזי קבע ממצאים לגבי השאלה המנהלית בנוגע לאישור מסלול הלימודים, וכן ממצאים באשר למחשבה הפלילית של אוחנה ביחס להתנהגותו ביישום המסלול. נכון לבדוק את שני סוגי הממצאים, וכפי שיובהר, הסכמה בממצאים שנקבעו בקבוצה אחת אינה מחייבת בהכרח מסקנה דומה בקבוצה האחרת.

17. לצורך הכרעה בשאלה זו, נכון יהיה להתייחס שוב – בקצרה או בהרחבה, לפי הנדרש – להכרה של הרבנות הראשית במסלול הלימודים של אנשי כוחות הביטחון. כפי שצוין במבוא, בפברואר 1996 הוציאה הרבנות הראשית מסמך שכותרתו "הוראות נוהל מתן תעודות בנושא רבנות" (נהלי הרבנות הראשית כהגדרתם לעיל; ת/100). בדף הפתיחה של המסמך נכתב: "הוראות אלו נתקבלו בישיבת מועצת הרבנות הראשית לישראל... בהשתתפות הרבנים הראשיים לישראל שליט"א". בין יתר הנהלים המפורטים במסמך, מופיעים בו התנאים לקבלת תעודת השת"ג: נדרש כי המקבל יחזיק בתעודת "יורה יורה", כי יהיו בידיו אישורים על לימודים קודמים בישיבה גבוהה למשך מספר שנים, וכן אישור על כך שעמד בהצלחה בשלוש בחינות "מתוך רשימת הבחינות המתקיימות ע"י הרה"ר או עבר שלוש בחינות במסגרת הישיבה/הכולל שבו הוא למד ובתנאי שבחינות אלו יוכרו ע"י ועדת הבחינות שמונתה ע"י מועצת הרבנות הראשית".

בינואר 1998 פתחה ישיבת "יחווה דעת" מסלול לימודים המיועד לאנשי כוחות הביטחון. לנרשמים הובטח כי בתום הלימודים הם יקבלו תעודת השת"ג אשר תזכה אותם בהטבות שכר המקבילות להטבות הניתנות לבעלי תואר ראשון ממוסדות להשכלה גבוהה (B.A). בעקבות פתיחת המסלול, פנו ראשי מכללת "יחווה דעת" לרבנים הראשיים לבקש את ברכתם. במכתב שנשלח להנהלת "יחווה דעת" על-ידי סגל, ששימש כאמור כמנהל מחלקת הבחינות ברבנות הראשית בתקופה זו, צוין כי "הרבנים הראשיים מאשרים את התוכנית ומברכים עליה" (ת/100ג). בהמשך המכתב פירט סגל את התנאים לקבלת התעודה, וחזר על הדרישה לאישורי לימודים ממוסדות תורניים "לפחות ארבע שנים רטרואקטיבית"; וכן על הדרישה לכך שהתלמידים יעמדו בשלוש בחינות על פי הקריטריונים הנהוגים ברבנות הראשית. בנוגע למספר השנים המינימלי, נאמר בסעיף 7 של המכתב: "למי שיחסרו שנות לימוד יוכל להשלימם בקורסים מיוחדים שיכללו בסיומם בחינות נוספות או חיבורים תורניים שיאושרו ע"י מחלקת הבחינות ברה"ר". יוסף בן לולו, מנהל "יחווה דעת", פנה לסגל בבקשה לקבל הבהרה בנוגע לסעיף זה. בתגובה לכך, ניסח ינובסקי, יועצם של הרבנים הראשיים, תנאים להשלמת מספר שנות הלימוד – כך שעל אף שבמסלול אנשי כוחות הביטחון לומדים בפועל רק שנתיים ימים, הם יהיו זכאים לקבל תעודת השת"ג, בכפוף להשלמות שונות שנקבעו. המתווה שהוצע על ידי ינובסקי אושר על ידי הרבנים הראשיים (ת/100ה).

בשלב זה, טרם הועבר נושא תעודות השת"ג להרכב של ועדת הבחינות או של מועצת הרבנות הראשית. על פי מתווה "יחווה דעת" – כפי שהוא אושר על ידי

הרבנים הראשיים ועל פי ההבהרה שהתקבלה במכתב ינובסקי – החריגה היחידה מנהלי הרבנות הראשית הוא במספר השנים. הצעתו של ינובסקי, שאושרה כאמור על ידי הרבנים הראשיים, מאפשרת להמיר את 4 שנות הלימודים בישיבה גבוהה, בשנתיים לימודים במוסדות שיוכרו על ידי הרבנות הראשית (מכללת "יחווה דעת") ובכתיבת ספר תורני או ארבעה מאמרים – ובלבד שאלה יוכרו על ידי ועדה מיוחדת שאופיייה לא הוגדר.

להלן אבחן את התנאים השונים להנפקת תעודת ההשת"ג עובר למעשיו של אוחנה: מספר השנים המינימאלי; הבחינות ותעודת "יורה יורה".

מספר שנות הלימודים המינימלי לצורך קבלת תעודת השת"ג

18. על אף שמספר השנים המינימאלי המופיע בנהלי הרבנות הראשית הוא 7 שנים, במסמך ששלח סגל להנהלת מכללת "יחווה דעת" ננקט המספר 4 שנים כמספר שנות הלימוד המינימאלי להענקת התעודה. יש לציין כי זהו מספר השנים שהופיע גם בחוזר מנכ"ל מטעם משרד החינוך (ת/103), שהוכר על-ידי גופי הביטחון השונים, וככל הנראה אומץ על ידי סגל והוצג כנוהל המחייב מטעם הרבנות הראשית. יצוין כי באוקטובר 1998 פרסמה הרבנות הראשית פעם נוספת את הנהלים בעניין תעודות השת"ג. בפרסום זה נכתב כי "על המבקש תעודת השכלה תורנית גבוהה להמציא לרבנות הראשית אישורים מישיבה גבוהה ו/או כולל כי הוא למד מעל לחמש שנים ויותר לאחר הגיעו לגיל שמונה עשרה (חוזר מנכ"ל משה"ח דורש במקרה זה ארבע שנים בלבד, הנוהל הקיים במחלקת הבחינות ברה"ר לדרוש חמש שנים ויותר)" (ת/106). במכתב ינובסקי – שהוגש בתגובה לשאלת הנהלת "יחווה דעת" כיצד יש להשלים את שנות הלימוד ל-4 – הוכרה לראשונה האפשרות שמשך הלימוד במכללות יעמוד על שנתיים, וכי בנוסף לכך יפרסמו התלמידים ספר הלכתי או 4 מאמרים הלכתיים אשר יעברו אישור של ועדה שתמונה לעניין. הנושא של תקופת הלימודים עלה פעם נוספת בישיבה של ועדת הבחינות ברבנות הראשית ביוני 1999, המכונה "ועדת חודש סיון". במסמך הפרוטוקול של ישיבה זו, שנכתב על ידי אוחנה, צוין: "א. משך הלימוד המינימלי יהיה שנתיים ימים..." (ת/127). אומנם בישיבה זו הוחלט לאשר, לאותה עת, רק את המכללות "יחווה דעת" ו"דרכי הוראה", אולם בהחלטת חודש סיון הוחלט עוד כי המתווה עתיד להיות תקף אף ליתר המכללות שבקשו לפתוח מסלול מיוחד לאנשי כוחות הביטחון.

יש לציין כי לאורך כל הדרך, התנגד הרב בקשי דורון לקיצור משך הלימודים. כמו כן, אין ספק כי הרב נוימן, אשר שימש כממונה מטעם משרד החינוך על החינוך התורני ויו"ר הוועדה להשכלה תורנית במשרד החינוך, הביע את התנגדותו מספר פעמים לכך שמסלול הלימודים יקוצר. הוא חזר על כך שנהלי משרד החינוך לא השתנו וכי הדרישה ללימודים במשך 4 שנים הכוללים 35 שעות שבועיות לא שונתה (ת/108).

לצד זאת, אין להתעלם מהעובדה כי הקמת המכללות הייתה כרוכה בהפחתת מספר שנות הלימוד וכי גורמים מרכזיים ברבנות הראשית, כמו גם חלק מהרבנים במועצת הרבנות הראשית, ראו בהן מפעל מבורך וסברו שיש לאפשר את קיומן. כמו כן, אין להתעלם מכך שבמספר הזדמנויות עלה הנושא בוועדות שונות, ואף התקבלו הכרעות המכירות בהעמדת מספר שנות הלימוד על שנתיים ימים. כך במתווה יחווה דעת, כך במכתב ינובסקי, וכך גם בהחלטת חודש סיון. אף הובאה העמדה כי על מנת למלא אחר דרישת הזמן, ניתן להוסיף שיעורי תורה שניתנו בבתי כנסת שונים בשבת או במהלך השבוע. עם זאת, המעיין בפרוטוקולים של מועצת הרבנות הראשית (מספר 14, 16) שנערכו לאחר ועדת חודש סיון, יבין כי לא ניתנו החלטות מסודרות ברורות ומחייבות, אלא התקיימה דינאמיקה של התחמקות מהכרעה. בהתאם להתנגדות זו או אחרת השתנו התנאים מבלי שהתקבלה החלטה ברורה באופן סופי ומחייב.

לצורך הדיון בערעורו של אוחנה יצוין, כפי שעולה מהכרעת דינו של בית המשפט המחוזי, כי ישנה אי-בהירות בעמדה הרשמית של הרבנות הראשית לגבי מסלול הלימודים. נראה, כי החלטות שונות שניתנו על ידי ועדת הבחינות לא היו סופיות אלא כפופות לאישור מועצת הרבנות הראשית. אולם, מועצת הרבנות הראשית החליטה שלא להחליט. כך נהגה עד הסוף. למשל, בישיבת מועצת הרבנות הראשית מיום 25.10.1999, לאחר ויכוח עז בין הגורמים השונים, הוחלט להקים ועדה אשר "תשב ותקבע שם חדש לנושא כולו ותקבע קריטריונים ברורים אלו תלמידים רשאים להצטרף לתוכנית וכן את תוכנית הלימודים" (ת/130), אולם ועדה זו לא התכנסה, לא נקבע שם חדש למסלול ולא הוכתבו קריטריונים מפורשים לתוכנית הלימודים. בשל חילוקי דעות בין הרבנים השונים, נותרה עמימות בנושאים מרכזיים, כאשר עמדת הרב בקשי דורון הייתה בולטת בנחרצותה. מהחומר שהוגש עולה כי הוא התנגד למסלול, גם בשל הריכוך בתנאי הלימוד וגם בשל התוצאה לפיה תלמידים אלה יקבלו תעודות מטעם הרבנות הראשית בשעה שהם אינם ראויים לכך – הן מבחינת הרקע הלימודי שלהם והן מבחינת אורחות חייהם. בחלק מהמקרים מסלולי הלימוד במכללות כללו אף אנשים שכלל אינם שומרים תורה ומצוות. בנוסף, הרב בקשי דורון סבר שתוכנית הלימודים איננה אינטנסיבית דיה, ונוצר חשש מההשלכות של מסלול הלימודים

המקוצר על המסלול הקיים ועל דרישותיו הקפדניות. לאמור, מדוע קבוצה מסוימת חייבת להשקיע מספר שנים ושעות לימוד רבות, ואילו קבוצה אחרת מקבלת תעודה דומה, בתנאים מופחתים באופן ניכר. מצב זה הביא את הרב בקשי דורון, כך עולה מהראיות בתיק זה, למסקנה שמוטב שהתעודות תשקפנה את הסטנדרטים המחמירים – אפילו כאשר התלמידים אינם ממלאים אחר תנאים אלה.

מספר הבחינות והגורם הבוחן

19. על פי נהלי הרבנות הראשית שהתפרסמו ב-1996, כחלק מתנאי הסף לקבלת תעודות ההשת"ג נדרש להמציא בפני הרבנות הראשית אישורים על כך שהמבקש עמד בהצלחה ב"שלוש בחינות מתוך רשימת הבחינות המתקיימת ע"י הרה"ר או עבר שלש בחינות במסגרת הישיבה/הכולל שבו הוא למד ובתנאי שבחינות אלו יוכרו ע"י ועדת הבחינות שמונתה ע"י מועצת הרבנות הראשית". עם זאת, על אף ההכרה של נהלי הרבנות הראשית באפשרות שהבחינות תתקיימנה בכוללים, משעה שנפתחו מסלולי הלימודים לאנשי כוחות הביטחון, בכל ההחלטות שעסקו בנושא, הוחמרה הדרישה ונקבע שיש לקיים את הבחינות רק ברבנות הראשית. כך הוזכר במכתב שנשלח על ידי סגל ל"יחווה דעת", בו נאמר מפורשות: "2. הלומדים במסגרת הנ"ל ייגשו לבחינות מטעם הרבנות הראשית. 3. הבחינות תתקיימנה באולם האירועים שע"י הרבנות הראשית. 4. הבחינות תתקיימנה במועדים שיקבעו ויתואמו בין הנהלת המרכז ללימודי ההלכה ומקורותיה לבין הנהלת מחלקת הבחינות שע"י הרבנות הראשית לישראל. 5. לצורך קבלת תעודה על התלמידים להצליח בשלוש בחינות לפחות". כך גם בהחלטת חודש סיון – שעגינה את מסקנות ועדת מחלקת הבחינות ברבנות הראשית ובמסגרתן הוכרו לימודים של 2 שנים במכללות "יחווה דעת" ו"דרכי הוראה" – נקבע מפורשות: "... ב. הבחינות יערכו ברבנות הראשית במתכונת הבחינות הקיימות כיום, שני מועדים בשנה לכל הלומדים בכל המכונים יחד".

יחד עם זאת, בפועל התקיימו הבחינות רק במכללות. סגל, מנהל מחלקת הבחינות ברבנות עובר למינוי של אוחנה, העיד בבית המשפט כי מחלקת הבחינות נהגה לקבל מבחנים פנימיים שנעשו על ידי הישיבות (עמ' 164 לפרוטוקול). הרב דוד יוסף העיד כי לאחר הבחינה הראשונה שהתקיימה ברבנות, הורה לו הרב בקשי דורון לערוך בחינות פנימיות ב"יחווה דעת" ואלה יוכרו על ידי הרבנות הראשית (עמ' 6,230 לפרוטוקול). גם אוחנה עצמו, במכתב שמוען למנכ"ל הרבנות הראשית, גדליה שרייבר, התייחס לנושא הבחינות וציין כי כחלק מהתנאים לקבלת ההשת"ג יש צורך בהמצאת "אישורים מהישיבה על בחינות פנימיות בישיבה בשלושה נושאים תורניים, תוך פירוט

תאריכי הבחינות והציונים". על הדברים חזר אוחנה גם במכתב תגובה לעודד וינר, מנכ"ל הרבנות הראשית דאז (ת/116).

המסקנה המתבקשת היא כי על אף שהייתה דרישה כי המבחנים ייערכו ברבנות הראשית, הרי שבפועל ובהנחיית הרב בקשי דורון, נערכו המבחנים בישיבות ובמכללות והוכרו על ידי הרבנות הראשית. בנוסף, חובתה של מחלקת הבחינות ברבנות הראשית, בנוגע לקבלת תעודת השת"ג כאשר היא, הייתה לפקח על קיום הבחינות ורמתן ולוודא שהן אכן תואמות את הנדרש לצורך התעודה. אף חובה זו לא מולאה, כפי שיפורט להלן. חשיבות העניין היא שאנשי הרבנות הראשית אף לא מילאו אחרי החלטות שונות שכן התקבלו על ידם ברמה זו אחרת של תוקף. דוגמה נוספת לכך היא שנקבע תחילה כי תהיה הכרה רק במכללות בנשיאותם של רבנים ראשיים, בעבר או בהווה, אך בהמשך כלל זה הורחב גם למכללות שלא מילאו אחר תנאי זה.

תעודות "יורה יורה"

20. התנאי השלישי להענקת תעודת השת"ג הוא הצגה של תעודת "יורה יורה" חתומה ומאושרת. תעודה זו ניתנת על ידי שני רבנים מוסמכים ומוכרים על ידי מועצת הרבנות הראשית והיא מעידה על מי שמחזיק בה כי הוא בקיא בתחומי ההלכה הבסיסיים וראוי להוראה. דהיינו, לדעת נותני התעודה (שאינה מחייבת את הרבנות הראשית) המועמד ראוי להסמכה לרבנות. באופן מסורתי, ניתנת התעודה לאחר בחינה בעל-פה של התלמיד והתרשמות מידיעותיו ומאורחות חייו. בניגוד לשלוש הבחינות בכתב שנעשות על חומר מוגדר, התנאים לתעודת "יורה יורה" הם גמישים. בית המשפט המחוזי שמע עדויות רבות, מגורמים רבניים שונים, במטרה לעמוד על טיבה של תעודה זו שאינה מוכרת במסגרות להשכלה גבוהה, וכך הוא סיכם את הדברים: "עולה, כי ביחס לתעודת היורה יורה הנדרשת לצורך קבלת תעודת השת"ג, לא נקבעו קריטריונים ברורים ואחידים: לא מבחינת משך הלימוד הנדרש, לא מבחינת נושאי הלימוד ולא מבחינת מתכונת הבחינה, אשר אף לא נדרש שתבצע פרונטאלית ע"י הרבנים המסמיכים (רבני העיר או הרבנים הידועים). כך גם אין נוסח אחיד לתעודה כאמור" (פסקה 681 להכרעת הדין).

21. כפי שצויין, המסלול המנהלי לחוד והמסלול הפלילי לחוד. עלינו לדון במסלול המנהלי כיוון שזהו חלק מהתשתית העובדתית של המסלול הפלילי. לסיום נקודה זו אעיר שתי הערות. הערה ראשונה, אין זה מתפקידנו במסגרת ערעור זה לקבוע עמדה נחרצת בדבר אחריות זו או אחרת של חברי מועצת הרבנות הראשית. ההתייחסות

לגורמים אלה תיעשה רק במידת הצורך, כדי לשקול את טענות ההגנה של אוחנה ויתר המערערים ולעמוד על סיפור המקרה. אך כפי שבית המשפט קמא הדגיש, אין לשים בשורה אחת את המערערים עם יתר הגורמים בפרשה. בעניינו של אוחנה אין מנוס מלהתייחס לרב בקשי דורון כיון שהוא עומד בלב טענת ההגנה שלו. הזהירות מתבקשת גם מפני שמתנהל כנגד הרב בקשי דורון כתב אישום במקביל להליך זה.

הערה שנייה, עניינה הוא קביעת בית המשפט המחוזי כי אוחנה ידע שמסלול הלימודים עבור אנשי כוחות הביטחון לא הוכר על ידי הגורמים המוסמכים ברבנות הראשית. ההגנה טוענת כי אוחנה יכול היה לסבור כי התנאים המינימאליים המחייבים לקבלת תעודת השת"ג בעת מתן התעודות זכו לאישור הרבנות הראשית. למשל, לכל הפחות שנתיים לימודים במכללה שהוכרה על ידי הרבנות הראשית. לאחר שעיינתי בחומר, דעתי היא כי המצב כהווייתו מצוי באמצע בין שתי העמדות שהוצגו. קרי: כפי שהסברתי לעיל, מועצת הרבנות הראשית קיבלה החלטות שונות שלא היו ברורות וסופיות ועולה כי שרר אי סדר בנדון. נראה כי אוחנה היה מודע לכל זאת. אך כפי שאף המדינה טענה, תוקפן של החלטות של מועצת הרבנות הראשית אינו העיקר בתיק זה. אכן, אלה החלטות מנהליות שעל פני הדברים ניתן לבקרן על פי קריטריונים מנהליים. עוד ניתן לומר כי יתכן ולו הדברים היו מתנהלים כנדרש כבר בשלבים הראשונים, הפרשה הייתה מקבלת אופי אחר. ברם, עניין לנו לא רק בתחילת הסיפור, אלא גם ובעיקר בסופו. עסקינן בהאשמות פליליות נגד אוחנה ואחרים. מעשיו של אוחנה, בדומה לאחרים, ייבחנו אפוא על פי הכללים של המשפט הפלילי. הוא מואשם לא ברמה המנהלית אלא הפלילית, לא מפני מה שחשב על תוקפן של החלטות אלא בגין עבירות פליליות של מרמה, זיוף ומצג כוזב אותן הוא ביצע.

נידרש עתה לעבירות בהן הורשע אוחנה. לאחר מכן נתייחס להגנות שונות שהועלו על ידו, לרבות הגנת הצידוק בשל ציות לפי צו של רשות מוסמכת והגנה מן הצדק. כפי שיובהר, שתי טענות ההגנה שמות את הרב בקשי דורון במרכז. אוחנה ראה עצמו כמחויב לבצע את המדיניות של הרב בקשי דורון. כפי שאמר בעדותו, הוא פעל כפי שפעל במטרה לשמור על כבודה של התעודה ועתידה (פסקה 1917 להכרעת הדין).

22. אוחנה הורשע בבית המשפט המחוזי בעבירה של מתן תעודה כוזבת, עבירה לפי סעיף 281 לחוק העונשין:

281. מי שמוסמך או נדרש על פי דין ליתן תעודה העשויה להשפיע על זכויותיו של אדם והוא נותן אותה בידעו שהיא כוזבת בפרט מהותי, דינו - מאסר חמש שנים.

מוסכם, כי אוחנה, בהיותו מנהל מחלקת הבחינות ברבנות הראשית, היה מוסמך על-פי דין להנפיק את תעודת ההשת"ג. כמו כן, אין ספק שתעודה זו בכוחה להשפיע על זכויותיו של אדם, שכן היא מעניקה הטבות שכר משמעותיות למחזיקים בה. יסוד העבירה שיש לבחון את קיומו הוא האם ידע אוחנה כי התעודה "כוזבת בפרט מהותי". זאת יש לבחון לפי רכיבי התעודה השונים.

א. תקופת ומקום הלימוד – בתעודות שהונפקו נכתב כי התלמידים למדו 5 שנים בישיבה גבוהה. זהו המצג. הוא כולל שני מרכיבים: תקופת הלימוד – חמש שנים; ומקום הלימוד – בישיבה גבוהה. בית המשפט קמא דחה את טענתו של אוחנה כי הלימודים במכללות נחשבים כלימודים ב"ישיבה גבוהה"; דחה את טענתו כי ניתן להכיר באישורי לימודים שהוגשו מטעם בתי כנסת שונים כלימודים משלימים לדרישת 5 שנים; וכן דחה את טענתו כי החלטת ועדת הבחינות להכיר במסגרת הלימודים של המכללות "יחווה דעת" ו"דרכי הוראה" תואמת את התעודה. כפי שנכתב בפסק הדין: "אני קובע כי לא ניתן בשום אופן, להתייחס ללימודים במכללות, כמו גם לשמיעת שיעורי תורה או להשתתפות בתפילות בבית כנסת, כמקבילים ללימודים בישיבה גבוהה. המשמעות היא, כי הכוזב בתעודות ההשת"ג, הוא לא רק מבחינת מספר שנות הלימוד אלא בעצם הצגת הלימודים כלימודים בישיבה גבוהה" (פסקה 1847 להכרעת הדין).

נזכיר שוב את הרקע המנהלי. בתקופה האמורה ניטשה מחלוקת בתוך הרבנות הראשית בנוגע למסלול הלימודים של אנשי כוחות הביטחון. חלק נכבד מהרבנים המכהנים במועצת הרבנות הראשית ובוועדת הבחינות (הרב שמואל אליהו; הרב שאר ישוב הכהן; הרב יהודה דרעי) היו סבורים כי יש להכיר במכללות לאנשי כוחות הביטחון, וחלקם אף כיהנו בעצמם בתפקידים כאלה ואחרים במכללות מסוג זה. מספר החלטות התקבלו, על ידי גורמים מוסמכים ברבנות, בהן הוכר מסלול הלימודים לאנשי

כוחות הביטחון במכללות התורניות. על רקע זאת, הורה הרב בקשי דורון לאוהנה – חרף התנגדותו העקרונית למסלול – להכיר במסלולי הלימודים. נוכח כל אלה, קשה לקבוע באופן גורף כי אין לראות בלימודים במכללות השונות כלימודים לצורך תעודת השת"ג. שוב אדגיש, איני קובע מהו הדין הראוי במישור המנהלי, קביעותי כאן נוגעות להליך הפלילי בלבד.

באשר להיבט הפלילי, נראה כי אין מנוס מהמסקנה כי הרישום בתעודות לפיו התלמיד למד בישיבה גבוהה במשך 5 שנים הוא כוזב בפרטים מהותיים. התלמידים למדו בפועל לכל היותר 2.5 שנים, ובמרבית המקרים התקיימו הלימודים תקופה של פחות משנתיים. במקום 35 שעות שבועיות למדו התלמידים כ-10 שעות. על רקע זה, השילוב של למידה בישיבה גבוהה עם ציון פרק הזמן, במשך 5 שנים, מטעה מאד. כדי להכריע בערעור אין צורך להגדיר ישיבה גבוהה מהי. די לומר, כפי שעולה מהעדויות בבית המשפט קמא, כי ככלל, תוכנית הלימודים בישיבה גבוהה כוללת לימודים מלאים מהשעה 9:00 בבוקר ועד השעה 23:00 בלילה. התיאור של "לימוד בישיבה גבוהה במשך 5 שנים" משדר אינטנסיביות לימודית הן מבחינת הרמה והן מבחינת השקעתו של התלמיד. הפער בין 5 שנים ל-2 שנים, ובין 10 שעות שבועיות ל-35, איננו גבולי אלא משמעותי. הכמות מלמדת גם על האיכות. אין זהו רישום בהיסח הדעת אלא כוונה לשדרג בצורה דרמטית את אופי התעודה.

על פי עדותו של אוהנה עצמו, הוא שיזם את נוסח התעודות והוא שכתב כי התלמידים למדו 5 שנים (עמ' 10,921 לפרוטוקול), ומכאן בוודאי כי ידע על הכוזב שבכך. איני יכול לקבל את הטענה כי משך הלימודים אינו גורם מהותי בתעודה מסוג זה. ראשית, מהותה של התעודה היא להעיד על מי שמחזיק בה כי הוא בעל רקע תורני ישיבתי. על הפער באופי הלימודים וברמת השליטה של תלמידי ישיבה גבוהה בעלי רקע תורני בן מספר שנים לבין אלה של תלמידי המכללות העידו בבית המשפט המחוזי גורמים רבניים רבים. יותר מכך, העיד על כך אוהנה עצמו, במכתב שהפנה למנכ"ל הרבנות הראשית, ובו הוא עמד על פער זה ועל הקושי בהענקת תעודה אחת לשני המסלולים.

בנוסף, אוהנה ידע כי נושא מספר שנות הלימוד הוא נושא הנמצא בליבת המחלוקת שבין הרבנות הראשית למשרד החינוך וגופי הביטחון. במספר הזדמנויות הדגיש משרד החינוך – ואחריו החרו-החזיקו יתר גופי הביטחון – כי משך הלימודים המינימאלי לא יפחת מ-4 שנים. די אם נזכיר את המכתב ששלח הרב נוימן, הממונה על ההשכלה התורנית במשרד החינוך, לרב בקשי דורון, בתאריך 18.10.1999, אשר העתק

ממנו נשלח אף לאוחנה ובו הוא מציין: "בהתאם לחוזר מנכ"ל משרד החינוך מי שלמד בישיבה גבוהה לפחות 4 שנים לאחר גיל 18 או לאחר סיום כיתה יב, לפחות 35 שעות בשבוע... משרד החינוך אינו מכיר בדרגות הניתנות שלא על פי התבחינים דלעיל" (ת/111). נושא זה שב ועלה במועצת הרבנות הראשית ביום 25.10.1999 ובהזדמנויות נוספות. לאור זאת, אין לקבל את טענתו של אוחנה כי מספר השנים אינו מהווה פרט מהותי בתעודה.

ב. מספר הבחינות – בתעודת ההשת"ג מצוין כי "התלמיד עבר בחינות כנדרש". בית המשפט המחוזי קבע כי הבחינות הנדרשות לצורך ההשת"ג, גם לפי גרסתו של אוחנה, הן בחינות שנערכות ברבנות הראשית ולא במכללות עצמן. גם במתווה "יחווה דעת" עליו הוסכם בישיבת ועדת הבחינות ברבנות הראשית ביום 07.09.1999 נאמר באופן מפורש כי יש להקפיד על בחינות ברבנות הראשית. לכן קבע בית המשפט המחוזי כי יש לראות את הצהרתו של אוחנה, לפיה התלמיד עבר בחינות כנדרש, ככזב. כפי שקבעתי לעיל, גם בעניין זה, אני מוכן לקבל את טענת ההגנה כי הנהלים שוננו, וכי לפי הוראתו של הרב בקשי דורון, כשם שהרבנות הראשית הכירה במבחנים שנעשו על ידי ישיבות גבוהות לצורך השת"ג, כך היא נאותה להכיר גם במבחנים של המכללות כבעלי תוקף.

צוין לעיל, כי בניגוד להחלטת חודש סיון, המבחנים לא נערכו ברבנות הראשית אלא במכללות עצמן. לצורך ההכרעה באחריותו של אוחנה בפלילים, מוכן אני להניח כי הוא אינו הגורם אשר שינה את מיקום המבחן. ואולם, אחריותו, או ליתר דיוק אי-מילוי חובתו, קמה מכיוון אחר. אף במצב בו המבחנים נערכים במכללות ולא בהיכלי הרבנות הראשית, נדרש אוחנה כמי שעומד בראש מחלקת הבחינות של הרבנות לפקח על איכות הבחינות, על רמתן ועל כך שהן עומדות בתנאים הנדרשים. על אוחנה הייתה מוטלת החובה לבדוק כי רמת המבחנים תואמת את הקריטריונים שהציבה הרבנות הראשית לתעודת ההשת"ג ולפקח כי הם מתנהלים בצורה הוגנת ונקיה מכל רבב. יותר מכך – דווקא העברת מקום הבחינות מהרבנות הראשית לגורמים פרטיים מחייבת הקפדה ופיקוח מיוחדים, ואלה היו צריכים להיעשות על ידי מחלקת הבחינות ובמיוחד על ידי העומד בראשה. שוב אדגיש, כי אינני דן בשאלה המנהלית, האם ראוי היה לאפשר את הפרטת הבחינות ולהוציאן מידי הרבנות הראשית למוסדות פרטיים שפרנסתם תלויה בהצלחת התלמידים. אוחנה הודה בחקירתו כי הוא כלל לא בדק שהתלמידים נבחנו בשלוש בחינות, כפי שמחייבים כל הנהלים, גם על פי מתווה "יחווה דעת". מהחומר עולה כי במקומות רבים לא היו מבחנים כלל, ואף במקומות

שהיו מבחנים היו אלה מבחנים ברמה נמוכה מאד. אוחנה היה מודע לכך ואי נטילת מושכות הפיקוח לידיה היא שאפשרה מצב זה.

כאשר נשאל אוחנה על ההצהרה עליה הוא חתום בתעודת ההשת"ג – "עבר בחינות כנדרש" – הוא השיב: "עבר בחינות כנדרש הכוונה או אם תרצה זה ה"יורה יורה" או אם תרצה זה אותם שהוא השתלם בשלושה מקצועות, זה הנוסח של עבר בחינות כנדרש שהוא השתלם בשלושה מקצועות" (עמ' 11623 לפרוטוקול). טענה זאת אין בידי לקבל. התבחינים שנקבעו על ידי הרבנות הראשית, ואשר חזרו בכל המתווים שהוצעו – המקלים והמחמירים כאחד – קבעו כי אחד התנאים לתעודות השת"ג הוא עמידה בשלושה מבחנים, וזאת בנוסף לתעודת "יורה יורה". בראשית הדרך נקבע כי מבחנים אלה יתקיימו ברבנות הראשית, ובהתאם לכך, עובר לבג"ץ סקעת, נבחנו תלמידי "יחווה דעת" ברבנות הראשית. גם אם שונו הנהלים בהמשך, אין יסוד לקבל את הטענה לפיה דרישה זו התבטלה ומוזגה עם הדרישה לתעודת "יורה יורה". הרישום על התעודה "עבר בחינות כנדרש" פירושו אינו יכול להיות שונה מכך שהתלמיד נבחן באופן ריאלי ועמד בהצלחה בבחינות. גם אם הכירה הרבנות במבחנים שנעשו על ידי המכללות, אוחנה היה חייב, כאמור, לפקח על מבחנים אלה וחתמתו "עבר בחינות כנדרש" מאשרת זאת. משהדבר לא נעשה, יש לראות ברישום זה כזב בפרט מהותי.

ג. המצג במכלול – נוסח תעודת ההשת"ג הוא: "הריני לאשר בזה, כי הרב ___ למד חמש שנים בישיבות גבוהות ועבר בחינות כנדרש. הוסמך על ידי הרב ___ ועל ידי הרב ___". בית המשפט המחוזי קבע כי על אף שתעודת ההשת"ג אינה מעניקה למחזיק בה תואר "רב", היא יוצרת חזקה בלב המתבונן שהמחזיק בה אכן עבר את המבחנים בהצלחה והוא בעל התואר רב. הכוזב מתקיים במכלול. התלמיד מוגדר כרב לאחר שלמד חמש שנים בישיבות גבוהות ועבר בחינות כנדרש. ההקשר נותן רשמיות להגדרתו כרב. יש לראות אפוא בכיתוב זה מצג כוזב בפרט מהותי. הטבות השכר ניתנו לבעלי השכלה תורנית גבוהה. התואר "רב" נועד לחזק את התחושה כי בוגרי המסלול עונים על דרישה זו ואף יותר מכך. שוב יוזכר, כי בחלק מהמקרים בוגרי המסלול לא רק שלא היו ראויים לתואר זה, אלא הם כלל לא ניהלו אורח חיים דתי.

ד. החתימה על התעודות – מרבית תעודות ההשת"ג שהנפיק אוחנה נחתמו בשמו של הרב בקשי דורון. עם זאת, חלק מתעודות ההשת"ג הונפקו בשמם של הרבנים הראשיים שמונו בתום תקופת כהונתו של הרב בקשי דורון, הרבנים שלמה עמאר ויונה מצגר. אוחנה הודה כי הרבנים עמאר ומצגר לא הורו לו לחתום על התעודות והוא עשה זאת על דעת עצמו בלבד. גם בכך נפל פגם. אוחנה ידע כי תעודות ההשת"ג עמדו

בליבה של מחלוקת ברבנות הראשית. גם לדבריו, הנפקת התעודות נעשתה על פי הוראתו הישירה של הרב בקשי דורון, ולא בהכרח על דעתם של יתר חברי מועצת הרבנות הראשית. משכך, בשעה שהרבנים עמאר ומצגר נכנסו לתפקיד הרבנים הראשיים, היה עליו ליידע אותם בדבר התעודות ולקבל את אישורם.

23. סיכומו של דבר, תעודת ההשת"ג מציגה את מי שמחזיק בה כבעל השכלה תורנית גבוהה, העומד במספר תנאים. אין ספק כי בוגרי המכללות אינם ראויים לתארים המופיעים בנוסח התעודה ואינם מקיימים את פרטיה. היסוד העובדתי הנדרש בעבירה של מתן תעודה כוזבת הוא שמנפיק התעודה "נותן אותה בידעו שהיא כוזבת בפרט מהותי". השתכנעתי כי יסוד זה מתקיים בנסיבות העניין. כפי שקבע בית המשפט המחוזי, "... בהנפיקו לאנשי כוחות הביטחון תעודות השת"ג בנוסח הרגיל, היה אוחנה מודע לכך, שהוא מציג מצג כוזב וכי האמור בתעודה, אינו משקף את המציאות כהווייתה – לא מבחינת היקף הלימודים, לא מבחינת רמת הלימודים וגם לא מבחינת אורח חייהם של התלמידים" (פסקה 1873 להכרעת הדין). אכן, עולה כי אוחנה ידע על הכזב שברכיבי התעודה השונים, כמפורט לעיל, ולקיום הנסיבות.

נכון הוא כי על פי הניתוח שהובא לעיל, עצם ההחלטה להעניק תעודת השת"ג לבוגרי המכללות לא הייתה פרי יוזמתו של אוחנה, והיא הוכרה במספר הזדמנויות, במידה זו או אחרת, על ידי גורמים דומיננטיים ברבנות הראשית. עם זאת, היסוד הנפשי הנדרש בעבירה, בהיותה עבירה "רגילה", הוא מחשבה פלילית לפי האמור בסעיף 20(א) לחוק העונשין: "מודעות לטיב המעשה, לקיום הנסיבות ולאפשרות הגרימה לתוצאות המעשה, הנמנים עם פרטי העבירה". אין דרישה לכוונה מיוחדת. די במודעותו של אוחנה לכזב ולנסיבות האופפות את הענקת התעודות באופן המקיים את דרישות החוק, והשתכנעתי כי זו קיימת. לכן אין מקום להתערב בהרשעתו של אוחנה בעבירת מתן תעודה כוזבת. קביעה זו נכונה גם אם נביא בחשבון את האפשרות כי בנוגע לחלק מהאישורים הנוספים, אוחנה לא היה מודע באופן ישיר לכזב והסתפק בהסתמכות עליהם מבלי לברר את מהימנותם. על כך להלן.

האישורים הנוספים ועצימת העיניים של אוחנה

24. טענה נוספת שהעלתה באת כוחו של המערער נוגעת לכך שאוחנה דווקא פעל על פי התעודות והאישורים שהוגשו לו. נזכיר, כי על פי דרישתו של אוחנה, נדרשו התלמידים להמציא אישורי לימודים על כך שהם למדו בישיבה גבוהה במשך תקופה כוללת של 5 שנים. לעיתים נדרשו התלמידים גם להמציא אישורים בנוגע לבחינות

שעברו במכללות (האישורים הנוספים, כהגדרתם לעיל). אישורים אלה (ואחרים, כגון תעודת "יורה יורה") הוצגו בפני אוחנה ועל בסיסם הוא העניק את תעודת ההשת"ג. אוחנה טען בבית המשפט המחוזי כי כאשר הוא קיבל את האישורים הנוספים, הוא הסתמך על האמור בהם ולא הייתה עליו כל חובה לאשרר את תוכנם, ובלשונו: "אני עד היום לא יודע על לימודים קודמים אם זה כזב או לא כזב ... הביאו לי מסמכים, אני רגיל לראות ניירות ואני רואה ניירות, זה הניירות האלה היו חתומים על ידי רוב הרבנים במדינת ישראל שחלקם אני מכיר אותם. חלקם רבנים מכובדים מאוד" (עמוד 10,984 לפרוטוקול). בית המשפט המחוזי קבע כי מכיוון שבחלק גדול מהאישורים הכזב היה ברור ובולט לעין, לא ניתן לקבל את טענתו של אוחנה כי הוא הסתמך על האמור במסמך וכי הוא לא חשד כי מדובר במסמך מזויף: "... ברי, כי אוחנה ידע, שהאישורים שמוגשים לו חשודים להיות כוזבים" (פסקה 1894 להכרעת הדין).

קו הגנה זה – לפיו אוחנה לא נדרש לבדוק ואמנם לא בדק את האישורים הנוספים, ועל כן אין לייחס לו את העבירה של מתן תעודה כוזבת משום העדר מחשבה פלילית כנדרש – דינו להידחות.

ראשית, בית המשפט המחוזי קבע כי אוחנה ידע גם ידע את העובדות לאשורן: "המסקנה הנובעת מהתנהלותו זו של אוחנה לעניין היסוד הנפשי שלו, היא, כי הוא היה מודע לכך, שחלק ניכר מהמסמכים שמוגשים לו, הינם כוזבים" (פסקה 1,901 להכרעת הדין). עולה כי אוחנה הכיר את סיפור הרקע של המכללות ואת המחלוקת שהתגלעה ברבנות הראשית בשאלת הפחתת שנות הלימוד. הוא היה מודע לכך שמסלול הלימודים יועד לאנשים חסרי רקע תורני המבקשים לקבל הטבות שכר, וכי לא יתכן שאלה יקדישו ללימודים יותר ממספר שעות בודדות – קל וחומר בהיקף השעות שנקבע. כן היה מודע לכך שחלק ממקבלי התעודות הם אנשים שאינם שומרי תורה ומצוות ועל כן סביר להניח שהם אינם בעלי רקע תורני קודם. לכך ניתן להוסיף, כי הואיל ומדובר במספר מכללות בלבד, עולה מחומר הראיות, כי הוא היה בקיא במתחרש בכל אחת ואחת מהן. הוא הכיר את מדיניות המוסדות – לפחות בכל הנוגע לרמת הלימודים ולהיקף השעות. רוצה לומר, כי בכל הנוגע לנתונים הכוזבים שהוגשו – לימודים קודמים לתקופה של 5 שנים, הצלחה בשלושה מבחנים ותעודות "יורה יורה" – הייתה לאוחנה מודעות ישירה לכזב בתעודות שהנפיק. מכאן כי דינה של הטענה האמורה להידחות ברובד העובדתי. דהיינו, העובדות מצביעות על כך שאוחנה היה מודע לכזב בתעודות שהונפקו.

עם זאת, ההגנה מבקשת, כאמור, להרחיב את טענותיה לכיוון האישורים הנוספים. לגישתה, הואיל וחלק מהתלמידים הצהירו כי הם למדו במקומות אחרים, ובדרך זו הושלמו הלימודים לתקופה של 5 שנים – הכיצד היה על אוחנה לדעת כי גם מסמכים אלה היו כוזבים, כפי שהתברר? המענה לכך, ככל שנדרש, הוא בדוקטרינה של "עצימת העיניים". כך בנוגע לחובתו של אוחנה לברר את הנסיבות המוצגות לפניו.

25. הדוקטרינה מופיעה בסעיף 20ג לחוק העונשין העוסק בהגדרה של המחשבה הפלילית:

(ג) לענין סעיף זה –
 (1) רואים אדם שחשד בדבר טיב ההתנהגות או בדבר אפשרות קיום הנסיבות כמי שהיה מודע להם, אם נמנע מלבררם;

דוקטרינה זו קובעת כי במקרה בו לאדם יש חשד בנוגע לנסיבה כלשהי שעשויה להפוך את המעשה לפלילי והוא נמנע מלברר את חשדו, הדבר שקול למצב בו הוא היה מודע לנסיבות העבירה המהוות את רכיבי המעשה הפלילי (ראה: ע"פ 5938/00 אזולאי נ' מדינת ישראל, פ"ד נה(3) 873, פסקה 15 לפסק דינה של הנשיאה ד' ביניש (2001)). התנאים להתקיימות הסעיף הם כי לנאשם היה חשד בפועל להתקיימות הנסיבה; הוא היה מודע לכך שביכולתו לברר את חשדו; ואף על פי כן הוא נמנע מלעשות זאת (ראה בפירוט: גבריאל הלוי תורת דיני הענישה ב, 95 (2009)).

על כן, "קיומו של חשד לבדו אינו מקיים את דרישת המחשבה הפלילית. לשם כך יש צורך במודעות בפועל. ואולם, קיומו של חשד יוצר חובה. החושד מצוי במצב ביניים. מצבו הסובייקטיבי מחייב אותו לברר. דרישה זו נאמנה בעיני לעקרונות המשפט הפלילי, המבחינים בין דרגות שונות של אחריות וחובות על סמך מצבים סובייקטיביים שונים" (ע"פ 7704/13 יעקב מרגולין נ' מדינת ישראל, פסקה 45 לחוות דעתי (8.12.2015). להלן: עניין מרגולין). כללים אלה מחייבים את בית המשפט לבחון את טיב החשד ועצמתו, כמו גם את נסיבות המקרה והעבירה.

26. בחינה זו בענייננו מגלה כי עסקינן במקרה שאינו גבולי וניתן להחיל עליו את הדוקטרינה של עצימת עיניים בנקל. אוחנה לא רק חשד שיש בעיה ברישום בתעודות השונות, אלא ידע בפועל כי יש מגמה של אי דיוק בפרטים על מנת "לעגל פינות" כדי לזכות את התלמידים בהטבות השכר, גם במקרים בהם לא מולאו כל התנאים הנדרשים. נסיבות העבירה מתייחסות לכך שהאמור בתעודת ההשת"ג הינו כוזב, דהיינו שהתלמידים לא למדו 5 שנים בישיבה גבוהה ולא נבחנו כנדרש. בנוגע למידת

המודעות הנדרשת מאוחנה לנסיבות אלה, השאלה הינה האם אוחנה רשאי היה להסתמך, למשל, על אישורים השלמה שהוצגו בפניו, על אף סימני השאלה הרבים והמגוונים הזועקים מהם, ולהתעלם מהשאלה האובייקטיבית האם אכן התעודות מתארות את מצב הדברים באופן נכון ואמיתי. חובתו של אוחנה לברר את חשדו, במקרים בהם לא ידע בפועל – ככל שהיו כאלה, נגזרת גם מתפקידו הציבורי של אוחנה כמי שעמד בראש מחלקת הבחינות של הרבנות הראשית וכמי שהיה ממונה על הנפקת תעודת ההשכלה התורנית מטעם הרבנות הראשית. תעודות השת"ג נועדו להוות מסמך אימות לכך שהרבנות מאשרת את לימודיו התורניים של מי שמחזיק בה. בדומה למועצה להשכלה גבוהה, אשר אחראית לפקח על כך שמסלולי הלימודים האקדמיים במוסדות להשכלה גבוהה ראויים להענקת התארים, תפקידה של הרבנות הראשית הינו לפקח על המוסדות בהם נלמדים לימודים תורניים ולהבטיח כי הסטנדרטים המקובלים בהם הולמים את קבלת התעודה. יש לציין כי בהתאם לנהלי הרבנות הראשית המקוריים והחלטת חודש סיון, הרבנות הראשית היא שהייתה צריכה לבחון את התלמידים ובכך להבטיח כי שליטתם בחומר הנלמד מתאימה לקבלת תעודת השת"ג. כל אלה מלמדים כי מצופה היה מאוחנה, כמי שהנפיק את התעודות, לעמוד על טיבם ומהימנותם של האישורים הנוספים שהונחו לפניו, ולא להסתפק באישורים הפורמאלי.

יש לציין כי אוחנה, במספר הזדמנויות, דיווח למשרד החינוך כי הוא מקפיד לוודא את מהימנות המסמכים המוגשים בפניו. כך למשל במכתבו לרב נוימן ממשרד החינוך, בתגובה לחשדות לזיופי תעודות, כתב אוחנה: "אנו מקפידים ומעטה נקפיד שבעתיים על בדיקת המסמכים כדי למנוע זיופים ח"ו" (ת/113). כך גם במכתב שכתב אוחנה למנכ"ל הרבנות, עודד וינר, הוא הצהיר:

"א. סמיכת חכמים 'יורה יורה' לצורך השת"ג תינתן ע"י רבני ערים או דיינים בבית דין רבני או ראשי ישיבות וגדולי תורה מפורסמים בלבד. ב. כל אברך המבקש השת"ג נדרש לחתום על הצהרה מחייבת, ראה נספח א'. ג. המבקש השת"ג נדרש לעשות זאת בעצמו ולא ע"י שליח. ד. כל מסמך נבדק היטב, ואנו דורשים חתימה וחותמת ברורה של מנהל המוסד המאשר לימודים, על לוגו מסודר של הישיבה. השבנו אברכים רבים ריקם מאחר והמסמכים לא ענו על הקריטריונים דלעיל. ה. בעקבות הודעת משרד החינוך הפסקנו לקבל מסמכים מכל הרבנים שנחשדו במתן סמיכת 'יורה יורה' ללא בדיקה מספקת" (ת/116).

עדויות אלה מלמדות כי אוחנה הבין שתפקידו אינו מתמצה בהנפקה טכנית ואוטומטית של התעודות על סמך האישורים המוצגים בפניו, אלא הוא מחויב בפיקוח ובבקרה על

טיב האישורים ומהימנותם. כך במיוחד ביחס למספר שנות הלימוד ועמידה בשלוש בחינות.

27. לנוכח המסקנה כי אוחנה היה צריך לפקח על טיבם ואיכותם של האישורים, ולא להסתפק רק בקבלתם הפורמאלית, נתייחס שוב לשאלה האם התעורר בליבו של אוחנה ספק בנוגע לכך שהאישורים שהוצגו בפניו כוזבים. ברי כי התשובה לכך היא בחיוב. בית המשפט המחוזי הרחיב בתיאור המסמכים ועמד על האינדיקציות השונות שיכולות היו ללמד, ובוודאי לעורר חשד, כי המסמכים כוזבים: "גם אם נלך לשיטתו, לפיו היה עליו לבדוק את המסמכים בדיקה שטחית בלבד, הרי שהכוזב בהם היה גלוי וברור, ולו מרפרוף בהם. בחלק מהמקרים, ישנם באישורים פגמים הזועקים לעין" (פסקה 1887 להכרעת הדין). מעבר לכך, אוחנה עצמו ציין כי לא היה לו ספק בכך שתוכנם של האישורים הוא כוזב: "אין לי ספק שברור שהיה פה המון, אני לא יודע להגיד כמה כוזבים" (עמ' 10,984 לפרוטוקול); "את האמת? אני גם לא יודע עד כמה אני קורא את כתב היד שלהם מה הם כותבים שמה, אני רואה פרטים, להגיד לך שבניתי שזה מה שהוא למד? לא" (עמ' 11,487 לפרוטוקול). המסקנה העולה היא, שאוחנה ידע כי האישורים הם פיקטיביים ותוכנם כוזב. הוא אף הודה בדבר בפה מלא כאשר השיב בחיוב לשאלה: "אתה אומר למוסדות אתם תדאגו להביא לי אישורים כאלה למרות שאתה יודע שאין את האישורים האלה כי אתה רוצה לסגור את הפער בין התעודה לבין מה שיש במוסד" (עמ' 11,381 לפרוטוקול).

עולה כי ככל שהתקיימו אישורים מסוימים שלגביהם אוחנה לא היה מודע לכוזב, הרי שלכל הפחות היו לו חשדות בדבר מהימנותם, ואף על פי כן נמנע מבירורם. במילים אחרות, הידיעה של אוחנה שמסמכים רבים היו כוזבים על פניהם, כפי שקבע בית המשפט המחוזי וכפי ששוכנעתי אף אני, דרשה ממנו חובת בירור גם ביחס למסמכים אחרים – שאינם מהווים את הרוב – שהכוזב לא זעק מתוכם. קו ההגנה לפיו אוחנה לא בירר את העובדות דווקא פועל נגדו בנסיבות העניין. מספיקים דבריו המפורשים בנושא זה כאשר הוא נשאל על חשדותיו בנוגע לכוזב באישורים הנוספים: "גם מי שלא המציא אישורים נוספים קיבל את התעודה הנ"ל" (ת/12); "לא מעניין אותי שעות הלימודים ושנות הלימודים אני קיבלתי הנחייה מהרב בקשי דורון" (ת/12).

לנוכח דברים אלה, אין לקבל את טענת ההגנה כי אוחנה פעל לפי מתווה "יחווה דעת", והנפיק את התעודות בהתאם לאישורי ההשלמה שהתקבלו מהמכללות. אוחנה ידע כי תוכנם של האישורים הנוספים הוא כוזב, ולכל הפחות הוא עצם ענינו

מלברר את החשדות הנוגעים להם. על רקע האמור, מסקנתי היא שהרשעתו של אוחנה בעבירה של מתן תעודות כוזבות בדין יסודה.

עבירה של מרמה והפרת אמונים

28. בית המשפט המחוזי הרשיע את אוחנה בעבירה של מרמה והפרת אמונים, לפי סעיף 284 לחוק העונשין:

284. עובד הציבור העושה במילוי תפקידו מעשה מרמה או הפרת אמונים הפוגע בציבור, אף אם לא היה במעשה משום עבירה אילו נעשה כנגד יחיד, דינו - מאסר שלוש שנים.

סעיף זה משך עד מאד את תשומת הלב של הקהילייה המשפטית. הוא העסיק את מלומדי המשפט הישראלי ובתי המשפט בישראל. הדיון נסוב על השאלות – במובן הרחב, האם יש הצדקה לכך שעבירה זו תיכלל בין העבירות בחוק העונשין; ובמובן הצר, הכיצד יש לפרשה וליישמה. בקרב חלקים מאנשי האקדמיה נשמעו הצעות לצמצמה או לבטלה כליל (ראה: מרים גור אריה "הפרת אמונים מצד עובדי הציבור ונבחריו האם עבירה פלילית?" פלילים ח 253 (1999); מרדכי קרמניצר, "על העבירה של מרמה והפרת אמונים לפי סעיף 284 לחוק העונשין ועל המחשבה הפלילית", משפטים יג 275 (תשמ"ח); רות קנאי, "העדר מודעות ליסודות העבירה או טעות במצב המשפטי: העבירה של הפרת אמונים כדוגמה", מגמות בפלילים 203 (תשס"א); יובל קרניאל, "מרמה והפרת אמונים של עובד-ציבור - הלכה למעשה", פלילים ח 273 (תש"ס); יאיר ליבנה "הפרת אמונים של עובד הציבור" ספר אליהו מצא 565 (2015)). לעומת זאת, בית משפט זה שדן במהות העבירה, אף בהרכב מורחב, הדגיש את חשיבותו של הסעיף וקבע את מבחניו. תכליותיו של הסעיף והצידוקים לעיגונו כעבירה פלילית בחוק העונשין הוצגו על ידי הנשיא א' ברק:

"קיימים טעמים כבדי משקל לטובת הגישה המכירה בכל שלוש המטרות כערכים המוגנים על-ידי האיסור הפלילי. אמון הציבור בעובדי הציבור וטוהר מידותיהם אינם נופלים בחשיבותם מתקינות פעולתם של עובדי הציבור. ערכים אלה נוגעים לרמה המוסרית של החברה כולה ולתחושת הלכידות והמחויבות של הפרטים החברים בה. הם מהווים תנאים הכרחיים לקיומה של חברה דמוקרטית יציבה ומתפקדת. אכן, אף ערכים אלה ראויים להגנתו של המשפט הפלילי... הנה-כי-כן, אמון הציבור, טוהר המידות ותקינות פעולת המינהל – כל אחד בנפרד ושלושתם גם יחד – מונחים ביסוד האיסור הפלילי על

הפרת אמונים. הם האינטרס החברתי המוגן. כמוכן, מטרת אלה כולן קשורות ושזורות הן אלה באלה. ביסודן מונחת התפיסה כי עובד הציבור הוא נאמן הציבור; כי לא לעצמו הוא פועל אלא למען הציבור הוא פועל" (דנ"פ 1397/03 מדינת ישראל נ' שבס, פ"ד נט(4) 385, 412-413 (2004) (להלן: עניין שבס)).

בעניין שבס נקבעו המבחנים המשפטיים לתחולתו של הסעיף. נקבע כי העבירה הינה עבירת התנהגות ולא עבירת תוצאה, וכן נקבע כי "היסוד העובדתי של העבירה של הפרת אמונים מתפרש על-פי אמת המידה בדבר פגיעה מהותית באמון הציבור בעובדי הציבור או בטוהר המידות של עובד הציבור או בתקינותה של פעולת המינהל הציבורי" (פסקה 48 לפסק דינו של הנשיא א' ברק). בנוגע להגדרתה של "הפרת אמונים" קבע בית המשפט במקום אחר:

"עובד הציבור המבצע בעצמו, או המורה לזולתו לבצע, רישום שאינו אמת מועל באמון שניתן בו ומפר בכך אמונים. ביסוד האמון עומדת עשיית הישר וההוגן על-פי עובדות אמת. עובד ציבור הסוטה מאלה מועל באמון ומפר אמונים..." (ע"פ 645/81 פניץ נ' מדינת ישראל, פ"ד לו(3) 67, 69 (1982). (להלן: עניין פניץ)).

בנוגע ליסוד הנפשי של העבירה, נקבע בעניין שבס:

"ההכרעה הנורמטיבית באשר לאפיון ההתנהגות צריכה להיעשות על-ידי בית-המשפט על יסוד מבחנים אובייקטיביים ולא על-ידי העושה עצמו על יסוד מבחניו הסובייקטיביים (ראו גור-אריה, במאמרה הנ"ל [43], בעמ' 264). אכן, המודעות של עובדי הציבור צריכה להתייחס ליסודות העובדתיים שבמקרה שלו מהווים מעשה הפרת אמונים הפוגע בציבור. אין הוא צריך להיות מודע למשמעות הנורמטיבית של מושגיות זו ולאמות המידה הנורמטיביות הגוזרות ממנה את ההתנהגות האסורה עליו" (פסקה 56 לפסק דינו של הנשיא א' ברק).

29. אודה כי יש מקום לבדוק האם עבירה זו על התוספת: "אף אם לא היה כמעשה משום עבירה אילו נעשה כנגד יחיד", לא עלולה להיות נגועה בפגם המוכר במשפט האמריקאי – Void for Vagueness [בטל בשל עמימות]. ואולם, משנקבע את אשר נקבע על ידי בית משפט זה, ניתן לומר כי דווקא עבירה זו היא ההולמת ביותר את מעשיו של אוחנה על נסיבותיהם. מסקנה זו מצביעה על גישה לפיה אין לשלול את העבירה אלא לעשות בה שימוש במקרים המתאימים – ובהם בלבד. כך בענייננו. אוחנה הוא עובד ציבור, המקבל את משכורתו מהקופה הציבורית. בעת הנפקת

התעודות הוא היה מנהל מחלקת הבחינות של הרבנות הראשית ואיש ימינו וסודו של הרב הראשי. אין מדובר בתפקיד זוט ושוולי כי אם במשרה ניהולית בעלת משמעות רבה. על מרכזיותו של אוחנה במערך הרבנות הראשית ניתן ללמוד גם ממעורבותו הרבה בתהליך ההכרה במכללות, בחילופי המכתבים עם הגורמים השונים – הן בתוך הרבנות והן מחוצה לה – ובהצהרותיו כהליכים המשפטיים בפני בג"ץ. אוחנה מעולם לא טען כי הוא אינו הכתובת. כאשר פנה אליו מנכ"ל הרבנות הראשית בשאלות על אודות ההכרה במכללות התורניות, ובשאלת ההפליה של מכללת "דרכי הוראה" הוא מצא לנכון להשיב באריכות ובפירוט. כך גם כאשר ביקש עו"ד אבי ליכט, פרקליט מחלקת הבג"צים, בשעתו, אשר ייצג את המדינה בפני בית המשפט, להשיב בשם הרבנות הראשית לעתירה שהוגשה בבג"ץ – היה זה אוחנה שפירט בפניו את מצב הדברים וחתם על התצהיר שהוגש לבית משפט זה.

עובדי הציבור אינם רק ידם הארוכה של מקבלי החלטות. אלא יותר מכך – הם העיניים הפקוחות והמפקחות של הציבור הרחב, אשר מבודד מחדרי הישיבות ומטרקליני הקברניטים בהם מתקבלות החלטות הרות גורל אשר בכוחן להשפיע על החברה כולה. אם לאמץ את לשון התלמוד הנאמרת על עבודת הכוהנים, פקידי הציבור בתקופת בית המקדש: פקידי ציבור אינם רק "שלוחי דרחמנא" (שלוחיו של הקדוש ברוך הוא) אלא הם אף "שלוחי דידן" (שלוחי הציבור) (על פי התלמוד בבלי, נדרים לה ע"ב; קידושין כג ע"ב), ובפרפרזה לעניין שלנו – עובד ציבור אינו רק עובד של נבחר הציבור לו הוא כפוף בהיררכיה המנהלית, אלא הוא שליחו של הציבור.

על פי סעיף 284 לחוק העונשין, כפי שצוין לעיל, הסטנדרט לחובת האמונים בו חב עובד הציבור שונה מזה החל על אדם פרטי מהשורה. בכך מדגיש המחוקק את חובתו המיוחדת של עובד הציבור לציבור ולא לגורם המנהלי לו הוא כפוף או לכל גורם אחר. ניסוח זה מלמד, בין היתר, כי המחוקק הכיר בדואליות הטבועה במשרות ציבוריות. מחד גיסא, עובד הציבור כפוף להיררכיה הפנימית של הגוף המנהלי ולמרותו של "נבחר הציבור" העומד בראשו. מאידך גיסא, עובד הציבור הוא שלוחו של העם ועליו לפעול לטובת הציבור הרחב. מתח זה עשוי לעורר קונפליקטים מורכבים במקרים בהם האינטרס של נבחר הציבור, או של הגוף המנהלי אליו משויך עובד הציבור, אינו הולם את האינטרס הציבורי הרחב. במקרים אלה, קובע המחוקק באופן ברור וחד משמעי, כי ישנו קו נאמנות, שבמצבים מסוימים החוצה אותו מבצע עבירה. בעניינים אלה, על עובד הציבור להיות נאמן לציבור ולא אינטרס הציבורי בלבד. מכאן, שגם הקריטריונים להפרת אמונים נגזרים מהפגיעה בציבור הרחב ולא מהפגיעה בנבחר הציבור.

30. המקרה שלפנינו, משקף היטב את המתח שבין האינטרס האישי של נבחר הציבור לבין האינטרס הציבורי. כפי שמשקף מאמירות רבות של אוחנה עצמו, הוא תיאר את המחיר הציבורי שבהענקת תעודות השת"ג לאנשים שאינם ראויים לכך. במכתבו למנכ"ל הרבנות הראשית מיום 12.10.1999 כותב אוחנה: "כשנכנסתי לפני שנה לתפקיד כמנהל מחלקת בחינות העלתתי את העניין לבדיקה מחודשת בפני הראש"ל (הראשון לציון)... אחת הטענות הייתה שיש בתכנית זו משום איפה ואיפה מאחר ואברך ישיבה נדרש לחמש שנות לימוד מלאות (40 שעות שבועיות) כדי לקבל השת"ג, ואילו אותם שוטרים די להם בלימוד של שנה שנתיים של 10 שעות שבועיות, כמו"כ רמת המבחנים שנדרשה מהשוטרים הייתה רחוקה עשרת מונים מרמת המבחנים הנדרשת במבחני הרבנות, ומחובתנו לתת דין שווה לציבור כולו... בתי המדרש גבו שכר לימוד מהתלמידים והבטיחו להם כי עם סיום הלימודים שכרם בצה"ל יוכפל ויושלש, ורבים שאין להם כל קשר לתורה ומצוות הצטרפו אף הם" (ת/1100). כך גם בהצהרתו הראשונה של אוחנה לבג"ץ מתאריך 5.12.1999: "התקבלו ברבנות הראשית תלונות על כך שהמסלול מנוצל לרעה על ידי תלמידים שכל תכליתם לקבל הטבות שכר במסלול מקוצר וכי אלפי חיילים נרשמו לבתי המדרש השונים. התחושה היתה כי הנסיון על הדגם המוקטן יצא מכלל שליטה, ולמעשה מדובר בנסיון שנכשל" (ת/134).

למרות כל זאת, אוחנה חשש שלא לאשר את המסלול בשל הוראתו של הרב בקשי דורון. אוחנה ידע כי הרב בקשי דורון מתנגד למסלול וכי הסיבה בגינה הוא הורה לו לאשר את התעודות היא הלחץ שהופעל עליו על ידי גורמים אינטרסנטיים מתוך הרבנות עצמה, כפי שהרב בקשי דורון היטיב לתאר זאת בחקירתו: "כיוון שהרבנים בעלי בתי המדרש לחצו מאוד, והיתה אווירה לא נעימה, חשבתי שבזה נגמור את הפרשה" (נ/151). בחקירתו עמד אוחנה על הקושי לערער על דברי הרב הראשי: "אין שום סיכוי שאדם שיעשה כנגד הוראות הרב הראשי, אין לו מקום במערכת הזאת. זו מערכת שבנויה על החלטות מאד ברורות שהרב הראשי הוא הקובע והוא רק הקובע והוא נותן את כל ההוראות באופן הכי ברור וכולם פועלים על פיהם" (עמ' 11,029 לפרוטוקול).

בצייתו להוראת הרב בקשי דורון, העדיף אוחנה את טובתו של הרב בקשי דורון על פני האינטרס הציבורי ובכך הוא הפר את חובת האמונים בה הוא חב כלפי הציבור כעובד ציבור. כראש מחלקת הבחינות ברבנות הראשית אוחנה חייב היה לעמוד על המשמר ולהבטיח כי תעודות השת"ג תונפקנה רק לזכאים להן. ונדייק: מוכן אני לקבל שאוחנה העדיף את טובתו ומעמדו של הרב בקשי דורון – ולא את טובתו

האישית שלו – על פני דרישות הדין. אך במענה לדבריו, כי עמדת הרב הראשי אינה מותירה לו ברירה, נשיב כי אין הוא חייב להמשיך בתפקיד. החלטה זו נתונה לו ואין זה עניין של המשפט. ברם, יש לזכור כי כל עוד הוא מקבל על עצמו תפקיד ציבורי מחויבותו היא לפעול על פי חוק.

31. אוחנה טען להגנתו כי החריגה מהנהלים נועדה גם כדי לשמור על כבודה של הרבנות הראשית וכבודה של תעודת ההשת"ג, וכי מניעיו היו טובת הרבנות והציבור ולא טובתו האישית של הרב בקשי דורון. גם טענה זו דינה להידחות. בהקשר זה כתב הנשיא א' ברק:

"ביסוד העבירה של הפרת אמונים אינה עומדת ההנאה האישית של הנאשם (אם כי לרוב היא מצויה) אלא הפרת אמונים, אשר עשויה להתקיים גם בנאשם, הפועל למען הגשמת מה שנראה לו כאינטרס הציבורי... ההוראה העונשית בדבר הפרת אמונים באה להגן על הציבור לא רק מפני עובדי ציבור, המפיקים טובת הנאה בדרך של סטייה מהשורה, אלא גם מפני עובדי ציבור, המוכנים לסטות מהשורה כדי לקדם את משימתם הציבורית. אלה כאלה פוגעים באמון הציבור ובטוהר המידות של עובדי הציבור" (עניין פניץ, בעמ' 70 [הדגשה אינה במקור]).

עובד ציבור אינו רשאי – גם לא בשם שמירה על מעמדו של מוסד, חשוב ככל שיהיה – לכזב, לרמות ולדווח דווחי כזב. בחירה מעין זו אינה נתונה לשיקול דעתו. ודוק, גם אם יש מקום לקבל את גרסתו של אוחנה, לפיה נהלי ההשת"ג שוננו ומתווה "יחווה דעת" אושר בהחלטת חודש סיון, במכתב ינובסקי ובהוראתו של הרב בקשי דורון בעקבות הגשת בג"ץ סקעת – מוטל היה על אוחנה, כמי שממונה על מחלקת הבחינות ברבנות הראשית, לבדוק את טיב האישורים והתעודות שהתקבלו על פי מתווה "יחווה דעת" ולהנפיק תעודות ואישורים ההולמים באופן מלא את המצב הריאלי. אלה לא נעשו גם על פי עדותו של אוחנה. במהלך חקירתו הוא אמר באופן מפורש: "את האמת? אני גם לא יודע עד כמה אני קורא את כתב יד שלהם מה הם כותבים שמה, אני רואה פרטים, להגיד לך שבניתי שזה מה שהוא למד? לא" (עמ' 11,487 לפרוטוקול). על כך חזר אוחנה בהקשרים שונים. כך בנוגע למכללת "דרכי הוראה": "לא מעניין אותי שעות הלימודים ושנות הלימודים אני קיבלתי הנחייה מהרב בקשי דורון לאשר את תלמידי דרכי הוראה לרבנים" (ת/20). וכך בנוגע למכללות נוספות: "לא בדקתי זאת ואין זה תפקידי. קיבלתי הוראה מהרב בקשי דורון להנפיק לתלמידי אריאל את האישורים וכך עשיתי" (ת/20). במחדליו בבחינת קיום התנאים המחייבים להענקת תעודת השת"ג – מספר שנות הלימוד המינימליות, עמידה בהצלחה בשלוש בחינות ואישורי "יורה יורה"

– ובהעדפתו לשמור על כבוד הרבנות הראשית ועל כבודו של הרב בקשי דורון, בדרך של ביצוע עבירות של זיוף ומרמה, עבר אוחנה על העבירה של מרמה והפרת אמונים.

32. הפרת האמונים והמרמה בהן נהג אוחנה, באות לידי ביטוי גם במצג כלפי הרשויות השונות, אשר חשדם התעורר מעת לעת בנוגע להליך קבלת התעודות. כך לדוגמה, במכתב שנשלח לאוחנה על ידי הרב נוימן, אחראי על השכלה תורנית מטעם משרד החינוך, בו הוא מעלה חשדות בנוגע להליך, כתב לו אוחנה בתגובה:

”... ב. אישור השכלה תורנית ינתן רק למי שלמד לפחות ארבע שנים לאחר גיל 18 בישיבה גבוהה או כולל.
ג. אנו מקפידים ומעתיק נקפיד שבעתיים על בדיקת המסמכים כדי למנוע זיופים ח"ו, בכל מקרה של חשד קל שבקלים של זיוף ח"ו, לא ננפיק השת"ג, והיינו נקיים מה' ומישראל.
ד. יש להורות למחלקה העוסקת בהנפקת תארים במשרד החינוך שאף הם יתנו לבם ועיניהם למנוע זיופים, ובכלל זה לדרוש מסמכים מקוריים ולא צילומים, ולהחתים כל מגיש בקשה משרד החינוך לדרגת שכר על מסמך הצהרה שכל הפרטים נכונים.
יש להצטער על כך שישנם הנוהגים שלא ביושר וגורמים בכך לפגיעה בשמם הטוב של ציבור לומדי התורה. אנו נעשה הכל כדי שלא ידבק רבב כל שהוא במחננו”
(ת/113).

מכתב זה נשלח ביום 31.1.2002, שעה שמסלולי הלימודים לאנשי כוחות הביטחון פעלו בשיאם, ומאות תעודות השת"ג חולקו על ידי הרבנות הראשית על פי דרישות מופחתות. בדומה לכך, במכתב ששלח אוחנה למנכ"ל הרבנות הראשית, עודד וינר, בתגובה למכתב שנתקבל על ידי עו"ד עופר מסינג ממשטרת ישראל בו הוא הלין על חלוקת תעודות השת"ג "לכל דורש מבלי שנתקיימו תנאי קבלתן", מפרט אוחנה על הנהלים: "... ג. המבקש השת"ג נדרש לעשות זאת בעצמו ולא ע"י שליח. ד. כל מסמך נבדק היטב, ואנו דורשים חתימה וחותמת ברורה של מנהל המוסד המאשר לימודים, על לוגו מסודר של הישיבה. השבנו אברכים רבים ריקם מאחר והמסמכים לא ענו על הקריטריונים דלעיל" (ת/116).

מכתבים אלה נשלחו על ידי אוחנה בתגובה לחשדות שהועלו בפני הרבנות הראשית בנוגע לתעודות ההשת"ג. תוכנם של המכתבים הוא כוזב, שכן התנאי של לימודים בישיבה גבוהה במשך 4 שנים שונה והופחת, לטענת אוחנה, במתווה "יחווה דעת", ובשעה שהדברים נכתבו כבר ניתנו מאות אישורי השת"ג לבוגרי מסלול כוחות הביטחון שלא עמדו בתנאי זה. כמו כן, אוחנה עצמו ציין כי הוא לא בדק לעומק את

האישורים, שכן הוא פעל לפי הוראתו של הרב בקשי דורון, וייחס משקל מועט לאישורים הפורמאליים. כך גם בנוגע לנוהל אותו הזכיר אוחנה לפיו התלמיד עצמו צריך להתייצב ברבנות למסירת המסמכים – בפועל, הנפיק אוחנה את תעודות ההשת"ג בלא שהתלמיד הגיש בעצמו את האישורים האמורים. התנהלות זו של אוחנה – כעובד ציבור – מפרה את חובת האמונים בה חייב פקיד ציבור לנהוג. יש לזכור כי אוחנה לא רק שלא עמד על המשמר כפי שנדרש מעובד הציבור, ובכך גרם להנפקת תעודות השת"ג לתלמידים שאינם ראויים לכך, אלא הוא אף פעל באופן מכוון ומודע להנפקת תעודות כזב כפי שהורחב לעיל.

קבלת דבר במרמה והקשר הסיבתי בין הנפקת התעודות להטבות השכר – כללי ופרטני

33. כפי שצוין לעיל, טענה משותפת למספר מערערים היא כי לא הוכח קשר סיבתי בין המרמה לבין קבלת הכספים כמתחייב על פי דרישות הסעיף בחוק העונשין. בדומה לטענה של הגנה מן הצדק, טענה זו נשענת על ההנחה הבאה: גורמים בצבא וביתר גופי הביטחון ידעו גם ידעו כי התלמידים שזכו בהטבות הכספיות לא עמדו בתנאים שונים כגון: משך תקופת הלימודים ועריכת בחינות כנדרש. בהמשך, במסגרת ניתוח טענת הגנה מן הצדק, אתייחס לבסיס העובדתי של טענה זו, וכאן אתמקד בסוגיה המשפטית.

אוחנה הורשע בבית המשפט קמא בעבירת קבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות, לפי סעיף 415 (סיפא) לחוק העונשין:

415. המקבל דבר במרמה, דינו - מאסר שלוש שנים,
ואם נעברה העבירה בנסיבות מחמירות, דינו - מאסר
חמש שנים.

כאמור, אוחנה היה מודע לכזב שיש בתעודות ההשת"ג. בהמשך לכך, בית המשפט קמא קבע שאוחנה היה מודע לכך שמעשי הזיוף והכזב יגרמו להענקת הטבות כספיות, במרמה, למחזיקי התעודות על חשבון הקופה הציבורית: "שוכנעתי, כי אוחנה ידע, שתעודת ההשת"ג בנוסח הספציפי שהוא מנפיק ובשם השת"ג, נתפסת כתעודה המזכה בהטבת שכר לבעלי תואר ראשון. הוא ידע כי אם ינפיק תעודה בשם אחר או יכתוב בתעודת ההשת"ג נתוני אמת, יפסיק משרד החינוך את הכרתו משכבר הימים בתעודת ההשת"ג, ובעקבותיו, גם לא יאשרו צה"ל והמשטרה את הטבות השכר" (פסקה 1920 להכרעת הדין).

הסתייגות הסניגוריה אינה מתמקדת במחשבה הפלילית. נכון הוא כי אין מקום להתערב בקביעות עובדתיות של בית המשפט קמא בדבר המודעות של אוחנה בכך שידע כי התעודה הציגה מצג שווא ומחשבתו הפלילית כללה את הידיעה שללא הצגה כזו יופסק המענק הכספי. עוד קבע בית המשפט המחוזי – וזוהי זירת המחלוקת – כי מתקיימים היסודות העובדתיים של העבירה: "כן מצאתי, כי אם היה אוחנה מנפיק תעודות המשקפות את המציאות לגבי הלימודים ולגבי האישורים שהוגשו לו, מירב הסיכויים, שהגורמים במשטרה או בצבא לא היו מאשרים את מתן הטבות השכר ולא היו מכירים בלימודים כאקוויולנטיים לתואר ראשון" (פסקה 1,925 להכרעת הדין).

להשקפת ההגנה, לא הוכח כדבעי כי התקיימו כל יסודות העבירה. על פי קו זה, הטבות השכר היו מתקבלות גם בלא מעשה המרמה ומשכך אין קשר סיבתי בין מעשה המרמה לבין קבלת הדבר. טיעון זה מהווה הסתייגות מהרשעת אוחנה בעבירה זו. לשם כך הביאה ההגנה עדויות שונות לפיהן הגורמים השונים בגופי הביטחון ידעו מה היקף הלימודים במכללות, ובכל זאת בחרו להמשיך במתן הטבות השכר.

34. טענה זו אין בידי לקבלה. אכן העבירה של קבלת דבר במרמה היא עבירת תוצאה הדורשת קשר סיבתי בין מעשה המרמה לבין קבלת ההטבה. זוהי דרישה עובדתית. נפסק כי הקשר הסיבתי הנדרש בעבירת המרמה הוא "קשר סיבתי יעיל" (ע"פ 555/77 שלמה רבי נ' מדינת ישראל, פ"מ לב(2) 762, 277 (1990)); ונדרש כי מעשה המרמה ישפיע על מקבלי ההחלטה ויהווה משתנה בעל משמעות בהענקת טובת ההנאה. השופט א' א' לוי היטיב להתייחס לסוגיה תוך הצגת הערך המוגן בעבירה של קבלת דבר במרמה בעניין פרג:

"עבירה זו באה להגן על חופש הרצון והבחירה של הפרטים, ועל יכולתם לקבל החלטות מושכלות (ע"פ 8620/96 מרקדו נ' מדינת ישראל, פ"ד נא(5) 481, 536 (1997)); ע"פ 1242/06 צור נ' מדינת ישראל בפסקה 33 (פורסם בנבו), 13.6.07; רע"פ 849/07 בן-אשר נ' מדינת ישראל בפסקה 6 (פורסם בנבו), 21.1.08; דן ביין, "האינטרס החברתי המוגן באמצעות עבירת המרמה" הפרקליט כו 85, 90 (1970). ערכים אלה נפגעים כאשר אדם מוסר לחברו פרטים מטעים ובעקבות כך מקבל הלה החלטה שונה מזו אליה היה מגיע לו ידע את מצב הדברים לאשורו. חופש בחירה קיים מקום בו פרושה בפני מקבל ההחלטה אינפורמציה מלאה ומהימנה. מסירת פרטים שגויים באופן מודע, משכללת את יסוד ה"מרמה" (סעיף 414 לחוק העונשין). כאשר בעקבות מרמה זו מתבצעת העברה של רכוש או זכויות ("קבלת דבר"), הופכת העבירה של קבלת דבר במרמה

למוגמרת" (ע"פ 37/07 פרג נ' מדינת ישראל, פסקה 70
 .(10.3.2008).

צא ולמד, כי הפרשנות התכליתית של עבירת המרמה היא מעשה הפוגע בשיקול הדעת של מקבלי ההחלטות, אשר בעקבותיו הם אינם נחשפים לכל הפרטים ומקבלים החלטה במצב של חוסר אינפורמטיבי המוביל לפגמים בשיקול הדעת.

נותרה השאלה כיצד יש לבחון קשר סיבתי זה? ביחס לכך קבע בית משפט זה בעניין ברזל את הכלל הבא:

"ההגנה על הערך החברתי האמור ודאי שהיא יפה לגבי הנחת הדעת במירמה של מי שהוא בעל סמכות לפעול על-פי דין, כשהסמכות מוענקת כדי לשרת את האינטרס הציבורי. כשמניח אדם במירמה את דעתו של בעל סמכות אשר כזאת, לגבי עובדות שהן רלוואנטיות בעניינו (של המרמה), משבש הוא את שיקול הדעת וההכרעה של המרומה בהפעלת הסמכות ובמיצויה. שאם היו נפרשות בפני המרומה כל העובדות לאשורן, אפשר שהיה פועל, או שחייב היה לפעול, באותו עניין, במסגרת סמכותו, אחרת מכפי שפעל. סיכון זה ביקש המרמה, מטעמיו שלו, להסיר מעצמו, ומשהשיג את מבוקשו, זכה בכך בטובת הנאה ממעשה המירמה" (ע"פ 752/90 שמואל ברזל נ' מדינת ישראל, פ"מ מו(2) 539 פסקה 48 (1992) [הדגשה אינה במקור]).

עוד נפסק כי כאשר יש 'ספק' בנוגע לבלעדיות מצגי השווא בשאלת הקשר הסיבתי, כל עוד המרמה הייתה גורם מהותי בהליך קבלת ההחלטה, ניתן להרשיע בעבירה. כך ניסח את הדברים השופט מ' חשין:

"העולה מן האמור לעיל הוא, כי קיים ספק האם מצגי השווא של המערער היו בבחינת הגורם הבלעדי בהערכת שוויה של צמ"מ וסכום ההשקעה שנגזר מכך. עם זאת, אין בכך כדי למנוע את הרשעת המערער בעבירה של קבלת דבר במרמה. מצגי השווא של המערער הולידו הערכה כלשהי בדבר שוויה של צמ"מ בקרב המשקיעים. על בסיס הערכה זו נכרת הסכם ההשקעה. אין כל ספק כי למצגי השווא היה תפקיד ניכר בהערכת שוויה של החברה, אף אם יוחס ערך גם ליתרונותיה האחרים של צמ"מ – דוגמת הפונקציונאליות של מוצריה והפוטנציאל המסחרי שלה. בהיבט זה, התקיימה פגיעה בערכים המוגנים על ידי העבירה של קבלת הדבר במרמה – חופש הרצון, הפעולה והבחירה של המרומה – שהרי אין ספק כי אילו היו המשקיעים יודעים את העובדות לאשורן, היו פועלים אחרת, ולו רק בהערכת שוויה של צמ"מ

כפחות במידה ניכרת" (ע"פ 1242/06 צור נ' מדינת ישראל, פסקה 37 (13.6.2007). ההדגשות אינן במקור).

חזר על הדברים גם השופט א' א' לוי:

"קבלת דבר במרמה היא עבירה תוצאתית המחייבת קשר סיבתי בין המרמה לבין קבלת ה"דבר". המרמה צריכה להיות "הסיבה היעילה" לקבלתו של הדבר (ע"פ 555/77 רבי נ' מדינת ישראל, פ"ד לב(2) 762, 774 (1978); ע"פ 281/82 אבו חצירא נ' מדינת ישראל, פ"ד לז(3) 673, 689 פסקה 10(1983)), אולם, יתכנו מצבים בהם יהיה קיים ספק לגבי בלעדיותם של מצגי השווא בהעברת ה"דבר" מהמרומה למרמה, אך לא יהיה בכך כדי לשלול את הרשעת האחרון בעבירה, ובלבד שלמצגים הנ"ל היה תפקיד ניכר בהערכת המצב של המרומה" (ע"פ 1784/08 ישראל פרי נ' מדינת ישראל פסקה 41 לפסק הדין (2009), ההדגשות אינן במקור. הדברים הובאו ביחס לכלל המחייב בעניין הקשר הסבתי בעבירת קבלת דבר במרמה).

משמעותה של קביעה זו היא שאין צורך בהוכחה פוזיטיבית ונחרצת שהתרמית היא שהובילה לקבלת הדבר וכי ללא התרמית הדבר לא היה מתקבל. די בכך שקיים קשר ענייני ומהותי והשפעה ניכרת בין התרמית לבין קבלת הדבר. מבחן זה כולל ממדים אובייקטיביים באשר להערכה של השפעת המרמה על קבלת הדבר (ראו גם: יוסף גרוס וניצה מימון-שעשוע "הנעה בתרמית לביצוע עסקה בניירות ערך" הפרקליט מד (ב) 181, 226 (1999)).

35. משהוצגה המסגרת הנורמטיבית לקשר הסיבתי, נראה כי הערעור בנושא זה דינו להידחות. ודוק, אין בכך לייתר את הדרישה העובדתית לקשר סיבתי בין המרמה לבין קבלת הדבר. דרישה זו קיימת (ומולאה במקרה זה). השאלה המחייבת תשומת לב היא המעטפת המשפטית של הדרישה העובדתית. נקבע, על סמך תכלית העבירה והערך המוגן שלה, כי בהתקיים הרכיב העובדתי בדבר הצגת מצג השווא למרומה על ידי המרמה, אמת המידה לקשר הסיבתי בין המרמה לקבלת הדבר, היא כאמור קשר ענייני מהותי מלווה בהשפעה ניכרת על נותן הדבר. שיבוש הדעת והבחירה של המרומה עונים על הדרישה העובדתית שמהווה חלק מיסודות העבירה של קבלת דבר במרמה.

עולה בבירור מקביעות בית משפט קמא, כי הוכח מעבר לכל ספק סביר שהענקת תעודות ההשת"ג, בנוסח בו הן הונפקו על ידי אוחנה, הובילה להטבות שכר משמעותיות לאנשי כוחות הביטחון. האפשרות שבנסיבות כלשהן, אחרות, היו ניתנות הטבות שכר אף בלא הנוסח של תעודת ההשת"ג אינה עומדת בסתירה לקביעה כי

מעשה המרמה תרם באופן מהותי להענקת הטבות השכר. אף אם נקבל את טענת ההגנה, כי בסבירות מסוימת יתכן שהטבות השכר היו מתקבלות אף אם אוחנה היה מנפיק תעודות שתוכנן הולם באופן מדויק את תיאור המצב הריאלי – דהיינו שהתלמידים למדו במסלולים של אנשי כוחות הביטחון במשך תקופה שאינה עולה על 2 שנים, וכי הם נבחנו במבחנים פנימיים של המכללות; עדיין מעשה המרמה הציג נתוני כזב בפני מקבלי ההחלטות ופגע בשיקול דעתם.

במובן זה, משמקבלי ההחלטות התבססו על הנתונים שהתקבלו מהרבנות הראשית באמצעות תעודת ההשת"ג אותן הנפיק אוחנה, קיים קשר סיבתי בין מעשה המרמה לבין הליך קבלת ההחלטות על הענקת הטבות שכר. יש לציין שאפילו גורמים שעלה ספק בליבם בנוגע לטיב האישורים, העידו כי המעמד של הרבנות הראשית והאמון שניתן במידע שהונפק על ידה היו גורם מכריע בהחלטה לאשר את הטבות השכר. כך לדוגמה העיד הרב ישראל וייס, הרב הראשי לצה"ל בתקופה הרלוונטית (להלן: הרב וייס) כי מסמך שהונפק על ידי הרבנות הראשית הוא "קודש קודשים... לא טעון בדיקה והוכחה" (עמ' 534 לפרוטוקול); וכך הסביר הרב בלק את הסכמתו לחתום על הטבות השכר וזאת על אף שהרב וייס התנגד לעשות זאת: "אנחנו לא בודקים את אמינות הרב הראשי לישראל" (עמ' 750 לפרוטוקול); כך גם העיד הרב גרוס, הרב המשטרתי, כי הוא לא בדק את האישורים בשל הסתמכותו על הרבנות הראשית: "הלכתי מה שנקרא, לגורם המוסמך ביותר שהוא ייתן לי את הנתונים" (עמ' 1030 לפרוטוקול). אלה מלמדים על כך שהתעודות שהונפקו על ידי אוחנה היוו גורם מכריע בהענקת הטבות השכר על ידי הגורמים השונים.

העובדה שהנפקת התעודות השפיעה על קבלת ההחלטות של גורמי השכר מובילה למסקנה כי קיים קשר סיבתי בין מעשה המרמה לבין הטבות השכר. לפיכך, הרשעתו של אוחנה בעבירת קבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות – בדין היא.

36. כך למעט עניין אחד. בית המשפט המחוזי הרשיע את אוחנה ב-1352 עבירות של קבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות לפי סעיף 415 סיפא לחוק העונשין, וב-1352 עבירות של ניסיון לקבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות, בצירוף סעיף 25 לחוק העונשין. לא בכדי המספר זהה. הקונסטרוקציה של בית המשפט המחוזי הייתה שאוחנה עשה את מעשה המרמה כמתואר לעיל: הוא קיבל דבר – באמצעות צד שלישי, הם השוטרים – ב-1352 מקרים. לצד זאת, השוטרים לא קיבלו את מלוא הסכום אותו יכולים היו לקבל אילו הפרשה לא הייתה נחשפת. למשל, אילו הפרשה לא התגלתה, הטבות השכר היו ממשיכות להגיע לשוטרים באופן קבוע בכל חודש עוד שנים רבות.

חברי השופט י' עמית התייחס לקונסטרוקציה זאת בחוות דעתו בעניין רוזנטל והעלה שאלה האם בנסיבות אלה, כאשר עבירת המרמה הושלמה כך שדבר התקבל, ניתן אף להרשיע, לצד עבירת קבלת דבר במרמה, גם בעבירת הניסיון לקבלת דבר במרמה, על החלק שלא התקבל אך צפוי להתקבל. חברי הגיע למסקנה כי יש לזכות את רוזנטל מעבירות ניסיון לקבלת דבר במרמה באותם מקרים בהם הוא הורשע בעבירה המושלמת של קבלת דבר במרמה. חברי סבור כי כך ככלל, וכך אף במקרנו, אך השאיר בצריך עיון את האפשרות שבמקרים מסוימים ייתכן וניתן יהיה להרשיע בשתי העבירות.

מסכים אני לתוצאה אך לאו דווקא מהנימוקים שהוצגו. לשון אחר, ניתן, מבחינה עיונית, להרשיע בגין מעשה מרמה אחד, גם בעבירה המושלמת של קבלת דבר במרמה וגם בעבירת הניסיון. הטעם בדבר שאחד ממרכיבי העבירה של קבלת דבר במרמה הוא קבלת הדבר. במקרה בו חלק מהדבר התקבל אך ישנו חלק שלא התקבל – בפועל כיון שהנאשם ניסה לקבל גם את החלק שלא התקבל, ניתן להרשיעו בשתי העבירות. נמחיש את הדבר בדוגמה: אדם מגיש טופס שעונה על אמות המידה של מעשה מרמה במטרה לקבל מיליון ש"ח, אך בפועל הוא מצליח לקבל רק 100,000 ש"ח. ניתן להגדיר את מעשיו כקבלת 100,000 ש"ח במרמה, וניסיון לקבל 900,000 ש"ח במרמה. ניתן להאשים בשתי העבירות שנעברו, לנוכח השוני ברכיב התוצאה של "קבלת דבר" והשוני בין הדברים שהתקבלו לבין אלה שלא התקבלו. עמדה זו אף התקבלה על ידי הפסיקה בלפחות שני מקרים (ראו: ע"פ 446/01 רודמן נ' מדינת ישראל, פ"ד נו (5) 25, פסקאות 7, 17 (2002); רע"פ 849/07 בן-אשר נ' מדינת ישראל, פסקה 8, (21.01.2008)).

בכל זאת, דעתי היא כדעת חברי, כי בנסיבות מקרה זה אין להותיר את ההרשעה בעבירת ניסיון לקבלת דבר במרמה על כנה. ראשית, אין זו המדיניות הכללית של המדינה, כמאשימה, לדרוש את ההרשעה הכפולה – ולטעמי טוב שכך. לחלופין, ניתן בכתב האישום לציין את העובדות כולל הסכום שהתקבל לעומת הסכום שלא התקבל, תוך האשמה בעבירה של קבלת דבר במרמה עבור הסכום שהתקבל, והאשמה בניסיון לקבלת דבר במרמה עבור הסכום שלא התקבל. בכל מקרה, ההסתייגות מהרשעה בשתי העבירות עומדת ביתר שאת בתיק זה. שני טעמים לדבר במישור הדיוני: האחד, באת כוחו של רוזנטל העלתה את הטענה בסיכומיה בפנינו והמדינה לא השיבה לכך. הטעם השני, כי אמנם המדינה בסיכומיה בבית המשפט קמא ביקשה להרשיע את אוחנה, למשל, בשתי העבירות, אולם היא דרשה זאת בגדר חלופות שונות. ללמדך כי בקשה להרשיע בקונסטרוקציה שבית המשפט המחוזי קבע, לא הוצעה על ידי המדינה. ניתן לומר כי המערער, או ליתר דיוק המערערים, לא קיבלו הזדמנות

לטעון כנגד זאת. כמובן שהתביעה חייבת להבהיר בסיכומיה לפני הערכאה המבררת באלו עבירות מבקשת היא להרשיע את הנאשם על מנת שהסניגור יוכל להשיב לדבר. למשל, התביעה יכולה להסביר מדוע היא מבקשת במקרה מסוים להרשיע גם בעבירה המושלמת וגם בעבירת הניסיון. משכך לא נעשה, סבורני כי יש מקום לזכות את אוחנה מעבירות של ניסיון לקבלת דבר במרמה. אומר כבר עתה, כי הואיל והממצאים העובדתיים שנקבעו צלחו את הביקורת העיקרית – על החלק שהתקבל והחלק שלא התקבל – אינני סבור כי התוצאה האמורה מהווה בסיס להקלה בעונש.

שבועת השקר בבג"ץ סקנת

37. אוחנה הורשע בבית המשפט המחוזי גם בעבירה של שבועת שקר, לפי סעיף 239 לחוק העונשין:

239. מי שביודעין מוסר תצהיר שקר, בין בשבועה או בהן צדק ובין שלא בשבועה ושלא בהן צדק, לפני מי שהוסמך לקבל את התצהיר, דינו - מאסר שלוש שנים.

במסגרת בג"ץ סקנת חתם אוחנה, בשמה של הרבנות הראשית, על שני תצהירים. התצהיר הראשון הוגש לבג"ץ במסגרת תגובת המדינה לעתירה. התצהיר השני נערך לצורך ההליך שהתקיים, הוא נמסר לפרקליטות המדינה, אך בסופו של דבר לא הוגש לבג"ץ בשל ההסכם שנחתם בין העותר לרבנות. התצהיר השני נתפס על ידי המשטרה, ונוסחו הוא כדלהלן:

"בפועל נמשכת ההקפאה של המסלול המיוחד לאנשי כוחות הביטחון להענקת תעודה להשכלה תורנית גבוהה, וכלל לא ברור כי יוחלט להמשיך במסלול מיוחד זה... המדיניות כיום היא, כי אותם קריטריונים, החלים על כלל המועמדים לתעודה, יחולו גם על אנשי כוחות הביטחון, כולל הדרישה ללימודים בישיבה במשך חמש שנים" (ת/135 פסקה 5).

אוחנה עצמו הדגיש שתצהיר זה נכתב בתקופה בה חולקו בפועל תעודות השת"ג הן לתלמידי "יחווה דעת" והן לתלמידי "דרכי הוראה". כך אמר אוחנה בחקירתו "[התצהיר] נכתב לאחר שכבר נתנו תעודות לאנשים, אחרי שהרב בקשי דורון נתן תעודות גם ליחווה דעת וגם לדרכי הוראה, כבר יצאו לדרך עם המסמכים האלה" (עמ' 11,293 לפרוטוקול). כלומר, בשעה שאוחנה חתם על התצהיר השני, שהוגש לפרקליטות המדינה במטרה להגישו כהודעה משלימה לבג"ץ, מחלקת הבחינות של

הרבנות הראשית – שבראשה עומד אוחנה – הנפיקה תעודות לתלמידי המסלול של אנשי כוחות הביטחון שלא השלימו 5 שנות לימוד.

עבירת שבועת השקר היא עבירת התנהגות. אמת המידה לבחינת ההתנהגות אינה אובייקטיבית – האם תוכן השבועה הוא אמת אם לאו – אלא סובייקטיבית, והיא נקבעת לפי מה שהיה בדעתו של הפועל בשעת המעשה. כך קבע בית משפט זה, כי גם במקרים בהם תוכן השבועה הולם את המציאות האובייקטיבית, אם הוכח כי על פי דעתו של מוסר השבועה מצב הדברים האובייקטיבי אינו תואם את תוכן השבועה, הרי שזו שבועת שקר:

”הלכה פסוקה היא ”כי הביטוי ‘עדות-שקר’.... כולל בתוכו, כדבר המובן מאליו, גם עדות אמת (מן הבחינה האובייקטיבית) שהעד המעיד - בעת מתן העדות - אינו מאמין באמיתותה ואינו יודע על כך...” (כלשון השופט זילברג ב-ע”פ 20/61, [1], בע’ 578). וכך פסק בית-משפט זה עוד קודם לכן מפי השופט אגרנט (כתארו אז), שהצהרת רופא על מחלתו של פלוני הצהרת-שקר היא, אם לא האמין הרופא בשעת מתן ההצהרה שאמנם לוקה פלוני במחלה זו: ”אין זה חשוב כלל אם בזמנו היו הנבדקים חולי רוח אם לאו, כי אם מה שחשוב הוא שהמערער אישר בתעודותיו את האבחנה, שהם לוקים בהפרעות נפשיות רציניות, אף-על-פי שאבחנה זו לא שיקפה את דעתו המקצועית אותה שעה” (ע”פ 187/57, [2], בע’ 1033) (ע”פ 445/75 טגוטיאן דוקטיאן נ’ מדינת ישראל פ”מ לא(1) 294, 297 (1976)).

זוהי מדיניות ראויה. עבירת שבועת השקר היא הרחבה של עבירת עדות השקר (המופיעה בסעיף 237 לחוק העונשין), והיא נועדה לעקור מן השורש תופעה בה אדם מוסר עדות שאינה אמת מבחינתו – אף שלא בפני בית המשפט במסגרת הליך משפטי. התצהיר מלווה באזהרה כי הצהרת שקר מהווה עבירה פלילית. לכן, די בחתימה על התצהיר אף אם זה לא הוגש בהליך משפטי (ראו: גבריאלי הלוי, תורת דיני העונשין ד, 308 (2010)). במובן זה, אמת המידה היא סובייקטיבית. בעיניי, פשיטא הדבר. ונניח כי עד מוסר על פי מיטב הבנתו כי ראה את פלוני מבצע שוד אך מתברר בסוף המשפט כי טעה והוכח כי פלוני היה במקום אחר בזמן העבירה. היעלה על הדעת כי העד עבר עבירה? כדי לנהל משפט נדרש שעדים יעידו את אשר התרחש על פי חושיהם. אין בכך עבירה אלא מילוי תפקיד. שונים הדברים כאשר עד מתכוון לסכל את ההליך המשפטי ולהטותו מבירור האמת. העבירה היא ההטעה ולא הטעות.

בענייננו הוכח כי בשעה שחתם אוחנה על התצהיר השני (ולמעשה, גם על התצהיר הראשון) הוא היה מודע לכך שתוכן הדברים אינו אמת. מסלול הלימודים של אנשי כוחות הביטחון לא הוקפא והקריטריונים לפיהם ניתנו תעודות השת"ג במסלול זה לא הושאו לתנאים שחלו על יתר המבקשים תעודת השת"ג, כפי שנקבעו בתבחינים של הרבנות משנת 1996 ("נהלי הרבנות הראשית"). התצהיר השני נחתם על ידי אוחנה בפני עו"ד אולמן, ועל אף שהוא לא הגיע לידי בית המשפט, הוא הגיע לידיה של הפרקליטות. ביום 5.11.2000 כתב עו"ד אולמן לעו"ד ליכט: "אישרתי את תצהירו של הרב יצחק אוחנה והאישור הומצא לכב" (ת/322). התצהיר נחתם והוגש לגורמים מוסמכים, ויש לראות בחתימה עליו שבועת שקר (ראו מקרים דומים בהם התצהיר לא הוגש לבית המשפט אלא לגורמים מנהליים: ע"פ 886/80 לבנון-קוטקובסקי נ' מדינת ישראל, פ"ד לה (2) 421 (1981); ע"פ 730/84 כהן נ' מדינת ישראל, פ"ד לה (4) 839 (1984). ראה גם: גבריאלי הלוי, תורת דיני העונשין, שם). אף עולה כי התצהיר תרם את חלקו בפשרה אליה הגיעו הצדדים בבג"ץ סקעת. אומנם התצהיר לא נמסר לבית המשפט אלא לפרקליטות אולם אף היא "גורם המוסמך לקבל תצהיר".

הגנת הצידוק בשל פעולה על פי צו של רשות מוסמכת

38. בית המשפט המחוזי שלל את ההגנה של ציות לרשות מוסמכת לפי סעיף 34ג(2) לחוק העונשין. סייג זה קובע:

34ג. לא יישא אדם באחריות פלילית למעשה שעשה
באחד מאלה:

...

(2) עשהו על-פי צו של רשות מוסמכת שהיה חייב לפי
דין לציית לה, זולת אם הצו הוא בעליל שלא כדין;

לפי טענת ההגנה, אוחנה היה כפוף למרותו של הרב בקשי דורון אשר כיהן כרב הראשי באותה עת, והנפקת התעודות היתה רק מילוי אחר הוראותיו. בית המשפט המחוזי קיבל את גרסתו של אוחנה לפיה הוא פעל לפי הוראותיו של הרב בקשי דורון: "התרשמתי, כי אכן "המניע" של אוחנה להנפקת תעודות השת"ג הכוזבות, היה אך ורק משום שהרב בקשי דורון הורה לו לעשות כן" (פסקה 712 להכרעת הדין). עם זאת, הוא קבע כי לא עומדת לו הגנת הצידוק בנסיבות העניין, שכן ההוראה של הרב בקשי דורון, היא בבחינת הוראה בלתי חוקית בעליל: "הוראה להנפיק לאלפי תלמידים תעודות בניגוד לכללים המחייבים, תוך ידיעה, כי על סמך אותן תעודות יוענקו לתלמידים תוספות שכר מקופת המדינה, שהם אינם זכאים להן, הינה בדרגה של הוראה שהיא בעליל שלא כדין" (פסקה 1876 להכרעת הדין).

בית המשפט קמא עמד על המורכבות של מערכת היחסים ההיררכית שבין אוחנה לרב בקשי דורון וקבע שיש בכך, לכל היותר, מקום לקולא בגזירת העונש ולא בהכרעת הדין. בית המשפט קמא ציין את העובדה שלאוחנה היה חופש פעולה וכי הרב בקשי דורון לא הורה לו על נוסח התעודות באופן ישיר. כמו כן אוחנה הוא שיזם, על דעת עצמו, את דרישת האישורים הנוספים במטרה "לטשטש ככל הניתן את האפשרות לחשוף את הכזב בתעודות שהוא עתיד להנפיק" (פסקה 1880 בהכרעת הדין). בנוסף לכך, בית המשפט קמא נתן משקל לעובדה כי בתום כהונתו של הרב בקשי דורון, המשיך אוחנה להנפיק את התעודות על דעת עצמו, בשם של הרבנים הראשיים החדשים – הרב לאו והרב עמאר – ובכך גילה כי הוא פעל באופן עצמי ולא רק בשל הוראתו של הרב בקשי דורון.

39. סבורני כי הגנה זו כלל אינה חלה בנסיבות העניין. במקום אחר הבעתי את דעתי כי ההגנה בסעיף זה – על פי לשונו ותכליתו – תואמת דווקא לצבא ולגופי ביטחון בהם נדרשת חובת ציות דומיננטית כחלק חיוני מהפעילות השוטפת:

"סעיף זה כולל שלושה תנאים, נוקשים באופיים. הם מבליטים את כוחה של הרשות. התנאי הראשון הוא "צו של רשות מוסמכת". השני, חיוב "לפי דין לציית לה". השלישי, "זולת אם הצו הוא בעליל שלא כדין". מילות המפתח הן "צו", "רשות מוסמכת" שיוצרת חיוב לפי דין לציית לה, ו"בעליל שלא כדין". נראה כי המסגרת שמתאימה לסעיף זה היא שדה הקרב הצבאי. הממד ההיררכי כולל חשיבות עליונה לפיקוד, סדר, משמעת וביצוע מיידי של ההוראות. מחיר של סטייה על ידי הפרט הוא גבוה. כל אלה ועוד דורשים איזון מהסוג המופיע בסעיף" (עניין מרגולין, בפסקה 30).

באותו עניין הבהרתי כי, לטעמי, בגופים מנהליים לא ראוי שתהיה חובת ציות גורפת לכל הוראה שאינה בלתי חוקית בעליל. עינינו הרואות כי – במקרה זה כמו במקרים רבים אחרים – לא פעם דווקא העובדים הזוטרים בגופים מנהליים הם שבכוחם למנוע תרמית ולמגר את השחיתות. נכון לחזק את עצמאותם ואת שיקול דעתם גם כאשר הדבר עשוי לנגוס מעט במשמעת הפנימית של הארגון. לכן, אף שיתכנו מקרים בהם הוראה של מוסמך עשויה להעניק הגנה בהיקף כזה או אחר, אין לעגנה בסעיף זה, כפי שכתבתי בעניין מרגולין:

"דעתי היא כי הפתרון לגבי מערכות אזרחיות מצוי בהוראות אחרות, ולא בסעיף 34ג(2)... יתרונם של

כלים אחרים הוא בגמישותם הרבה, וביכולתם להתייחס לנסיבות העניין מעבר למבחן מופשט וכללי של "בעליל" שלא כדין". לדוגמא, הכלים של יסוד נפשי, טעות במצב דברים או טעות במצב משפטי מאפשרים להתייחס באופן קונקרטי לסוג יחסי המרות, מהות התפקיד, דחיפות ההוראה וכיוצא באלה" (שם).

דברים אלה מנומקים ונעוצים בדוקטרינות המשפטיות החלות בשיטתנו. אמנם קיימת היררכיה מסוימת בין רב לתלמיד. אך לא די בכך לצורכי סעיף זה. כדי להמחיש את הדבר נציין כי קיימת גם היררכיה במקומות עבודה רבים, למשל – באוניברסיטה, בבית המשפט ובמשרדי ממשלה. לא יעלה על הדעת כי במקומות אלה, העובד אשר נמצא תחת פיקוחו של מי שניצב בראש הגוף ההיררכי יזכה לפטור עקב כך. ומעבר לזאת, גם לו הסעיף היה חל, המקרה אינו עונה על דרישותיו. להשקפתי, אין זו רק שאלה דוקטרינרית אלא עסקינן בסוגיה הנמצאת בליבת המשפט הפלילי – וליתר דיוק, בליבת כל מערכת משפטית. בבסיס המשפט ניצבת הנחת יסוד כי האדם הוא אוטונומי וכי מעשיו הם תוצר של בחירה חופשית. בהקשר אחר סברתי שיש לפטור אדם מאחריות פלילית בשל מעשה זולתו, מנימוקים הרלוונטיים גם לענייננו:

"אחד ממאפייניה העיקריים של האחריות הפלילית הוא היותה מבוססת על אשמה אישית. כלל היסוד כדין הפלילי הוא כי כל אדם אחראי למעשיו ולתוצאות מעשיו, אך לא למעשי זולתו... עקרון זה מעוגן גם בכלל היסוד במשפט העברי הפלילי לפיו "אין שליח לדבר עבירה" (תלמוד בבלי, בבא מציעא, י' ע"ב). מעשיו הפליליים של אדם מיוחסים לו ולו בלבד. אין אדם יכול לתלות בחברו את התוצאות החמורות שהביא על עצמו במעשיו שלו. עיקרון זה איננו אך ורק עניין שבמדיניות או פריו של סטנדרט יציר פסיקה אלא אחד מביטויי המשפטיים הקונקרטיים של עיגון כבוד האדם כזכות חוקתית בחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו" (ע"פ 9647/10 פלוני נ' מדינת ישראל, פסקה 9 לפסק דיני ((03.01.2013)).

בדומה לכך שאין לחייב אדם על מעשה זולתו, כך אין לפטור אדם ממעשיו שלו רק בשל העובדה שהוא פעל לפי הוראותיו של אדם אחר. כמובן שבחירה נעשית במסגרת עובדתית נתונה והיא אינה מנותקת מנסיבות אובייקטיביות אשר משפיעות על מערך השיקולים. בכך מותר האדם מכל יתר החי. בניגוד למערכות הבוטניות והזואולוגיות, האדם אינו פועל באופן אינסטינקטיבי בלבד ואינו מופעל רק על ידי נתונים סביבתיים אובייקטיביים. אריסטו טען כי תכלית הטבע היא לשרוד ולהתקיים ועל רקע זאת הוא הסביר את כל התופעות הטבעיות. הסברו הטלאולוגי של אריסטו עבר אדפטציה מדעית על ידי תורת האבולוציה של צ'ארלס דארווין. אכן, הטבע פועל באופן תועלתני במטרה

לשרוד אך לא כך הוא האדם. האדם הוא יצור מודע, רפלקטיבי למעשיו ובכוחו ומחובתו לתעדף את רצונותיו על פי אמות מידה מוסריות אותן הוא מכתוב לעצמו באופן אוטונומי. זו משמעותה הפילוסופית והתורת-משפטית של המילה "אוטונומיה". אוטונומיה אינה רק חופש בחירה ויכולת פעולה עצמאית, אלא כשמה כן היא (auto=self; nomos=law) – היכולת לאמץ נורמות מופשטות, אף אלו שלא בהכרח נקבעו על ידו, ולפעול על פיהן גם כאשר הן מתנגשות עם הדחפים האינסטינקטיביים או, לחילופין, עם שיקולי היעילות והטובה העצמית הצרה. ההנחה כי האדם הוא יצור אוטונומי, משמעותה, שלאדם יש את היכולת לבחור על פי אלו כללים לנהוג ולתעדף את הפעולה המוסרית על פני פעולה אינטרסנטית מכל סוג שהוא. בלא הנחת מוצא זו, יש רגליים לעמדה כי אין חוק, ואין ענישה "לית דין ולית דין". כך ניסח את הדברים הפרופסור למשפט ולפילוסופיה ומומחה לפילוסופיה של הענישה, אנטוני דאף (Antony Duff), המלמד באוניברסיטת מיניסוטה בארה"ב:

"Law, then, differs from other modes of social control which simply seek the most efficient way of controlling conduct, in the moral status which it accords to the citizen who is bound by its requirement: it addresses her as a rational and responsible agent. It aims to guide her conduct, not by whatever means may be effective, but by imposing obligations on her; it seeks her voluntary acceptance of and obedience to requirements which can themselves be justified to her"
(ANTONY R. DUFF, TRIALS AND PUNISHMENTS 97 (1986)).

דברים ברוח זו אנו מוצאים במקומות רבים במקורות המשפט העברי, ויפה ניסח את הדברים בעל המשך חכמה (רבי מאיר שמחה הכהן מדווינסק, נפטר ב-1926, מגדולי רבני מזרח אירופה בדור שלפני השואה), בפירושו לפסוק "נעשה אדם בצלמנו" (בראשית א, כו):

"הצלם האלקי הוא הבחירה החפשית בלי טבע מכריח רק מרצון ושכל חפשי... שהשי"ת מניח מקום לברואיו לעשות כפי מה שיבחרו ושלל ממפעליהם הגזירה וההחלטה בפרטיות ולכן אמר אל לבו נעשה אדם בצלמנו. פירוש שהתורה מדברת בלשון בני אדם שאמר נניח מקום לבחירת האדם שלא יהא מוכרח במפעליו ומחויב במחשבותיו ויהיה בחירי חפשי לעשות טוב או רע כאשר יחפוץ נפשו ויוכל לעשות דברים נגד מזגי טבעו ונגד הישר בעיני ה'" (משך חכמה, בראשית א, ההדגשה אינה במקור).

על מקומה המרכזי של האוטונומיה במשפט העברי, עמדתי בהרחבה במקום אחר: "החוט המשולש" – אוטונומיה, כבוד האדם וחופש הבחירה – "לא במהרה ינתק" (קהלת ד, י"ב) "ברוח דבריהם של הסבא מסלובודקה, הרב אברהם יצחק קוק, והרב יוסף דב סלוביצ'יק (ע"א 9936/07 בן דוד נ' ענטבי, בפסקה 12 (22.2.2011)).

ההנחה כי האדם הוא יצור אוטונומי, אינה ניצבת רק בבסיס דיני הענישה, אלא היא גם זו שעומדת בבסיס "כבוד האדם". ההנחה לפיה כל אדם הוא יחידה עצמאית ייחודית ומיוחדת, הובילה לפיתוחה של דוקטרינת "כבוד האדם". כבוד האדם אינו רק כבוד שלילי, במובן של האיסור לפגוע בו, אלא הוא מייצר חובות פוזיטיביות על המדינה. משהאדם נתפס כתופעה ייחודית, בכך שהוא מכוון לעצמו ובעצמו את המערכת המוסרית לפיה הוא פועל, הוא מעורר כבוד ואף השתאות. כחלק מכך, בין המודלים של הענישה, ישנו זרם של פילוסופים הסוברים שחובתה של החברה ושל המדינה להעמיד עבריינים לדין היא חלק מהחובה לכבוד האדם. אי העמדה לדין כמוה כפגיעה בייחודיותו של האדם וכבודו. כך ניסח את הדברים פרופ' רוברט ליפקין (Robert J. Lipkin) מהפקולטה למשפטים של אוניברסיטת דלוור, שנפטר לפני כחמש שנים:

"...the principal goal of punishment is to restore the offender's identity as moral being. Punishment seeks to bring the offender back into self-harmony, to restore the individual's respect and concern for others, and to make the individual worthy of respect and concern" (Robert J. Lipkin, *The Moral Good Theory of Punishment*, 40 FLA. L. REV 17, 52 (1988)).

40. אי-העמדה לדין או אי-ענישה על מעשה עבירה, רק בשל העובדה שהנאשם מילא אחר הוראות של גורם אחר – הופכת את האדם לאמצעי בידי האחר ופוגעת בכבודו. יש לזכור כי לא מדובר בגורם פקידותי מוחלש אלא בראש מחלקת הבחינות ברבנות הראשית ואיש סודו וימינו של הרב בקשי דורון. דעתי היא כי בנסיבות אלה לא ניתן לקבל את טענת ההגנה כי אין לייחס לאוחנה אחריות פלילית למעשיו רק בשל העובדה שהוא ציית לגורם מוסמך. אלא נכון יהיה לומר, כפי שנקבע, שהחלטותיו של אוחנה הושפעו מעמדות הרב בקשי דורון כפי שהוא הבינם. ברם, זהו אינו ציון כהגדרתו בסעיף 34ג(2), אלא בחירה – גם אם הבחירה היא לפעול על פי הוראתו של האחר.

נוסיף ונאמר, כי אוחנה לא טען שהרב בקשי דורון הורה לו באופן מפורש לזייף תעודות ואישורים, אלא כי הוא שינה את דעתו והחליט להכיר במסלול כוחות הביטחון במכללות השונות, וזאת בניגוד לעמדתו העקרונית כפי שהובעה במספר הזדמנויות, ובמיוחד בישיבת מועצת הרבנים מיום 25.10.1999 (ת/130). אוחנה טען כי הוראתו של הרב בקשי דורון לא הייתה לפעול בניגוד לנהלים, אלא היא נועדה לשנות את הנהלים: "הרב בקשי דורון הוא סוברני להחליט איך תהיה צורת התעודה ואיך תינתן התעודה, הוא האיש והוא הסמכות וכולם רואים בו סמכות וכולם יודעים שכשהוא מחליט זה החוק וזה הדין" (עמ' 11,923 לפרוטוקול). אולם עדיין יש לבחון בזהירות מה מהותה של הנחייה זו? האם הוראתו של הרב בקשי דורון הייתה להנפיק תעודות כוזבות? עולה כי התשובה שלילית. יש לציין שאוחנה העיד בבית המשפט כי ההחלטה לרשום בתעודה כי התלמידים למדו 5 שנים בישיבה גבוהה הייתה שלו ולא של הרב בקשי דורון (ת/12; פרוטוקול עמ' 11,691). גם אם אקבל את הטענה כי אוחנה סבר שהוראתו המנהלית של הרב בקשי דורון היא תקיפה, וכי יש להעניק לבוגרי המכללות תעודת השת"ג, הוא היה מחויב לבדוק האם התלמידים המגישים את הבקשה להשת"ג עומדים בתנאי הסף של מתווה "יחווה דעת", הכולל לכל הפחות: שנתיים לימודים, אישור על כתיבת מאמרים תורניים, 3 בחינות ותעודת "יורה יורה". בנוסף, היה עליו לערוך תעודה חדשה התואמת את היקף תוכנית הלימודים של אנשי כוחות הביטחון. לא רק שכל זאת לא נעשה ואוחנה הנפיק תעודות כוזבות, אוחנה הצהיר במספר הזדמנויות – בשעה שהתעורר ספק בנוגע לטיבן של התעודות – כי הוא מקפיד לבדוק את המסמכים ולהנפיק תעודות רק לאחר בירור קפדני וזהיר כי התלמיד עומד בקריטריונים המחייבים. כמו כן הצהיר אוחנה במספר הזדמנויות כי הקריטריונים המחייבים לקבלת תעודת השת"ג לא שונו, וכי לא קיים הסדר מיוחד לאנשי כוחות הביטחון.

המסקנה היא, כי הסייג של ציות לרשות מוסמכת אינו עומד לאוחנה בשלושה רבדים. הראשון, הסעיף אינו חל; השני, ובכל מקרה, תנאי הסעיף לא התמלאו במקרה זה; והשלישי, מבחינה עובדתית, מעשי העבירה, למשל תוכן הכוזב בתעודות, בוצעו ביוזמתו ועל פי החלטתו האישית של אוחנה.

הגנה מן הצדק – כללי ופרטני

41. כל המערערים טוענים כי הם חוסים תחת כנפיה של דוקטרינת "הגנה מן הצדק". לגישתם, כל פרטי מסלול הלימודים לאנשי כוחות הביטחון, כמו גם התנאים המקלים שנהגו בהנפקת תעודות ההשת"ג במסלול זה, היו ידועים ומוכרים לאנשי

הרבנות הראשית הבכירים כמו גם לגורמים השונים שהיו מופקדים על תשלומי השכר בכוחות הביטחון. כעדות לכך, הצביעה ההגנה על התנהלותו של הרב הראשי לצה"ל, הרב וייס, אשר סירב לחתום על אישורי הלימודים לבוגרי המכללות לשם אישור הטבות השכר: "אני רואה את המסמך הזה ואני אומר לא בבית ספרי" (עמ' 548 לפרוטוקול). סירובו של הרב וייס נבע מהחשדות שעלו אצלו בנוגע לטיב המסלול ותעודות ההשת"ג: "לא הבנתי איך שזה מתיישב עם המציאות. אם חיילים לומדים תוך כדי שירות, זה לא מתיישב לי עם חמש שנים בישיבה" (עמ' 568 לפרוטוקול). כתוצאה מסירובו של הרב וייס, הורה ראש אכ"א לרב צבי בלק, שהיה סגנו של הרב וייס, לחתום על התעודות.

בית המשפט המחוזי קבע כי גם הרב הראשי של המשטרה, הרב יצחק גרוס (להלן: הרב גרוס), היה מודע לטיב הלימודים ולמשכם: "הרב גרוס ידע, ולכל הפחות עצם עיניו, לאפשרות שתעודות ההשת"ג שמנפיקה הרבנות הראשית, נסמכת על מידע כוזב" (פסקה 2018 להכרעת הדין). ההגנה מדגישה כי לא רק אנשי הרבנות הכירו בטיב הלימודים, אלא אף קציני מטה בכירים, כפי שעולה מעדותו של ניצב בורובסקי: "כולם ידעו וידעו היטב שהלימודים האלה הם אינם לימודים רגילים, הם אפילו לא לימודים מופחתים, הם לימודים מואצים כדי לגרום לכך שיותר אנשים יקבלו שכר בניגוד לרצון האחראים על הברז התקציבי המשטרתי" (עמ' 13,657 לפרוטוקול). כך גם קבע בית המשפט כי גורמי השכר במשטרה היו מודעים לכך שמשך הלימודים עומד על שנתיים ימים ולא ארבע שנים כפי שנדרש בנהלים (פסקה 2028 להכרעת הדין).

בית המשפט המחוזי קבע כממצא פוזיטיבי כי: "איש לא סבר שהלימודים במכללות עומדים על חמש שנים, שכן לא היה זה אפשרי לאדם שעובד במשרה מלאה. בנוסף אין להתעלם מכך, שלימודי הרבנות היוו אחת מיני רבות ממסגרות הלימודים שנהגו באותה עת, בכולן למדו לימודים בסדר גודל של כשנתיים" (פסקה 1960 להכרעת הדין).

ההגנה מדגישה כי גם אנשי הרבנות הראשית הבכירים ביותר – הרבנים הראשיים וחברי מועצת הרבנות הראשית – ידעו על היקף הלימודים ואופיים. כך למשל הרב שמואל אליהו והרב שאר ישוב הכהן, כיהנו במועצת הרבנות הראשית ותמכו בפתיחת מסלולי הלימודים. רבנים אלה אף היו פעילים בניהול מסלולי לימודים לאנשי כוחות הביטחון וחלקם חתמו בעצמם על תעודות "יורה יורה" לתלמידי המסלול. הסניגורים הדגישו בפנינו את הטענה לפיה רבנים ידועי שם – ובניהם אף רבנים שהיו חברי מועצת הרבנות הראשית – ידעו כי תלמידי המכללות אינם ראויים

לתואר "רב" אך בכל זאת חתמו על תעודת ה"יורה יורה". אלה לא הועמדו לדין, ואילו דווקא הגורמים הנחותים והמוחלשים הם שנושאים על גבם את האשמה.

עוד הדגישה באת כוחו של אוחנה, עורכת הדין דבורה אטיה, כי הרב הראשי, הרב בקשי דורון, הוא שהורה בפועל על הנפקת התעודות ביודעו כי מסלול הלימודים עומד על שנתיים ימים בלבד ואינו ממלא אחר תנאי הסף שנקבעו על ידי הרבנות הראשית לצורך תעודות השת"ג. היא הוסיפה והדגישה את המחדל החקירתי בכך שהרב בקשי דורון לא עומת, בעניין זה, עם אוחנה. לדבריה, אוחנה מילא אחר הוראותיו של הרב בקשי דורון, וחלקו בפרשה אינו אלא במובן הטכני בלבד, בהיותו הגורם הפקידותי המוסמך לאשר בחתימתו את הוראת הממונים עליו.

לטענת המערערים, העובדה שכל הגורמים הבכירים – הן בקרב הרבנות הראשית והן בגופי הביטחון – הכירו במסלול הלימודים המקוצר, ידעו כי משך הלימודים בו עומד על שנתיים ימים בלבד, וחרף זאת המשיכו להעניק את הטבות השכר על סמך תעודות השת"ג – מעוררת קושי רב בהטלת מלוא האחריות על המערערים. ההגנה סבורה כי הגשת כתבי אישום רק כנגד המערערים היא בגדר אכיפה סלקטיבית פסולה, אשר מצדיקה את קבלת הסייג של הגנה מן הצדק. אולם יותר מכך, הטלת מלא האחריות על הגורמים הפקידותיים והמוחלשים בשעה שהגורמים הבכירים אינם נושאים כלל באחריות – וזאת בזמן שמעשה הכוזב היה ידוע לכל – יש בה פגיעה בעקרונות הצדק וההגינות המשפטית.

42. הטענה בדבר הגנה מן הצדק, בנסיבות תיק זה, היא בעלת משקל ממשי ומחייבת התייחסות בהתאם. לנוכח היותה קו משותף של כל הסניגורים, אתייחס לסוגיה זו גם ברמה הכללית. נפתח בהערה מקדמית בנוגע לרובד העובדתי העומד בבסיס הטענה המשפטית. בהכרעת דינו של בית המשפט קמא נקבע ממצא עובדתי לפיו כולם – או למצער חלקם הגדול של הבכירים הן בגופי הביטחון והן ברבנות הראשית – ידעו על קיומו של מסלול הלימודים המקוצר. ראיות רבות הוגשו לבסס ממצא זה. במסגרת הערעור המונח בפנינו, זאת תהיה הנחת העבודה. לצד זאת יש לזכור כי כתב אישום לא הוגש כנגד אותם גורמים ברבנות הראשית ובגופי הביטחון, ומשאשמתם לא הוכרעה בהליך משפטי, עומדת להם חזקת החפות ועל כן הזהירות מתבקשת. כמובן שמנקודת המבט המשפטית של ההגנה, העובדה שלא הוגשו כתבי אישום כנגד גורמים נוספים בפרשה היא ליבת הטרוניה של הסניגורים ואף על כך יש להשיב.

43. דוקטרינת "הגנה מן הצדק" נקלטה והפכה לבת-בית במשפטנו. בתחילה היא הכתה שורש בפסקי דין של בית משפט זה (2910/94 יפת נ' מדינת ישראל, פ"ד נ(2) 221 (1996). להלן: עניין יפת; בג"ץ 6396/96 זקין נ' ראש-עיריית באר-שבע, פ"ד נג(3) 289 (1999); ע"פ 4855/02 מדינת ישראל נ' בורוביץ, פ"ד נט(6) 776 (2005). להלן: עניין בורוביץ), ומאוחר יותר היא עוגנה בדברי המחוקק בתיקון מספר 51 לחוק סדר הדין הפלילי, תשס"ז-2007:

149. לאחר תחילת המשפט רשאי הנאשם לטעון טענות מקדמיות, ובהן –

...

(10) הגשת כתב האישום או ניהול ההליך הפלילי עומדים בסתירה מהותית לעקרונות של צדק והגינות משפטית.

מלומדי המשפט הישראלי עמדו על כך ששורשי ההגנה בפסיקה המוקדמת של בית משפט זה, אינם זהים לאופייה של ההגנה בפסיקה המאוחרת ובדברי החוק (לתיאור הדברים ראה: ישגב נקדימון, הגנה מן הצדק 47 (מהדורה שנייה, 2009)). בראשית הדרך, אופייה של ההגנה היה שמירה על האזרח מפני רדיפה של הרשויות תוך שימוש בלתי הוגן ברשויות החוק והמשפט. לפיכך, הוענקה ההגנה במקרים קיצוניים בלבד בהם שוכנע בית המשפט כי הגשת כתב האישום נבעה ממניעים זרים ובלתי ראויים, והיא נוגדת את טוהר ההליך והזכות להליך הוגן. בשלב זה, הסעד שניתן על ידי בית המשפט היה ביטול כתב האישום וההליך הפלילי. כך תוארו הדברים בעניין יפת:

"קבלתה של תורת ההשתק אל תוך המשפט הפלילי, באמצעות העיקרון הידוע של "הגנה מן הצדק" (אשר פורט בהרחבה), נשענת על סמכותו הטבועה של בית-המשפט לבטל אישום העומד בסתירה לעקרונות של צדק והגינות משפטית... המבחן הקובע, כפי שאני רואה לאמצו, הוא מבחן ה"התנהגות הבלתי נסבלת של הרשות", היינו התנהגות שערורייתית, שיש בה משום רדיפה, דיכוי והתעמרות בנאשם, או כלשון הלורד OPPRESSIVE" CONNELLY [117], AT (1192) DEVLIN" [כך במקור], המדובר במקרים שבהם המצפון מזדעזע ותחושת הצדק האוניברסלית נפגעת, דבר שבית-המשפט עומד פעור פה מולו ואין הדעת יכולה לסובלו. ברי כי טענה כגון זו תעלה ותתקבל במקרים נדירים ביותר, ואין להעלותה כדבר שבשיגרה ובענייני דיומא סתם. חשיבותה של טענת ההשתק הפלילי במקרים שבהם התנהגות הרשות הייתה כה מקוממת עד כי אי-אפשר להרשיע אדם, כשמי שמעמידו לדין הוא שהביאו לכלל מעשה" (עניין יפת, פסקה 171 לפסק דינו של השופט ד' לוי).

44. ההגדרה הבינארית והמבחן המצומצם שהובאו בעניין יפת הורחבו באופן משמעותי בעניין בורוביץ, וכן בנוסח סעיף 149(10) לסדר הדין הפלילי שעיגן את הדוקטרינה בחקיקה ראשית. כך למשל, בעניין בורוביץ, הורחבה הדוקטרינה גם למקרים בהם הפגיעה כלל לא נגרמה על ידי הרשות אלא מסיבות אחרות:

"במובחן מביקורתו של בית-המשפט הגבוה לצדק, בחינת סבירות שיקול-דעתה של הרשות המאשימה על-ידי הערכאה הפלילית עשויה להקיף גם את השאלה אם בנסיבות העניין הנתון יש בהגשת כתב-האישום כדי לפגוע באופן חריף בתחושת הצדק וההגינות. לכאורה הרי זה מבחן רחב וגמיש. אין תמה – ואפשר שדווקא משום כך – הפעלתו הלכה למעשה, היאה למקרים יוצאי דופן, מחייבת זהירות רבה. פרשת יפת מהווה דוגמה לשורת הזהירות הנדרשת בכגון-דא: משטענו הנאשמים כי הרשות היא שעודדה אותם לבצע את העבירה, קבע בית-המשפט כי עליהם להראות שהתנהגות הרשות בעניינם הייתה "שערורייתית" או "בלתי נסבלת". אמת מידה זו אכן יאה למקרים מסוגה של פרשת יפת, אך לא מן הנמנע שבמקרים מסוגים אחרים תבוא דרישת הזהירות לכלל ביטוי בקביעתה של אמת מידה שונה" (שם, בעמ' 807).

עמדתי על הדברים במקום אחר:

"הרף שנקבע בהלכה הפסוקה נע ממבחן של "התנהגות שערורייתית של הרשות" למבחן המתמקד בהבטחת הליך פלילי הוגן וצודק לנאשם. שינוי זה מאפשר להתחשב בפעולות שלא נבעו ממעשי הרשות אך עדיין פגעו בתחושת הצדק וההגינות בהליך. אף שנראה שעדיין ברוב המקרים תהא סוגיית ההגנה מן הצדק קשורה להתנהגות הרשות, כבר נפסק שאין לשלול אפשרות שהפגיעה בתחושת הצדק וההגינות תיוחס לנסיבות שאינן תלויות ברשויות כל-עיקר אך המחייבות את המסקנה כי לא יהיה ניתן להבטיח לנאשם קיום משפט הוגן (עניין בורוביץ, 807). עמדה זו משתלבת עם סעיף 149(10) לחוק סדר הדין הפלילי, לפיו מוקד הבדיקה מושם על שאלת הצדק וההגינות שבניהול ההליך הפלילי (השוו: עניין טגר, פס' 115). לשון הסעיף אינה מחייבת כי הרשות תהא הגורם שפגע בהליך ואף אינה מעניקה משקל לזהות הגוף הפוגע. נוסח החוק שנבחר על-ידי ועדת חוקה, חוק ומשפט מנחה אותנו לעמוד על קיומה של "סתירה מהותית לעקרונות הצדק וההגינות עקב קיומו של ההליך הפלילי" (ראו: הצעת חוק סדר הדין הפלילי (תיקון מס' 51)(הגנה מן הצדק), בעמ' 138) " (רע"פ 1201/12 יוסף

קטיעי נ' מדינת ישראל, פסקה 10 לפסק דיני
(09.01.2014). להלן: עניין קטיעי)).

לאמור, עם השנים, התרככה הדוקטרינה של הגנה מן הצדק והפכה – בנוסף להיותה אמצעי פיקוח על שיקול דעתן של רשויות התביעה על עצם הגשת כתב האישום – לכלי בידי בית המשפט המאפשר לאזן את ההליך עם ערכי הצדק וההגינות של המשפט הפלילי. ההגנה, באופייה החדש, מרחיבה את העדשה דרכה בוחן בית המשפט את מעשה העבירה ואת ההליך המשפטי, ומאפשרת לבית המשפט – אף במקרים בהם הוכחו כל יסודות העבירה – להביט אל עבר הרגע שלפני ביצוע העבירה ואף אל התנהלות ההליך הפלילי הנמצא בעתידו של מעשה העבירה. על פי אופייה החדש של הדוקטרינה, פעמים שעוצמתן של הנסיבות העוטפות את רגע מעשה העבירה הן כה משמעותיות, עד שיש להביאן בחשבון אף בשלב בחינת האשמה והכרעת הדין ולא רק כשיקול מקל בשלב גזירת העונש. בעוד שעל פי ליבת המשפט הפלילי, בחינת יסודות העבירה מתמקדת בסצנת העבירה בלבד – הגנה מן הצדק מאפשרת לבית המשפט להרחיב את גבולות מעשה העבירה ולבחון "מה לפניו ומה אחריו". כך נוסחו הדברים בעניין קטיעי (פסקה 10): "הכרעה בטענת הגנה מן הצדק נתונה לבית המשפט. ראייתו רחבה ומתבוננת על כל הנסיבות העוטפות את שלבי ההליך. אמת המידה היא סתירה מהותית לעקרונות של צדק והגינות בראי המשפט הפלילי". בהתאם לכך, הגנה מן הצדק לא מהווה כיום רק טענה מקדמית המאפשרת לבית המשפט לבטל את כתב האישום. השימוש בהגנה הפך לאלסטי וגמיש והוא עשוי לבוא לידי ביטוי בכל חלקי המשפט: לא רק בשלב המקדמי אלא גם בשלב הכרעת הדין; לא רק בשלב הכרעת הדין אלא אף בשלב גזר הדין.

בהתאם לפרשנותה הרחבה של הדוקטרינה, עמד בית המשפט על כך שאף הסעדים שניתן להעניק במסגרתה הם מגוונים. בית המשפט אינו נתון עוד בסד הדיכוטומי של אישור כתב האישום או ביטולו. כך ניסח את הדברים הנשיא א' גרוניט: "יש לזכור כי לרשות הערכאה הדיונית עומד מגוון של אמצעים לטפל בפגמים שנפלו בהגשת כתב האישום. בית המשפט יכול לעשות שימוש בסעדים מתונים ומידתיים שאינם מגיעים כדי ביטולו של כתב האישום. כך למשל, יכול הוא להורות על ביטולם של אישומים ספציפיים או להביא בחשבון בשלב קביעת עונשו של הנאשם את הפגמים שאירעו בהליך הגשת כתב האישום" (בג"ץ 9131/05 ניר עם נ' משרד התעשייה המסחר והתעסוקה פסקה 5 (06.02.2006); עניין בורוביץ, בעמ' 808).

אין לכחד כי במישור המהותי, דוקטרינת ההגנה מן הצדק במובנה הרחב והגמיש הוטמעה והפכה לחלק אינטגרלי מהמשפט הישראלי בחקיקה ובפסיקה. בעניין בורוביץ נקבע כי החלת הדוקטרינה נעשית בשלושה שלבים. בשלב הראשון, בוחן בית המשפט את הפגמים בהליך ועצמתם; בשלב השני בוחן בית המשפט האם לנוכח עצמת הפגמים קיום ההליך פוגע בתחושת הצדק וההגינות; ובשלב השלישי מעניק בית המשפט את הסעד ההולם המאזן כראוי בין הפגמים שנתגלו בהליך לאינטרסים נוספים עליהם מגן המשפט הפלילי. ודוק, מלאכת האיזון חייבת להביא בחשבון לא רק את עניינו של הנאשם ותיקון העוול שנגרם לו מדרך ניהול ההליך, אלא גם את האינטרס הציבורי הרחב בהרשעת עבריינים. לצורך כך נדרש איזון עדין בין תכליותיו השונות של המשפט הפלילי. כפי שנוסחו הדברים על ידי חברתי השופטת ד' ברק ארז:

”בבחינת הטענה של הגנה מן הצדק יש להביא בחשבון מגוון רחב של שיקולים, ובכלל זאת את חומרת העבירה, נסיבות המקרה וכן שיקולים של גמול והרתעה. יש לאזן במכלול השיקולים גם את האינטרס הציבורי בקיום המשפט, במיצוי הדין עם עבריינים ובשמירה על ביטחון הציבור ועל זכויותיהם של נפגעי העבירה. מנגד, יש להביא בחשבון גם את זכויות הנאשם, את טוהר ההליך הפלילי, את השאיפה להביא לפסילת מהלכים נפסדים של התביעה ולשמור על אמון הציבור בבית המשפט” (ע”פ 5975/14 אברהים דרויש אגבריה נ’ מדינת ישראל, בפסקה 16 לפסק דינה של השופטת ד’ ברק ארז (31.12.2015). להלן: עניין דרויש).

במתווה זה אצמד בענייננו.

45. ראשית יש להשיב על השאלה האם נפל פגם בהתנהלותה של הרשות בענייננו? אזכיר, כי טענת ההגנה המרכזית בעניין זה מכוונת לכך שהפרקליטות נמנעה מהגשת כתב אישום כנגד חלק מהגורמים, מסיבות לא ענייניות, והעדיפה להגיש כתב אישום כנגד הגורמים המוחלשים ביותר בפרשה. בית המשפט המחוזי התייחס לטענה זו באופן מפורט ובהרחבה ודחה אותה. בהכרעת הדין עמד בית המשפט קמא על שיקולי התביעה בהחלטה כנגד מי יש להגיש כתבי אישום. טרם שאפנה לבחינה קונקרטית של הגורמים השונים כנגדם טוענת ההגנה כי היה מקום להגיש כתב אישום, יצוין כי יש להבחין בין העובדה שגורמים כאלה ואחרים ידעו על קיומו של מסלול הלימודים המקוצר והמופחת לאנשי כוחות הביטחון, לבין המעשים בהם הורשעו המערערים. כפי שפורט בהרחבה לעיל, המערערים בהליך זה הורשעו בעבירות חמורות הכוללות בין היתר: זיוף מסמכים, קבלת דבר במרמה, מרמה והפרת אמונים, שוחד והלבנת הון. כפי

שהודגש בראשית הדברים, אין לטשטש את ההבדל שבין כשלים בהליך המנהלי לבין ביצוע עבירות מעין אלו.

אכן עולה, כי הפרשה שלפנינו מגלה כשלים קשים במנגנוני הביקורת והבקרה שאפשרו למסלול הלימודים המקוצר להתקיים מבלי שנתקבלה בנושא החלטה מנהלית ברורה מהגורמים המוסמכים ביחס למסלול זה והתאמתו לקבלת תעודת השת"ג. אולם כשלים אלה אינם זהים למעשים של זיוף תעודות כוזבות ודיווחי כזב. ההליך הפלילי מבוסס על מעשי עבירה פליליים שנעשו בליווי יסוד נפשי כמתחייב. מעשה העבירה צריך להיות מוכח בבית המשפט מעבר לספק הסביר. במקרים בהם אין מעשה – אין עבירה. נכון כי יש מקרים בהם מעשה עשוי להיות אף במחדל (סעיף 18(ב) לחוק העונשין). אולם במקרים אלה יש להוכיח כי על הגורם המואשם רבצה חובה פוזיטיבית לפעול והוא נמנע, בכוונה, מלנקוט מעשה. לא התבססה הטענה לפיה כך הוא במקרה שלפנינו. אין ספק כי גורמים רבים חשדו בכך שהנפקת תעודות ההשת"ג לאנשי כוחות הביטחון מדיפה ריח של מרמה ואינה עומדת בתבחינים המגדירים את הזכאות. עם זאת, בכך לא די כדי להרשיע בהליך הפלילי. הרשעה חייבת לבוא על מעשה עבירה קונקרטי ולפי הכללים המחייבים בהליך הפלילי.

46. את טענת ההגנה לאכיפה בררנית, לפיה גורמים שונים ידעו והכירו את פרטי המסלול ואף על פי כן לא הועמדו לדין, יש לבחון משלוש זוויות: ראשית, הגורמים הבכירים ברבנות הראשית אשר שיתפו פעולה עם המתווה ואף היו שותפים פעילים בשלבים שונים בהמצאת האישורים הנדרשים; שנית, הגורמים השונים בגופי הביטחון לרבות במדורי השכר אשר ידעו על תנאי המסלול ובכל זאת העבירו את הטבות השכר; ושלישית, גורמים רבניים ואדמיניסטרטיביים במכללות עצמן שלא הועמדו לדין.

א. הגורמים הבכירים ברבנות הראשית – כפי שתואר בהרחבה במבוא לפסק הדין, מספר גורמים בכירים ברבנות הראשית סברו שמסלול הלימודים המקוצר לאנשי כוחות הביטחון הוא ראוי, וחלקם אף היה שותף פעיל בהקמת מכללות הלימוד. כך בנוגע לרב שמואל אליהו, אשר תמך בהכרת הרבנות במכללת "דרכי הוראה" שנוהלה על ידי אחיו; כך בנוגע לרב שאר ישוב הכהן, שעמד בראש בית המדרש "אריאל", במסגרתו פעל מסלול לימודים לאנשי כוחות הביטחון; וכך בנוגע לרב יהודה דרעי, שעמד בראש מכללת "קול יהודה" בבאר שבע, שהפעילה מסלול דומה. אין ספק כי רבנים אלה היו מודעים לקיומו של מסלול הלימודים המקוצר ולעובדה כי בוגרי המסלול מקבלים תעודות השת"ג. חלק מהרבנים אף חתמו בעצמם על תעודות "יורה יורה". אין במעשים אלה כשלעצמם משום עבירה פלילית. חשיבות העניין והרלוונטיות שלו הן בהשלכה

של מעשים אלה על המודעות של המערערים – או לכל הפחות של חלקם – בבואנו לבחון את מחשבתם הפלילית. כך גם ביחס למעשים שרק המערערים ביצעו ולא גורמים אחרים.

הרב שמואל אליהו היה שותף בפתחת מסלול הלימודים במכללת "קארו" וזאת בידעו שחלק מהתלמידים אינם שומרי תורה ומצוות (פסקה 1655 להכרעת הדין). הוא אף היה שותף בניסוח התעודה לפיה התלמיד יוסיף ללמוד 3 שנים בעתיד, במטרה לפתור את הבעיה של מכסת השנים שנדרשה על ידי הרבנות הראשית, והוא זה שאף שכנע את אוחנה לקבל את נוסח התעודה (ראה פסקאות 1622 ו-2133 להכרעת הדין). הרב שמואל אליהו חתם בעצמו לתלמידי המסלול על תעודת "יורה יורה". בעניין זה, בית המשפט המחוזי קבע כי: "הצדק עם המאשימה, כי אין בנמצא די ראיות להוכיח במידת ההוכחה הנדרשת, שהרב ברונר או הרב שמואל אליהו ידעו, שההתחייבות היא בגדר פיקציה וכי התלמידים אינם צפויים לעמוד בה... בהיעדר ראיות המעידות, כי הרב שמואל אליהו ראה את האישור הכוזב בדבר 35 ש"ש וכי ידע, שהתלמידים לא יעמדו במסמך ההתחייבות, הרי שלא הוכחה קיומה של תשתית ראייתית המעידה על אכיפה בררנית – כי הרב שמואל אליהו מעורב במידה דומה בפעילות בה הועמדו הנאשמים לדין" (פסקאות 2133 ו-2140 להכרעת הדין).

גם הרב שאר ישוב הכהן היה פעיל באופן אישי בהקמת מסלול הלימודים במכללת אריאל ובניסוח תעודת "יורה יורה" (ראה פסקה 1521 להכרעת הדין). בחלק מהמקרים הוא גם חתם על תעודת ה"יורה יורה" בעצמו (ראה פסקה 677 להכרעת הדין). הרב שאר ישוב היה מודע לכספים שקיבל גוטסדינר (רב מחוז הצפון של משטרת ישראל, שערעורו ידון בהרחבה להלן), והודה כי הוא זה שהורה על הענקת המלגה לבנו של גוטסדינר כ"הכרת תודה" על פעילותו למכללת אריאל. בנוגע לעבירת השוחד נערך לרב שאר ישוב שימוע, אולם לטענת המדינה "ההחלטה שלא להעמידו לדין בסופו של יום הייתה הומניטארית" (פסקה 698 לעיקרי טיעון המדינה).

כפי שהוזכר לעיל, בנוגע לרב בקשי דורון מתנהל הליך משפטי אף בימים אלה, ועל כן נדרשת זהירות רבה בהתייחסות לחלקו בפרשה. ואולם יש לבחון את טענת ההגנה מן הצדק בפתחות ובהגינות כלפי הטוענים אותה. במסגרת זאת די לומר שהרב בקשי דורון היה מודע למתן התעודות, אף שלפי עדותו הוא לא היה מודע להיקף התופעה ולכזב. בנוסף, לפי עדותו של אוחנה, נוסח התעודה לא היה פרי יוזמתו של הרב בקשי דורון אלא שלו עצמו.

ב. הגורמים הבכירים בגופי הביטחון – את מודעותם של הגורמים בגופי הביטחון ראוי לחלק לשניים: הגורמים הרבניים שאישרו את תעודות ההשת"ג כלפי גורמי השכר, וגורמי השכר שהורו על מתן ההטבות. בנוגע לגורמים הרבניים, אין מחלוקת על כך שהרב וייס, שכיהן כרב הראשי של צה"ל, סירב לחתום על תעודות ההשת"ג בשל חשד שעלה בו בנוגע למהימנותם של האישרים שהוצגו בפניו. בשל כך הורה ראש אכ"א לרב צבי בלק, סגנו של הרב וייס, לחתום על התעודות במקום הרב וייס. בנוגע לרב הראשי של משטרת ישראל, הרב יצחק גרוס, קבע בית המשפט המחוזי כי חרף הצהרתו לפיה הוא לא היה מודע לכזב בתעודות, "הלה ראה במו עיניו את האישר הכוזב לפיו התלמידים למדו 35 שעות בשבוע, אך בחר להעלים ממנו עין ולאשר את הטבות השכר בכל זאת" (פסקה 2123 להכרעת הדין). אכן בנוגע לרב גרוס, לפי דברי המדינה, הוא נכלל בכתב האישום בראשית הדרך, ורק לאחר שהתעוררו בעיות ראייתיות הוחלט למחקו (פסקה 707 לעיקרי טיעון מטעם המדינה).

באשר לגורמי השכר בגופי הביטחון, בית המשפט המחוזי קבע כי על אף שהתעורר אצלם חשד כבד בנוגע לטיב המסלול ומשכו "הם לא ידעו על התעשייה של המסמכים והאישרים הכוזבים שהתנהלה במכללות השונות, ודאי לא שהרבנות הראשית מנפיקה תעודות כוזבות. לכל היותר, הם רק ידעו, שהלימודים אינם ברמה גבוהה וכי ישנן שמועות וחסדות בנוגע לטיב הלימודים וכשרות תעודות הסמיכות לרבנות מהמוסדות השונים" (פסקה 2121 להכרעת הדין).

ג. גורמים נוספים שהיו שותפים בפעילות המכללות – כנגד חלק מהמכללות כלל לא נפתחו הליכים פליליים. כך לדוגמה מכללות "יחווה דעת", "קול יהודה", "בית מוריה" ו"מרכז נריה". בית המשפט המחוזי קיבל את טענת המדינה כי במכללות אלה לא הייתה תעשייה של תעודות כזב בעוצמה שהייתה ביתר המכללות, ולכן הוחלט להתרכז במכללות בהן הכוזב היה במלא עצמתו ולא להגיש כתב אישום כנגד גורמים במכללות האחרות. בית המשפט המחוזי מצא כי ההחלטה שלא להגיש כתב אישום כנגד מגיד השיעור גרשון שחור, וזאת על אף הודאתו כי במספר מקרים הוא זייף אישורי לימודים קודמים, הינה טעות (פסקה 2141 להכרעת הדין).

ביחס לכך כבר אומר, כי גם טעות של רשויות התביעה בדבר אי העמדה לדין, יש לבדוק במידתיות. דהיינו, יש לשקול את מידת האשמה של הגורם שהצליח לחמוק מרשת התביעה, לעומת אלה שנגדם הוגש כתב האישום. נתון נוסף הוא כי לא הרי טעות כהחלטה מכוונת. בכל מקרה, לא תמיד נכון לתקן טעות של אי העמדה לדין בטעות נוספת בדמות אי העמדה לדין של גורם אחר. אף האינטרס הציבורי בעל משקל

הוא בכגון דא. להשלמת התמונה יצוין, כי במקרה אחר, הורשע מגיד השיעור אבשלום קיל בהליך נפרד בבית המשפט השלום בעבירה של סיוע לקבלת דבר במרמה.

עיקרו של דבר, בית המשפט המחוזי בחן את הדברים לגופם, ומסקנתו הכללית הייתה כי לא נפל כל פגם בניהול ההליך ובהחלטות שקיבלה הפרקליטות בהגשת כתבי האישום. בנוגע לגורמים הרבניים ברבנות הראשית קבע בית המשפט: "שוכנעתי, כי אכן השיקול שהנחה את המאשימה בהחלטתה שלא להעמיד את ראשי המכללות לדין, היה אך ורק היעדרה של תשתית ראייתית מספקת ברף הנדרש לצורך העמדה לדין" (פסקה 2130 להכרעת הדין). בעניין מודעותם של גורמי השכר בגופי הביטחון קבע בית המשפט: "נסיבותיהם של הגורמים האזרחיים במשטרה ובצה"ל אינן דומות כלל וכלל לנסיבותיהם של הנאשמים. הם לא ידעו על התעשייה של המסמכים והאישורים הכוזבים שהתנהלה במכללות השונות, ודאי לא שהרבנות הראשית מנפיקה תעודות כוזבות. לכל היותר, הם רק ידעו, שהלימודים אינם ברמה גבוהה וכי ישנן שמועות וחשדות בנוגע לטיב הלימודים וכשרות תעודות הסמיכות לרבנות מהמוסדות השונים" (פסקה 2121 להכרעת הדין). נימה שונה עולה בדבריו של בית המשפט קמא בנוגע לרב המשטרה, הרב גרוס, אולם אף בעניינו מסקנתו הייתה: "התרשמתי, כי המאשימה שקלה בכובד ראש את מעורבותו של הרב גרוס בפרשה ואף אם בסופו של דבר היא הגיעה להחלטה לוקה בחסר בעניינו, ודאי, שלא ניתן לייחס למאשימה במקרה זה, כי עמדו ביסוד החלטתה שיקולים שלא ממין העניין או חלילה כי היא פעלה בשרירות" (פסקה 2124 להכרעת הדין). לנוכח מסקנות אלה, בית המשפט קמא התבסס על השלב הראשון של מבחני עניין בורוביץ וקבע כי לא נפל פגם בהתנהלות הרשויות בפרשה, ועל כן לא קמה לנאשמים (המעוררים בענייננו) עילה להגנה מן הצדק.

47. ברם, בכך לא סגי. כפי שצוין לעיל, על פי המבחנים שנקבעו בעניין בורוביץ, בשלב הראשון יש לאמוד את עוצמת הכשלים שנפלו בניהול ההליך. עם זאת, בהתאם לשינוי הדוקטרינרי שחל בהגנה מן הצדק והרחבתו יש לבדוק האם, ככלות הכול, בנסיבות בהן הוגש כתב האישום נפגעה תחושת הצדק וההגינות: "מוקד הבחינה הוסט מהתנהגות הרשות אל עבר מצבו של הנאשם על רקע נסיבות ההליך. נקבע שמטרתה של ההגנה היא לעשות צדק עם הנאשם, ולא לבוא חשבון עם רשויות האכיפה על מעשיהן הנפסדים" (עניין קטיעי, בפסקה 8 לפסק דיני). דברים דומים קבעה חברתי השופטת ד' ברק ארז בעניין דרויש, המוזכר לעיל: "בשיטתנו נבחנת שאלת ההפליה גם על פי מבחן אובייקטיבי, קרי מבחן התוצאה. החלטה המובילה לתוצאה מפלה תיפסל אף אם בבסיסה מניע טהור ואף אם מדובר בהפליה לא מודעת" (פסקה 12 לפסק דינה). לאור דברים אלה, דעתי היא כי אין להיעצר בשלב הראשון של המבחנים שנקבעו

בעניין בורוביץ, וכי יש לבחון אף את השלב השני: "האם נפגיעה בתחושת הצדק וההגינות המשפטית?"

התמודדות עם השלב השני מורכבת יותר במקרנו. הפגיעה בתחושות הצדק וההגינות המשפטית אכן מתעוררות. נראה שהגורמים בכירים יותר לא הועמדו לדין. תשובה לכך היא שבפריזמה של העבירות בהן הורשעו המערערים אין מצבם כבכירים בצבא וברבנות. כאמור, המערערים הם אלה אשר זייפו, רימו והציגו מצג שווא. הם אחראים למעשיהם. באשר לשאלה האם מעשיהם של גורמים בכירים שונים הגיעו עד כדי עבירה פלילית – התשובה רחוקה מאד מלהיות ברורה. הסוגיות סבוכות. נדמה ביתר שאת, שהתמונה המונחת מקשה על מידת הביטחון שתלווה כל מסקנה בדבר הגשת כתב-אישום. הנגזר מכך הוא שאין להטיל דופי בטענת התביעה לפיה רק שיקולים מקצועיים הנחו אותה בהגשת כתבי האישום כנגד המערערים, וכאי הגשת כתב אישום כנגד מעורבים אחרים. עמדה זו התקבלה על ידי בית המשפט המחוזי וגם לכך יש משקל. כאן נכנס שיקול נוסף, והוא הקשר בין המערערים לבין גורמים ברבנות – הן מבחינת המעמד והן מבחינת המעשים. סוגיה זו איננה מצומצמת לראייה משפטית בלבד אלא מתרחבת היא גם לראייה לבר משפטית. אף בשדה המשפטי סוגיה זו איננה מצומצמת לנקודת מבטו של המשפט הפלילי בלבד. העבירות של זיוף, הצגת מצג שווא, מרמה והפרת אמונים ואף שוחד – חמורות הן. אך אלו נשענות, במוכן מהותי, על השלב שקדם לעבירות הפליליות – הוא ההחלטות המנהליות שהתקבלו. חברי מועצת הרבנות הראשית ואף גורמים אחדים במשטרה, בצבא ובשב"ס יצאו לדרך עם תכנית לימוד שמטרתה להעניק הטבות כספיות למספר רב של עובדים. גורמים רבים ידעו על הפגמים וההחלטות, ובחרו להתעלם מכך. עולה כי לא היה ניסיון מספק לקבוע דרישות וכללים ברורים ומדויקים. חלק מהדרישות שהוזכרו, כלל לא היו מציאותיות מבחינת הזמן הנדרש מאנשים אשר עובדים במשרה מלאה. התוכנית משולה למטריה רחבה שתחתיה נעברו עבירות רבות.

48. הנה כי כן, בחינת הפגיעה בתחושת הצדק, בנבדל מקיומה של אכיפה בררנית על ידי התביעה, מבהירה את התמונה. אלה הם שני מישורים נפרדים החוסים תחת טענת ההגנה מן הצדק. עולה כי המערערים, ולא הגורמים האחרים, הם אלה שעברו את העבירות המיוחסות להם. על כן ניתן להצדיק מדוע רק כנגדם הוגשו כתבי אישום. הפגיעה בתחושת הצדק היא במוכן אחר. הקשר, המודעות וההתנהלות של גורמים בכירים בגופי הביטחון וברבנות חרשו את הקרקע לביצוע העבירות. האפיק המנהלי, וייתכן יותר מזה, היה החוליה הראשונה של השרשרת אשר אליה התווספו, בהמשך, חוליות נוספות – חמורות יותר ובעלות גוון פלילי מובהק. אך עדיין עסקינן בשרשרת.

בראייה זו, בנסיבותיו המיוחדות של תיק זה, תיתכן פגיעה בתחושת הצדק בהגשת כתב אישום רק כנגד חלק מהמעורבים, וזאת הגם שהדבר נעשה מתוך שיקולים מקצועיים וענייניים בלבד. העובדה שבפרשה כה גדולה וסבוכה, בה היו מעורבים בראשית הדרך ראשי הרבנות הראשית, רבני ערים, רבנים ראשיים במשטרה ובצבא ואף גורמים מקצועיים שחשדם התעורר במידה זו או אחרת, הסתיימה בהאשמתם הבלעדית של אלה שלא בהכרח היו ההוגים, היוזמים והמובילים של תחילת הפרשה יש בה כדי לעורר את תחושת חוסר הצדק. יוער בהקשר זה, כי הגם שהבהרתי את השקפתי לפיה לא עומדת למערערים הגנת הצידוק בשל פעולה על פי צו של רשות מוסמכת מבחינה משפטית (ראו פסקאות 38-39 לעיל), אין להתעלם גם מהמשמעות של ההיררכיה במסגרת הצבאית והרבנית מבחינה עובדתית. נקודה זו מהווה אחד מהמאפיינים הייחודיים למקרה זה ויש לה משקל בבחינת קיומה של הגנה מן הצדק.

כך למשל, לעובדה כי מסלול הלימודים של אנשי כוחות הביטחון עלה ואף אושר – במספר פורומים ובמספר הזדמנויות שונות – על ידי גורמים בכירים ברבנות הראשית; כמו גם לעובדה כי גורמים בכירים במועצת הרבנות הראשית פתחו בעצמם מסלולי לימודים לאנשי כוחות הביטחון – יש כדי להשפיע על אופי העבירה של הנפקת תעודות השת"ג כוזבות. עם זאת, כפי שהבאתי בפתח הדברים, יש להבחין בין החלטה מנהלית על הנפקת תעודות השת"ג – אף כזו שנפלו בה פגמים – לבין העבירות החמורות בהן הורשעו המערערים הכוללות בין היתר זיוף מסמכים, קבלת דבר במרמה, מרמה והפרת אמונים, שוחד והלבנת הון. משהדוקטרינה הפכה לאמצעי גמיש בידי בית המשפט, אף את הסעדים הניתנים במסגרתה יש להתאים לעוצמתה.

49. ודוק: ככל שקיימת זיקה בין הנסיבות שאפפו את האירועים בשלבים לפניו ולאחריו לבין מעשה העבירה עצמו, יש מקום להחיל את ההגנה מן הצדק בעוצמה רבה יותר; אולם ככל שהזיקה בין הדברים רפויה, אזי עצמת הסעדים שיש להעניק בגינה נחלשת אף היא. למשל, אילו הנפקת תעודות השת"ג הייתה נעשית בלא זיוף תעודות ומסמכי כזב, יתכן ועצמת ההגנה מן הצדק הייתה כזו שהיה בה כדי להשפיע אף על הכרעת הדין; ונדמה אף כי לא היה צורך בכך מהטעם שייתכן וכלל לא היו מוגשים כתבי אישום נגד המערערים. אולם משהמעשים בהם הורשעו המערערים אינם נוגעים רק לעצם הנפקת תעודת השת"ג, אלא למעשי עבירה חמורים כגון מרמה וזיוף, שהם בבחינת "חי הנושא את עצמו", הם מתנתקים מסיפור המסגרת הכללי ומתרחקים מן ההגנה שתיתכן בגינו. דברים אלה נכונים ביתר שאת עת עסקינן בעבירות שנעשו ביודעין במטרה לגרוף רווחים כלכליים לכיסם הפרטי של חלק מהמערערים; אולם

תוקפה יפה אף לעניינו של אוחנה, למשל, אשר הרווח האישי לא עמד במרכז העבירות בהן הוא הורשע.

יודגש, כי עסקינן בפגיעה בתחושת הצדק. נניח שהפגיעה מבוססת על שיקולים ענייניים באופן שמיטיב עם טענת המערערים בשלב השני של הבדיקה. עדין, יש לעבור לשלב הבא, בחינת הסעד המבוקש. דהיינו איזה תרופה הולמת את נסיבות המקרה. זהו השלב השלישי והאחרון של המבחנים שנקבעו בפסיקה להגנה מן הצדק. בהקשר זה, יש לציין כי התוצאה לפיה מי שביצע עבירות של זיוף, מרמה וכזב, הצגת מצג שווא בהיקף זה יסתיים בלא משפט וללא ענישה, רק מפני שגורמים אחרים, בכירים ככל שיהיו, לא הועמדו לדין על מחדלים בעלי אופי אחר הינה תוצאה מרחיקת לכת. הייתי אומר כי תוצאה כזו תפגע בתחושת הצדק ובאינטרס הציבורי בצורה קשה ביותר. כפי שצוין, המערערים, ורק הם, ביצעו את העבירות האמורות. אלו הם הגורמים אשר צבעו את הפרשה בצבעים מובהקים של חוק העונשין. במילים אחרות, כשם שלא ניתן לנתק את תחילת הסיפור מסופו, כן ניתן לנתק את אלה שעברו עבירות פליליות מאלה שלא עברו את העבירות, או למצער אלה שלא ניתן היה להוכיח את אשמתם.

מהו הסעד המתבקש אפוא? לדעתי התשובה נמצאת בהתחשבות בטענות המערערים בעניין הגנה מן הצדק ביחס לגזר הדין בלבד (ראו: רע"פ 1498/07 הרשברג נ' מדינת ישראל, בפסקה 34 לפסק דינו של השופט ע' פוגלמן (18.03.2007); ע"פ 5124/08 טארק נ' מדינת ישראל, בפסקה 31 לפסק דינו של השופט ח' מלצר (04.07.2011); ע"פ 8551/11 כהן סלכגי נ' מדינת ישראל, בפסקה 15 (12.8.2012); נקדימון, הגנה מן הצדק עמ' 492; זאב סגל, אבי זמיר, "הגנה מן הצדק באור חוק סדר הדין הפלילי - סדר חדש של הגינות משפטית" הפרקליט ו ספר דויד וינר - על משפט פלילי ואתיקה 231 (2009)). לטעמי תוצאה זו מאוזנת. אין צידוק מבחינת הדין והדוקטרינות של הגנה מן הצדק, במובן הרחב והצר, לזכות את המערערים מאחריותם בפלילים. האחריות נופלת על כתפיהם, ורק על כתפיהם, בכפוף לניתוח הפרטני בדבר חלקו של כל מערער ומערער. שונים הדברים ביחס לעניין העונש. כאן, הפגיעה בתחושת הצדק דורשת פתיחות לשמיעת הטענה ואף לקבלתה במקרה המתאים ובמידה הראויה. יש לתת ביטוי לכך אך אין להגזים. מסקנה זו עשויה להיות יפה לכל אחד מהנאשמים אך המידה תבחן נאשם ונאשם על פי מעשיו.

כך דרכה של הגנה מן הצדק ביחס לעונש. אין בכוחה או אפילו באופייה להעניק פטור מלא. אף אין הכרח כי יקבע שאין להטיל עונש מסוים, דוגמת עונש מאסר בפועל. לפעמים, ההשפעה של הדוקטרינה תהיה במידת העונש. למשל, ביחס

לכימות תקופת המאסר או שיעור גובה הקנס. הבהרה נוספת: הוצג הכלל של הגנה מן הצדק ואף יישומו הפרטני במקרה דנן. כאמור, סבורני כי אין בכלל זה כדי להביא לזיכוי המערערים אך יש מקום לעשות בו שימוש לעניין העונש. מהו השימוש הראוי? התשובה לכך מצויה בנסיבות הקונקרטיות של כל נאשם ונאשם. יש לבדוק את הטענות המסוימות של הגנה מן הצדק, לברר עד כמה הן בעלות עוצמה ובהתאם לערוך שקלול מחדש לעניין גזר הדין ביחס לכל מערער.

50. וכאן, הגענו להערה האחרונה בסוגיה. יתכן וישאל השואל מה משמעותה של הגנה מן הצדק הבאה לידי ביטוי בגזר הדין, לאחר שתיקון 113 לחוק העונשין (ובפרט סעיף 40א לחוק העונשין) מאפשר לבית המשפט לשקול אף את הנסיבות שאינן קשורות בביצוע העבירה בקבעו את העונש. יתרה מכך בסעיף 40ט לחוק העונשין – נסיבות הקשורות בביצוע העבירה – מוזכר בסעיף 5: "הנסיבות שהביאו את הנאשם לבצע את העבירה". סעיף 40א, שעניינו נסיבות שאינן קשורות בביצוע העבירה, מופיע בתת סעיף 9: "התנהגות רשומה אכיפת החוק" וכן בתת סעיף 10: "חלוף הזמן מעת ביצוע העבירה". אמנם העניין האחרון אינו נטען בענייננו אך פעמים שטענה זו מוזכרת כחלק מטענת הגנה מן הצדק. אם כן, אף בלא הגנה מן הצדק יש ובית המשפט שוקל נסיבות אלה לקולא בגזירת העונש. מהו הקשר אפוא בין טענה להגנה מן הצדק ותיקון 113 לחוק העונשין? התשובה לכך כפולה – מהותית ופורמאלית. במובן המהותי, יש חפיפה מסוימת בין שתי המסגרות והעניין מעיד על אחדות בתפיסה העונשית. מכאן נסיק שכשם שהגישה העונשית בשיטה הישראלית היא אינדיבידואלית, כך גם יישום טענת הגנה מן הצדק. ואולם לצד החפיפה החלקית, יש הבדלים מהותיים בין שתי המסגרות. החלת הדוקטרינה משמעותה היא, כפי שצינתי, שעוצמת הנסיבות העוטפות את רגע האירוע היא כזו שיש בה כדי להשפיע לא רק על הנסיבות שאינן קשורות בביצוע העבירה, אלא אף על מעשה העבירה עצמו. במובן הפורמאלי, הדבר בא לידי ביטוי בכך שבעוד שההתחשבות בנסיבות העבירה שאינן קשורות בביצועה, על פי תיקון 113 לחוק העונשין, עשויה להשפיע רק על גזירת העונש בתוך המתחם שנקבע; החלת הגנה מן הצדק עשויה להשפיע אף על קביעת מתחם העונש עצמו, או ליתר דיוק, על נקודת ההתחלה ואף על נקודת הסוף של התוצאה העונשית. בכל מקרה, דעתי היא כי בשל הנסיבות המיוחדות שבתיק זה, קם בסיס לשקול תחולת ההגנה מן הצדק על גזר הדין של המערערים בהתאם לנסיבותיהם. אף קם צידוק להחיל את ההגנה במידה מסוימת במקרה המתאים. מצוידים בכלים אלה, יש להתייחס לכל מערער ומערער.

התוצאה היא לדעתי כי דין הערעור על הכרעת הדין של אוחנה להידחות למעט הזיכוי מעבירות של ניסיון לקבלת דבר במרמה. נפנה עתה לעניין עונשו של אוחנה.

51. באשר לגזר הדין, הוגשו כאמור, ערעור מטעם אוחנה (ע"פ 7777/14) וערעור שכנגד מטעם המדינה (ע"פ 7647/14). אוחנה סבור כי – בהתחשב בנסיבות העבירה, בעובדה כי הדברים נעשו בהתאם להוראתו של הרב בקשי דורון, ובהתחשב בכך שבניגוד ליתר המערערים, הוא לא היה מונע מרדיפת בצע ולא גרף כספים לכיסו – העונש שהוטל עליו אינו מידתי וחמור מדי. מנגד, המדינה הדגישה את תפקידו הציבורי של אוחנה ואת העובדה כי הוא היה הגורם המרכזי מטעם הרבנות הראשית שאפשר את הנפקת התעודות. בידיו של אוחנה היה למנוע את הפרשה כולה, ולא רק שהדבר לא נעשה אלא אוחנה פעל באופנים שונים כדי להסתיר את הפרשה ולייצר מצגי שווא כאילו "תמידים כסדרם" ודבר לא השתנה בנהלי הרבנות הראשית. נוכח זאת, סבורה המדינה כי העונש שהוטל עליו, בנסיבות העניין, מקל ואינו משיג את תכליות הענישה.

בחינת עונשו של אוחנה, מלאכה מורכבת היא. כאמור, ערעורו על הכרעת הדין נדחה. בית המשפט המחוזי חילק את מעשיו לשני חלקים: הראשון, העבירה של שבועת השקר בהגשת התצהירים עליהם חתם אוחנה אשר נמסרו לפרקליטות המדינה במסגרת בג"ץ סקעת. השני, הנפקתן של תעודות השת"ג. אוחנה הורשע בביצוע של 4,000 עבירות שעניינן הצגת מצג שווא, לרבות הנפקה של כ-1,352 תעודות כוזבות. הרשעתו כוללת עבירות של קבלת דבר במרמה, ניסיון לקבל דבר במרמה, מתן תעודה כוזבת ומרמה, עבירות של מרמה והפרת אמונים ושבועת שקר. בית המשפט המחוזי הדגיש את החומרה של עבירת שבועת השקר. בצדק צוין כי אוחנה הטעה את בא כוח המדינה בהליך שהתנהל בפני בית המשפט הגבוה לצדק, תוך הצגת מצג שווא לפיו לא חלו כל שינויים בנהלי הרבנות הראשית והנפקת התעודות נעשת באופן שוויוני כשורה. לולא התנהגות זו, כנראה וניתן היה להתערב בשלב מוקדם יותר של הפרשה, והדבר עשוי היה למנוע את הנזקים שהתרחשו. באשר לתעודות, הנזק הכלכלי שנגרם למדינה גדול ביותר. בית המשפט המחוזי הדגיש עוד כי לביצוע העבירה קדם תכנון.

הטעמים בגינם מצא בית המשפט המחוזי לגזור 10 חודשי מאסר בפועל בלבד, הם שלושה: הראשון, נקבע כי אוחנה פעל כפי שפעל רק עקב הוראותיו של הרב בקשי דורון. לולא הוראותיו, אוחנה לא היה מנפיק תעודות כוזבות ולא היה מגיש תצהירי שקר. השני, אוחנה לא קיבל כל טובת הנאה אישית ממעשיו. השלישי, למעט מקרה זה, אוחנה היה עובד ציבור מסור. בהליך קמא נשמעו עדויות לפיהן הוא נהג ביושר בתפקידים השונים אותם הוא מילא. לכך אוסיף, שבית המשפט המחוזי קבע שמדובר

במעשים שיש בהם קלון ובהתאם לנסיבות קבע: "אוחנה יהיה פסול מלכהן בתפקיד ציבורי". לנוכח העדר הרווח הכספי של אוחנה ממעשיו, נמנע בית המשפט מלקבוע קנס. הערעורים מתמקדים בשיעור עונש המאסר בפועל.

52. מעשיו של אוחנה חמורים הם. כך מבחינת אופי העבירות וכך מבחינת היקפן. אוחנה שימש בתפקיד של עובד ציבור בכיר. הוא כיהן כראש מחלקת הבחינות ברבנות הראשית. בראייה זו, אין מקום לקבל את ערעורו של אוחנה בדבר חומרת העונש. באשר לערעור המדינה, נטען כי העונש נוטה לקולא, בהינתן המעשים בהם הורשע אוחנה. האם יש לכך הצדקה?

המכנה המשותף לשיקולי בית המשפט להקל בעונש נסוב סביב מעמדו והוראותיו של הרב בקשי דורון. האחרון היה דמות מרכזית ודומיננטית ברבנות הראשית בכלל ובעניניו של אוחנה בפרט. נקבע כי המניע העיקרי של אוחנה היה לסייע לרב בקשי דורון ולהישמע להוראותיו בעניין. מצב דברים זה משתלב עם הקביעה לפיה אוחנה לא הפיק רווח אישי מהעניין והמקרה הינו חריג לדרך בה נהג לאורך השנים בשירותו הציבורי.

נראה כי בית המשפט נתן לכך משקל יתר. טרם אתקדם בניתוח, יוזכר כי מתנהל הליך נגד הרב בקשי דורון. בהתאם, לצורך גזר דינו של אוחנה – ולצורך כך בלבד – אצא מתוך הנחה שמניעיו של אוחנה היו כפי שקבע בית המשפט המחוזי. ראיות רבות תומכות בכך. הסוגיה המתעוררת היא, מהו המשקל שיש להעניק לכך.

אוחנה כיבד את הרב בקשי דורון, שאף שימש כרבה הראשי של מדינת ישראל. ניתן להבין מנקודת מבטו של אוחנה, כי קשה היה להמרות את פיו. אדרבא, אוחנה ראה כאידיאל לשרת רב במעמדו. ואולם, אין להשלים עם תופעה זו. אוחנה התבקש לשקר ולרמות, להפר אמונים, להציג מצג שווא ולמסור תצהיר שקר. מעשים אלה מנוגדים, כמובן, גם להלכה היהודית ואף לא נטען אחרת. בית המשפט המחוזי הפנה לדברי באת כוחו של אוחנה, לפיהם אוחנה היה "במקום הלא נכון בזמן הלא נכון". גם אם יש מן האמת בטענה זו, עדין האחריות למעשיו של אוחנה נופלת עליו בלבד.

לשון אחר, מי שבחר למלא תפקיד ציבור, נאמנותו חייבת להיות בראש ובראשונה לציבור. המטרה אינה מקדשת את האמצעים. נכון כי אוחנה לא פעל משום רדיפת בצע. אך כשם שאין להעדיף את האינטרס הכספי על פני האינטרס הציבורי, כך אין להעדיף את האינטרס של נאמנות לממונה – תהיינה זכויותיו אשר תהיינה – על פני

האינטרס הציבורי. דווקא אוחנה, אשר שימש כראש מחלקת הבחינות של הרבנות הראשית, היה עליו לשמש דוגמה אישית. הענישה חייבת לבטא את העיקרון כי תפקיד ציבורי אינו עניין אישי. האמונים חייבים להישמר כלפי הציבור ושלטון החוק. עובד ציבור רשאי, במגבלות הראויות, לפעול לשינוי מדיניות, אך חל עליו איסור מוחלט לעוות נתונים ולהביא להוצאת כספים ללא הצדקה, רק מפני שכך מסר הממונה. כך בין אם עובד הציבור מכניס כסף לכיסו שלו ובין אם הכסף מגיע לכיסו של האחר. כך גם אם הממונה הוא אדם חזק, שקידומו של עובד הציבור תלוי בו, או רב הזוכה להערכה רבה. נכון כי אוחנה נקלע למצב אישי קשה ומסובך מבחינתו. אך אסור היה לו להיות בגדר "נאחז בסכך". ההתנהגות הנכונה, המתבקשת והראויה בנסיבות העניין ברורה – מעשי מרמה ושקר אינם בגדר אופציה קיימת. ואחרון, גם אם אוחנה לא פעל, כאמור, לשם רדיפת בצע במישור האישי, הנזק הכלכלי שגרמו פעולותיו לקופת המדינה הוא אדיר ומסתכם לסכומי עתק.

בראייה זו, יש צורך לשלוח מסר ברור ולא הססני בדבר הסתכלותו של בית המשפט על המעשה. מסר זה כולל הטלת עונש מאסר בפועל לתקופה ראויה. נכון פעל בית המשפט המחוזי בהביאו את הדברים מעניין גולן מפי כבוד השופט א' פרוקצ'יה: "על מדיניות הענישה לשקף את הסכנה הגדולה הרובצת לפתחה של העבריינות הכלכלית המתוחכמת, את היקף הקורבנות העלולים להיפגע ממנה, את הקושי והמורכבות שבאיתורה ואת ההוקעה הברורה של יסודות השחיתות וניצול עמדות הכח, השליטה והמידע הכרוכים בביצועה" (ע"פ 9788/03 מדינת ישראל נ' גולן, בפסקה 7 (25.2.2004)).

תחת ראיית דמותו של הרב הממונה, הרב בקשי דורון, יהיה מעמדו הציבורי והרוחני אשר יהיה, היה על אוחנה לראות תמונה אחרת – המערכת הצבאית, הרבנות הראשית והמחויבות למדינה ולמוסדותיה. לכך נוסף כי בסופו של דבר אוחנה פגע לא רק בעצמו אלא אף במוסדות כגון הרבנות הראשית היקרים לו מאד. האירוניה היא, כי מבלי לקבוע מסמרות, יתכן מאד שבמעשיו הוא אף פגע ברב בקשי דורון עצמו.

לכן, אציע לחבריי לקבל את ערעור המדינה. יש בכך אמירה. באשר לתקופה, נכון יהיה לשקול את השיקולים של בית המשפט המחוזי, אם כי במינון אחר. יש לקחת בחשבון את תרומתו של אוחנה לשירות הציבורי והפגיעה בו. יש להביא בחשבון שני שיקולים נוספים: האחד, כי אין זו דרכה של ערכאת הערעור למצות את הדין. לאמור, לו הייתי יושב בערכאה ראשונה העונש היה חמור יותר. השני – הגנה מן הצדק. ציינתי לעיל, כי יש מקום במסגרת תיק זה להתחשב בטענה זו לעניין העונש, אך זה יבחן לגבי

כל מערער ומערער על פי נסיבותיו. בעניינו של אוחנה המלאכה עדינה. מצד אחד, הרב בקשי דורון כן הועמד לדין. יתר על כן, אין לראות במעמדו הציבורי של אוחנה כבסיס לטענה של הגנה מן הצדק, מהטעם שדווקא נקודה זו היא ליבת החומרה שבמעשיו. ואולם, מצד אחר, יש מקום להתחשב – במידה מסוימת אך לא מעבר לכך – בכך שגורמים ציבוריים בכירים ברבנות הראשית ובגופי הביטחון ידעו כי תוכן התעודה אינו משקף את האמת. אין בכך לפטור את אוחנה מאחריות, אך ניתן היה לצפות כי גורמים אלה יהיו אקטיביים יותר גם אם הם עצמם לא פעלו בניגוד לחוק העונשין. גורמים אלה כללו גם אנשים בכירים מאוחנה.

כך דרכה של טענת הגנה מן הצדק. יש להעניק לה את המשקל הראוי. אין בה כדי להביא בהכרח לדחיית ערעור המדינה על קלות העונש. מתפקידו של בית המשפט לשקול את מלוא השיקולים והטענות – אלו שלקולא ואלו שלחומרא – במטרה להגיע לענישה הולמת. יחד עם זאת, אין הדבר אומר שטענת ההגנה מן הצדק לא השפיעה. נהפוך הוא; בלעדיה התוצאה הסופית הייתה חמורה עוד יותר. ושוב נזכיר את ההיקף הרחב של העבירות שבוצעו על ידי אוחנה ואת תפקידו המרכזי בפרשה. בראייה זו, עולה כי ניתן משקל ממשי לשיקולים לקולא שהוזכרו, לרבות אי מיצוי הדין על ידי ערכאה זו.

53. סוף דבר, הייתי מציע לדחות את ערעור אוחנה על העונש ולקבל את ערעור המדינה באופן שעונש המאסר בפועל יעמוד על 20 חודשים, תחת התקופה של 10 חודשים שהוטלה על ידי בית המשפט המחוזי. יתר מרכיבי גזר הדין והוראותיו בתוקף.

דיון והכרעה בערעורו של אהרון גוטסדינר (ע"פ 7621/14)

54. אהרון גוטסדינר (לעיל ולהלן: גוטסדינר) שימש בתקופה הרלוונטית כרב מחוז צפון במשטרת ישראל. בתקופה זו, במקביל לעבודתו במשטרה, הוא פעל להקמת מסלול לימודים לאנשי כוחות הביטחון לצורך קבלת תעודת השת"ג במסגרת מוסדות "אריאל מרכזים ליהדות" בחיפה (להלן: מכללת "אריאל"). מוסדות אלה היו בראשותו של הרב שאר ישוב הכהן, אשר כיהן בתקופה זו כרבה הראשי של העיר חיפה וחבר במועצת הרבנות הראשית לישראל. גוטסדינר פעל לגיוס שוטרים למסלול הלימודים במכללת "אריאל", היה אחראי על בניית מערכי השיעור במכללה, ודאג לכל הדרוש לצורך הנפקת תעודות ההשת"ג. לפי עובדות כתב האישום, כחלק מכך, זייף גוטסדינר אישורי לימודים לתלמידי המכללה במטרה להשלים את דרישת הרבנות ל-5 שנות לימודים תורניים. בתמורה לפעילותו זו, קיבל גוטסדינר סכום של 57,500 ש"ח. חלק

מסכום זה (20,000 ש"ח) הועבר לכיסו, והיתרה הועברה – בצורה של מלגה חודשית – לחשבון הבנק של בנו. סכומים אלה לא דווחו לרשויות המס. בנוסף לפעולתו במכללת "אריאל", סייע גוטסדינר גם למכללת "קארו" בצפת. גוטסדינר עזר בגיוס תלמידים, בהעברת נוסח אישורי ההשלמה הנדרשים ובהנפקת תעודות "יורה יורה". העבירות בהן הורשע גוטסדינר כוללות קבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות; שוחד; זיוף מסמך כוונה לקבל באמצעותו דבר בנסיבות מחמירות; ומרמה והפרת אמונים. על גוטסדינר נגזר עונש מאסר בפועל של 4 שנים לצד עונש מאסר על תנאי וקנס כספי בסכום של 100,000 ש"ח.

טענות ההגנה בערעור שלפנינו נוגעות לסוגיות עובדתיות ומשפטיות כאחד. באשר לעבירה של קבלת דבר במרמה, סבורה באת כוח המערער, עו"ד ליזי שובל-בר, כי כיוון שהמדינה וגופי הביטחון ידעו על היקף הלימודים ואופיים, אזי גם אם היו מעשי מרמה – לא מתקיים קשר סיבתי בין מעשיו של גוטסדינר לקבלת ההטבות הכספיות, ועל כן לא ניתן להרשיעו בעבירה זו. בדבר עבירות השוחד, טוענת באת כוח המערער כי בית המשפט ביסס את ההרשעה על עדותו של אברהם טרופ, המנהל האדמיניסטרטיבי של מכללת "אריאל" (להלן: טרופ), אשר בתמורה לעדותו המפלילה כנגד גוטסדינר הסכימה המדינה להגיע עימו להסדר טיעון מקל. עוד נטען על ידי הסניגורית, כי כתוצאה מכך שבית המשפט המחוזי העדיף את עדותו של טרופ במשטרה על פני עדותו בבית המשפט, נדרשת תוספת של דבר לחיזוק. הסניגוריה סבורה כי יסודות עבירת השוחד לא הוכחו, וכי על פי העדויות שנשמעו בתיק, גוטסדינר פעל בהתנדבות מלאה ובלא ציפייה לקבל שכר. טענות דומות העלה גוטסדינר גם ביחס לעבירה של מרמה והפרת אמונים. בנוגע לזיוף המסמכים, לטענת באת כוח המערער, בית המשפט ביסס את ההרשעה על סמך עדויות נסיבתיות בלבד שאין בהן כדי לחצות את רף הספק הסביר הנדרש במשפט הפלילי. הוא הוסיף וטען כי המערער פעל כל העת באופן גלוי, בשקיפות ותוך היוועצות בכל הגורמים הרלוונטיים, ויש בכך כדי ללמד על העדר יסוד נפשי פלילי, אשר בלעדיו – עבירה אין. באחרית דבריו, טען המערער כנגד חומרת העונש.

עמדת המדינה היא שהכרעת דינו של בית המשפט המחוזי והרשעתו של גוטסדינר מבוססות ומעוגנות בחומר הראיות הרב שהוצג במהלך הדיונים. בנוגע לעונש, המדינה הגישה ערעור מטעמה על קולת עונש המאסר בפועל וגובה הקנס שהוטל עליו לשלם (ע"פ 7647/14). להשקפת המדינה, העונש שנגזר אינו מבטא את חומרת המעשים ויש להחמיר עם המערער במידה ניכרת ביחס לתקופת המאסר בפועל, כמו גם להעלות את שיעור הקנס.

חלק מהעבירות המיוחסות לגוטסדינר נעשו במסגרת עבודתו במכללת "אריאל" בחיפה, וחלקן נעשו במסגרת פעילותו במכללת "קארו" בצפת. לשם הנוחות אדון בעבירות שנעברו בכל מכללה בנפרד.

העבירות במכללת "אריאל"

55. מוסכם, כי גוטסדינר היה מעורב באופן אקטיבי ביותר בהקמת מסלול הלימודים לאנשי כוחות הביטחון במכללת "אריאל", ובפעילות השוטפת של מסגרת הלימודים במסלול זה. מעורבותו התבטאה בגיוס תלמידים, בהליך קבלתם לתוכנית, בקביעת תכני הלימוד, בעידוד ושכנוע של התלמידים אשר שקלו לפרוש מהתוכנית שלא לעשות זאת, וכן בכל הנוגע להליך המצאת האישורים הנוספים הנדרשים לשם קבלת תעודת השת"ג לרבנות הראשית. כפי שהגדיר אותו הרב שאר ישוב הכהן, נשיא מוסדות אריאל: "בקורסים האלה היה לו מעמד לא פורמאלי של פיקוח עליון" (עמ' 12,669 לפרוטוקול). עקב פעילותו במכללת "אריאל" הורשע גוטסדינר בעבירה של מרמה והפרת אמונים, בעבירת השוחד, זיוף מסמך ושימוש במסמך מזויף, וכן בעבירה של קבלת דבר במרמה. להלן אדון בהן אחת לאחת.

מרמה והפרת אמונים

56. בית המשפט המחוזי הרשיע את גוטסדינר בעבירת מרמה והפרת אמונים של עובד ציבור לפי סעיף 284 לחוק העונשין, ופסק: "אני קובע, כי במעשיו, ביצע גוטסדינר מעשה של מרמה והפרת אמונים הפוגע בציבור: הוא עשה שימוש במדיו ובמעמדו הבכיר ברבנות המשטרית ובסמלי המשטרה כדי לגייס שוטרים ללמוד במכללה פרטית וכן הכין עבור אותה מכללה פרטית מסמכים שיוגשו, בין היתר, לרבנות המשטרית בה הוא מועסק" (פסקה 1595 להכרעת הדין). הסניגורית טוענת כי כל מעשיו של גוטסדינר היו בתום לב. ראייה לכך, לטענתו, היא שגוטסדינר לא הסתיר את פעולתו ומעורבותו ושיתף את הממונים עליו במשטרה בכל הנעשה.

על עבירת מרמה והפרת אמונים של עובד ציבור הרחבתי לעיל (פסקאות 28-29). כאן אוסיף, כי כאשר עובד ציבור משתמש בכוח ובמעמד המוענקים לו במסגרת משרתו לצרכים שאינם חלק ממילוי תפקידו, יש בכך פגיעה קשה באמון הציבור. הכוח שמוענק לאנשי ציבור – ובכלל זה ההשתייכות ללובשי המדים של משטרת ישראל – מוענק על תנאי כי נושא המשרה יעשה בו שימוש מושכל במסגרת

תפקידו בלבד. זהו חלק מעקרון שלטון החוק ועקרון חוקיות המנהל. עקרונות אלה דורשים כי עובד הציבור בכלל, ואנשי המשטרה בפרט, יפעלו במסגרת הסמכויות שהוענקו להם בחוק. כוח רב מוענק לאנשי המשטרה. בהיותם הגורמים האמונים על אכיפת החוק והסדר ניתן אף להגדירם כ"אנשי החוק". על כן, אל לו ללובש המדים להטעות את הציבור ולייצר מצג שווא כאילו הוא בעל סמכות בתחום שזו לא הוענקה לו. ניצול הסמכות בהקשרים שאינם חלק אינטגרלי מביצוע המשרה – בין אם באופן אקטיבי ובין אם ביצירת מצג שווא כאילו הפעולה נעשית כחלק ממסגרת העבודה הציבורית – חותר תחת האמון שניתן בעובד הציבור. כפי שיפורט בסמוך, מעורבותו של גוטסדינר בשלבי גיוס התלמידים וקבלתם, ומעורבותו בהנפקת התעודות שיועדו להגיע לאנשי המשטרה, מהוות ניגוד עניינים מובהק בין היותו איש משטרה לבין פעולתו במכללת "אריאל". הדברים נכונים אף ביתר שאת כאשר מדובר ברוב המחוז הצפוני של המשטרה.

57. מוסדות אריאל הם גוף פרטי שפתח, כאמור, מסלול לימודים לאנשי כוחות הביטחון (מכללת "אריאל"). פעילותו של גוטסדינר במכללה נעשתה תוך ניצול משרתו הציבורית לטובת המכללה ובחלק מהמקרים אף לטובת אינטרסים אישיים שאינם חלק מתפקידו. הוא רתם את האמון שניתן בו על ידי המערכת ועל ידי שוטרים רבים, כדי לייצר מצגי שווא שקידמו, באופן פסול, את האינטרסים של מסלול הלימודים לאנשי כוחות הביטחון במכללת אריאל. אפרט.

א. מצג שווא כלפי תלמידי המכללה – גוטסדינר לא עסק רק בתכנים הנלמדים במסלול אנשי כוחות הביטחון, אלא שיווק את התוכנית בקרב מועמדים מקרב אנשי המשטרה. פעילות השיווק הציגה את המכללה באופן שלא תאם את המצב כהוויתו. כך קבע בית המשפט המחוזי את הממצא העובדתי, לפיו גוטסדינר פרסם את הלימודים במכללת אריאל, כאשר מספר הטלפון בביתו וכן מספר הפלאפון של אשתו, מופיעים בשלטי הפרסום של מסלול הלימודים לשם קבלת פרטים נוספים. לפי עדותם של תלמידים רבים, לאור פרסום זה, הם פנו לגוטסדינר באופן אישי, וזה עודד אותם להירשם ללימודים ואף לגייס שוטרים נוספים (ראה, למשל, עדותו של מישל בר-ששת, ת/240). עדויות רבות של תלמידי המכללה מגלות כי מעורבותו של גוטסדינר היוותה שיקול מרכזי בהחלטתם להירשם ללימודים במכללה, ומתארות אותו כמי שנטע בליבם את הביטחון כי מסלול הלימודים אושר על ידי המשטרה – ולא היא. חלק מהתלמידים אף סברו שהלימודים הם מטעם המשטרה. כך לדוגמה, עדות אחת מני רבות: "אני למדתי בתמימות מלאה ואמונה שהמשטרה עומדת אחרי הלימודים האלה" (מוטי קדוש, ת/234). העובדה כי גוטסדינר – בהיותו לבוש מדי משטרה – יצר בפני

התלמידים מצג שווא לפיו תכנית הלימודים היא בחסותה של המשטרה עולה כדי עבירת מרמה והפרת אמונים.

ב. מצג שווא כלפי הנהלת המכללה – מצג השווא פעל לא רק כלפי התלמידים אלא אף כלפי גורמים במכללת "אריאל" עצמה. כך מסר הרב שאר ישוב הכהן בעדותו: "הוא היה כאילו הבא כוח של רבני המשטרה בכל העניין הזה... ההנחה שלי שרב בדרגה כזאת סגן ניצב עושה דברים בתיאום עם כל פיקוד המשטרה" (עמ' 12,735 לפרוטוקול). לדברים אלה יש חשיבות במיוחד על רקע המחלוקת העזות שניטשו בנוגע למסלול הלימודים המיוחד לאנשי כוחות הביטחון. המצב לפיו רב משטרה בכיר מצטרף למערך הסגל של מסלול הלימודים שידר גם לאנשי המכללה כי המסלול אושר על ידי גורמי המשטרה. מצג השווא שיצר גוטסדינר בא לידי ביטוי לא רק בהשתתפותו הפעילה בהיותו לבוש מדים, אלא גם בשימוש שהוא עשה בשמו ובתפקידו כרב מחוז הצפון של המשטרה ובחותמת רבנות המשטרה. כך לדוגמה, בחוברת סיכום של אחד הקורסים שנלמדו במכללה נכתב: "עורך: הרב אהרון גוטסדינר רב המחוז הצפוני", ועל כריכת החוברת היה מוטבע סמל המשטרה לצד סמל מוסדות אריאל (ת/217). עולה כי מעשים אלה נטעו בלב אנשי מוסדות אריאל, כמו גם בליבם של התלמידים, את התחושה כי המשטרה עומדת מאחורי מסלול הלימודים, וכי התוכנית מאושרת ומוכרת על ידי משטרת ישראל לצורך הטבות השכר המובטחות.

58. בנוסף למצגי השווא שיצר גוטסדינר כלפי התלמידים וכלפי המכללה, פעולתו בשני המקומות במקביל – עבודתו במשטרת ישראל לצד פעילותו במכללה פרטית – בלא הזהירות וההפרדה המתבקשות בנסיבות אלה, היא בגדר ניגוד עניינים מובהק המגיע לכדי ביצוע של עבירת הפרת אמונים. בית משפט זה פסק בעבר שאין הגדרה גורפת ובלעדית לניגוד עניינים המגיע לכדי עבירה של הפרת אמונים, וכל מקרה יש לבחון לגופו:

"לא כל ניגוד עניינים גורר פגיעה מהותית באינטרס המוגן. זו תלויה במהותו באופיו של ניגוד העניינים. בהקשר זה יש להתחשב, בין השאר, בעוצמת ניגוד העניינים; במידת הסטייה מהשורה, אם הייתה כזו; במעמדו של עובד הציבור בהייררכיה הציבורית ובהשפעת פעולותיו על עובדי מדינה ועל הציבור" (עניין שבט, בפסקה 50 לפסק דינו של הנשיא א' ברק).

כאן, ניגוד העניינים בא לידי ביטוי בשני מישורים:

המישור הראשון – כאיש רבנות המשטרה, אשר בידיה נתונה הסמכות לאשר את תעודת ההשת"ג לצורך הטבות השכר, מופקד היה גוטסדינר – שכיחן כסגן הרב המשטרה הראשי – לפקח על טיב הלימודים ואיכותם, ולהבטיח כי רמתם הולמת וראויה לתעודות ההשת"ג. אולם בהיותו איש מוסדות אריאל, היה גוטסדינר נתון במחויבות כלפי המוסד המפוקח. מצב זה – באופן מובנה – אינו מאפשר לראות את הדברים נכוחה ולהפעיל את שבט הביקורת כפי שנדרש. לא רק שגוטסדינר לא עמד על המשמר כעובד ציבור שהיה חייב להבטיח, מטעם המשטרה, את איכות התעודות – אלא הוא ניצל את מהלכיו במשטרה על מנת לאשר תעודות שמלכתחילה ייתכן שלא היו מאושרות. כך, למשל, שכנע גוטסדינר את הרב גרוס, רבה הראשי של המשטרה, לאשר תעודות אשר הרב גרוס סבר שיש לפסלן. על כך העיד גוטסדינר עצמו, כמשיח לפי תומו, כאשר נשאל על תפקידו בניסוח תעודות "יורה יורה": "הפינג פונג היה שהרב גרוס למשל לא הסכים לשורה התחתונה, אין בתעודה זו כדי לכהן לרבנות בפועל. היורה יורה צריך להיות נטו, נקי, ככה הוא דרש בהתחלה... יכול להיות שאני שכנעתי אותו לרדת מזה" (עמ' 12961 לפרוטוקול).

בהקשר זה, איני שולל לחלוטין את דבריו של גוטסדינר לפיהם הוא לא היה מודע למלוא הבעייתיות שבמעשים אלה. אולם היסוד הנפשי הנדרש בניגוד עניינים אינו מחייב מודעות לכל תרחיש אפשרי ואף לא לפסול הנורמטיבי שבדבר, אלא לנסיבות העובדתיות של ניגוד העניינים. כפי שנוסחו הדברים על ידי השופט א' פרוקצ'יה:

"היסוד הנפשי הנדרש לצורך עבירה של מרמה והפרת אמונים הוא מודעות בפועל, או עצימת עיניים לטיב המעשה, לקיום הנסיבות, ולאפשרות הגרימה לתוצאות המעשה, הנימנים עם פרטי העבירה. די שהעובד יהיה מודע ליסודות העובדתיים-פיזיים של הפרת האמונים. אין צורך במודעות סובייקטיבית לפסול שבמעשה. המשמעות הנורמטיבית של המעשים אינה ניצבת כדרישה לענין היסוד הנפשי" (ע"פ 2333/07 תענן נ' מדינת ישראל, בפסקה 142 (12.7.2010) (ההדגשה במקור). ראה גם: עניין שבס, בעמ' 422).

על פי אמת מידה זו, הוכח כנדרש שגוטסדינר הבין כי היותו איש משטרה לבוש מדים לצד היותו שותף במכללה פרטית מהווה ניגוד עניינים.

המישור השני – הוא בכך שכחלק מפעילותו במכללת "אריאל", פעל גוטסדינר לגיוס תלמידים למכללה. העובדה שאיש משטרה בעל סמכות וכוח השפעה משכנע שוטרים להירשם דווקא למוסד מסוים, יש בה כדי ניצול לא ראוי של התפקיד הציבורי לשם קידום אינטרסים זרים שאינם רלוונטיים למשרה. מעבר לפגיעה בשוויון שבין מוסדות הלימוד השונים, יש בכך גם פגיעה בשוטרים עצמם, שכן מערכת השיקולים שלהם הוטתה באופן לא ראוי לטובת מכללת "אריאל". אין מדובר בחשש בעלמא. כפי שהעיד השוטר מוטי קדוש: "אני התכוונתי ללמוד במקום אחר, מקצוע אחר לגמרי, הרב גוטסדינר פגש אותי בתחנה ואמר שמתגבשת עמדה, בשיתוף והסכמה של המשטרה לפתיחת קורס ביהדות" (ת/234).

מעשים אלה כשלעצמם מלמדים על ניגוד עניינים חריף בו פעל גוטסדינר משך תקופה ארוכה, והם מקיימים את יסודותיה של עבירת המרמה והפרת אמונים. עוצמתו של ניגוד העניינים מתחדדת עוד יותר כאשר מסתבר כי גוטסדינר לא פעל באופן התנדבותי, ובתמורה לפעילותו הוא קיבל מאת המכללה טובות הנאה וכספים. בגין מעשים אלה הורשע גוטסדינר גם בעבירת השוחד, כפי שיפורט עתה.

עבירת השוחד

59. גוטסדינר הורשע בבית המשפט המחוזי בעבירת השוחד. בית המשפט קמא קבע כי גוטסדינר קיבל בתמורה לפעילותו במכללת "אריאל" סכום כולל של 57,500 ש"ח, כאשר חלק מהסכום שולם לו במזומן (20,000 ש"ח), וחלק הועבר לבנו כמלגת אברך (37,500 ש"ח), וזאת על אף שהוא כלל לא היה רשום כתלמיד במוסדות אריאל. ההגנה טוענת כי הקביעה בעניין הסכום של 20,000 ש"ח מסתמכת רק על עדותו של טרופ במשטרה, אשר ממנה הוא חזר בו בהמשך הזמן – הן לגבי גובה הסכום והן לגבי הטענה שהכספים ניתנו כשוחד. בעדותו בבית המשפט העיד טרופ על כך שהסכום אותו הוא נקט לא משקף סכום מדויק, וכן שהכספים ששולמו לגוטסדינר היו רק החזרי הוצאות ששולמו כנגד קבלות. עוד טוענת הסניגורית כי משקיבל בית המשפט את עדותו של טרופ במשטרה נדרשת תוספת ראייתית וכזאת לא הוצגה.

האם שולמו לגוטסדינר 20,000 ש"ח כשוחד עקב פעילותו במכללת "אריאל"?

60. בית המשפט המחוזי קבע כי טרופ, שכיהן כאמור כמנהל האדמיניסטרטיבי של מכללת "אריאל", העביר לגוטסדינר סכום של 20,000 ש"ח כתשלום על עבודתו במכללה: "אני קובע כי לבקשתו של גוטסדינר, העביר לו טרופ סכום של 20,000

ש"ח" (פסקה 1,557 להכרעת הדין). ההרשעה התבססה על סמך עדותו של טרופ במשטרה, במסגרתה הוא העיד על כך שהוא העביר לגוטסדינר את הסכום האמור. יצוין כי נגד טרופ הוגש כתב אישום, הוא הורשע ודינו נגזר במסגרת הסדר טיעון.

כאמור, טרופ העיד במשטרה שהוא העביר לגוטסדינר את הסכום של 20,000 ש"ח. אומנם תחילה הוא הציג את העברת הכספים כהחזר הוצאות, אולם בהמשך עדותו הוא מסר כי הסכום שולם עבור עבודה שגוטסדינר ביצע, הכוללת גיוס תלמידים למכללת "אריאל". במהלך החקירה, חזר בו טרופ מהסכום אותו הוא ציין וביקש כי יירשם סכום נמוך ממנו (5,000 ש"ח); בתגובה לשאלת החוקר האם שיקר בדבריו, השיב טרופ כי הוא לא שיקר, אך הוא רוצה להקל על גוטסדינר (זכרון דברים של החוקר אבי ורצברגר, נ/99). בחקירה נוספת חזר טרופ על כך שהוא אינו עומד מאחורי המספר 20,000, ובפתח החקירה הוא מסר לחוקרים הודעה: "אני נחקרתי אתמול על ידך. אני רוצה לציין כי אתמול אמרתי שנתתי לרב גוטסדינר 20,000 ש"ח ובעניין זה אני אומר כי אני זוכר את הסכום המדויק יכול להיות קצת פחות ואולי קצת יותר" (ת/ג8). בבית המשפט דבק טרופ בגרסתו לפיה הסכום של 20,000 ש"ח לא נאמר כסכום קצוב ומדויק אלא "זה היה המקסימום עד עשרים, זה הכוונה שלי הייתה" (עמ' 6,765 לפרוטוקול). בעדותו בבית המשפט הוא חזר גם על גרסתו לפיה הסכומים ששולמו לגוטסדינר שולמו כהחזר הוצאות: "היה סכום שהעברתי לו הוצאות, בהחלט שכן, אני לא מתכחש לזה. על הוצאות שהעברתי אין ויכוח" (עמ' 6,759 לפרוטוקול).

בית המשפט המחוזי העדיף את גרסתו המפלילה של טרופ במשטרה על פני עדותו בבית המשפט. הנימוקים שניתנו לכך בפסק הדין הם שגרסה זו נמסרה סמוך יותר לאירוע וכן שעדותו של טרופ בנושא בבית המשפט היתה מהוססת: "מעדיף אני את דבריו ההחלטיים של טרופ במשטרה, אשר נאמרו קרוב יותר לזמן אמת, על פני עדותו המהוססת בבית המשפט" (פסקה 1554 להכרעת הדין). בנוסף, בית המשפט קמא מצא חיזוק לעדות טרופ בבית המשפט בתדפיסי חשבון הבנק של גוטסדינר, המלמדים כי "הופקדו בחשבוננו סכומי כסף משמעותיים", בשעה שאשתו, שניהלה את חשבון הבנק, לא ידעה לומר מה מקורן של ההפקדות.

61. לאחר ששקלתי את הדברים, החלטתי שלא להתערב במסקנת בית המשפט המחוזי לפיה יש להעדיף את עדותו של טרופ במשטרה על פני עדותו בבית המשפט. אומנם, יש לתת את הדעת לכך שבית המשפט הגדיר את עדותו של טרופ במשטרה כדברים החלטיים, ואילו עיון בהודעה מלמד כי טרופ היה זהיר מאד בכל הקשור להפללת גוטסדינר. הנכון הוא כי עדותו של טרופ במשטרה נעה בין הגרסה לפיה סכום

הכסף שהועבר לגוטסדינר נועד להוצאות, לבין הגרסה לפיה 20,000 ש"ח הועברו לו בגין פעילותו במכללה. ברם בסופו של דבר, עסקינן בממצא עובדתי. עולה כי בשלבים מסוימים בעדותו במשטרה, כפי שהובא לעיל, מסר טרופ עדות מפלילה, לפיה גוטסדינר קיבל את הסכום האמור עקב עבודתו במכללה, ובפרט עבור עזרתו בגיוס תלמידים.

ברם, הקושי בקביעה של בית המשפט המחוזי לפיה יש להרשיע את גוטסדינר בעבירת השוחד של 20,000 ש"ח מצוי, לטעמי, במקום אחר. צודקת הסניגורית כי הואיל ועדותו של טרופ במשטרה מהווה אמרת חוץ לפי סעיף 10א לפקודת הראיות – על מנת לקבוע ממצא סופי על בסיסה נדרשת תוספת של "דבר לחיזוק". אומנם בית המשפט קמא לא ניתח את העניין – מבחינה פורמאלית – על פי המונחים שהתווה המחוקק, אך הוא התייחס לשני חיזוקים הקיימים בחומר הראיות ותומכים בהרשעה. עם זאת, נראה כי כל אחד מהחיזוקים שציין בית המשפט קמא – ואף הצטברותם יחד – אין בהם די.

החיזוק הראשון שהוזכר בפסק הדין הוא עדותה של אשתו של גוטסדינר, רחל גוטסדינר, אשר לא היה לה הסבר לסכום של 20,000 ש"ח שהופקדו בחשבונם המשפחתי. ברם, המדובר בפעילות בנקאית לפני למעלה מעשור. יתרה מכך, עיון בדפי חשבון הבנק מגלה כי באותה תקופה היו זיכויים רבים בחשבון הבנק בסכומים דומים, כגון – 6,000 ; 10,000 ; 20,000 ; 26,000 וכדומה (ת/46ב). בחקירתה של רחל גוטסדינר היא השיבה לשאלות החוקרים כיצד היא אינה זוכרת את מקור הכספים: "זה היה בתקופה של החתונות שבהן לקחנו כספים מכל מקום אפשרי" (ת/46ב). על רקע זאת, לא נראה כי העובדה שהעדה לא ידעה לספק הסבר לכל התנועות בחשבון הבנק מהווה חיזוק לעבירת השוחד הנטענת. הגם שהסכום אינו "זוטי דברים" – על רקע הפעילות הערה בחשבון הבנק, לא ניתן לומר כי הפקדה של סכום זה היא בולטת באופן חריג עד שיש לצפות כי בעל החשבון יזכור כל פרט לגביה, ובפרט לאחר תקופה ממושכת של קרוב לעשור. החיזוק השני מתייחס אף הוא לסכומים שונים שהופקדו בחשבון הבנק של גוטסדינר. אלא שאף כאן, על רקע הפעילות בחשבון הבנק אין בכך להוכיח או לחזק את עדותו של טרופ.

לסיכום הדברים, הדרישה לדבר לחיזוק טרם יורשע אדם על פי אמרת חוץ לפי סעיף 10א – מהמחוקק היא. בית המשפט אינו רשאי להרשיע מקום בו התוספת הראייתית הנדרשת לא הוצגה. בהגיעי למסקנה זו הבאתי בחשבון את ההלכה לפיה ראייה לחיזוק אינה שוות ערך לראיית הסיוע. דהיינו, לצורך "דבר לחיזוק" די בראייה

מאמתת ואין צורך בראייה מסבכת. עם זאת, אין לרוקן מתוכן את הדרישה לחיזוק, וכפי שכתבתי – אף זאת לא בנמצא. בהעדר ראייה כזו, מסקנתי היא כי יש מקום להתערב בקביעת בית המשפט המחוזי, לבטל את הרשעתו של גוטסדינר בעבירה של קבלת השוחד בסכום של 20,000 ש"ח ולזכותו בכך מחמת הספק. זיכוי זה נובע מהעדר תוספת ראייתית כנדרש.

בהזדמנות זו אעיר כי על פי אמות המידה שצריכות לנהוג בגופים ציבוריים, החזרי הוצאות אינם צריכים להיעשות במחשכים, בלא חשבוניות ובלא רישום. ראוי היה כי, בכל מקרה, הדברים ייעשו באופן מסודר ומוסדר, על פי הסטנדרטים המחייבים במנהל תקין. אך הפער קיים בין כשל מנהלי לבין הוכחה של עבירת שוחד באמות המידה של המשפט הפלילי.

קיים קשר אמיץ בין עבירות השוחד לבין העבירה של מרמה לפי סעיף 220(5) לפקודת מס הכנסה בה הורשע גוטסדינר. בית המשפט המחוזי קבע כי קבלת השוחד היוותה גם ביצוע של עבירת מרמה במטרה להתחמק מדיווח לרשויות המס ומחובתו לשלם. לכן, ממסקנתי כי יש לזכות את גוטסדינר מעבירת השוחד ביחס לסכום של 20,000 ש"ח נגזר כי יש להפחית סכום זה מעבירת המס.

האם המלגה שהועברה לבנו של גוטסדינר שולמה כמשכורת לאביו?

62. בית המשפט המחוזי הרשיע את גוטסדינר בעבירת השוחד גם בגין קבלת מלגה חודשית ששולמה לבנו – דוד גוטסדינר – על ידי מכללת "אריאל", וזאת על אף שהאחרון כלל לא למד במוסדות אריאל. אין מחלוקת בין הצדדים כי בנו של גוטסדינר קיבל מלגה חודשית, מטעם המכללה, בגובה של 2,500 ש"ח, שהגיעה לכדי סכום כולל של 37,500 ש"ח. כמו כן אין מחלוקת בין הצדדים על כך שבנו של המערער לא היה זכאי לקבלת המלגה כתלמיד בית המדרש. עם זאת, טענתו של המערער היא כי המלגה לא ניתנה לו כתמורה לפעולתו במכללה, אלא על פי שיקול דעתו של הרב שאר ישוב הכהן אשר סבר שבנסיבות העניין – בשל מצבו הכלכלי ובשל צרכים רפואיים אישיים להם נזקקה המשפחה – ראוי להעניקה לבנו של המערער.

מספר נימוקים נגד קבלת עמדה זו של הסניגוריה. ראשית, העדויות שנשמעו בתיק מלמדות כי שני הצדדים – הן הרב שאר ישוב הכהן שאישר את מתן המלגה, והן גוטסדינר שקיבל את ההטבה באמצעות בנו – ראו קשר מובהק בין קבלת המלגה לבין פעילותו של גוטסדינר כאיש משטרה בכיר במכללת "אריאל". כך אמר גוטסדינר באחת

מחקירותיו: "מה שאני כן זוכר זה שהתייעצתי עם הבן, דוד, מכיוון שהוא תלמיד חכם... ותיגמלו אותו כי אותי אסור לתגמל כי אני קציץ משטרה" (ת/ג7). גוטסדינר אף הורה לבנו שלא לדבר על המלגה: "אמרתי לדודי אם ישאלו אותך אז תכחיש" (עמ' 13,366 לפרוטוקול). עדויות אלה מלמדות כי גוטסדינר היה מודע לקשר הקיים בין עבודתו במכללה לבין המלגה שקיבל בנו. על כך העיד גם הרב שאר ישוב הכהן: "אני רואה את עבודתו כעבודת התנדבות מעל ומעבר לחובותיו הרגילות של הרב המחוזי של המשטרה, אני חושב שזה רק הוגן שננסה לעזור לבנו להמשיך בלימודיו" (ת/43ה). כך גם בהמשך דבריו: "נתנו לדוד גוטסדינר גם משום שהוא אישית ראוי לכך וגם משום שהוא בנו של הרב גוטסדינר שהמוסד מעריך אותו ונעזר על ידו בארגון קורסי השוטרים" (ת/43ה).

הרב שאר ישוב הודה כי לולא היה גוטסדינר מעורב בפעילות של מכללת "אריאל" ייתכן מאד שבנו לא היה מקבל את המלגה: "אני לא אהיה כנה אם אני אומר שזה לא השפיע עלי ברצון לעזור לו אבל זה לא היה בתמורה" (ת/43ז). גם הרב אדלשטיין, שהיה אחראי תוכן והדמות הרבנית הדומיננטית במסלול השוטרים, הכיר בכך שלולא הפעילות של גוטסדינר הלימודים במכללת "אריאל" לא היו מתקיימים (ת/44א). ובכל מקרה, הדברים הוכחו כנדרש על סמך דבריו של גוטסדינר עצמו ומעדותו של הרב שאר ישוב הכהן.

כל אלה מצביעים באופן מפורש וגלוי על כך שקיים קשר בין תרומתו המשמעותית של גוטסדינר להצלחת מסלול אנשי כוחות הביטחון לבין המלגה שניתנה לבנו. גם אם אקבל את הטענה כי הצדדים – מנקודת מבטם הסובייקטיבית – לא ראו בכך תשלום ישיר, אלא רק מחווה או שהכסף ניתן, כלשונו של הרב שאר ישוב, כ"הכרת הטוב" – עדיין יש בכך כדי עבירת השוחד כפי שיפורט להלן. והאמת היא, כי במסגרת הכרעת דין זאת בוחנים אנו את עבירת השוחד מבחינתו של המקבל, גוטסדינר. כפי שעולה מחומר הראיות, הוא הבין היטב שהמלגה ניתנה לבנו בגין פעילותו במכללה. לביסוס המסקנה כי יש להרשיע את גוטסדינר בעבירה זו, נפנה גם לתנאי עבירת השוחד על פי החוק.

רכיבי עבירת השוחד

63. אין כל קושי לקבוע שהתיאור האמור עונה על מרכיבי עבירת השוחד. לשם כך, נפנה לעבירה של לקיחת שוחד שמופיעה בסעיף 290 לחוק העונשין, והגדרות העבירה המופיעות בסעיפים 293-294 לחוק:

290. (א) עובד הציבור הלוקח שוחד בעד פעולה הקשורה בתפקידו, דינו – מאסר עשר שנים או קנס ...

293. אין נפקא מינה בשוחד –

- (1) אם היה כסף, שווה כסף, שירות או טובת הנאה אחרת;
- (2) אם היה בעד עשייה או בעד חדילה, השהיה, החשה, האטה, העדפה או הפליה לרעה;
- (3) אם היה בעד פעולה מסויימת או כדי להטות למשוא פנים בדרך כלל;
- (4) אם היה בעד פעולה של הלוקח עצמו או בעד השפעתו על פעולת אדם אחר;
- (5) אם ניתן מידי הנותן או באמצעות אדם אחר; אם ניתן לידי הלוקח או לידי אדם אחר בשביל הלוקח; אם לכתחילה או בדיעבד; ואם הנהנה מן השוחד היה הלוקח או אדם אחר;
- (6) אם תפקידו של הלוקח היה של שררה או של שירות; אם היה קבוע או זמני ואם כללי או לענין מסויים; אם מילויו היה בשכר או בלי שכר, אם בהתנדבות או תוך קיום חובה;
- (7) אם נלקח על מנת לסטות מן השורה במילוי תפקידו או בעד פעולה שעובד הציבור היה חייב לעשותה על פי תפקידו.

ההגדרות שקבע המחוקק לעבירת השוחד הן רחבות, ופורשות כנפיהן על מקרים רבים בהם עובד הציבור קיבל תמורה כלשהי בתמורה לעבודתו מגורם פרטי. כך מרחיב המחוקק בסעיף 293(1) את הגדרת המתת לכל דבר הניתן ולא רק לכסף בעין; בסעיפים 293(2) ו-293(3) מורחבת התחולה לכל פעולה שנדרשת מאיש הציבור, לרבות מצב של משוא פנים באופן כללי; בסעיף 293(4) נקבע כי אף אם המתת לא נועדה להשפיע על המקבל אלא על גורם אחר עדיין יש בכך שוחד; סעיף 293(5) מורה כי שוחד כולל גם מקרים בהם הוא ניתן או נמסר על ידי אחרים; בסעיף 293(6) מורחבת הגדרתו של עובד ציבור גם לנותני שירות, לבעלי תפקידים זמניים, ואף למי שעושה את עבודתו בהתנדבות; ובסעיף 293(7) קובע המחוקק כי אף כלפי פעולה שצריכה הייתה להיעשות בדין על ידי איש הציבור מתוקף תפקידו – ניתן להחיל את עבירת השוחד. יושם אל הלב כי הגדרות עבירת השוחד, על תתי הסעיפים המצוינים, מובילות למסקנה כי העבירה נעברה בעובדות המקרה שבפנינו. כך, על אף שהמלגה לא ניתנה במישרין לידי של גוטסדינר אלא לאחר, יש בכך משום עבירה של לקיחת השוחד (סעיף 293(5)); וכך גם טענת ההגנה לפיה המתת לא הייתה בעד פעולה מסוימת – אין בה כדי לשנות מהתוצאה, שכן אף אם המתת ניתנה רק כדי להטות למשוא פנים יש בכך משום שוחד (סעיף 293(3)). אולם יותר מכך – צירופם של כל הסעיפים גם יחד מלמד כי המחוקק ביקש למנוע כל מצב בו עובד ציבור מקבל דבר מה במסגרת תפקידו. הפסיקה עמדה על תכלית תחולתו הרחבה של החוק:

"הטעם המונח ביסוד עמדה זו קשור בטעם המונח ביסוד עבירת השוחד עצמה. טעם זה הוא כפול: ראשית, הרצון למנוע מעובד ציבור להימצא במצב דברים שבו בשל קבלת מתת ממי שנזקק לשירותיו הוא מעמיד עצמו במצב של התחייבות ושל ציפייה להדדיות, העשויים להשפיע על שיקול-דעתו השלטוני; שנית, הרצון למנוע מעובד הציבור מלהימצא במצב של ניגוד עניינים, שכן עצם ההימצאות במצב דברים זה פוגעת באמון הציבור בשירות הציבורי. אכן, ביסוד דין השוחד עומד החשש שקבלת המתת תשפיע על שיקול הדעת של עובד הציבור מזה ועל אמון הציבור ברשויות השלטון מזה. עצם נטילת השוחד – וללא קשר באשר לאופן הגשמת התפקיד הציבורי שבעדו ניתן המתת הלכה למעשה – משחיתה את מידותיו של השירות הציבורי ופוגעת בתדמיתו ובאמון הציבור בו" (ע"פ 5046/93 מדינת ישראל נ' הוכמן, פ"ד נ(1) 2, 10 (1996)).

צא ולמד, כי מקרה בו עובד ציבור חורג באופן מובהק מהנהלים בתמורה לקבלה של טובת הנאה מכל סוג שהוא, נמצא בליבת עבירת השוחד. אולם, גם במקרה בו עובד הציבור לא נדרש לפעול באופן החורג מהנהלים, ואף אם לא נדרשה ממנו כל פעולה, עצם טובת הנאה שהתקבלה מגורם פרטי מהווה עבירת שוחד. קבלת טובת הנאה על ידי עובד ציבור מכניסה אותו למערכת מחויבויות נוספת כלפי מי שהעניק לו את המתת ופוגעת בנאמנותו המלאה לציבור הכללי. יש בכך עירוב מין שבאינו מינו. עובד הציבור צריך להשיל מעצמו את זהותו הפרטית ואת קשריו האישיים ולראות עצמו כנציגו של הציבור כולו, ללא הבחנה בין אדם לאדם. זוהי חובת האמונים הבסיסית של עובד הציבור – לציבור. קבלת טובת הנאה, בין זו שניתנת כדי לקדם אינטרס כזה או אחר, ובין זו הניתנת למפרע, בתמורה וכתודה לאיש הציבור, מטשטשת את קו הגבול בין היות עובד הציבור מחויב לפעול למען האינטרס הציבורי להיותו אדם פרטי בעל הטיות והעדפות אישיות. המתת, בהגדרתה, מכוונת לזהותו הפרטית של עובד הציבור, בעוד דרישת הסף מעובד הציבור הינה הפרדה מוחלטת בין אישיותו הפרטית לפעילותו הציבורית. היענותו של עובד ציבור לקבל את טובת הנאה מעידה על חוסר הפנמה, או על העדר נכונות, להכיר ב"הפרדת הרשויות" ובחובתו של עובד הציבור לאינטרס הציבורי בלבד. בעניין הולילנד, הרחבתי על יחסו של המשפט העברי לעבירת השוחד, וכך סיכמתי את הדברים:

"זהו העיוורון שבעיוורון: מקבל השוחד לא תמיד מודע לכך שראיתו ושיקול דעתו נפגעו. הוא איננו רואה את אשר הוא מחויב לראות. רבא, מחכמי התלמוד, אמר כי נותן השוחד ומקבלו הופכים למעין גוף אחד, "ואין אדם רואה חובה לעצמו" (שם, ב). השוחד יוצר, אפוא, אחווה

מסוכנת בין הנותן למקבל. "מהו שוחד? שהוא חד" (שם). ומפרש רש"י: "שהוא חד - הנותן והמקבל נעשים לב אחד" (ע"פ 4456/14 אביגדור קלנר נ' מדינת ישראל, בעמ' 42 (29.12.2015)).

64. ככל שמעמיקים בדרישות של עבירת קבלת השוחד והערכים המוגנים העומדים ביסוד העבירה, הבסיס להרשעתו של גוטסדינר מתעצם. גוטסדינר היה איש משטרה בכיר אשר קיבל הטבות כספיות בעד פעילותו – אותה הוא ביצע במסגרת עבודתו המשטרית ותוך שימוש בסמכותו כאיש משטרה – לטובת מכללה פרטית. לכן, אפילו אם גוטסדינר פעל באופן התנדבותי ובלא ציפייה לקבל שכר – ואינני מקבל טענה זו – הרי שבנסיבות העניין ומתוקף תפקידו הבכיר במשטרה התקיימו יסודות עבירת השוחד. נוכח כל האמור, יש לקבל את מסקנתו של בית המשפט קמא, בנוגע לכספי המלגה, לפיהם יש לראות בתשלומים אלה שכר שהועבר לגוטסדינר בתמורה לפעילותו במכללה. המסקנה היא שיש להחיל על עובדות המקרה את הנורמה המשפטית של עבירת השוחד לפי סעיף 290 לחוק העונשין. בתגובה לטענת ההגנה כי תשלום המלגה היה בשלב מאוחר בו מסלול הלימודים היה לקראת סגירה, וכלל לא נדרשה עזרתו של גוטסדינר, יודגש זאת: כחלק מהגדרת עבירת השוחד אין צורך לקבוע כי הפעולות בהן נקט גוטסדינר היו תלויות בתמורה שניתנה לו על ידי המכללה. כאמור, עבירת השוחד כוללת קבלת כסף "בעד פעולה הקשורה בתפקידו", "בעד פעולה שעובד הציבור היה חייב לעשותה על פי תפקידו" ואף קבלה של כספים לא כנגד פעולה אלא רק "כדי להטות למשוא פנים בדרך כלל" (סעיפים 290(א); 293(7); 293(3) לחוק העונשין). נכונותו של עובד ציבור לקבל תשלומים סדירים, משך תקופת זמן ארוכה, מגורם פרטי שיש לו אינטרס מובהק בקשריו עם עובד הציבור – מקיימת את יסודות עבירת השוחד.

זיוף מסמכים ותעודות

65. גוטסדינר הורשע בבית המשפט המחוזי בעבירה של זיוף מסמכים ותעודות לפי סעיף 418 לחוק העונשין, וכן בעבירה של שימוש במסמך מזויף לפי סעיף 420 לחוק. עבירה זו מתייחסת למעשיו של גוטסדינר בהמצאת תעודות על לימודים קודמים עבור שוטרים להם חסרו האישורים הנדרשים לשם קבלת תעודת השת"ג. בית המשפט קמא קבע כי גוטסדינר זייף, בדרכים שונות, את האישורים: "מסקנתי היא, כי גוטסדינר הוא האחראי לאישורים הכוזבים והמזויפים אשר פורטו לעיל – בין אם הכין אותם בעצמו ובין אם הכתיב נוסח אישור שהוא יודע שהוא כוזב... כל האישורים הללו הוכנו באותה טכניקה, של יצירת פוטומונטאז' עם מכונת צילום, על בסיס אישור מקורי" (פסקה 1514 להכרעת הדין). טענת המערער היא כי הכרעה זו מבוססת על ראיה נסיבתית

בלבד וכי המעשים המיוחסים לו לא הוכחו מעבר לספק סביר. באת כוח המערער טוענת כי בית המשפט הסתפק בהעברת נטל התביעה להגנה ולא הוכיח את אשמת מרשו מעבר לספק הסביר כנדרש במשפט הפלילי. כל זאת מתחזק, לדבריה, כאשר טענת המערער היא שמי שביצע את הזיופים הוא מנהל מכללת "אריאל" – טרופ.

אפתח ואומר, כי בשיטת המשפט שלנו תכליתן של הראיות – תהיינה אלו ראיות ישירות או נסיבתיות – היא לבחון האם קיים ספק סביר כי הנאשם עבר את העבירות המיוחסות לו. ודאות בדרגה זו, ורק בדרגה זו, היא תנאי להרשעה. אכן ניטש ויכוח בין שופטי בית משפט זה באשר לדרך בחינת ראיות נסיבתיות. גישה אחת סוברת שיש לבחון את הראיות בשלושה שלבים, ואילו אחרים סוברים שיש לבחון את הראיות אך בשני שלבים (הבעתי את דעתי בהרחבה בע"פ 6392/13 מדינת ישראל נ' מאיר קריאף (21.1.2015). להלן: עניין קריאף). אולם אלה ואלה מסכימים, כי אחרי ככלות הכול, לבדה תמלוך אחת, והיא השאלה האם ההרשעה הוכחה מעבר לספק הסביר: "עניין זה כולל את חובת התביעה להוכיח כי הפסיפס מוביל לתוצאה סבירה אחת ויחידה, שבכוחה להרשיע את הנאשם" (עניין קריאף, בפסקה 1 לחוות דעתי. ראה גם ע"פ 3974/92 מוריס אזולאי נ' מדינת ישראל, פ"ד מז(2), 565, 570 (1993)). כמובן שבחינת השאלה האם הראיות מובילות לתוצאה סבירה אחת ויחידה, צריכה להיעשות הן על סמך גרסתו של הנאשם והן על סמך היפותזות נוספות שעל בית המשפט לבחון את סבירותן גם במקרה שאלה כלל לא הועלו על ידי הנאשם (ראו: ע"פ 3372/11 משה קצב נ' מדינת ישראל, פסקאות 163-170 לפסק דינה של הנשיאה מ' נאור (10.11.2011)).

66. לאחר דברים אלה, נבחן את הראיות עליהן ביסס בית המשפט קמא את ההרשעה בדבר זיוף המסמכים. עסקינן במסמכים שניתנו על ידי בתי כנסת שונים והם נועדו להוות אישור על לימודים תורניים קודמים. לשם כך, נלקחו אישורים קיימים, בהם נכתב על ידי גבאי בית הכנסת – או גורם מקביל לו – כי התלמיד נוהג להתפלל בבית הכנסת. החותמת באישורים אלה נגזרה והוטבעה על אישורים אחרים בהם נכתב כי התלמיד לומד בבית הכנסת באופן קבוע מספר שעות שבועיות. ברור אפוא כי תעודות אלה זויפו. כך עולה מעדויות התלמידים שהגישו את האישורים המקוריים למכללת "אריאל", וכך עולה גם מעדויותיהם של החותמים על האישורים. השאלה הינה מי היה הגורם שזייף את התעודות. כאמור, בית המשפט המחוזי קבע כי גוטסדינר הוא האשם במעשה הזיוף. מסקנה זו מבוססת על מספר ראיות מוצקות:

עדויות התלמידים – תלמידים רבים העידו כי לאחר שנאמר להם שעליהם להמציא אישור על לימודים קודמים, הם הלינו בפני גוטסדינר שאין ביכולתם להמציא אישורים אלה כיון שהם לא למדו במוסדות תורניים: "הרב גוטסדינר בסיום הלימודים דרש מאתנו שנביא אישור על לימודים מכולל שאנחנו לומדים ואז אני באתי אליו ואמרתי לו שאין לי אישור כזה כי אני לא לומד בשום כולל ואז הוא אמר לי שהוא ידאג לזה" (שלומי בן עמרם, ת/68). בדומה לכך העיד שרלי רייס: "אני אמרתי לרב המשטרה גוטסדינר – הוא היה עם מדי משטרה, שאין לי מאיפה להביא כזה אישור כי למדתי בהרבה מקומות ושום אישור לא מרכז שעות כה רבות ואז הרב המשטרה אמר לי שיהיה בסדר ויותר לא שמעתי מזה" (ת/222). קיימות עדויות של תלמידים לפיהן הם הביאו לגוטסדינר דף חלק של בית הכנסת בו הם מתפללים והוא שמילא את פרטי האישור (עופר חג'בי, ת/244). עדויות אלה מלמדות על כך שגוטסדינר היה מודע לקשיים של התלמידים בהבאת התעודות, והוא הבטיח להם כי הוא יטפל בכך. לצורך כך, עולה שגוטסדינר רקם תוכנית שתאפשר לו את השגת האישורים. מהעדויות עולה כי התוכנית תאמה את פרטי הזיוף שתוארו.

פנייתו של גוטסדינר לרב בית הכנסת "מגד חסד" – באחד המקרים, ביקש תלמיד המסלול מגוטסדינר לדבר עם רב בבית הכנסת בו הוא נהג להתפלל ולשמוע שיעורים. גוטסדינר אכן דיבר עם רב בית הכנסת, וזה המציא את נוסח האישור המעיד על כך שהתלמיד לומד 3 שעות בכל יום (ת/231). יש לציין שגוטסדינר לא הכחיש את המקרה, אלא רק טען כי הוא לא הורה על הזיוף אלא "הסברתי לו מה צריך להיות פחות או יותר הנוסח שבאישור" (ת/17). גם על פי עדות זו עולה שגוטסדינר הורה לכותב התעודה לזייף אישור כוזב. אם כי המכלול מצביע על כך שמעשה הזיוף בפועל בוצע במו ידיו של גוטסדינר או על ידי מתן הוראה לגבאי בית הכנסת לעשות זאת.

חותמת המשטרה – מרבית האישורים המזויפים צולמו במכונת צילום משטרתית ועל כן הם נושאים את סמל המשטרה – המוטבע באופן אוטומטי על כל מסמך המצולם במכונת צילום של המשטרה. הסניגורית העלתה את האפשרות כי התלמידים עצמם הם שזייפו את האישורים ועשו שימוש במכונת הצילום המשטרתית. אולם החומר הראייתי לא מבסס אפשרות זו. ראשית, התלמידים פנו באופן מפורש לגוטסדינר ושחו לו על כך שאין בידם את האפשרות להמציא אישורים. משזה הבטיח להם כי הדבר יטופל על ידו, לא הייתה לתלמידים כל סיבה לזייף בעצמם אישורים. שנית, בחלק גדול מהמקרים מדובר באישור אחד מזויף ששימש עבור מספר רב של תלמידים. לא הובאה לכך כל ראיה שהשוטרים הם אשר עשו שימוש במכונת הצילום המשטרתית ואף לא הובאה כל ראיה כי אשר יצרו את האישורים המשלימים. יותר מכך – התלמידים שנחקרו על

אודות האישורים העידו כי הם כלל לא ראו אותם קודם לכן והיו מופתעים מהנוסח שהוטבע עליהם.

ההבדל בין אישוריו של טרופ לאישורים אחרים – באת כוח המערער טוענת כי טרופ עצמו הורשע במסגרת הסדר טיעון בזיוף של שישה אישורים, ועל כן אין לשלול את האפשרות כי הוא זה שזייף גם את יתר האישורים. אולם לטענה זו יש תשובה בהכרעת דינו של בית המשפט המחוזי: "ניתן לראות, כי להבדיל, ששת האישורים המזויפים שהנפיק טרופ נשאו את הלוגו של מוסד אריאל והוא חתם עליהם בשמו כמזכיר מוסד אריאל. הוא לא פעל בדרך של צילום והדבקה המאפיינת את כל האישורים שפורטו לעיל" (פסקה 1514 להכרעת הדין).

מסקנתי היא שעל אף שאין ראיה ישירה המצביעה על כך שגוטסדינר זייף את התעודות, מכלול הראיות מוביל לתוצאה סבירה אחת ויחידה לפיה גוטסדינר הוא שזייף את התעודות וכי אין בנמצא כל הסבר אחר שעשוי להסביר את מכלול הממצאים בדרך סבירה. לפיכך, הוכחה אשמתו בעבירות אלה מעבר לספק סביר.

קבלת דבר במרמה

67. גוטסדינר הורשע בקבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות לפי סעיף 415 לחוק העונשין. עבירת המרמה יוחסה לגוטסדינר בשל תרומתו להמצאת האישורים הנוספים, דהיינו אישורי הלימודים הכוזבים שהודפסו עבור התלמידים; וכן בפעילותו להשגת תעודות "יורה יורה" וזאת על אף שהוא ידע כי התלמידים אינם עומדים בקריטריונים של התעודה. בנוגע לאישור הלימודים המורה על כך שהתלמידים למדו 35 שעות שבועיות במשך שנתיים וכי הם ממשיכים ללמוד שנה נוספת, קבע בית המשפט המחוזי: "גוטסדינר הוא שהכין את האישורים (באמצעות בתו) וגם חתם על עשרות מן האישורים הללו בחתימת קשקוש תחת הכיתוב הנהלת המכללה" (פסקה 1479 להכרעת הדין). בנוגע לתרומתו של גוטסדינר להוצאת אישורי "יורה יורה" קבע בית המשפט קמא: "גוטסדינר נטל חלק פעיל בניסוח תעודות היורה יורה ובעיצובן (באמצעות בתו), וכן בשכנועו של הרב ישר [רב העיר עכו] לחתום על התעודות" (פסקה 1527 להכרעת הדין).

באת כוח המערער טוענת כי לא ניתן להרשיע את מרשה בעבירה של קבלת דבר במרמה בשל העובדה שאנשי הרבנות הראשית כמו גם אנשי המשטרה הכירו את מסלול הלימודים וידעו כי התלמידים לא למדו 5 שנים וכי שליטתם בתחומי ההלכה

אינה הולמת את האמור בתעודות ה"יורה יורה". לטענתה, עובדה זו צריכה להשליך על שני מישורים משפטיים: ראשית, היא משליכה על קיומו של "מרומה", שהרי ניתן לטעון כי מי שמכיר את הפרטים אינו יכול להיות מרומה. שנית, היא רלוונטית לרכיב הקשר הסיבתי בין מעשה המרמה לקבלת הדבר. לדבריה, לא מתקיים קשר סיבתי בין מעשה המרמה להטבות השכר של אנשי המשטרה.

68. הטענה כי במקום בו אין מרומה אין קבלת דבר במרמה אכן מושכת את הלב במבט ראשון. לפי קו זה, אוחנה הוא הגורם שקיבל את האישורים המשלימים. כפי שהובא בהרחבה לעיל, אוחנה ידע כי אישורים אלה כוזבים, ואם כך מתעוררת השאלה כיצד ניתן לראות בו מרומה? ואם אין מרומה – הכיצד מרמה? התשובה לכך מצויה במספר מישורים.

ראשית, על אף שאוחנה היה ראש מחלקת הבחינות ברבנות הראשית, הוא אינו הגורם המוסמך לקביעת תנאי הזכאות לתעודת השת"ג, וודאי אינו הגורם הבלעדי המופקד על הנפקתה. חשוב מכך, הוא אינו החוליה האחרונה בשרשרת הגורמים המאשרים את התעודה והטבות השכר הנובעות ממנה. אוחנה הוא גורם פקידותי – בכיר ככל שיהיה – הכפוף לגורמים הרבניים: הרבנים הראשיים וחברי מועצת הרבנות הראשית. במובן זה, גם אם אוחנה היה מודע לכזב שבאישורי ההשלמה, לא הובאה כל ראייה לכך שיתר הגורמים ברבנות הראשית היו מודעים לכך. אף עולה כי לו הגורמים הרבניים ברבנות הראשית היו נחשפים לתעשיית המרמה, הם היו מורים לאוחנה להפסיק עם הנפקת התעודות. עוד יש לזכור כי לשיטתם של חלק מאנשי הרבנות הראשית, ניתן היה להנפיק את תעודות ההשת"ג אף על סמך 2 שנות לימוד. מכאן המסקנה כי גורמים אלה, או למצער חלקם, לא היו סבורים כי יש לזכר את תקופת הלימודים ולהציג מצג שווא כאילו התלמידים למדו 5 שנים. כפי שעולה מהעדויות, גורמי הרבנות הראשית לא ידעו כי התעודות המונפקות כוללות אישור על 5 שנים. כך העיד הרב שאר ישוב הכהן, ראש מוסדות אריאל וחבר מועצת הרבנות הראשית: "נושא שנות הלימוד לא עלה לדיון ביני לבין הרב בקשי דורון ... בכלל לא הייתי מודע שזאת הסיבה לבעיות שנוצרו ... מעולם איש לא אמר לי שהסיבה היא שהלימודים נמשכו שנתיים ולא חמש שנים" (במוצג ת/34ד). משכך פני הדברים, מעשה המרמה של אישורי ההשלמה לא היה מכוון רק כלפי אוחנה, אלא כלפי הגורמים ברבנות הראשית.

שנית, המענה לשאלה זו מצוי גם בסיפור בכללותו. מכללות הלימוד לאנשי כוחות הביטחון קמו במטרה להעניק לאנשי כוחות הביטחון אשר למדו בהן הטבות שכר. זהו סיפור המסגרת. הטבות השכר הן החמצן שאיפשר את קיומו של מפעל

המכללות. בלא הטבות השכר – תלמידים לא היו נרשמים למסלול הלימודים, שכר הלימוד לא היה משולם למכללות, ואנשי כוחות הביטחון לא היו משתתפים בשיעורי ההלכה ובתוכנית הלימודים. הטבות השכר לא ניתנו על ידי הרבנות הראשית, אלא על ידי גופי הביטחון. על מנת לקבל את הטבות השכר, היה צורך להציג בפני גורמי השכר בגופי הביטחון מצג לפיו התנאים המחייבים לצורך קבלת תעודות ההשת"ג מולאו, והתלמידים ראויים לקבל את התעודה. במובן זה, האישורים כולם לא יועדו רק לרבנות הראשית, אלא לגורמים – הרבניים והפקידותיים – המוסמכים על השכר בגופי הביטחון. האישורים על לימודי ההשלמה הם חלק ממצג השווא הכללי שנועד לשדר לגופי הביטחון שהתלמידים ראויים לקבל את תעודות ההשת"ג ואת הטבות השכר המשולמות בעטיין. בהקשר זה נזכיר כי גוטסדינר לא היה אחראי רק להמצאת האישורים על לימודי השלמה, אלא גם לתעודות ה"יורה יורה", שהוגשו למדורי השכר יחד עם תעודות ההשת"ג, כפי שקבע בית המשפט המחוזי: "בנוסף, היה גוטסדינר מעורב בניסוח תעודות היורה יורה, שאינן משקפות את רמת הידע והבקיאות האמיתית של התלמידים" (פסקה 1596 להכרעת הדין). משכך יש לקבוע כי אישורי הכזב, כמכלול, יצרו מצג שווא כלפי גורמי השכר בגופי הביטחון. מסקנה זו מתחזקת נוכח קביעתו של בית המשפט קמא, לפיה אוחנה לא היה מנפיק את תעודות ההשת"ג בלא האישורים המשלימים: "סבורני, כי אם היה המצב הפוך ובמרבית המקרים לא היו מוגשים האישורים הללו, ישנה אפשרות סבירה, שהייתה מתקבלת החלטה, שלא להעניק את תעודות ההשת"ג" (פסקה 872 להכרעת הדין). קביעה זו מהדקת את הקשר שבין אישורי ההשלמה הנוספים בהם צויין כי התלמיד למד סך הכול 5 שנים בישיבה גבוהה, לבין תעודות ההשת"ג שהוצגו בפני גופי הביטחון. גוטסדינר, כמי שנשא בתפקיד בכיר במשטרה, ידע על תכליתם של האישורים הנוספים ותפקידם בהצגת מצג שווא כלפי גורמי השכר בכוחות הביטחון, וידע כי האישורים נדרשים לשם הענקת האישור הסופי להטבות השכר. לא בכדי גוטסדינר התאמץ בדרכים שונות ומתוחכמות לייצר את האישורים המזויפים.

לנוכח האמור, אוחנה אינו מהווה סוף פסוק עבור גוטסדינר. ההפך הוא הנכון, אוחנה מהווה רק את ראשיתו של הפסוק. מצג השווא שיצר האחרון באישורי ההשלמה לא נועד בהכרח להטעות את הראשון, כי אם את גורמי השכר בגופי הביטחון. גוטסדינר ידע זאת היטב. באשר לקשר בין השניים, נאמר זאת: לא הוכח כי השניים קשרו קשר בסדרי העבודה של מעשה המרמה והזיוף. ונניח שהשניים היו מתואמים, כי אז מדובר במבצעים בצוותא (ראו: ע"פ 5686/07 משה בסטיקאר נ' מדינת ישראל, סעיף 13 לפסק דיני (17.02.2011) – שם נדון גם מקרה בו על אף פעולה משותפת להשגת מטרה זהה לא ניתן להגדיר את הפועלים כמבצעים בצוותא). מהצד האחר, ומתוך

ההנחה שאוחנה וגוטסדינר לא היו מתואמים – ולא הוכח אחרת – אין כל נתק בביצוע העבירה המושלמת על ידי גוטסדינר. כך לגבי מעשה העבירה וכך באשר למחשבה הפלילית. גוטסדינר התכוון לזייף את האישורים כדי שהכסף יגיע לתלמידים, והיה מודע למעשיו. זו אף הייתה התוצאה בפועל. המרמה שביסוד העבירה של קבלת דבר במרמה מתקיימת בין אם עיניה הופנו כלפי הרבנות הראשית, ובין אם המרמה כוונה רק לגורמי הביטחון.

69. באשר לטענה בדבר הקשר הסיבתי בין זיוף התעודות והמרמה שבתעודות ההשת"ג לבין הטבות השכר שניתנו על ידי גופי הביטחון התייחסתי בהרחבה לעיל, בדיון בערעורו של אוחנה בעבירה זו (ראו סעיפים 33-35). כפי שהובא, היסוד העובדתי הנדרש בעבירת קבלת דבר במרמה הוא קשר ענייני ומהותי והשפעה ניכרת בין התרמית לבין קבלת הדבר (שם בפסקה 34). הואיל וזיוף האישורים הוביל לקבלת תעודות ההשת"ג, עליהן הסתמכו גורמי השכר בהחלטה להעניק את הטבות השכר; וכיון שתעודות ההשת"ג הציגו מידע כוזב בפני גורמי השכר ופגעו בשיקול דעתם באופן ניכר – נמצא שקיים קשר סיבתי בין מעשה המרמה לקבלת הדבר. משכך, הרשעתו של גוטסדינר בקבלת דבר במרמה היא בדין.

לדחיית הערעור של גוטסדינר על הכרעת הדין ביחס להרשעה בקבלת דבר במרמה, ישנה הסתייגות אחת. הסיבות לכך פורטו בערעורו של אוחנה והנימוקים הדיוניים יפים אף לענייננו (ראו בפסקה 36 להכרעת הדין). כוונתי כי יש לזכות את גוטסדינר מעבירות של ניסיון לקבל דבר במרמה באותם מעשים בהם הוא הורשע בעבירה המושלמת של קבלת דבר במרמה. על כן, הייתי מציע לזכות את גוטסדינר ב-100 עבירות של ניסיון לקבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות בהן הוא הורשע בעבירה המושלמת (מכללת אריאל). וכך גם ב-120 עבירות של סיוע לניסיון לקבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות בהן הוא הורשע ב-120 עבירות של סיוע לקבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות (מכללת קארו). יובהר בהקשר זה שכשם והזיכוי המוצע אין בו להשפיע על העונש של אוחנה כך אין גם בענייניו של גוטסדינר. הסיבה לכך היא שהעובדות בנוגע לחלק שהתקבל ולא התקבל נותרות על כנן.

העבירות במכללת "קארו"

70. מכללת "קארו" היא מכללה שהוקמה בעיר צפת עבור לימודים לאנשי כוחות הביטחון במטרה לקבל תעודות השת"ג, בדומה ליתר המכללות שהוקמו בעקבות מכללת "יחווה דעת" ומכללת "דרכי הוראה". מחזור הלימודים הראשון יועד לאנשי

צבא, ואילו מחזור הלימודים השני היה בעיקרו עבור אנשי המשטרה. גוטסדינר לא היה מעורב בהקמת המכללה ובמחזור הלימודים הראשון, אולם הוא היה גורם דומיננטי בפתיחת מחזור הלימודים השני שכאמור יועד בעיקרו לאנשי משטרה. גוטסדינר היה גם מעורב בהליך קבלת התלמידים ובראיונות שקוימו במסגרתו. בגין פעולתו במכללת "קארו" הורשע גוטסדינר בעבירות של מרמה והפרת אמונים וסיוע לקבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות.

מרמה והפרת אמונים

71. בן ארי, שהיה מנהל המכללה (להלן: בן ארי), העיד על כך שגוטסדינר הוא שהציע פתיחה של מסלול לימודים לאנשי המשטרה: "מי שבעצם סגר את העסקה זה הרב גוטסדינר שהגיע אלינו לפגישה אמר לנו שזה מאושר מבחינת המשטרה" (עמ' 13,440 לפרוטוקול). גם תלמידי המכללה העידו כי גוטסדינר הוא שנטע בהם את הביטחון שהמסלול מאושר על ידי המשטרה וכי בסופו הם יקבלו הטבות שכר. כך לדוגמה העיד ציון ברדה: "הרב גוטסדינר, והוא דמות שהוא נחשב מבחינה דתית הלכתית במחוז הצפוני הסמכות הגבוהה ביותר, הווה אומר מקביל מבחינה מבצעית למפקד המחוז, הוא הסמכות הגדולה הבכירה ביותר והוא בא ואומר שהלימודים, והוא אמר לנו שהלימודים קבילים" (עמ' 5,332 לפרוטוקול). מקבל אני את קביעתו של בית המשפט המחוזי כי בהתנהגות זו יצר גוטסדינר מצג שווא כלפי התלמידים כי הלימודים במכללת "קארו" הם בחסות המשטרה ומאושרים על ידי הגורמים הרלוונטיים. זאת תוך שימוש במדים וכחלק ממשרתו כרב מחוז צפון של המשטרה (על עבירת מרמה והפרת אמונים, ובייחוד בהקשר של ניצול כוח ומעמד המוענקים לאיש ציבור לצורך משרתו, ראו בין היתר פסקאות 28-29 לעיל).

סיוע לקבלת דבר במרמה

72. בית המשפט המחוזי הרשיע את גוטסדינר בסיוע לקבלת דבר במרמה בגין פעילותו במכללת "קארו". כחלק מתמיכתו במכללה, העביר לה גוטסדינר תיק תלמיד לדוגמה, אותו הוא לקח ממכללת "אריאל", כדי לסייע להנהלת המכללה בהכנת תיקי התלמידים לצורך קבלת התעודה. בתיק זה נכללו גם אישורי הכוזב על לימודים בהיקף של 35 שעות ונוסח תעודת "יורה יורה". אומנם מכללת "קארו" לא צעדה במתווה של לימודים קודמים אלא בחרה להעניק אישורים על סמך לימודים בעתיד, אך גם זאת לפי דבריו של בן ארי: "אנחנו הבנו שאותו דבר יכול גם להיות לגבי העתיד" (עמ' 13,876 לפרוטוקול).

על פי עדותו של בן ארי, גוטסדינר עזר להנהלת מכללת "קארו" בתחומים נוספים הקשורים להנפקת האישורים: "הוא בפירוש היה המנחה המקצועי, הוא היה מעביר את הדרישות או את הבקשות וסוגים מסוימים של מסמכים שצריכים להיות בתיקי החניכים" (עמ' 13,441 לפרוטוקול). גוטסדינר היה אחראי גם על השלב האחרון בהשגת התעודות – העברת האישורים הנדרשים לרבנות המשטרה לצורך דיווח על הטבות השכר. כך, לדוגמה, העיד התלמיד אפרים אלוש: "אנחנו לא מסרנו מסמכים. קיבלנו עותק מכל המסמכים שמסר הרב גוטסדינר לרבנות המשטרה. הוא אמר לנו שהוא מטפל בהכל" (ת/301). בהעברת המסמכים לרבנות הראשית, הוסיף גוטסדינר חתימת בכתב ידו של "נאמן למקור" וכן הוסיף את מספרם האישי של השוטרים (פסקה 1827 להכרעת הדין). בגין מעשים אלה הורשע גוטסדינר בסיוע לקבלת דבר במרמה.

73. השתכנעתי כי הרשעה זו היא בדין. גוטסדינר היה גורם דומיננטי גם בכל הנוגע לאישורים הנדרשים לקבלת תעודות השת"ג. כך עולה גם מעדויות הגורמים המנהליים במכללה, וגם מעדויותיהם של אנשי המשטרה שלמדו במסלול. כך לדוגמה העיד התלמיד אבשלום בוזגלו בנוגע לדרישת השנה הנוספת המופיעה באישור הלימודים: "[הוא] אמר בפירוש שזה מסמך פורמאלי, זה לא מחייב אותנו ללמוד בשום מוסד מוכר אחרי זה" (בעמ' 4,738 לפרוטוקול). בדבריו העיד בוזגלו גם על כך שגוטסדינר העביר את החומר למשטרה: "הרב גוטסדינר אמר שהוא יגיש את זה במרוכז כדי למנוע, כדי שיהיה מסודר, שהכל יהי מה שנקרא מסודר בחבילה אחת" (בעמ' 4733 לפרוטוקול). העובדה כי גוטסדינר, בהיותו רב מחוז הצפון של המשטרה, נתן למכללה חסות ושיתף פעולה באופן מלא עם העברת האישורים, סייעה להנהלת המכללה להציג את מצג שווה בפני הגורמים הרלוונטיים. עקב כך, הרשעתו בעבירת הסיוע היא בדין.

74. נוכח האמור, דעתי היא כי יש לקבל באופן חלקי את ערעורו של גוטסדינר בכל הנוגע לעבירת השוחד. נותר בליבי ספק סביר שמא הכספים שהופקדו בחשבוננו של המערער, אכן היו, כגרסתו, החזר על הוצאות שהוציא המערער מכיסו ולא תשלום בגין עבודתו. זאת רק בנוגע לכספים אשר גוטסדינר קיבל ישירות מהמכללה. בנוגע לכספים שניתנו כמלגה עבור בנו, דעתי היא כי עצם העובדה שעובד ציבור הסכים לקבל תשלומים סדירים, משך תקופת זמן ארוכה, מגורם פרטי שיש לו אינטרס מובהק בקשריו עם הגורם הציבורי – באה בכלל עבירת השוחד. כך גם בנוגע לעבירת המרמה והפרת האמונים, הגעתי לכלל מסקנה כי גוטסדינר פעל תוך ניגוד עניינים חריף משך תקופה ארוכה, ומעשיו מקיימים את יסודותיה של עבירת המרמה והפרת אמונים. גם

בנוגע לזיוף המסמכים והתעודות, מכלול הראיות מוביל לתוצאה סבירה אחת ויחידה לפיה גוטסדינר הוא שזייף את התעודות. משהגעתי למסקנה זו בנוגע לזיוף התעודות, אני מוצא כי אף הרשעתו בקבלת דבר במרמה בדין היא.

הערעורים על גזר דינו של גוטסדינר

75. בית המשפט המחוזי גזר על גוטסדינר את העונשים הבאים: 4 שנות מאסר בפועל; מאסר מותנה למשך שנתיים ימים; וקנס כספי בסך 100,000 ש"ח. ערעורו של גוטסדינר (ע"פ 7621/14) מופנה כנגד חומרת רכיב המאסר בפועל. ערעור הנגד שהגישה המדינה מופנה כנגד קולת העונש (ע"פ 7647/14).

גוטסדינר הורשע בביצוע של כ-510 עבירות. בית המשפט המחוזי חילק את העבירות לשני סוגים: האחד, המעשים הקשורים במכללת "אריאל"; והשני, אלה הקשורים במכללת "קארו". ביחס ל"מכללת אריאל" הורשע גוטסדינר בביצוע 100 עבירות של קבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות; 100 עבירות של ניסיון לקבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות; 33 עבירות של זיוף מסמך בכוונה לקבל באמצעותו דבר בנסיבות מחמירות; 33 עבירות של שימוש במסמך מזויף בנסיבות מחמירות; עבירה של מרמה והפרת אמונים; שתי עבירות של לקיחת שוחד – אשר באחת מהן, כאמור, דעתי היא שיש לזכותו; ועבירה של מרמה לפי פקודת מס הכנסה. ביחס למכללת "קארו" הורשע גוטסדינר ב-120 עבירות של סיוע לקבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות, ו-120 עבירות של ניסיון לסיוע לקבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות.

גוטסדינר היה אחראי על העברת מסמכים לרבנות הראשית המציגים מצג שווא ביחס להיקף הלימודים וביחס ללימודים קודמים של התלמידים. כן הוא היה קשור לניסוח תעודת "יורה יורה" כוזבות. עבירת השוחד בה הורשע עניינה סכום של 37,500 ש"ח שהועבר לפקודת בנו, בדמות מלגה חודשית בסך של 2,500 ש"ח במשך 15 חודשים.

76. מעשיו של גוטסדינר חמורים ביותר. זאת נלמד תוך כדי הצגתם רובד על רובד.

הרובד הראשון הוא היקף המעשים. מדובר, כאמור, בלמעלה מ-500 עבירות, אשר נעברו במטרה להוציא כסף רב בדרכים שונות של מרמה, זיוף ושוחד. עניינן, כאמור, בשתי מכללות שונות.

הרובד השני הוא הנזק שנגרם. על פי תחשיב שערך בית המשפט המחוזי, המקובל עליי, המעשים הובילו לנזק כספי של כ-15,000,000 ש"ח לקופה הציבורית. לולא הפסקת התשלומים של הטבות השכר לתלמידים, הסכום היה גדול פי כמה וכמה.

הרובד השלישי הוא התעוזה והתחכום במעשים. בעבירות הזיוף, גוטסדינר עשה שימוש בתעודות קיימות וחתומות, בהן נכתב על ידי גבאי בית הכנסת – או גורם מקביל לו – כי התלמיד נוהג להתפלל בבית הכנסת. גוטסדינר התערב בנוסח התעודות – תוך שהוא גוזר את תוכנם ומדביק במקומו נוסח חדש – על מנת להציג דיווח כוזב, לפיו התלמיד לומד מספר שעות שבועיות. כמו כן הוא העתיק את התעודות ועשה בהן שימוש גם לתלמידים נוספים, שכלל לא התפללו או למדו בבית הכנסת המדובר. החותמת באישורים אלה נגזרה והוטבעה על אישורים אחרים, בהם נכתב כי התלמיד לומד בבית הכנסת באופן קבוע מספר שעות שבועיות. כל זאת נעשה בלא ידיעת הגורמים שחתמו על האישורים המקוריים ואף לא בידיעת התלמידים.

התעוזה של גוטסדינר באה לידי ביטוי מיוחד ביחס למכללת "אריאל". הגם שהעבירות שבוצעו בפרשת מכללת "קארו" אף הן בעלות חומרה בפני עצמן, יש לשים זרקור על העבירות שנעשו במכללת "אריאל". גוטסדינר לא החזיק בתפקיד רשמי במכללה, אך שלט בכל הנעשה בה ביד רמה – הן ביחס לתלמידים, הן ביחס לעידודם להישאר בתוכנית על אף הספיקות שעלו בהם בנוגע לקבלת את תעודת ההשת"ג, והן ביחס לאישורים הנוספים שהועברו על ידו לרבנות הראשית. הוא שם עצמו בחזית כלפי התלמידים, ואף מסר את מספר הטלפון שלו בפרסום המכללה כגורם שאליו יש לפנות על מנת לקבל פרטים נוספים. גם כלפי הגורמים הרבניים, במכללה ובמשטרה, שם עצמו גוטסדינר בחזית. הוא היה שותף בניסוח תעודת "יורה יורה" ובהחתמה של הרבנים עליה, והוא זה ששכנע את הרב הראשי של המשטרה להכיר בנוסחה החדש.

הרובד הרביעי הוא המניע של גוטסדינר כפי שעולה ממעשיו. בהתנהלותו הוא הכשיל את התלמידים על סמך הדרך בה הוא הציג את הדברים. אלו האמינו שמסלול הלימודים מאושר על ידי המשטרה, וחלקם אף סבר שהלימודים נערכים בחסות המשטרה. ההצטרפות למסלול הלימודים הייתה כרוכה בשכר לימוד שנתי אשר הגיע לסכומים נכבדים. בסופו של דבר, בשל חשיפת הפרשה, התלמידים לא זכו במלוא הכספים שהובטח להם שיקבלו בסיום הלימודים. יש לזכור כי גוטסדינר גם קיבל הטבה אישית. כאמור, דרך בנו קיבל גוטסדינר סכומי כסף ממכללת "אריאל" בתמורה לפעילותו במכללה.

הרובד החמישי, הקשור לרובד הקודם, הוא עבירת השוחד בסך 37,500 ש"ח ששולמו לגוטסדינר באמצעות המלגה לבנו. כבר בתורה אנו מוצאים כי "השוחד יעור עיני חכמים ויסלף דברי צדיקים" (דברים טז, ט). בכוחו של השוחד לפגוע, בה בעת, בשלושה: הראשון הוא נותן השוחד – מקבל השוחד מאפשר את ביצוע העבירה מצד הנותן; השני הוא התפקיד של מקבל השוחד והמשרה אותה הוא ממלא. במעשיו מקבל השוחד פוגע בגוף אותו הוא מייצג. כאן הגוף הוא המשטרה הצבאית; השלישי הוא הציבור בכללותו. הפגיעה חורגת מעבר למקרה הפרטי ופוגעת באמון שנותן הציבור בגוף הציבורי אשר מהווה חלק בלתי נפרד ממנו. בחברה המודרנית, גם גופי המינהל הם המייצגים של הציבור. ניתן לומר שכשם שקבעו חז"ל כי "אילמלא מוראה נשל מלכותן איש את רעהו חיים בלעו" (משנה, אבות ג, ב), כך גם לולא יושרו והגינותו של המנהל הציבורי – אין דין ואין דיין ונוצר תוהו ובוהו ביסוד החיים הציבוריים. השוחד רומס את מעמדו של המינהל. הנה כי כן, עבירת השוחד פוגעת במוסדות המדינה, בכיכר העיר ובד' האמות של הפרט.

הרובד השישי, שעומד אף בבסיס הרבדים הקודמים, הוא ניצול התפקיד, המעמד והסמכות. עולה מהחומר כי גוטסדינר היה דמות אשר זכתה להערכה רבה בקרב השוטרים שהכירוהו ונתנו בו אמון רב. כך גם בשל תפקידו הבכיר – רב המחוז הצפוני במשטרה. השילוב של רב ושוטר מלמד על מנהיג רוחני בעל סמכות באכיפת החוק. קיומם של רבנים במשטרה אינו דבר מובן מאליה והוא חלק מייחודה של מדינת ישראל. רב בכיר במשטרת ישראל מסמל באישיותו שתי מערכות דינים: ההלכה וחוקי המדינה. הדרישות כלפי מי שממלא תפקיד זה גדלות בהתאם. גוטסדינר לא רק נכשל בהיבט זה של התפקיד, אלא ניצל את מעמדו להשיג הטבות אישיות. במעשיו הוא משול למי שנוהג ברכב משטרה שנכנס פעם אחר פעם לצומת ברמזור אדום, ופוגע בעוברי הדרך – תוך ניצול לרעה של הזכויות שמוענקות לו.

כל רובד בפני עצמו מצביע על הפגיעה בציבור, וביתר שאת הצטברותם יחד.

77. המסקנה היא כי יש לגזור על גוטסדינר עונש מאסר לתקופה ממשית. השיקולים לקולא כוללים עדויות שנשמעו בדבר תרומתו לחברה. בית המשפט התרשם מכך שגוטסדינר לקח אחריות על מעשיו. הוא הגדיר את היום בו נפתחה החקירה כנגדו כך: "זה היום בו נעצרו החיים שלי" (עמ' 15,407 לפרוטוקול). עקב הפרשה הוא נאלץ לסיים את תפקידו לאחר 30 שנות שירות. הוא מסר בפני בית המשפט קמא כי הוא

מקבל את הכרעת הדין. בית המשפט התרשם כי החרטה על מעשיו היא כנה ואמיתית. לצערנו, זהו מקרה נוסף של נפילה מ"אגרא רמא לבירא עמיקתא".

בראייה כוללת, על רקע כל השיקולים שהובאו, עונש מאסר בפועל לתקופה של 4 שנים, איננו חמור במידה המצדיקה התערבות. צדק בית המשפט כי השיקול של הרתעת הרבים חשוב עד מאד. אין להיתמם, לא כל מקרה של שחיתות ציבורית מתגלה ומגיע לפתחו של בית המשפט. העונש במקרים שהתגלו חייב לשלוח מסר לעובדי ציבור על המחיר הכבד שהם עשויים לשלם במידה ומעשיהם יחשפו באור השמש. ואולם, בשל שני נימוקים מצאתי להתערב במידה מסוימת בתקופת עונש המאסר: הנימוק הראשון, הוא זיכוי של המערער מאחת מעבירות השוחד בהן הוא הורשע. זאת ביחס לקביעת בית המשפט המחוזי כי הוא קיבל 20,000 ש"ח לכיסו, עבירה ממנה זוכה גוטסדינר מחמת הספק. בהתאם, יש להפחית את הסכום מעבירת המרמה לפי פקודת מס הכנסה בה הוא הורשע. ברם, לצד זאת יש לזכור שעבירת השוחד והמרמה נותרו על כנם בכל הקשור לסכום של 37,500 ש"ח.

הנימוק השני נסוב סביב טענת ההגנה מן הצדק. טענה זו יש לבחון משלוש זוויות: הזווית הראשונה היא אי העמדה לדין של הרב שאר ישוב הכהן. טענה זו לא התקבלה על ידי בית המשפט המחוזי, בשל הנימוקים שהציגה התביעה בדבר הסיבה להחלטה שלא להעמידו לדין. החלטה זו הוצגה כשיקול הומניטארי לנוכח גילו ומצבו הבריאותי של הרב, אשר אכן נפטר לאחרונה. לכך יש להוסיף שהרב שאר ישוב הכהן התחייב בפני גורמי אכיפת החוק כי הוא לא יישא בכל משרה ציבורית. יובהר כי אין כל טענה שהמעשים של גוטסדינר ביחס למרמה ולזיוף בוצעו על ידי הרב שאר ישוב הכהן. נדמה שאין לראות בהחלטה של אי העמדתו לדין אכיפה בררנית, ואף אין בכך פגיעה בתחושת הצדק וההגינות המשפטית. הזווית השנייה היא אי העמדתו לדין של רב המשטרה הראשי, הרב גרוס. בית המשפט המחוזי סבר כי ייתכן שנפלה טעות בכך שלא הוגש כנגדו כתב אישום. הזהירות מתבקשת בעניין, הרב הראשי של המשטרה, הרב גרוס, לא קיבל הזדמנות להוכיח את חזקת החפות העומדת לו שכן לא התנהל משפט בעניינו. יצוין כי העובדות מלמדות שגוטסדינר דווקא הפעיל לחץ על הרב גרוס. מבחינה היררכית גוטסדינר שימש כרב מחוז הצפון וכסגנו של הרב הראשי, התפקיד הבכיר על כל המשמעות של הדבר היא של הרב גרוס. אף לכך יש משקל. הזווית השלישית נדונה בהרחבה לעיל. עסקינן בכך שגורמים שונים במשטרה וברבנות הראשית ידעו באופן כללי כי התעודות לא בהכרח משקפות את המציאות כהווייתה. עוד צוין כי אלה שביצעו את העבירות הפליליות אחראים למעשיהם, אך התשתית המנהלית הלקויה סללה את הדרך לעבירות הפליליות.

לסיכום נקודה זו, יש מקום להעניק משקל מסוים, אך לא מעבר לכך, לטענת הגנה מן הצדק במסגרת שיקולי הענישה בגזר הדין. זאת בעוצמה פחותה מזו שהוענקה, למשל, בעניין אוחנה, שכן ההבדלים בין המערערים בולטים – הן ביחס לנסיבות שהביאו כל אחד מהם לעבור את העבירות המיוחסות לו והן באופי העבירות. בבואי לכמת את השיעור הראוי של תקופת המאסר, שקלתי את התקופה שנגזרה על אוחנה על מנת שהעונש יהא הולם גם בפני עצמו וגם בהשוואה למערערים האחרים ובפרט לעונשו של אוחנה.

הייתי מציע לחבריי לדחות את ערעור המדינה בדבר קולת העונש מהנימוקים שפורטו לעיל. באשר לערעורה על קולת שיעור הקנס, אינני שולל את העמדה מלכתחילה. ברם בהינתן הזמן שחלף והניתוח לעיל, אינני סבור כי יש מקום להתערב בקביעת בית המשפט המחוזי. בדבר ערעורו של גוטסדינר על חומרת העונש, דעתי היא שיש לקבלו כך שעונש המאסר יעמוד על 35 חודשים. יתר וכיבי גזר דינו של בית המשפט המחוזי יעמדו בתוקף.

78. העולה מן המקובץ הוא שיש לקבל את הערעור של גוטסדינר על הכרעת הדין בנוגע לעבירה אחת של שוחד ביחס ל-20,000 ש"ח וכי יש להפחית את הסכום של 57,500 ש"ח לסכום של 37,500 ש"ח בעבירת המרמה לפי פקודת מס הכנסה בהתאם. כמו כן, יש לדחות את הערעור מטעם המדינה על קולת העונש ולקבל באופן חלקי את ערעורו של גוטסדינר על חומרתו, באופן שעונש המאסר בפועל יעמוד על 35 חודשים חלף 4 שנים.

ש ו פ ט

השופט י' עמית:

דיון והכרעה בערעורו של מאיר רוזנטל

"מצאתי שנתפשט המנהג לסמוך אלו לאלו [...] כלם סומכים ונסמכים ורבנים. לא ידעתי מאין בא להם ההיתר הזה אם לא שקנאו מדרכי הגוים העושים דוקטורי ויעשו גם הם. והלואי שיסמכו לרבנים אנשים הגונים" (ר' יצחק אברבנאל, נחלת אבות, פרק ו).

רקע והיכרות עם הדמויות והמכללות הנוגעות לעניין

1. חלק ניכר מ-844 עמודי הכרעת הדין הוקדש למעשיו של רוזנטל בכובעיו השונים במסגרות הלימוד לאנשי כוחות הביטחון לקראת קבלת תעודות השכלה תורנית גבוהה (להלן: השת"ג). ולא בכדי. כפי שנראה להלן, רוזנטל הוא דמות מרכזית בסיפורנו, כמי שעמד מאחורי תעשייה של מאות מסמכים כוזבים, וכבר כעת נפנה את הקורא אל התרשים המצורף לפסק דיננו, המדבר בעד עצמו. בתמצית שבתמצית ניתן לומר כי תפקידו של רוזנטל התמקד בהנפקתם של מסמכים שהיו תנאי לקבלת תעודת השת"ג (תחילה במכללת דרכי הוראה ובהמשך במסגרות נוספות שנפתחו על-ידו); בהנחיית מסגרות לימוד נוספות בנוגע למסמכים הנדרשים; ובהגשתם של מסמכים אלה למחלקת הבחינות ברבנות. המדובר בעיקר בשלושה סוגים של מסמכים: תעודת "יורה יורה" (סמיכה לרבנות); אישורים בדבר היקף ומשך הלימודים; ואישורים על לימודים תורניים קודמים, שנועדו לגשר על הפער שבין תקופת הלימודים במכללות, לבין מספר שנות הלימוד שדרשה הרבנות כתנאי לקבלת תעודת השת"ג.

2. בין הצדדים אין מחלוקת, בשלב זה, כי רוזנטל לא היה מעורב בשלב בו הונחה התשתית לפעילותן של המכללות לאנשי כוחות הביטחון – אין לו כל קשר ליחווה דעת והוא לא נטל חלק ב"מאבק" של מכללת דרכי הוראה להכרה שווה מצד הרבנות הראשית במסלול הלימודים המקביל שהפעילה. מכללת דרכי הוראה הוקמה בראשית שנת 1999 תחת מוסדות דרכי הוראה לרבנים, שבניהולו של הרב יוסף אליהו, ובהנהגתו הרוחנית של אביו, הרב הראשי לישראל לשעבר, הרב מרדכי אליהו ז"ל. רוזנטל היה אברך מן המניין בכולל דרכי הוראה, ובדומה לאברכים נוספים בכולל, שימש כמגיד שיעור בכיתות הלימוד לאנשי כוחות הביטחון שהפעילה מכללת דרכי הוראה ברחבי הארץ. בהמשך הדרך, הוטלה עליו אחריות נוספת – הוא הופקד על הטיפול בכל הקשור בהנפקת המסמכים הנדרשים לצורך עמידה בדרישות הרבנות לקבלת תעודת השת"ג, ולשם כך, ניתנה לו "יד חופשית" לפעול "לפי ראות עיניו" (פס' 749-755 להכרעת הדין). מכוח תפקידו זה, הפך רוזנטל ל"דמות בולטת" ובעלת "יכולת השפעה רבה" במכללת דרכי הוראה (פס' 754 להכרעת הדין). בצד זאת, שימש רוזנטל כאחראי הכספים של המכללה משך תקופה של מספר חודשים.

3. באמצעות הידע שרכש רוזנטל במכללת דרכי הוראה, הוא הפך לדמות דומיננטית אף מחוץ לגבולות גזרתה – בין בהקמתן ובהפעלתן של מסגרות לימוד נוספות לאנשי כוחות הביטחון לקראת תעודת השת"ג (כך, במכללת בית שאן, במכללת

גן נר ובכיתות לימוד נוספות שהפעיל רוזנטל, אשר כונו בהכרעת הדין "כיתות הלימוד העצמאיות", וכך יכונו גם להלן); ובין בסיוע למכללות אחרות בקשר עם מחלקת הבחינות ברבנות (כך, במכללת אריאל ובמכללת קארו, עליהן דובר ביתר הרחבה בפסק דינו של חברי השופט הנדל). למען הנוחות, אפתח בהצגה תמציתית של מסגרות לימוד אלה, התפקיד שמילא בהן רוזנטל ויתר הנפשות הפועלות הנוגעות לענייננו.

אקדים ואציין כי חלק מהמכללות באו לעולם אך ורק לצורך הפעלת מסלול לימוד לאנשי כוחות הביטחון (מכללת בית שאן ומכללת גן נר), ואילו מכללות אחרות קמו תחת מסגרות תורניות ותיקות ומוכרות, שפעילות זו רק הצטרפה ליתר תחומי עיסוקן. כזכור, בהחלטת חודש סיוון הוחלט להכיר תחילה רק ביחווה דעת ובדרכי הוראה, שבראשן רבנים ראשיים לשעבר. אף שבהמשך הורחבה הכרה זו למוסדות נוספים, הרי שכלשונו של אוחנה, עדיין הוכרו על-ידי הרבנות רק "מוסדות המסונפים לרבנים מהשורה הראשונה של הרבנות בישראל" (ת/ה, גיליון 3). על רקע זה יש להבין את רצונן של מסגרות לימוד "אנונימיות" לחסות תחת כנפי מוסדות רבניים מוכרים ובעלי שם.

(-) מכללת "חסדי יחיא" (להלן: מכללת בית שאן) – מכללת בית שאן הוקמה בשנת 1999 על ידי רואימי. באישורו של הרב יוסף אליהו, מנהל מוסדות דרכי הוראה, המכללה פעלה תחילה תחת חסותה של דרכי הוראה. הלימודים התקיימו בבית הכנסת "חסדי יחיא" שבניהולו ובבעלותו של רואימי ובכיתו הפרטי. לאחר שני מחזורי לימוד שהפעילה מכללת בית שאן, היא התנתקה מחסותה של דרכי הוראה ועברה לפעול תחת חסותה של ישיבת הגר"א שבחיפה, שבראשה עמד אביו של רוזנטל, הרב יעקב רוזנטל ז"ל (בעבר כיהן כאב בית הדין הרבני בחיפה). על פי הכרעת הדין, התנתקותה של מכללת בית שאן מדרכי הוראה, והמעבר לישיבת הגר"א, נעשו בהובלתו של רוזנטל (שם, בפס' 964). עוד נקבע, כי אף שרוזנטל לא הקים את המכללה, היא נוהלה על-ידו ועל ידי רואימי יחדיו. במסגרת זו עסק רוזנטל ב"כל הקשור להתנהלות המכללה מול בית המדרש דרכי הוראה (בשני המחזורים הראשונים – י"ע), מול הרבנות הראשית ומול גופי הביטחון", וכן הנחה את רואימי בעניינים אלה (פס' 912-913 ו-927 להכרעת הדין). שרון אפריאט, שעניינו יובא בפירוט בפסק דינה של חברתי השופטת ד' ברק-ארז, שימש מגיד שיעור במחזור הלימודים השלישי במכללת בית שאן.

(-) מכללת גן-נר – מכללת גן נר הוקמה על-ידי חיים בן חיים (מנהל מטבח צבאי במקצועו, להלן: בן חיים), ביוזמת אחיו, שהוא גיסו של רואימי. רואימי הוא שקישר בין האחים בן חיים לבין רוזנטל, ולאחר פגישת תיאום בין השלושה, יצאה

לדרך מכללת גן נר, תחת חסותה של ישיבת הגר"א. במסגרת המכללה, בן חיים היה אחראי על הפן הלוגיסטי של הלימודים – החל בגיוס התלמידים וכלה בניהול השוטף של ארגון הכיתות ורישום הנוכחות, בעוד שרוזנטל היה אמון על הפן המהותי של הלימודים. בית המשפט התרשם כי "רוזנטל היה חזות הכל עבור בן חיים והלה מילא אחר הוראותיו" (פס' 1147 להכרעת הדין).

הלימודים החלו בישיבת הגר"א שבחיפה, שם שימש אחיו של רוזנטל, ישראל רוזנטל, מגיד שיעור. להוציא עשרה תלמידים שהשלימו את לימודיהם עם ישראל רוזנטל, הופסקו הלימודים בישיבת הגר"א תוך תקופה קצרה, אך בחלוף חודשים בודדים נפתחה במקום זאת כיתת לימוד בגוש יעל שבחבל תענך. כיתה שלישית של המכללה למדה בבית הכנסת שבישוב גן נר. רב הישוב גן נר, הרב אבשלום קיל, שימש כמגיד שיעור בשתי כיתות אלה.

כפי שכבר צוין לעיל (פס' 45ג לפסק דינו של השופט הנדל), הרב קיל הודה והורשע במסגרת הסדר טיעון בכך שלפי הנחייתו של בן חיים, חתם על 7 אישורים כוזבים על לימודים תורניים קודמים. דוד בן לולו (להלן: בן לולו) סייע לבן חיים בהפעלת המכללה (בארגון ובסידור כיתות הלימוד, רישום התלמידים, בדיקת נוכחות וגביית שכר לימוד). בן לולו הורשע על פי הודאתו בסיוע לקבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות בגין כך שביקש ממספר תלמידים, בהוראתם של רוזנטל ובן חיים, להמציא אישורים על לימודים תורניים קודמים, תוך שעצם עיניו לאפשרות כי האישורים נועדו לאפשר קבלת טובת הנאה במרמה.

(-) כיתות הלימוד העצמאיות – במקביל לפעילותו במכללות, במהלך השנים 1999-2000, פתח רוזנטל שלוש כיתות לימוד בביתו הפרטי בירושלים (19 תלמידים סה"כ) וכיתה בתל אביב (14 תלמידים). בנוסף, לימד באופן פרטי שני תלמידים וכן ניהל כיתה באור עקיבא (11 תלמידים), שהחלה לימודיה תחת חסותה של מכללת דרכי הוראה ועברה לניהולו העצמאי של רוזנטל בתחילת השנה השנייה ללימודים. לגבי כיתות אלה, רוזנטל היה "חזות הכל" – החל מגביית שכר הלימוד, כלה בקביעת תכנית הלימודים ועד להנפקת והעברת האישורים הנדרשים לרבנות.

כאן המקום לציין כי בית משפט קמא מצא כי חסותה של ישיבת הגר"א למכללת בית שאן (המחזור השלישי), למכללת גן נר, לכיתות הלימוד העצמאיות בירושלים ובתל-אביב ולאחד משני התלמידים הפרטיים – היתה חסות פיקטיבית, פרי יצירתו של רוזנטל. בהכרעת הדין נקבע כי רוזנטל "הציג בפני הרבנות הראשית מצג

שווא, לפיו ישיבת הגר"א מעניקה חסותה" למסגרות לימוד אלה, וכי חתימתו על המסמכים שהנפיק לתלמידיהן, בשם הנהלת ישיבת הגר"א, "נעשתה על דעת עצמו, ללא ידיעתה של הישיבה או אישורה" (בפס' 939 להכרעת הדין לגבי מכללת בית שאן, בפס' 1151 לגבי מכללת גן נר ובפס' 1297 לגבי הכיתות העצמאיות). אשר לכיתה באור עקיבא ולתלמיד פרטי נוסף מצא בית משפט קמא כי רוזנטל יצר מצג לפיו הלימודים מתקיימים בחסותה של מכללת דרכי הוראה, ובמסגרת זו, הנפיק להם רוזנטל מסמכים כוזבים הנחזים להיות של דרכי הוראה (פס' 1312 לגבי כיתת אור עקיבא ופס' 1321 לגבי התלמיד הפרטי).

(-) מכללת אריאל שבחיפה ומכללת קארו שבצפת זכו כאמור להתייחסות רחבה בפסק דינו של חברי השופט הנדל. החשוב לעניינו כעת הוא התפקיד שמילא רוזנטל בשני מוסדות אלה, תפקיד מצומצם מזה שמילא במכללות בהן דובר לעיל.

במכללת אריאל, רוזנטל הדריך את גוטסדינר (רב המחוז הצפוני במשטרה, שעניינו הובא בפירוט בפסק דינו של חברי השופט הנדל) בנוגע למסמכים הנדרשים לצורך קבלת תעודת השת"ג וכן הגיש לרבנות את המסמכים של תלמידי המכללה. בתמורה לכך, קיבל סכום של 10,700 ₪, אשר נרשם בספרי מכללת אריאל כמלגת לימודים.

במכללת קארו נמצא רוזנטל בקשר עם יוני בן ארי, המנהל האדמיניסטרטיבי של המכללה. רוזנטל הדריך את בן ארי בנוגע לדרישות הרבנות והמסמכים שיש להנפיק על מנת לזכות בתעודות השת"ג. במסגרת זו, העביר לבן ארי מסמכים שונים של מכללת דרכי הוראה ורכש עבורו ספרי לימוד. בנוסף, רוזנטל הגיש לרבנות את המסמכים של תלמידי המכללה. בעוד שרוזנטל טען כי בקשר שקיים עם מכללת קארו פעל כאדם פרטי, בית משפט קמא מצא כי "רוזנטל הציג בפני בן ארי מצג שווא, כאילו מכללת דרכי הוראה מעניקה את חסותה ללימודים במכללת קארו וכי הוא נציגה" (פס' 1716 להכרעת הדין). עבור שירותיו למכללת קארו קיבל רוזנטל 1,200 ₪ עבור כל תלמיד, ובסך הכל כ-144,000 ₪.

4. בגין פעילותו במכללת דרכי הוראה, מכללת בית שאן, מכללת גן נר והכיתות העצמאיות הורשע רוזנטל ב-727 עבירות קבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות, לפי סעיף 415 לחוק העונשין וב-727 עבירות ניסיון לכך; 248 עבירות של זיוף מסמך בכוונה לקבל באמצעותו דבר, בנסיבות מחמירות, לפי סעיף 418 סיפא לחוק העונשין,

ו-248 עבירות של שימוש במסמך מזויף בנסיבות מחמירות, לפי סעיף 420 סיפא לחוק העונשין. אשר למכללת אריאל ומכללת קארו – רוזנטל הורשע ב-220 עבירות של סיוע לקבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות.

בצד כל אלה, ובקשר לכספים שקיבל לידיו במסגרת תפקידיו במכללות השונות, הורשע רוזנטל בעבירת מס (מרמה לפי סעיף 220 לפקודת מס הכנסה [נוסח חדש] (להלן: פקודת מס הכנסה)) והלבנת הון (לפי סעיף 3(א)(1) לחוק איסור הלבנת הון, התש"ס-2000 (להלן: חוק איסור הלבנת הון)).

עוד הורשע רוזנטל בעבירת גניבה בידי מורשה, לפי סעיף 393(2) ו-3(3) לחוק העונשין, בגין כך שנטל לכיסו מכספי תלמידי מכללת דרכי הוראה בתקופה בה עסק בגביית שכר הלימוד.

בגין כל אלה, נידון רוזנטל לשבע שנות מאסר, 24 חודשי מאסר על תנאי וקנס בגובה 500,000 ש"ח.

תמצית טענותיו של רוזנטל בערעור על הכרעת הדין

5. הערעור נפרס על פני למעלה מ-100 עמודים, ובמסגרתו מבקשת ההגנה לשנות מהקביעות בדבר חלקו של רוזנטל בסיפור המעשה – כגורם מחולל, מרכזי ומכריע. לפי הנטען, בית המשפט שגה בכך שהתמקד בגורמי הביצוע ו"בפן הטכני של המסמכים המזויפים או הכוזבים"; וכתוצאה מכך, הוטל מלוא כובדה של הפרשה על כתפיו של רוזנטל, בעוד ראשי המכללות ובכירים ברבנות הראשית יצאו "ללא פגע". חלק ניכר מהערעור הוקדש לגווניה ולענפיה של טענה זו – טענה להגנה מן הצדק.

טענה נוספת שנידונה לעיל, ונשמעת אף מפיו של רוזנטל, היא כי לא מתקיים קשר סיבתי בין המרמה לבין "קבלת דבר" כנדרש לצורך הרשעה בעבירת קבלת דבר במרמה. זאת, בשל מעורבותם וידיעתם של גורמי הרבנות והגורמים השונים בגופי הביטחון את טיבם של הלימודים והלומדים. עוד הלין רוזנטל על הרשעתו בעבירות ניסיון לקבלת דבר במרמה, בטענה כי נעשה פיצול מלאכותי של תשתית עובדתית אחת לשתי עבירות. כן נטען כי בהכרעת הדין נפלו "שגיאות חישוב" שונות בנוגע להיקף המרמה, וכן כי אין להרשיעו בעבירת הלבנת הון בגין כספי המכללות.

טענה הנוגעת להרשעתו של רוזנטל בכל העבירות כולן עניינה בהיקפו החריג של תיק זה, מבחינת חומר הראיות ולחץ הזמנים שנבע משמיעתו הרצופה בבית משפט קמא. לפי הנטען, אלה הובילו לפגיעה בהגנתו של רוזנטל, שיוצג על ידי הסניגוריה הציבורית, ועל כן לא היה מקום לזקוף לחובתו "אי חקירה או חקירה חלקית של חלק מעדי התביעה", כפי שנעשה בהקשרים שונים בהכרעת הדין.

טענות מטענות שונות הופנו כנגד קביעותיו של בית משפט קמא בנוגע למסמכים שבהנפקתם ובהגשתם לרבנות היה מעורב רוזנטל. כך, לגבי תעודות ה"יורה יורה", נטען כי אינן כוזבות אלא שיקפו את מצב הדברים כהווייתו; אשר לאישורי הלימודים הקודמים נטען כי לא הוכח כנדרש שרוזנטל היה מודע לכזב שבהם. בצד זאת, נטען כי חסותן של ישיבת הגר"א ושל דרכי הוראה לא הייתה פיקטיבית – ועל כן האישורים שנשאו את שמן, לא זויפו על-ידי רוזנטל.

עוד נטען, כי יש לזכות את רוזנטל מעבירת הגניבה בידי מורשה, בהיעדר כוונה לשלול שלילת קבע את כספי המכללה שנטל לכיסו.

6. מתווה הדיון: מאחר שבליבת הרשעתו של רוזנטל ניצבים המסמכים השונים שהנפיק והגיש לרבנות (בגנים הורשע בעבירות זיוף וקבלת דבר במרמה), מצאתי כי נכון יהיה להתחיל בבחינת הטענות הקונקרטיות הנוגעות להם. על מצע זה, ניתן יהיה להמשיך ליתר הטענות שהופנו כנגד הכרעת הדין, ובסופן הטענה להגנה מן הצדק.

7. ערעורו של רוזנטל נסב גם על גזר הדין. המשיבה הגישה אף היא ערעור על גזר הדין. למען הנוחות, ירחב בטענות מכאן ומכאן רק לאחר כל אלה.

תעודת "יורה יורה"

באותה שעה גזרו: תלמיד אל יורה אלא אם כן נוטל רשות מרבו (בבלי, סנהדרין ה, ב).

8. מקדמת דנא נהג רב לסמוך את תלמידו להורות הלכה כשמצא אותו ראוי לכך. תעודת "יורה יורה" הניתנת בימינו אנו מטעם הרבנות הראשית לישראל, בכפוף לעמידה בבחינות, היא גלגולה ה"ממלכתי" של מסורת זו, הנהוגה בעולם היהודי מזה מאות בשנים. בצד התעודה ה"ממלכתית" עליה חתומים הרבנים הראשיים לישראל, המהווה תנאי למתן כושר לכהונה כרב שכונה או כרב העיר, ישנן תעודות ה"יורה

יורה" העומדות במרכזו של תיק זה. כפי שצוין לעיל, כתנאי להנפקת תעודת השת"ג דרשה הרבנות כי פלוני יציג בפניה "שתי סמיכות לרבנות מרבני עיר המוכרים לצורך זה על ידי הרבנות הראשית או סמיכות משני חברי מועצת הרבנות הראשית (תעודת "יורה יורה")" (ת/100).

במסגרת הכרעת הדין נדרש בית משפט קמא לטיבה של תעודת זו והתנאים לקבלתה. נמצא כי תעודת ה"יורה יורה" נושאת אופי מיוחד, שכן לא קיימים קריטריונים ברורים ואחידים בנוגע למשך הלימוד וחומר הלימוד הנדרשים כתנאי לקבלתה, וכך גם אין בנמצא הוראות מחייבות באשר לדרך הבחינה, היקפה, משכה ורמתה. אך בצד אופייה הגמיש של תעודת ה"יורה יורה", התרשם בית המשפט כי ישנם שני תנאים הכרחיים לקבלתה: האחד, שליטה בנושאים המפורטים בתעודה (כגון, דיני איסור והיתר) "ברמה גבוהה של תלמיד חכם, המסוגל להורות הלכות בנושאים אלה", והשני, קיום אורח חיים דתי (שמירת תורה ומצוות) (פס' 682, 685 להכרעת הדין).

9. נוסח התעודות שהונפקו במכללות השונות נבדל בשינויים קלים מאוד. בראש התעודה צוין כי פלוני "למד ושקד בבית המדרש.....", וכן צוינו הנושאים והמקורות שנלמדו כגון: איסור והיתר; שבת ונידה; טור ובית יוסף, שו"ע ונו"כ (שולחן ערוך ונושאי כליו – י"ע). בהמשך, צוין כי התלמיד "עמד בפנינו במבחן והשיב כדת כהלכה", ועל כן, "הוסמך וניתנה לו תעודה זו", והוא "יורה יורה" בהלכות הנ"ל. תחת כיתוב זה, חתמו בחלק מהתעודות מגידי השיעור ובחלקן רבני הערים. אחריהן, הופיע הכיתוב "גם אנו הח"מ מאשרים בזאת כי התלמיד הנ"ל למד הנושאים הנ"ל תוך שקידה וגייעה על כן ראוי הוא לכתרה של תורה", ותחתיו חתמו רבנים נוספים – רבני עיר או רבנים מוכרים, ביניהם הרבנים שעמדו בראש המכללות: הרב שמואל אליהו – רב העיר צפת, הרב מרדכי נגארי – רבה של מעלה אדומים, הרב יוסף אליהו והרב מרדכי אליהו שעמדו בראש מוסדות דרכי הוראה, הרב יעקב רוזנטל – נשיא ישיבת הגר"א, ורבנים נוספים.

10. בית המשפט המחוזי מצא כי בתעודות ישנו מצג כוזב באשר לרמת הידע של התלמידים. רוב התלמידים לא ידעו להסביר, אף לא בכלליות, מהן אותן הלכות בהן הוסמכו להורות; למרבה הבושה, חלקם אפילו לא הכירו את המונחים טור ובית יוסף, שו"ע ונו"כ המצוינים בתעודות, שאותם הגדיר רוזנטל כ-"א-ב של ההלכה היהודית". ואם לא די בכך כדי שהקורא לא יאחז בבטנו מחמת הצחוק, היו שלא ידעו אפילו מה פשר המונח "יורה יורה" המתנוסס באופן בולט על התעודה (ראו בהכרעת הדין לגבי דרכי הוראה - פס' 852-855; בית שאן – פס' 1052-1053; גן נר – פס' 1222-1225;

הכיתות העצמאיות – פס' 1370-1372; מכללת אריאל – פס' 1529-1531; מכללת קארו – פס' 1801-1802). מגידי השיעור מסרו כי לא לימדו ברמה של "יורה יורה" אלא ברמה בסיסית ביותר; חלקם מסרו כי לא לימדו כלל את הנושאים המופיעים בתעודה (ראו בהכרעת הדין לגבי מכללת בית שאן (רואימי) – פס' 1054-1055; מכללת גן נר (הרב קיל) – פס' 1224; מכללת קארו – פס' 1802). כן נמצא כי התנאי השני לקבלת תעודות "יורה יורה" לא התקיים בחלק מהמקרים שכן חלק מהתלמידים למרבה הבושה והכלימה, היו חילונים (ראו בהכרעת הדין לגבי מכללת דרכי הוראה – פס' 856; מכללת בית שאן – פס' 1058; מכללת גן נר – פס' 1226; מכללת אריאל – פס' 1533; מכללת קארו – פס' 1805).

בצד זאת, נמצא כי בתעודות מכללת גן נר ומכללת בית שאן חתם רוזנטל כמגיד שיעור אף שלא לימד כלל את התלמידים (ראו בהכרעת הדין לגבי בית שאן – פס' 1059; גן נר – פס' 1229). בתעודות של תלמידי הכיתה השנייה בגן נר זייף רוזנטל את חתימתו של הרב קיל, ובתעודה של תלמיד בכיתת אור עקיבא זייף רוזנטל את חתימתו של הרב יוסף אליהו. בנוסף, על חלק מהתעודות התנוסס שמה של מכללת פלונית או אלמונית בעוד שנמצא כי למעשה לא היה כל קשר בינה לבין התלמידים ("חסות פיקטיבית").

בהכרעת הדין נקבע כי "רוזנטל הכין בעצמו את תעודות היורה יורה ולא מדובר בנוסח קיים שנמסר לו"; וכי רוזנטל "היה מודע לכך, שהתלמידים אינם ראויים לקבל תעודה הנושאת את המילים יורה יורה", כמו גם לכך שתעודות זו נדרשת כתנאי לקבלת תעודת השת"ג.

11. בערעורו לא מלין רוזנטל על הקביעה כי הוא שהנפיק את התעודות לתלמידי המכללות בהן היו לו יד ורגל, אף לא על כך שזייף חתימות במקרים שצוינו לעיל. ערעורו מתמקד בקביעותיו של בית משפט קמא בנוגע לשלושה סממנים מסייגים שהופיעו בתעודות שהונפקו לאנשי כוחות הביטחון – האחד, סייג שהופיע בתחתית התעודות לפיו "אין בתעודה זו משום מתן כושר לכהן ברבנות בפועל" (להלן: סייג הכושר); השני, משפט התניה שהופיע בתעודות ("בתנאי שיחזור על לימודיו תמידין כסדרן"), והשלישי – העובדה שלא נעשה שימוש בתואר רב כפי שנהוג בתעודות ה"יורה יורה", אלא ה"ה (האדון הנכבד) (למען הנוחות, יכוננו שלושת אלה יחדיו, הסממנים המבדילים).

בית המשפט המחוזי מצא כי נוסח התעודות וסייג הכושר שהופיע על חלקן נועדו להבטיח כי התלמידים לא יוכלו להורות הלכות מבלי לפגוע ב"מצג הרגיל" שיוצרת תעודת "יורה יורה", כתעודה שמסמיכה אדם להורות הלכה" (פס' 707 להכרעת הדין). כן התרשם כי נוכח הכיתוב הבולט של המילים "יורה יורה", למול הכיתוב הצנוע בגודלו ובמיקומו של סייג הכושר, "הסייג אינו מבצע את 'העבודה' שלשמה הוא לכאורה נכתב" שכן "ניתן בקלות לפספס אותו ורק מי שיעיין בתעודה היטב, יבחין בו" (פס' 708, 711 להכרעת הדין). אף שבין מגוון העדויות שנשמעו לעניין זה העידו רבים כי אדם המתמצא בעולם הרבני יבחין בקלות בכך שהתעודות הללו נבדלות מתעודות ההסמכה הרגילות, ולא נועדו להסמיכם לשמש כרבנים – אין הדבר מובן לגורמי השכר בגופי הביטחון. אשר לסייג המתנה את התעודה בהתמדה בלימודים נקבע כי הוא אינו מבהיר "כי מדובר בתעודה עקרה, שבכוחה לשמש אך לצורך קבלת הטבת שכר" (פס' 712 להכרעת הדין). בית המשפט עמד על כך שהכוזב בתעודות מקבל משנה תוקף במקרים בהם לא צוין סייג הכושר, שאז עולה מהתעודה כי התלמידים אף מוסמכים בפועל להורות הלכות בנושאים המפורטים בתעודות (לגבי מכללת בית שאן, פס' 1057 להכרעת הדין; וראו למשל, התעודה במוצג ת/328 א שם לא מופיעה אותה הסתייגות).

הטענה בערעור היא כי בקביעות אלה, ביכר בית המשפט פרשנות לרעת רוזנטל, מקום בו ניתן היה לפרש את הסממנים המבדילים לטובתו, וכי סממנים אלה מלמדים כי התעודות אינן כוזבות אלא נוצרו לצורך הייחודי של הטבות שכר ומעידות אך ורק על כך שמקבלן עמדו בתנאים מסוימים. כן נטען, כי היות וגורמי השכר בגופי הביטחון אמונים על הערכת תעודות, שגה בית משפט קמא עת קבע כי אין לצפות כי יבחינו בסממנים המבדילים.

12. אין בידי לקבל טענות אלה. מצאתי כי קביעותיו של בית משפט קמא מעוגנות היטב בחומר הראיות. אף אני התרשמתי כי אין בכוחם של הסממנים המבדילים ש"שתל" רוזנטל בתעודות, כדי לשלול את המצג הכוזב הנוצר באופן בלתי נמנע משימוש במונח "יורה יורה" בתעודות המוענקות לתלמידי מסלול כוחות הביטחון.

כפי שהיטיב הרב קוק לתאר בעדותו, המונח "יורה יורה" "זה קופירייט" ו"זה לא סתם במקרה כתבו את זה" (עמ' 6,357 לפרוטוקול); כפי שציינתי בפתח הדברים, "יורה יורה" הוא שם קוד הנושא עמו משמעות בעולם היהודי מקדמת דנא. על כך מלמדות שורה של עדויות שנשמעו בבית משפט קמא. לעדויות אלה מצטרפת גם ההגדרה המנויה ב"נוהל מתן תעודות בנושא רבנות" מטעם הרבנות הראשית לפיה

תעודת סמיכה לרבנות (קרי, תעודת "יורה יורה") היא תעודה אשר "מעידה על בעליה שהוא בעל ידע המכשיר אותו להורות הלכה בישראל והיא קובעת שבעליה עמד בדרישות ע"מ שיוכתר בתואר רב - 'יורה יורה' (ת/100; הדגשה הוספה). איננו צריכים להרחיק עדותנו. הראיה הטובה ביותר לכך שבשימוש שנעשה בתואר זה בתעודות שהונפקו לתלמידי המכללות יש משום מצג כוזב, מצויה בהתנהלותם של "העוסקים במלאכה" במכללות השונות, אשר נרתעו מלהפקיד את התעודות בידי התלמידים.

כך, במכללות בהן רוזנטל מילא תפקיד נמצא כי, ככלל, לא נמסרו תעודות ה"יורה יורה" לידי התלמידים. רואימי, מנהל מכללת בית שאן, סיפר כי התעודות לא נמסרו לתלמידים בהוראת רוזנטל "כדי שלא ישתמשו בהם כרבנים" (ת/3א, ש' 194-193), והתלמיד יהודה סיסו סיפר כי נאמר לו "שלא מחלקים את התעודות כדי שלא נעשה בהן שימוש לרעה כמו שמשגיחי כשרות" (ת/281, ש' 79-80). בן חיים, מנהל מכללת גן נר, סיפר כי רוזנטל העביר את תעודת ה"יורה יורה" ישירות למשטרה, "בלי שאני ראיתי אותה בכלל והתלמידים לא קיבלו עותק ממנה" (ת/5ב, ש' 136-137).

בדומה, במכללת אריאל, במקביל להנפקת תעודות "יורה יורה" שהועברו אך ורק לרבנות ולגופי הביטחון, הוענקו לתלמידים תעודות גמר בהן לא צוין המונח "יורה יורה". בטרם הגה גוטסדינר את הרעיון ליצור תעודות שונות לתלמידים, תיאר הרב שאר ישוב את ההתלבטות "בעניין של לתת בידם של השוטרים 'יורה יורה' ושלא יהיה ניצול לרעה" (עמ' 12,742 לפרוטוקול); וכלשונו של גוטסדינר: "כולנו חששנו לקחת נוסח של תעודת 'יורה יורה', נוסח אמיתי, תעודת 'יורה יורה' בכל זאת זו תעודה של רב ולתת אותה לאנשים שרק עכשיו נכנסו ללמוד [...] הם הרי לא יוכלו לפסוק, אבל הם יכולים [...] להשתמש בזה שלא כדין" (עמ' 12,962 לפרוטוקול).

לכך מצטרף מכתבו של אוחנה למנכ"ל הרבנות משנת 1998 ממנו עולה כי לכתחילה נרתעו ראשי בתי המדרש שהפעילו את מסלולי הלימוד לכוחות הביטחון מהנפקת תעודות "יורה יורה" לתלמידים, וכלשונו: "כשהעליתי בפני רבני בתי מדרש אלו את הדרישה להמציא בסופו של הליך לתלמידים תעודת 'יורה יורה', הם השיבו לי בשלילה מוחלטת, מאחר ולא יתכן שאדם שאינו שומר שבת יהא מוסמך על ידם להורות בהלכות שבת" (ת/100; הדגשה הוספה).

העובדה שבסופו של יום הונפקו לתלמידי המכללות תעודות "יורה יורה", בצד ההימנעות המכוונת מהענקת התעודות לתלמידים, חרף הסממנים המסויגים בהם מבקש רוזנטל להיתלות, מדברת בעד עצמה. יש בכך כדי להעיד כי השימוש בתואר "יורה

יורה" האפיל על הסממנים המסייגים, כי תואר זה איננו מבטא את רמת הידע והבקיאות שהפגינו תלמידי המכללות השונות, וכי היה בתעודות אלה משום מצג כוזב. כלשונו של בית משפט קמא בהכרעת הדין: "הימנעותו של רוזנטל למסור את התעודות מעידה על הלך מחשבתו בזמן אמת, כי התלמידים אף אינם ראויים לתעודת היורה יורה המסויגת וכי ישנו חשש, שהתעודה תיצור מצג כוזב לגבי היות המחזיק בה מוסמך לפסוק הלכות" (שם, פס' 866). דומה כי מצפוננו ההלכתי של רוזנטל, כמו של אחרים, ביקש לוודא כי הציבור לא יוטעה לחשוב כי אותם תלמידים, שבקיאותם בעולם ההלכה אינה מן המשובחות, בלשון המעטה שבהמעטה, רשאים לפסוק הלכה. אך כלפי הרשויות החילוניות, קרי, גופי הביטחון השונים, לא היסס רוזנטל ליצור מצג שווא והטעייה.

13. אין כל מחלוקת כי תעודת "יורה יורה" היוותה מבחינת הרבנות תנאי בלעדיו אין להנפקת תעודת השת"ג. אוחנה הבהיר זאת לנציגי המכללות ובחקירתו אף מסר כי במקרה של חוסר בשנות הלימוד היה נכון לוותר ולהנפיק תעודת השת"ג, אך לא כך לגבי תעודת "יורה יורה", שבהיעדרה היה "מחזיר ומבקש להשלים" (ת/ט, ש' 219-218); רוזנטל מצידו מסר כי הרבנות דרשה שבתעודות יופיעו "המילים 'יורה יורה'" (עמ' 9,205 לפרוטוקול). אין גם מחלוקת כי תעודת "יורה יורה" ותעודת השת"ג היוו שתי הדרישות ההכרחיות מבחינת צה"ל, המשטרה והשב"ס – כתנאי להקניית הטבות השכר לתלמידים. בעוד שאוחנה הבין היטב כי מדובר בתעודות הנבדלות מתעודות "יורה יורה" המצויות באמתחתם של רבנים מן המניין, שונים הם פני הדברים באשר לגורמי השכר בגופי הביטחון. אלה אמנם מתורגלים בבדיקתם של תארים אקדמיים שונים המוגשים לידיהם כדבר שבשגרה, אך כפי שהעידו גורמי השכר, המונח "יורה יורה" היה זר להם ועל כן אין ממש בניסיונו של רוזנטל להיתלות במומחיותם. בדיוק מטעם זה הוסמכו הרבנים הראשיים במשטרה ובצה"ל לבחון את המסמכים של תלמידי המכללות הללו. בעובדה שגורמי הרבנות בגופי הביטחון העלימו עין, אין כדי לשנות מכך שיש בתעודות מצג כוזב באשר לרמת הידע של התלמידים, ומכך שגורמי השכר לא הבחינו בכך בעצמם.

על מנת שלא יימצא הקורא חסר, אביא כדוגמה את נוסח אחת התעודות

בלשונה:

"הרינו לאשר כי ה"ה הי"ו למד ושקד בבית המדרש ובמסגרת לימודיו למד 'מליחה, בשר וחלב ואיסור והיתר'// טור ובית יוסף, שו"ע ונו"כ בהלכות הנ"ל. ועמד בפנינו במבחן והשיב כדת כהלכה,

ע"כ הוסמך וניתנה לו תעודה זו. ויה"ר שחפץ ה' בידו יצלח ולא תצא תקלה תחת ידו ויזכה להגדיל תורה ולהאדירה עמו"ש, אמן. ועל כן יורה יורה בהלכות הנ"ל בתנאי שיחזור עלי לימודיו תמידין כסדרן. וע"ז באנו על החתום ביום

לא ייפלא כי תעודות אלה, המנוסחות בלשון יודעי ח"ן, עברו תחת ידיהם של גורמי השכר בגופי הביטחון מבלי שמאן דהוא ירים גבה או ידקדק בנוסח התעודה, במיוחד לאור חתימות הרבנים הנכבדים שעיתרו את התעודה. הרב נגארי עצמו הגדיר את הסייגים בתעודות אלה כ"צופן רבני [...]. שפת הסתרים של הרבנים" (עמ' 5,409 לפרוטוקול).

דומה כי דבריו של הרב קוק בעדותו ממצים נאמנה עד כמה גדול מצג השווא הנחזה מהתעודה (עמ' 3-6,357 לפרוטוקול):

"ימשיך בלימודיו תמידין כסידרן ... שלא יחשוב האדם שקיבל את הסמיכה ... הוא נתן גט לחזרה שלו. רב צריך לחזור תמיד ...

[...] באשר לאותיות הקטנות, הן בערך כמו שאדם בא לפתוח חשבון בבנק, אז שם שלושה, ארבעה עמודים, שכתובות באותיות קטנות בגודל הזה, שהוא לא קורא אפילו שורה אחת מתוך שלושת העמודים, או עשרה עמודים לפעמים גם כן, אז לכן אני חושב, האותיות הקטנות הללו, הן מקטינות את החשיבות של מה שכתוב בהן. וגם, מה שכתוב באותיות גדולות זה יורה יורה ... אז למעשה מקובל בכל תפוצות ישראל, מאז ומקדם ... יש יורה יורה ויש גם ידין ידין ... המילה יורה יורה זה קופירייט ששייך להוראה, זה לא סתם במקרה כתבו את זה ... יורה יורה הוא תואר אחד, שהוא משמש רב, זה יורה יורה, יכתבו אלף פעמים שהוא לא רב...

אני שמח לראות, שהגיעו כבר למדרגה כזו, של איסור והיתר והלכות איסור והיתר ... בשר וחלב ... כשרות ... ושבת ונידה זה הלכות ... על כל זה כתוב יורה יורה, כלומר שאת כל התחומים הללו, הוא יכול להורות".

מה לנו כי נלין על גורמי השכר שהתקשו לפענח את רזי הרזין שבתעודות ה"יורה יורה". הנה כי כן, בפני הרב לוינזון, שהעיד מטעם ההגנה כמעין מומחה בעולם הרבני, הוצגה תעודה של תלמיד בשם מוטי פרץ ממכללת בית שאן, והעד ציין

כי לפי הבנתו, מותר לאותו מוטי פרץ להורות הלכה (!!!), אך לא לכהן ברבנות בפועל (עמ' 10,035 לפרוטוקול). אכן, נתרבו תלמידי חכמים בעירנו.

בנקודה זו ראוי לדברים שייאמרו במפורש. ברי כי "הטריק" וה"שטיק" שמאחורי תעודות ה"יורה יורה" היו מוחוורים היטב לרוזנטל ולעוסקים במלאכה. לא עסקינן בתלמידי חכמים שמשך שנים חרכו שעות ארוכות בשבוע את ספסלי בית המדרש, אלא באנשי קבע, שוטרים וסוהרים, שלמדו חומר ברמה בסיסית ביותר, מספר קטן של שעות בשבוע לאחר שעות העבודה שלהם.

14. משהזכרנו את חתימות הרבנים על גבי התעודה, יש לציין כי רוזנטל לא פנה לבדו להחתמת הרבנים על תעודות "יורה יורה", חתימות מהן שואבות התעודות הללו כוחן. כך למשל, במכללת דרכי הוראה, העידו הרבנים החתומים על התעודות (הרב נגארי והרב שמואל אליהו) כי חתימתם על התעודות נעשתה לבקשת הרב יוסף אליהו (ראש מוסדות דרכי הוראה), ובהסתמך על חתימתו-שלו עליהן. בית משפט קמא קבע כי אין בכך "כדי לשנות מעצם הסתמכותם של הרבנים החתומים על המצג הכוזב שיצרו תעודות ה'יורה יורה', אותן, כאמור, הנפיק רוזנטל" (פס' 863 להכרעת הדין). ואולם, למעורבות הרבנים החתומים על תעודות אלה עשויה להיות נפקות במסגרת בחינתה של טענה להגנה מן הצדק, וזו תידון בהמשך.

אישורים בדבר משך והיקף הלימודים

15. גם אישורים אלה נוסחו באופן דומה בכל המכללות בהן היה מעורב רוזנטל. באישור צוין המועד בו החל התלמיד בלימודיו במכללה, מספר שעות הלימוד השבועיות – "סך שעות לימוד שבועיות 35 שעות", והצהרה על כך שהוא עתיד ללמוד שנת לימודים נוספת – "ממשיך בלימודיו שנת לימודים נוספת" (ראו בהכרעת הדין לגבי דרכי הוראה – פס' 724; בית שאן – פס' 942; גן נר – פס' 1183; הכיתות העצמאיות – פס' 1334-1335; מכללת אריאל – פס' 1474; מכללת קארו – פס' 1739. בחלק מהתעודות צוינו גם הנושאים בהם נבחן התלמיד והציונים שקיבל – הכיתות העצמאיות – פס' 1334). בדומה לתעודות ה"יורה יורה", דחה בית המשפט את טענתו של רוזנטל כי נוסח האישורים בדבר משך הלימודים והיקפם הועבר אליו "בירושה" מקודמו בתפקיד ומצא כי הנוסח היה פרי יצירתו ויוזמתו של רוזנטל (פס' 792 להכרעת הדין). נקבע כי רוזנטל הוא שהנפיק את האישורים הללו לתלמידי דרכי הוראה, בית שאן, גן נר והכיתות העצמאיות. במכללת אריאל ובמכללת קארו רוזנטל לא הנפיק את האישורים, אך אלה נסמכו על הנוסח שיצר ואשר הועבר לידי גוטסדינר ובן-ארי.

בית המשפט מצא כי אישורים אלה כוזבים במרבית הפרטים המופיעים בהם. היקף שעות הלימוד במכללות היה רחוק מרחק רב מ-35 השעות השבועיות שצוינו על גבי האישורים, שכן בפועל, התלמידים למדו בין 4 ל-10 שעות שבועיות (וכפי שמפורט בהכרעת הדין: דרכי הוראה – 10 שעות שבועיות; בית שאן – 8 שעות שבועיות; גן נר – 4-5 שעות שבועיות; הכיתות העצמאיות – עד 10 שעות שבועיות; אריאל – 8-10 שעות שבועיות; קארו – 8 שעות שבועיות). טענתו של רוזנטל לפיה בחישוב הכולל גם שעות לימוד ביתי המספר יכול להגיע ל-35 שעות שבועיות נדחתה על-ידי בית המשפט המחוזי (פס' 784 להכרעת הדין). כמפורט בהכרעת הדין לגבי כל אחת מהמכללות, בניגוד לאמור בתעודות, התלמידים לא המשיכו ללמוד שנה נוספת (דרכי הוראה – פס' 781 ו-791; בית שאן – 984; גן נר- פס' 1184; הכיתות העצמאיות – פס' 1336; אריאל – פס' 1480; קארו- פס' 1750). בחלק ניכר מהתעודות צוין מועד מוקדם ממועד תחילת הלימודים בפועל; במרבית המכללות, הלימודים לא נמשכו שנתיים (בבית שאן – למד המחזור הראשון כשנה ושמונה חודשים, ושני המחזוריים הנוספים – כשנה וחצי; במכללת גן נר – הכיתה בחבל תענך למדה כשנה וחצי, והכיתה בבית הכנסת – כשנה; בכיתות העצמאיות תקופות הלימודים נעו בין שנה וחצי לשנתיים; במכללת אריאל – נמשכו עד שנה וארבעה חודשים; ובמכללת קארו – המחזור הראשון למד כשנתיים, והמחזור השני כשנה וארבעה חודשים).

בצד האישורים הללו שהוגשו למחלקת הבחינות ברבנות, הנפיק רוזנטל אישור לימודים בנוסח שונה למשטרת ישראל, במסגרתו הושמט הנתון של מספר שעות הלימוד השבועיות. לשב"ס הוכן והוגש אישור נוסף בו צוין כי התלמידים למדו "שנתיים שהם שווה ערך של חמש שנות ישיבה".

ערעורו של רוזנטל לא נסב על קביעות אלה. הן הובאו על מנת שתהיה בידי הקורא תמונת המסמכים הכוזבים במלואה, ונקל לראות מה רב פועלו של רוזנטל כמי שעמד מאחורי מאות המסמכים הכוזבים שהונפקו לכל "בוגר" מכללה.

אישורי לימודים תורניים קודמים

16. רוזנטל לא הסתפק בכך. לצד תעודת "יורה יורה" ואישורי הלימודים, הגיש רוזנטל לרבנות מסמכים נוספים מטעם בתי כנסת, ישיבות ועמותות שעניינם בלימודים תורניים קודמים בהם השתתפו לכאורה תלמידי המכללות. אישורים אלה, כך מצא בית משפט קמא, נועדו להשלים את מניין 5 השנים שהיוו תנאי מבחינת הרבנות לקבלת

תעודת השת"ג. להבדיל מתעודות "יורה יורה" ואישורי לימודים, ככלל, רוזנטל לא יצר את האישורים הללו אלא קיבל אותם לידי ומסרם לרבנות הראשית.

בכל הנוגע למכללת דרכי הוראה, קבע בית משפט קמא כי לא הוכח שרוזנטל העלה בפני מגידי השיעור והתלמידים את הדרישה להמציא אישורים אלה, אך נקבע כי היה מודע לכך שמרבית האישורים הללו כוזבים. לעומת זאת, בנוגע למכללת בית שאן ומכללת גן נר, נקבע כי רוזנטל הוא ש"הזמין" מרואימי (בית שאן) ומבן חיים (גן נר) את האישורים הללו. אשר למכללת אריאל ולמכללת קארו, כאמור, רוזנטל לא היה מעורב בהכנת האישורים אלא "רק" הדריך את גוטסדינר (אריאל) ואת בן ארי (קארו) בנוגע למסמכים הנדרשים וכן העביר את אישורי התלמידים לרבנות.

17. הערעור בעניין זה מתמקד בקביעה כי רוזנטל היה מודע לכך שהאישורים כוזבים. בהכרעת הדין עמד בית משפט קמא על כך שרוזנטל "היה בלב העשייה הקשורה למסלול אנשי כוחות הביטחון" ועל כן "ידע היטב מיהם אנשי הקבע שנרשמים למסלול". בנסיבות אלה, כך נקבע, רוזנטל היה מודע לכך "שלא ייתכן, כי תלמידים אלה השתתפו בשיעורי תורה בהיקפים הרשומים באישורים שעברו תחת ידו" (פס' 842 להכרעת הדין). בערעור נטען כי משלא הובאו ראיות ספציפיות המלמדות על כך ומשנסמך בית משפט קמא על "אפשרויות שבהגיון", אין לומר כי הוכחה מודעותו של רוזנטל.

אין בידי לקבל טענה זו. מסקנתו של בית משפט קמא מעוגנת היטב במסכת הראיות שנפרסה בפניו. במסגרת תפקידו במכללות השונות, רוזנטל היה אמון על הכנת תיקי התלמידים והעברתם למחלקת הבחינות ברבנות. רוזנטל אישר בפה מלא כי חלק לא מבוטל מהתלמידים היו חילונים: "בוודאי, ברוך ה' שלמדו גם חילונים, כן, אני שמח על כך" (עמ' 9027 ו-9877 לפרוטוקול). משנקבע כי בחלק מהמכללות רוזנטל הוא שהעלה את הדרישה כי ימציאו את האישורים הללו, אין מנוס מהקביעה המתבקשת כי היה מודע לכך שלמצער חלקם כוזבים, ולכל הפחות כי עצם עיניו לאפשרות זו. מכל מקום, התנהלותו באחת מביין הכיתות שלמדו בביתו, שלגביהן כאמור היה "חזות הכל", סותמת לגמרי את הגולל על טענת היעדר המודעות, ועל כך להלן.

בית המשפט מצא כי רוזנטל זייף אישורים על לימודים קודמים עבור תלמידי כיתה זו, וכך בין היתר צוין: "רוזנטל מצא עצמו במצב בו רק שניים מהתלמידים נענו לבקשתו והגישו לו אישורים [...] גם אישורים אלה, לא ענו על הצורך לספק מידע

קונקרטי על הלימודים הקודמים. לנוכח זאת, הכין רוזנטל עבור כל ששת התלמידים את האישורים הכוזבים המודפסים" (פס' 1359). לצורך כך, השתמש רוזנטל באישור שהוגש לו על-ידי אחד מהתלמידים, הותיר את החתימה של רב בית כנסת בקרית ארבע מטעמו ניתן האישור, וכן את הלוגו של בית הכנסת, והחליף את תוכנו. במקום אישור על כך שהתלמיד "משתתף קבוע בשיעורי תורה המתקיימים בבית הכנסת" וכי "הינו חבר בבית הכנסת בעל מקום קבוע לו ולבנו מזה 7 שנים", נכתב כי התלמיד משתתף בשיעורי תורה "מזה 7 שנים כל יום לפחות 4 שעות. השיעורים הנלמדים הם הלכות, חומש, וגמרא". כך, עבור אותו תלמיד, וכך עבור יתר תלמידי הכיתה (פס' 1360-1349 להכרעת הדין).

חסותן של ישיבת הגר"א ומכללת דרכי הוראה – חסות פיקטיבית?

18. עוד בעניין טיבם של המסמכים, מלין רוזנטל על קביעתו של בית משפט קמא לפיה השימוש שעשה בשמן של מכללת דרכי הוראה וישיבת הגר"א בחלק מהאישורים והתעודות, היה על דעת עצמו, מבלי שהן העניקו חסותן ונתנו הסכמתן לכך. נטען כי בהיעדר כללים ברורים בנוגע למאפייניה של "חסות", ובהינתן שורה של ראיות המלמדות על כך שהתקיים קשר בין ישיבת הגר"א לבין מכללת בית שאן ומכללת גן נר – קיים לכל הפחות ספק סביר בשאלה אם החסות של ישיבת הגר"א למכללות אלה הייתה אמיתית. רוזנטל הלין גם על הקביעה כי הכיתות העצמאיות פעלו בהיעדר חסות מצד ישיבת הגר"א ומכללת דרכי הוראה. המדובר בכיתות בביתו הפרטי, בכיתה בתל-אביב ובכיתת אור עקיבא – לגביהן נטען בכתב הערעור כי ישנן ראיות לכך "שלמצער בחלק מהמקרים, ראשי המכללות הנחו אותו להפעיל את הכתה תחת חסותן".

חשיבותה של הקביעה בדבר החסות, אם פיקטיבית אם לאו, היא כפולה: ראשית, היא משליכה על הרשעתו של רוזנטל במספר רב של עבירות זיוף בנסיבות מחמירות. הרשעה זו עניינה במסמכים עליהם התנוסס שמה של ישיבת הגר"א, ובתחתיתם חתם רוזנטל בשם הנהלת הישיבה. שנית, היא נוגעת למצג שהוצג בפני הרבנות הראשית. אזכור כי בית משפט קמא מצא כי הרבנות הראשית דרשה, כתנאי להנפקת תעודת השת"ג, שהלימודים יתקיימו במסגרת ישיבה מוכרת (פס' 952, 1162 להכרעת הדין). כך גם מסר רוזנטל במספר הזדמנויות, ובין היתר כשנשאל על החסות במכללת בית שאן – "הרבנות הראשית לישראל איננה מכירה בכל המוסדות, והיות וישיבת הגר"א והעומד בראשה ידועים ציפו שאוכל לסייע לנושא הכרת הלימודים על ידי הרבנות הראשית" (ת/א, ג' 1).

19. על מנת לבחון את טענתו של רוזנטל בעניין זה, אבקש לפרוש תחילה את הקביעות העומדות בבסיס מסקנתו של בית משפט קמא בדבר החסות הפיקטיבית של ישיבת הגר"א, ואלה הן בתמצית:

(-) לא התקיים כל פיקוח מצד ישיבת הגר"א על זהות מגידי השיעור. במכללת גן נר שימש רב היישוב, הרב קיל, כמגיד השיעור, אך רוזנטל מעולם לא נפגש עמו וכלל לא זכר את שמו. במכללת בית שאן, רוזנטל היה אמנם בקשר עם רואימי, אך אפילו לא הכיר את מגידי השיעור שנבחרו על-ידו (אחיו, יצחק רואימי ושרון אפריאט). לעניין זה ציין בית המשפט כי "אין זה מן ההיגיון, שישבה אשר מעניקה את חסותה ללימודים במסגרת כלשהי, לא תתרשם מצוות המורים בעצמה ותוודא כי הם אכן עומדים בסטנדרטים שלה"; וכן כי "מגידי השיעור הם ה'פנים' של הישיבה ואין זה מתקבל על הדעת, שהישיבה לא תקפיד מי מייצג אותה ושומר על שמה הטוב" (פס' 942 ו-1152 להכרעת הדין).

(-) התלמידים ומגידי השיעור אפילו לא ידעו כי הם לומדים ומלמדים תחת חסותה של ישיבת הגר"א. בהקשר זה ציין בית המשפט כי "דבר בסיסי הוא שמגיד שיעור יידע באיזה מוסד הוא מלמד ושהתלמידים יידעו לנקוב בשמו של המוסד בו הם לומדים" (פס' 948 להכרעת הדין).

(-) ישיבת הגר"א לא הכתיבה ולא פיקחה על תכנית הלימודים ועל רמתם, באופן ה"מנוגד להתנהלותה הטבעית של ישיבה, שמעניקה את חסותה למסגרת לימודים כלשהי" (פס' 940 להכרעת הדין). במקרה של מכללת בית שאן, תכנית הלימודים שחלה בשני המחזורים הראשונים שלמדו תחת "חסותה" של דרכי הוראה, המשיכה לחול ללא שינוי גם במחזור השלישי, ש"השתייך" לישיבת הגר"א. במכללת גן נר, מסר הרב קיל (מגיד השיעור) כי בנה בעצמו את תכנית הלימודים. אף שלימודי הכיתה הראשונה החלו בישיבת הגר"א עצמה בפיקוחו של ישראל רוזנטל (אחיו של רוזנטל), מסר הרב קיל כי לא נאמר לו דבר על החומר שלמדו בתקופה זו.

(-) שמה של ישיבת הגר"א אפילו לא צוין בתעודות ה"יורה יורה" שהונפקו לתלמידים (וזאת בניגוד לשני המחזורים הראשונים של בית שאן, שלמדו תחת חסותה של מכללת דרכי הוראה, ושמה צוין בתעודותיהם). לעניין זה ציין בית המשפט כי "דבר בסיסי הוא שבתעודת הסיום שמנפיק מוסד לימודים - יצוין שמו" והתרשם כי הדבר נעשה על מנת שרוזנטל האב, שחתם על התעודות, לא ייחשף למצג הכוזב שיצר

בנו (פס' 952 להכרעת הדין). גם האישורים בדבר משך הלימודים והיקפם לא נחתמו בחותמת רשמית של ישיבת הגר"א.

(-) בחינות הסיום לא נערכו בישיבת הגר"א או על ידי רבניה, וכך גם טקס הסיום.

20. על קביעות עובדתיות אלה לא מערער רוזנטל, והן עומדות בעינן. בהסתמך עליהן, בית המשפט קמא הגיע למסקנה כי "אין מדובר בסיטואציה של קשר עקיף, אף לא של קשר רופף, אלא בהיעדר מוחלט של קשר כלשהו" בין ישיבת הגר"א לבין מכללת בית שאן ומכללת גן נר (פס' 968 ו-1152).

למרות זאת, מצא רוזנטל להפנות בערעורו לסממנים אחרים המלמדים לשיטתו על כנות הקשר שהתקיים בין מכללת בית שאן ומכללת גן נר לבין ישיבת הגר"א:

בנוגע למכללת גן נר, ביקש רוזנטל להישען על כך שבן חיים מסר תשלום כנגד החסות לידי רוזנטל-האב, וכן על מזכרים שערך חוקר משטרה בדבר שיחות שקיים עם ישראל רוזנטל, מהן עלה כי בישיבת הגר"א התקיימו לימודים של כוחות הביטחון.

אשר למכללת בית שאן, הפנה רוזנטל לעדותו של רואימי על פגישתו עם רוזנטל-האב, במהלכה, לדבריו, הוא נשאל על-ידי רוזנטל-האב שאלות הלכתיות ורוזנטל-האב אמר לו "תפתח אין לך מה לדאוג, אנחנו אחרים". כל מה שיגיד לך רוזנטל תעשה" (עמ' 11824-11825, 12058-12059 לפרוטוקול). באותה פגישה מסר רואימי לרוזנטל-האב תשלום עבור החסות ללימודים, בסכום של 1,000 ₪ עבור כל תלמיד, ובסה"כ 100,000 ₪ שחולקו לעשרה שיקים שווים.

לא מצאתי שיש בסממנים אלה כדי לסייע בידי רוזנטל.

באשר לתשלום שמסר בן חיים לרוזנטל-האב קבע בית משפט קמא בבירור כי הנסיבות בהן הועבר מלמדות על כך שמדובר בתרומה ולא בתשלום עבור חסות של מוסד לימודים (פס' 1163 להכרעת הדין). ואכן, כך עולה מתיאורו של בן חיים לאופן מסירת התשלום: "הראו לי שם בן אדם מבוגר שיושב על כורסה. באתי אליו, אמרתי לו בבקשה זה מהבן שלך מאיר [...] ביקשתי ברכה וזהו... הלכתי"; בן חיים ציין כי לא הציג את עצמו בפני רוזנטל-האב ולא ציין עבור מה מועבר התשלום-התמורה (עמ' 12,767 לפרוטוקול). לכך יש להוסיף כי רוזנטל עצמו כלל לא ידע האם התשלום שבן

חיים נדרש להעביר כנגד חסותה של הישיבה אכן הועבר ליעדו (ת/ג, ג' 17 ו-19). אשר למכללת בית שאן – בית המשפט קבע כי אמנם התקיימה פגישה בין רואימי לבין רוזנטל-האב, אך זאת רק כחצי שנה לאחר שכבר החלו לימודי המחזור השלישי (פס' 960 להכרעת הדין), כך שדומה שלא ניתן להיבנות מברכתו של רוזנטל-האב.

21. חרף קביעותיו הנחרצות של בית משפט קמא, המקובלות עלי במישור העובדתי, מצאתי כי לא הונחה תשתית ראייתית מספקת להרשעתו של רוזנטל בעבירות הזיוף של אישורים מטעם ישיבת הגר"א. בית משפט קמא הצביע על היעדרם של מאפיינים מקובלים או ראויים של פיקוח וחניכה מצד מוסד לימודים הנותן חסותו לשלוחה הפועלת תחתיו. ואולם, היעדרם של מאפיינים אלה אינו מוביל מיניה וביה לקביעה שהשימוש שנעשה בשמו של מוסד הלימודים נעשה ללא ידיעה והסכמה מצד מוסד הלימודים – יסודות המגבשים את עבירת הזיוף. זיוף לחוד ותרמית (חסות פיקטיבית) לחוד. שהרי לעניין עבירת הזיוף, "לא די בכך שהמסמך יספק שקר, לאמור שיכיל דברי כזב, אף אם השקר הוא בפרטים מהותיים לתוכנו של המסמך – המסמך צריך לספק שקר על עצמו" (ע"פ 9/78 צורף נ' מדינת ישראל, לד(1) 74, 80 (1979)). כך למשל, "פקיד פלוני הרושם במסגרת תפקידו נתונים לא נכונים, כגון שפלוני עבד שעה שלא עבד או שעבד פחות משנרשם, אינו מזייף בכך מסמך. הרישומים רישומיו הם [...] אין המסמכים נחזים להיות את אשר אינם" (ע"פ 509/76 צסיס נ' מדינת ישראל, פ"ד לא(3) 733, 742 (1977)).

ואכן, בכל הנוגע לחסותה של מכללת דרכי הוראה על מחזורי הלימוד הראשונים של מכללת בית שאן, בית משפט קמא נמנע מלהרשיע את רוזנטל בזיוף, למרות העדרם של מאפייני חסות ופיקוח. על פי הכרעת הדין ישנו דמיון לא מבוטל בין מאפייני החסות שהעניקה מכללת דרכי הוראה למכללת בית שאן (במחזורי הלימוד הראשון והשני) לבין החסות שהעניקה ישיבת הגר"א, ובין היתר:

"בבית שאן לא בוצע פיקוח על הלימודים עצמם, גם לא על דמת הבחינות בה נבחנים התלמידים. הפיקוח, היה אך ורק על מספר התלמידים הלומדים שם. גם בעניין זה עולה, כי הלכה למעשה לא עודכנה מכללת דרכי הוראה בדבר מספרם המדויק של התלמידים הלומדים במכללת בית שאן.

[...]

אינדיקציה נוספת לפיקוח הרופף של מכללת דרכי הוראה על המתרחש במכללת בית שאן, נמצאת בעובדה, שמלבד פגישה אחת או שתיים, לא היה קשר בין רואימי לרב יוסף אליהו [...] גם תלמידי המכללה סיפרו, כי הם

לא ידעו דבר על מכללת דרכי הוראה והתוודעו לאנשי המכללה רק בטקס הסיום.

[...]

לבסוף, אין להתעלם ממעמדו הדומיננטי של רוזנטל במכללת דרכי הוראה [...] ומן העובדה, שהרב יוסף אליהו והרב חיים סוויסה האצילו לטיפולו את כל נושא הנפקת אישורי הלימודים ובמסגרת זו, העניקו לרוזנטל חופש פעולה מלא, לפעול כראות עיניו.

[...]

בנוסף, שימש רוזנטל כאיש הכספים של מכללת דרכי הוראה והיה אחראי על הטיפול בשכר הלימוד והנפקת הקבלות לתלמידים. גם בתפקיד זה, ניתנה לרוזנטל יד חופשית והרב אליהו והרב סוויסה לא ידעו על האופן שבו ניהל את הכספים" (עמ' 369-371 להכרעת הדין; הדגשות הוספו).

והנה, מבלי שנדרש לכל אלה, דחה בית המשפט את בקשת המשיבה להרשיע את רוזנטל בזיוף בכל הנוגע לאישורים שהונפקו לתלמידי מכללת בית שאן בתקופת חסותה של דרכי הוראה. בית המשפט קיבל את עדויותיהם של הרב יוסף אליהו והרב סוויסה כי "הם האצילו לטיפולו של רוזנטל את כל הקשור בהנפקת המסמכים הנדרשים לצורך עמידה בדרישות הרבנות, ובכלל זה, הסמיכו אותו לחתום על אישורי הלימודים בשם המכללה", ועל כן "אין המדובר במסמך שנחתם בשם פלוני ללא סמכות כדין", והאישורים "אינם מציגים עצמם כמסמך אחר, ממה שהם באמת – אישורים על לימודים מטעם מכללת דרכי הוראה" (פס' 878-879 להכרעת הדין).

22. מכאן, שלצורך עבירת הזיוף, להבדיל מעבירת קבלת דבר במרמה, עלינו לבחון את שאלת הסכמתה של ישיבת הגר"א לכך שייעשה שימוש בשמה במסגרות לימוד אלה, ולכך שרוזנטל יחתום בשם הנהלת הישיבה. בנקודה זו, נתקלים אנו בחלל ראייתי הנובע מהיעדרם של עדים כלשהם מטעם ישיבת הגר"א בתיק. הרב יעקב רוזנטל נפטר, ובשל התנגדותו של רוזנטל, לא הוגשו הודעותיו במשטרה. אחיו, ישראל רוזנטל, מסר אף הוא גרסה במשטרה, אך המשיבה נמנעה מלזמנו, למרות שהופיע תחילה ברשימת עדי התביעה, וזאת "מסיבות ברורות וטבעיות [...] שכן ניכר כי יהיה לו אינטרס ראשון במעלה לסייע לאחיו" (סיכומי המשיבה בבית משפט קמא). גם רוזנטל מצידו נמנע מלזמנו כעד הגנה. במצב דברים זה, כלל לא ברור מי היא "הנהלת ישיבת הגר"א" – האם רוזנטל-האב לבדו או גם ישראל רוזנטל, כפי שטען רוזנטל (עמ' 8300 ו-8132 לפרוטוקול)? לשם ההשוואה בלבד, אזכיר כי הרב מרדכי אליהו ז"ל עמד בראשות ובנשיאות מוסדות דרכי הוראה, כאשר בנו, הרב יוסף אליהו, שימש כמנהל הישיבה.

אם ישראל רוזנטל היה חלק מהנהלת ישיבת הגר"א, ומתוקף תפקידו זה גיבה את מעשיו של רוזנטל, קיים קושי להרשיע את האחרון בעבירה של זיוף.

חשיבות עדותו של ישראל רוזנטל נעוצה בעובדה, שאינה שנויה במחלוקת, כי שתי כיתות של גן נר החלו לימודיהן בתוך המבנה של ישיבת הגר"א, וכי ישראל רוזנטל שימש בהן כמגיד שיעור. בחלוף תקופה קצרה (כחודש-חודשיים) הופסקו הלימודים של אחת הכיתות, אך כיתה של כ-10 תלמידים המשיכה וסיימה לימודיה עם ישראל רוזנטל בישיבת הגר"א, ואילו תלמידי הכיתה השנייה השתלבו בכיתה שנפתחה בהמשך בחבל התענך, בה שימש הרב קיל כמגיד שיעור.

לכך מצטרפת העובדה שרוזנטל-האב חתום על עשרות תעודות "יורה יורה" שהונפקו לתלמידי מסלול כוחות הביטחון; כי החתמתו של הרב דרוקמן (רבה של קרית מוצקין) על תעודות "יורה יורה" לצד חתימתו של רוזנטל-האב לא נעשתה על-ידי רוזנטל עצמו (לדברי דרוקמן, הוא מעולם לא פגש ברוזנטל); וכן כי מעורב בסיפור המעשה אח נוסף, יוסף רוזנטל, שככל הנראה מילא אף הוא תפקיד בישיבת הגר"א. יוסף רוזנטל שימש מגיד שיעור בכיתה בתל-אביב וחתום על תעודות "יורה יורה" שהונפקו לתלמידים (בעניין זה נפלה טעות בהכרעת הדין עת נקבע כי בכיתה בתל-אביב לימד ישראל רוזנטל, בעוד שבמספר הזדמנויות ציין רוזנטל כי מדובר באח נוסף, בשם יוסף רוזנטל מפתח תקווה (ת/1א, ג' 2; ד/1, ש' 139; יוסף רוזנטל לא נחקר וממילא לא זומן לעדות)).

[במאמר מוסגר יצוין כי בהיעדרם של עדים אלה, נעשו ניסיונות מכאן ומכאן להציג את גרסתם של הרב רוזנטל-האב ושל ישראל רוזנטל בפני בית המשפט – הן באמצעות הצגת גרסתם תוך כדי חקירת העדים במהלך ההוכחות בבית המשפט והן באמצעות הפנייה למזכרים המתעדים שיחות טלפוניות שקיים החוקר עם ישיבת הגר"א. באחת השיחות נענה החוקר ע"י ישראל רוזנטל, ומהמזכר עולה כי ישיבת הגר"א הפעילה תכנית לימודים לאנשי כוחות הביטחון (ת/434-435). לעומת זאת, במזכר נוסף המתעד שיחת טלפון עם רוזנטל-האב נכתב כך: "ענה לי ראש הישיבה כי לא התקיימו אצלם לימודים שכאלה ולא למדו אצלם בישיבה אנשי כוחות הביטחון. הפנה אותי למאיר רוזנטל" (ת/447)].

23. בית משפט קמא מצא לזקוף את החלל הראיתי האמור לחובתו של רוזנטל בצינו כי בחירתו "להימנע מלהתעמת עם אחיו, כמו גם הימנעותו מלהזמין כל גורם אחר מטעם ישיבת הגר"א, להעיד על קיומה של חסות - מקימה את ההנחה, שלא היה

בעדויות אלה כדי לסייע להגנתו של רוזנטל. אם היו מובאות, היה בהן לפעול נגדו" (פס' 961 להכרעת הדין). אמנם בפסיקת בית משפט זה נקבע הכלל לפיו "הימנעותו של נאשם מלזמן לעדות עד הגנה אשר נוכח גרסתו של הנאשם צו ההיגיון הוא כי עדותו תתרום לכירור האמת, פועלת לחובתו" (ע"פ 1523/05 פלוני נ' מדינת ישראל, פס' 72 (2.3.2006); ע"פ 8748/08 ברכה נ' מדינת ישראל, פס' 28 (10.10.2011); ע"פ 398/04 מדינת ישראל נ' בניאשווילי, פס' 16 (20.12.2004)). ואולם, דומני כי בנסיבות המקרה דנן, על רקע האמור לעיל, בחירתה של המשיבה שלא לזמן את ישראל רוזנטל לעדות פועלת לחובתה במידה רבה (שמא נמנעו שני הצדדים מכך, מאחר שביני לביני הוא התמנה לדיין בבית הדין הרבני האזורי).

אין לכחד כי גרסתו של רוזנטל בנוגע לישיבת הגר"א התאפיינה בחוסר עקביות או הססנות. כך, בבית המשפט מסר רוזנטל כי בכיתות בביתו הלך "על הקו של ישיבת הגר"א" (עמ' 9831 לפרוטוקול), ואולם לאורך חקירותיו מסר גרסאות שונות ("אני לא זוכר יכול להיות שגם מטעם דרכי הוראה" (ת/ד, ש' 197); "אני לא רואה בזה שום בעיה היות שהוא לא היה במסגרת המכללה של הרב אליהו (מנהל דרכי הוראה – י"ע) [...] אני יותר קשור עם הגר"א מאשר עם דרכי הוראה" (ת/ד, ש' 97-96)). לגבי תלמידי הכיתה בתל-אביב, אף שאחיו הוא ששימש מגיד שיעור בכיתה זו, מסר רוזנטל: "אני לא זוכר אם הם עברו דרך דרכי הוראה או דרך ישיבת הגר"א" (ת/ז, ג' 12; הדגשה הוספה); ובמועד אחר: "מסתבר שהגר"א - כי זה דבר שאני ארגנתי אישית ולכן סביר שזה יהיה הגר"א" (ת/ד, ש' 127; הדגשות הוספו). לכך יש להוסיף את דבריו של רוזנטל בנוגע למכללת גן-נר: כשנשאל רוזנטל עבור מה בן-חיים מעביר לו תשלום השיב: "עבור זה שאני נותן לו חסות ללימודים, הכוונה שישיבת הגר"א דרכי נותנת חסות" (ת/ג, ג' 13), וכך גם כשנשאל על התשלום מרואימי: "כי כאילו ארגנתי לו את ישיבת הגר"א, לא כאילו אלא ארגנתי לו את ישיבת הגר"א" (ת/ג, ג' 18).

ואולם, בשים לב לסממנים שצוינו בפס' 22 לעיל, המלמדים על ידיעה ומעורבות מסוימת של ישיבת הגר"א בלימודי כוחות הביטחון; ובהינתן החלל הראייתי עליו עמדתי לעיל, הנזקף במידה רבה לחובת המשיבה – מצאתי כי נותר ספק באשר לשאלה אם מי מהנהלת הגר"א התיר לרוזנטל לעשות שימוש בשמה של הישיבה במסגרות הלימוד האמורות. ספק זה מוביל לזיכויו של רוזנטל מעבירות הזיוף בנוגע לישיבת הגר"א. אף שהספק חל בעוצמות שונות בנוגע למסגרות הלימוד השונות בהן עשה רוזנטל שימוש בשמה של ישיבת הגר"א, לא מצאתי כי ניתן להעביר קו ברור בין אחת לאחרת, ועל כן אני נכון לזכותו מחמת הספק מכל עבירות הזיוף בהן הורשע בנוגע לישיבת הגר"א. בצד זאת, חשוב להדגיש כי אין בזיכויו זה כדי להשליך על המצג

המירמתי הברור לגבי החסות - אין כל אינדיקציה לפיקוח תורני מצד ישיבת הגר"א על הלימודים במכללות ועל כן חסות "אמיתית" לא התקיימה בשטח.

24. בכל האמור אין כדי לסייע בידי רוזנטל באשר לעבירות הזיוף הנוגעות לחסותה של דרכי הוראה. לעניין זה, עומדות בפנינו עדויותיהם של אנשי דרכי הוראה (פס' 1317 להכרעת הדין), וכן דבריו של רוזנטל, שהודה בפה מלא כי פעל על דעת עצמו עת הנפיק לתלמידי כיתת אור עקיבא תעודות מטעם דרכי הוראה, וזאת בידעו כי הקשר שהיה קיים בין המוסדות בשנת הלימודים הראשונה נותק – וכלשונו: "היות שדרכי הוראה משום מה ניתקו כל קשר אז עשיתי על דעת עצמי את מה שעשיתי" (ת/ה, ג' 4). ועוד: "נכנסתי לתמונה ואמרתי להם שהם יכולים להמשיך וללמוד [...] אני לא ייחסתי חשיבות לשם המוסד אלא למטרה [...] שיקבלו תעודות ואישורים אני התחייבתי, אבל לא בהכרח מדרכי הוראה לרבנים [...] תיארתי לעצמי שאם אני נמצא כעת בדרכי הוראה אני אדאג להם ואם לא, דרך מוסד אחר שמתעסק בנושא אבל המציאות היא שנתתי להם מדרכי הוראה", וזאת - "על דעת עצמי" (ת/ה, גיליון 3). ובמועד אחר מסר: "היות שכל הלימודים נעשו עפ"י ההנחיות של דרכי הוראה במשך התקופה בשנה הראשונה, לא חשבתי שזו בעיה לתת תעודות של דרכי הוראה על הלימודים האלה, וכך עשיתי" (ת/ח, ש' 106-107). ובקיצור, לא בדרכי הוראה עסקינן כי אם בדרכי הונאה של רוזנטל, שעשה שימוש ללא הרשאה בשמה של מכללת דרכי הוראה כדי לשוות תוקף לתעודות שהנפיק.

קבלת דבר במרמה: דרישת הקשר הסיבתי

25. פועלו של רוזנטל בנוגע למסמכים בהם דובר עד כה עומד בבסיס הרשתות בעבירת קבלת דבר במרמה. שלושת סוגי המסמכים – תעודת "יורה יורה", אישור לימודים (35 ש"ש וממשיך בלימודיו שנה נוספת) ואישורים על לימודים תורניים קודמים – הוגשו למחלקת הבחינות ברבנות. על יסוד מסמכים אלה, הונפקה תעודת השת"ג. לתחנה הבאה, גופי הביטחון, הוגשו תעודת השת"ג ותעודת ה"יורה יורה". שני מסמכים אלה, היוו תנאי לקבלת הטבות השכר.

טענתו של רוזנטל היא כי לא מתקיים קשר סיבתי כנדרש בעבירת קבלת הדבר במרמה, וזאת בדומה לטענות שנשמעו מפי אוחנה וגוטסדינר. אוחנה מיקד טענותיו בידיעת גורמי הביטחון על הכזב שבתעודות השת"ג כגורם המנתק את הקשר הסיבתי, וגוטסדינר פסע צעד לאחור, והשליך יהבו גם על ידיעתה ומעורבותה של הרבנות.

גם רוזנטל ביקש להיבנות מהטענה שהרבנות הראשית לא רומתה. לעניין זה הפנה לקביעותיו של בית משפט קמא בנוגע לרקע שעמד בבסיס הנחייתו של הרב בקשי דורון לאוחנה "להעלים עין", ובכך למעשה להנפיק תעודת השת"ג למי שלא ראויים לתעודה זו. כן הפנה רוזנטל לדבריו של אוחנה לפיהם, נוכח הנחייתו של בקשי דורון, הוא כלל לא הקפיד בכדיקת המסמכים שהוגשו לו מטעם המכללות, וכי כל תכליתם של מסמכים אלה הייתה ליתן כסות בירוקרטית להנפקתן של תעודות השת"ג. בצד זאת טען רוזנטל כי לא היה לו כל קשר ישיר עם גופי הביטחון ועל כן אין לומר כי רומו על-ידו; לטענתו, גורמי הרבנות הבכירים בכוחות הביטחון הסתמכו בעיקר על תעודת השת"ג שהונפקה על-ידי הרבנות, וכן ממילא עצמו הם עיניהם לכזב שבמסמכים. גם גורמי השכר לא רומו שכן "כלל המידע הרלוונטי אודות הלימודים, היקפם ומשמעותם היה ידוע בזמן אמת".

26. בעניינו של גוטסדינר דחה חברי השופט הנדל טענות אלה וקבע כי קשר סיבתי מתקיים כנדרש. זאת, מאחר שהאישורים הכוזבים שהגיש גוטסדינר לרבנות לא כוונו רק כלפי אוחנה, אלא כלפי כלל גורמי הרבנות הראשית; בהינתן שהאישורים הללו הם "חלק ממצג השווא הכללי שנועד לשדר לגופי הביטחון שהתלמידים ראויים לקבל את תעודות השת"ג ואת הטבות השכר המשולמות בעטיין"; בשים לב לכך שתעודות ה"יורה יורה" הוגשו במישרין גם לגופי הביטחון; ובהיעדר כל נתק בביצוע העבירה המושלמת על ידי גוטסדינר.

27. אין לי אלא להסכים עם חברי.

רוזנטל ידע היטב למה נועדו התעודות והאישורים הכוזבים שהנפיק או שעברו תחת ידיו. הוא ידע כי בלעדי תעודת ה"יורה יורה" והאישורים הכוזבים הנוספים שהגיש לרבנות לא תינתן לתלמידי המכללות תעודת השת"ג, שבלעדיה לא יזכו לתוספות השכר הנכספות. בדיני העונשין, הגדרת ה"מרמה" בסעיף 414 כוללת הסתמכות והנעה של המרומה: "לרמות – להביא אדם במרמה לידי מעשה או מחדל". מעשיו של רוזנטל, כדמות מפתח בשרשרת, כמי שייצר מסמכים כוזבים שאינם משקפים נכוחה את תקופת הלימודים, טיבם והיקפם, הם שהביאו בהמשך הדרך לכך שצה"ל והמשטרה שילמו תוספות שכר שמקבליהן לא היו זכאים להן. בנסיבות אלה אין לומר כי הקשר הסיבתי בין מעשי המרמה של רוזנטל נקטע בגין מעשיו של אוחנה.

28. למעלה מן הצורך ומזווית נוספת: מבלי לקבוע מסמרות, דומני כי כחוליה שאין בלתה בשרשרת המרמה, ניתן לראות את אוחנה ורוזנטל גם כמבצעים בצוותא.

אכן, כל אחד מהשניים פעל בנפרד בציר הכרונולוגי בשרשרת המרמה והמעשים והתפקידים של השניים היו שונים. עם זאת, יש קשר בין שאלת הסיבתיות לבין השותפות לעבירה, ועל האבחנה ביניהם עמדה פרופ' מרים גור-אריה, כדלקמן:

“שאלת ההבחנה בין הסיבתיות ובין השותפות לדבר עבירה מתעוררת במקרים שבהם מספר אנשים היו מעורבים בהליך שהביא להתרחשותה של תוצאה אסורה, והיא מותנת ביחס שבין התנהגותם של המעורבים. הסוגיה של סיבתיות מוגבלת למקרים שבהם כל אחד מהמעורבים פעל בנפרד, כשהשילוב בין התנהגותו ובין התנהגות המעורבים האחרים היה מקרי. במקרים אלה ההנחה היא, כי התוצאה האחת שהתרחשה עשויה להצמיח מספר עבירות נפרדות - מאותו סוג או שונות זו מזו - בהתאם לאחריותו של כל אחד מהמעורבים להתרחשות התוצאה האסורה [...] ואילו במקרים בהם המעורבים בהליך שהביא להתרחשות התוצאה האסורה פעלו תוך שיתוף פעולה תכליתי ביניהם, ההנחה היא שהתנהגותם מתמזגת למסכת אחת והתוצאה האסורה שהתרחשה עשויה להצמיח עבירה אחת ויחידה שנעברה תוך ריבוי משתתפים” (“שותפות ולא סיבתיות, ביצוע עיקרי ולא סיוע” משפטים יא, 518, 519 (תשמ"א); הדגשות הוספו).

סעיף 29(ב) לחוק העונשין קובע כי “המשתתפים בביצוע עבירה תוך עשיית מעשים לביצועה, הם מבצעים בצוותא, ואין נפקה מינה אם כל המעשים נעשו ביחד, או אם נעשו מקצתם בידי אחד ומקצתם בידי אחר”. בעניין מרדכי עמד הנשיא א' ברק בהרחבה על מאפייניהם של המבצעים בצוותא, וכך בין היתר נקבע:

“לעניין הביצוע בצוותא תיתכן חלוקת עבודה בין העבריינים, באופן שהם יפעלו במקומות שונים ובזמנים שונים, ובלי שכל אחד מהם מיצה את העבירה, ובלבד שחלקו הוא מהותי להגשמת התכנית המשותפת. אחדות המקום והזמן אינה חיונית, ובלבד שחלקו של כל אחד מהם הוא חלק פנימי של המשימה העבריינית” (ע"פ 4389/93 מרדכי נ' מדינת ישראל, פ"ד נ(3) 239, 249 (1996)).

וכך גם בעניין פלוניס:

“המאפיין את המבצע בצוותא שהוא אדון לפעילות העבריינית. בידי השליטה הפונקציונלית-מהותית, יחד עם המבצעים בצוותא האחרים, על העשייה העבריינית

[...] הוא פועל עם המבצעים בצוותא האחרים, כך שכל אחד מהם שולט – ביחד עם האחרים – על הפעילות העבריינית כולה. מעמדו ביחס להחלטה על ביצוע העבירה הוא של איש 'פנים'. תרומתו היא 'פנימית'. חלקו הוא מהותי להגשמת התכנית המשותפת" (ע"פ 2796/95 פלונים נ' מדינת ישראל, פ"ד נא(3) 403, 388 (1997)).

29. סיווגם של נאשמים כמבצעים בצוותא מעורר במקרים רבים שאלות הנוגעות להתקיימות יסודותיה העובדתיים של העבירה ומידת מעורבותו ושליטתו של כל אחד מהמבצעים במסכת העבריינית (ראו למשל: ע"פ 2948/03 ברזובסקי נ' מדינת ישראל (20.6.2005); ע"פ 2103/07 הורוביץ נ' מדינת ישראל (31.12.2008); ע"פ 7704/13 מרגולין נ' מדינת ישראל (8.12.2015) (להלן: עניין מרגולין)).

בענייננו, שאלה עשויה להתעורר לכאורה באשר למודעותם ולהסכמתם של אוחנה ורוזנטל לפעול בצוותא חדא. נדרש כי יתקיים במבצע בצוותא הן יסוד נפשי הנדרש להרשעה בעבירה (לגבי יסוד זה נקבעו קביעות מפורשות בהכרעת הדין בנוגע לרוזנטל ולאוחנה), והן מודעות לכך שהוא פועל בצוותא עם שותפיו (ע"פ 2333/07 תענך נ' מדינת ישראל, פס' 123 (12.7.2010)). אכן, "הביצוע בצוותא מניח תיאום בין הצדדים, חלוקת תפקידים מוקדמת, הכנה מוקדמת או תכנון מוקדם" (ע"פ 2247/10 ימיני נ' מדינת ישראל, פ"ד סד(2) 694, 666 (2011) (להלן: עניין ימיני)).

לעניין זה, כבר נקבע כי "כמו בדין האזרחי, ההסכמה ושכלול הקשר הפלילי יכולים לבוא לידי ביטוי גם בדרך של התנהגות הצדדים" (ע"פ 11068/08 מדינת ישראל נ' סנקר, פס' 21 לפסק דיני (12.7.2010)), וכי אין הכרח ב"היוועדות מוקדמת" שכן "אף שותפות ספונטנית עושה עבריינים למבצעים בצוותא" (עניין ימיני, עמ' 694; עניין בסטיקאר, פס' 13).

בעניין מרגולין עמד השופט א' שהם על כך שדרישת התכנון בין המבצעים בצוותא, כשמדובר בפעילות עבריינית חוזרת ונשנית לאורך זמן, יכול שתתגבש גם "תוך כדי תנועה". מנגד, בעניין בסטיקאר התריע חברי השופט הנדל מפני פרשנות מרחיבה להגדרתם של המבצעים בצוותא באומרו כי "לא די במעשה משותף, אלא נדרשת מודעות שמלמדת על תוכנית משותפת. ייתכן מצב ששני אנשים מבצעים עבירה ביחד, אך האחד לא מודע לקיומו של האחר. הוא סבור שהוא פועל לבדו".

בנסיבות שבפנינו, אין כל ספק כי לרוזנטל ולאוחנה, כל אחד בפני עצמו, הייתה תרומה הכרחית ומשמעותית ליצירת המצג המרמתי השלם. חלקו של רוזנטל התבטא בכך שהנפיק ואיגד שורה של מסמכים כוזבים עבור תלמידי המכללות - תעודות "יורה יורה", אישורים על לימודים בהיקף של 35 שעות שבועיות עם התחייבות ללמוד שנת לימודים נוספת, ואישורים על לימודים תורניים קודמים והכל "בחסות" ישיבות ומכללות מוכרות. חלקו של אוחנה התבטא בהנפקת תעודות ההשת"ג הנכספות.

אוחנה ורוזנטל לא פעלו בעולמות נפרדים; הגם שלמעשיהם לא קדם תכנון מסודר והסכמה מפורשת לפעול כ"גוף אחד", כל אחד היה מודע לכזב שבמסמכים שהנפיק האחר, והלכה למעשה מעשיו של האחד הזינו והניעו את מעשיו של האחר, תוך שהם מתואמים בכך. כפי שקבע בית משפט קמא, אוחנה הוא ש"הזמין" את המסמכים מרוזנטל ודומיו על מנת "לטשטש ככל הניתן את האפשרות לחשוף את הכזב בתעודות שהוא עתיד להנפיק"; מסמכים אלה "נועדו ליצור מצג, כאילו התלמידים עומדים בדרישות המחייבות להענקתה של תעודת ההשת"ג" (פס' 2168 להכרעת הדין). אוחנה ידע כי המסמכים המוגשים לידיו, לבקשתו, הם כוזבים. כך למשל, לגבי האישורים על היקף הלימודים מסר: "זה לא רגיש מצידו ה-35 (שעות - י"ע), אני מודה, חטאתי, עוויתי, פשעתי" (עמ' 11,504 לפרוטוקול). אוחנה השיב בחיוב על השאלה - "אתה אומר למוסדות אתם תדאגו להביא לי אישורים כאלה למרות שאתה יודע שאין את האישורים האלה כי אתה רוצה לסגור את הפער הזה בין התעודה לבין מה שיש במוסד נכון?" (עמ' 11,381). אוחנה הבהיר מה הם המסמכים שיש להגיש לו על מנת שיהא נכון להנפיק את תעודת ההשת"ג הנכספת, וכך, לדבריו, אמר לרב יוסף אליהו: "שיביא שני 'יורה יורה' כלומר שתי הסמכות משני רבני ערים, גיליון לימודים וציונים וכן אישור על שלושים וחמש שעות שבועיות כפול חמש שנים באמצעות כולל ערב כלומר יותר שנים פחות שעות שבועיות וכן במידת הצורך התחייבות על המשך לימודים נוספים" (ת/ט, ש' 187-193, ש' 57-62 וש' 66-67). לגבי ההתחייבות ללימודים בעתיד ציין אוחנה: "ההתחייבות יכול להיות שהיא לא הכי טובה בעולם, ברמת העיקרון [...] פה היה צריך לעגל את הפינה הזאת ולהגיד התחייבות והם ילמדו" (עמ' 11097). איני רואה להרחיב בעוללותיו של אוחנה, באשר הדברים נפרסו בהרחבה בפסק דינו של חברי השופט הנדל. רוזנטל בתורו ידע כי תעודות ההשת"ג שקיבל לידיו בעקבות המסמכים שהגיש הן כוזבות (פס' 874 להכרעת הדין). אף שבחלק מהמקרים העניק אוחנה תעודת השת"ג גם למי שלא המציא את אישורי הלימודים, מצא בית משפט קמא כי "מדובר בחריג ולא בכלל" וכי "אם היה המצב הפוך ובמרבית המקרים לא היו מוגשים האישורים הללו, ישנה אפשרות סבירה, שהיתה מתקבלת החלטה, שלא

להעניק את תעודות ההשת"ג. שכן, האישורים השונים סיפקו כסות בירוקרטית לתעודות ההשת"ג שהנפיק" (פס' 872 להכרעת הדין).

הנה כי כן, תוצרתו של אוחנה ניזונה מתוצריו של רוזנטל; ומסמכיו הכוזבים של רוזנטל נתמזגו לתוך תעודת ההשת"ג הכוזבות שהנפיק אוחנה. לכך יש להוסיף כי תעודות ה"יורה יורה" פרי יצירתו של רוזנטל לא סיימו מלאכתן במשרדי הרבנות, אלא שבו ומילאו תפקיד גם בשלב הבא: הן היו תנאי למתן הטבות השכר, נוסף על תעודות ההשת"ג. לעניין זה, קבע בית משפט קמא כי "המצג הכוזב שיצרה תעודת ההשת"ג, הוא שגרם לגופי הביטחון להעניק את הטבות השכר. תעודה זו יצרה רושם של כשרות תעודות ה"יורה יורה", בפרט, ושל כשרות לימודי אנשי כוחות הביטחון, באופן כללי" (פס' 1925 להכרעת הדין; הדגשה הוספה). הנה כי כן, במעשיו של כל אחד מהשניים לבדו לא היה די כדי להוביל לתוצאה; רק בהשתלכם של המסמכים הכוזבים שהנפיק כל אחד מהם – תעודות "יורה יורה" ותעודות השת"ג – נוצר המצג השלם בגינו ניתנו הטבות השכר לתלמידי המכללות.

לסיום חלק זה אציין כי לא נעלם מעיני שמניעיהם של רוזנטל של ושל אוחנה היו שונים בתכלית. בעוד שרוזנטל פעל ממניעים כלכלים-אישיים, אוחנה עשה את שעשה מתוך רצון למלא אחר הוראותיו של הרב בקשי דורון, לשמור על כבודו ועל כבודה של התעודה. ואולם, אין בכך כדי לגרוע מפעילותם המשותפת, איש איש ממניעיו, ליצירת המצג הכוזב.

30. עד כאן באשר לטענה כי הקשר הסיבתי בין מעשיו של רוזנטל לבין "קבלת הדבר" נותק בשל מעורבותה של הרבנות. עדיין נותרה טענה נוספת ונפרדת בעניין הקשר הסיבתי, והיא כי גופי הביטחון היו נכונים להעניק את הטבות השכר גם אם המסמכים היו משקפים את נתוני האמת באשר ללימודים שהתקיימו במכללות. לעניין זה, הפנתה ההגנה לקביעותיו של בית משפט קמא בדבר ידיעתם של גורמים שונים בגופי הביטחון על אופיים וטיבם של הלימודים והלומדים, והרי אם ידעו נתונים אלה בזמן אמת ובכל זאת העניקו הטבות השכר, אין לומר כי הטבות אלה ניתנו בשל המצג הכוזב.

טענה זו זכתה אף היא להתייחסות בפסק דינו של חברי השופט הנדל. במסגרת זו הוא נדרש בהרחבה לטיבו של מבחן הקשר הסיבתי בעבירת המרמה ופרשנותו בפסיקה על רקע הערכים המוגנים בעבירת המרמה – "חופש הרצון, חופש הפעולה וחופש הבחירה של המרומה", העומדים בבסיס עבירה זו (עניין ברזל). על רקע זה,

מצא חברי כי אף אם נניח שיש סבירות מסוימת שהטבות השכר היו ניתנות גם לו המסמכים היו משקפים את המציאות כהווייתה, אין בכך לגרוע מהקביעה כי מעשה המרמה תרם באופן מהותי להענקת הטבות השכר, ובכך באה דרישת הקשר הסיבתי על סיפוקה.

אכן, בבחינת הקשר הסיבתי בעבירת המרמה לא בנקל ייושע פלוני מפליליות מעשיו באמצעות הידרשות לתרחיש היפותטי בו המרומה היה נכון ליתן את הדבר גם בלא מצג השווא. עמד על כך פרופ' קרמניצר בספרו המרמה הפלילית (להלן: קרמניצר – המרמה הפלילית), כדלקמן:

“כאשר ברור כי בפועל הניצג פעל עקב הטעות, אין מקום לשאלה ההיפותטית אם ניתן להעלות על הדעת נסיבות שלא התקיימו במקרה הספציפי, שבהן הפועל היה מוכן לפעול ברכושו כפי שפעל גם בידיעה שהמצג שקרי ואף בידיעת המצב לאשורו, עקב מניעים אחרים שאינם קשורים לטענה [...] אם בהתעלם מהתרחיש ההיפותטי ברור שהמרומה הושפע לפעול על ידי ההטעיה, מתקיימת זיקה סיבתית” (שם, עמ' 144).

כך ככלל, וכך במיוחד במקרי מרמה מעין אלה של רשויות המדינה, שאז התרחיש ההיפותטי כרוך בספקולציות של ממש בנוגע להחלטות מערכתיות-מקצועיות בעלות משמעויות תקציביות ניכרות.

31. בצד זאת, יש להודות כי התמונה העולה מקביעותיו של בית משפט קמא – לפיה הגורמים האזרחיים בצה"ל ובמשטרה היו חשופים במידה לא מבוטלת למידע שהיה בו כדי להדליק נורה אדומה, מעוררת תחושת חוסר נוחות נוכח הקלות שבמרמה. כך, בנוגע לגורמי השכר בצה"ל, נמצא כי ידעו שלימודי המכללות עמדו על שנתיים בלבד וכי רבים מהתלמידים אינם שומרי תורה ומצוות (פס' 1960-1962 להכרעת הדין). עם זאת, הם "כלל לא ידעו באילו תנאים צריך אדם לעמוד כדי להיות מוסמך לרבנות, ובכלל זה, שדרישת הרבנות הראשית להכרה בסמיכות לרבנות, היא לימודים במשך 5 שנים בישיבות גבוהות" (פס' 1969 להכרעת הדין). מידע זה היה מצוי בידי גורמי הרבנות בצבא. אשר למשטרה, נמצא כי "גורמי השכר [...] ידעו שהדרישה היא ללימודים במשך 4 שנים" וכן "ידעו שהלימודים במכללות נמשכים כשנתיים בלבד", ואולם לא ידעו כי תלמידי המכללות לא עמדו בדרישה הנוספת שנקבעה בישיבה במסגרתה הוכרו לימודי המכללות, בה דובר על כך שהתלמידים יצטרכו להשלים את שנות הלימוד החסרות (פס' 2030 להכרעת הדין). כפי שציין בית משפט קמא, "אילו

ישב גורם אחד וחיבר בין כל קצוות המידע, ייתכן שהמרמה היתה נחשפת" (פס' 1991). ואולם, לא דומה "עצימת עיניים" של הרמאי המקבל דבר במרמה, ל"עצימת עיניים" של המרומה:

"הדוקטרינה של עצימת עיניים גורסת שאם העושה חושד כי מעשהו אנטי-חברתי, אסור לו לפעול [...] נראה כי לא ניתן לגזור מדוקטרינה זו בנוגע למודעותו של הקרבן, שלגביו לא חל הרציונל העומד בבסיס הדוקטרינה. [...] צמצום ההגנה העונשית מפני מרמה רק למצבים כאלה הוא בבחינת צמצום יתר של המטריה העונשית והוא משאיר בלתי מוגנים קורבנות הראויים להגנה של דיני העונשין. גם מי שפעל על בסיס מציאות מסופקת שנצטיירה בתודעתו בעקבות הטעיה ראוי להגנה של הדין העונשי; מבחינה עקרונית יש להסכים כי הקרבן המסופק ראוי פחות להגנה ממי שלא היו לו כלל ספקות ביחס לאמיתות המצג, אולם אין זה מובן מאליו שהקרבן המסופק אינו ראוי להגנה עונשית כלל. גם הקרבן הזה, כל עוד בעת פעולתו ברכוש הוא בונה על האמת שבטענת המרמה (תוך שהוא דוחק הצדה את הספק) מובא לכלל טעות על ידי הרמאי. לכן הוא ראוי להגנת הדין העונשי, ודאי אל מול הרמאי שהתנהגותו היא כבירור אנטי-חברתי" (קרמניצר – המרמה הפלילית, עמ' 118, וכן ראו בעמ' 117-128).

התנהלותם של גורמי השכר בצה"ל ובמשטרה, כמו גם ידיעתם של גורמי הרבנות בגופים אלה (או למצער חשדם הכבד), מצריכה התייחסות לייחודה של עבירת המרמה בכל הנוגע לרשויות המדינה ולקופה הציבורית. על ייחוד זה עמד הנשיא שמגר בעניין אבו-חצירא:

"כאשר מדובר על כספים המוחזקים בידי פקיד ציבור, לא די בכך שפקיד הציבור יודע על מהותה של טענת המידמה המועלית לפניו ונענה לה בידעו את הכזב שבה, כדי לפטור את מי שטוען את טענת הכזב מן האחריות לפי סעיף 415 הנ"ל. כאשר מדובר על כספים שאינם בבעלותו של מי שמשלם או מורה על תשלומם, יש לתת את הדעת, מה התמונה שתוארה לפני המערכת על כל חוליותיה וחלקיה, ולא רק מה היה ידוע לחוליה האחרונה אשר משלמת מתוך קופת הציבור למי שמעלה את טענת הכזב. לו היו, למשל, כללים, המונים והמפרטים אימתי נוהגים להקצות כספים מכספי הציבור למען קרנות, אשר בשליטתם של גורמים ציבוריים, ופלוני, המבקש כספים ממקור זה, היה מאזכר אחת מן העילות הלגיטימיות לקבלת כסף, לא היה יוצא פטור בלא כלום, עקב זאת שהעובד, אשר לו הוא מסר את הבקשה, ידע, כי אין ממש במה שנטען בה. המסמך המפרט את העילה לקבלת הכסף

מיועד למערכת בתור שכזאת, היינו לבעלים של הכסף ולרשויות הפועלות מטעמו, אשר במקרה של מוסד ציבורי כוללים בין היתר גם את כל האחראים לכספים ואת גופי הביקורת הפועלים בתוכו ולגביו. מי שמגיש, למשל, למשרד ממשלתי חשבון לשם קבלת תשלום עבור עבודה שלא בוצעה, יוצר בכך מצג בכתב, המשמש אסמכתא להוצאת כספים מקופת הציבור ומהווה כיוסי לכאורי להוצאה בעיני הנהלת החשבונות, חשב המשרד, האוצר, מבקר המדינה, ועדת הכספים, הוועדה לביקורת המדינה ועוד; אין הוא יכול לטעון, כי הוא לא רימה איש, מאחר שהקופאי, אשר שילם את הכסף, ידע, שהעבודה לא בוצעה כלל".

בענייננו, אין מחלוקת כי הן במשטרה והן בצה"ל (וכך גם בשב"ס), נקבעו כללים מחייבים להכרה בהשכלה תורנית גבוהה (ראו פס' 3-4 לפסק דינו של השופט הנדל). תעשיית המסמכים הכוזבים שבתיק זה – החל בהנפקת תעודות "יורה יורה" וכלה בהנפקת תעודות השת"ג – נועדה לענות על כללים אלה, ובהסתמך על הגשתם, אכן ניתנו הטבות השכר, ומכאן הקביעה כי התקיים קשר סיבתי בין המרמה לבין קבלת הדבר. כל עוד לא הוכח שהכללים המחייבים לעניין זה השתנו, אין בעובדה שפקיד פלוני לא עשה מלאכתו נאמנה כדי לרוקן את מעשה המרמה מפליליותו, ובכלל זאת, כדי להוציאו מגדר העבירה המושלמת.

אשר לעניין זה האחרון, יובהר כי לצורך הקשר הסיבתי, המרמה צריכה להוות את "הסיבה היעילה". נניח כי בידי ראובן תעודת "יורה יורה" ותעודת השת"ג אותנטיות, שהוענקו לו כדת וכדין. בהגישו בקשה לקבלת הטבת שכר בגין השכלה תורנית גבוהה, מוסיף ראובן לשתי תעודות אלה מסמך כוזב בנוגע לגובה הכנסותיה של רעייתו, בסברו בטעות כי הכנסה משפחתית נמוכה מהווה תנאי להטבת שכר המבוקשת. מסמכיו של ראובן נבדקים והוא נמצא זכאי להטבת השכר המיוחלת בשל עמידתו בשתי הדרישות המחייבות – הצגת תעודת השת"ג ותעודת "יורה יורה". במקרה זה אין די בכך שראובן הגיש מסמך כוזב וקיבל את הטבת השכר כדי לענות על דרישת הקשר הסיבתי. מעשיו מגבשים עבירת ניסיון בלבד, שהרי המרמה לא היוותה "הסיבה היעילה" לקבלתו של הדבר (עניין פרי, פס' 41).

הרשעתו של רוזנטל גם בניסיון לקבלת דבר במרמה

32. נוסף על הרשעתו ב-727 עבירות של קבלת דבר במרמה, הורשע רוזנטל ב-727 עבירות של ניסיון לקבל דבר במרמה בנסיבות מחמירות (להלן: עבירות הניסיון) וזאת, "בשים לב לכך שהטבות השכר נשללו מן התלמידים" (פס' 875 במכללת דרכי הוראה,

פס' 1109 במכללת בית שאן, פס' 1270 במכללת גן נר ופס' 1394 לגבי הכיתות העצמאיות). לשלילת ההטבות התייחס בית משפט קמא בראשית הכרעת הדין, שם צוין כי בעקבות הגשת כתב האישום, החליטו גופי הביטחון להפסיק את מתן הטבות השכר מכאן ואילך, ולא נדרשה השבת ההטבות הכספיות שכבר שולמו עד לאותו מועד. בערעור נטען כי ההרשעה בעבירות הניסיון אינה יכולה לעמוד שכן היא מבוססת על אותה מסכת עובדתית שהובילה להרשעה בעבירה המושלמת. המשיבה מצידה לא התייחסה בעיקרי הטיעון מטעמה לטענה זו.

33. סעיף 25 לחוק העונשין קובע "נסיון מהו" ולפיו "אדם מנסה לעבור עבירה אם, במטרה לבצעה, עשה מעשה שאין בו הכנה בלבד והעבירה לא הושלמה". משהושלמה העבירה, נטמע הניסיון לבצעה בעבירה המושלמת ואין מטילים אחריות על אותו אדם הן בשל הניסיון והן בשל ביצוע העבירה המושלמת (גבריאל הלוי תורת דיני העונשין ב 507 (2009) (להלן: הלוי – תורת דיני העונשין). לטעמי, משניתנו לתלמידי המכללות הטבות שכר משך תקופה מסוימת, הושלמה עבירת קבלת הדבר במרמה וממילא אין להידרש לעבירת הניסיון. אכן, בעבירת המרמה, התוצאה כוללת גם רכיב התנהגותי של קבלת הדבר. לכן, כאשר פלוני מקבל לאורך שנים רבות משכורת או הטבת שכר בהתבסס על מצג תרמיתי שנעשה בתחילת הדרך, יש לראות בקבלת כל תשלום חודשי מתקבולי מעשה המרמה כעבירה נפרדת, שכן "לכל אחת מהן מרכיב התנהגותי ותוצאתי נפרד בזמן, במקום ובכמות" (רע"פ 849/07 בן-אשר נ' מדינת ישראל פס' 8 (21.1.2008) (להלן: עניין בן אשר); לדיון בקשיים שמעוררת הבחנה זו, ראו: קרמניצר – המרמה הפלילית, עמ' 16-21).

אם נחזור לשאלת הניסיון, הרי שבהינתן ההבחנה האמורה, יכול הטוען לטעון כי בכל מקרה של קבלת "דבר" לשיעורין, אף שפלוני הורשע בעבירה המושלמת (בגין המקרים בהם קיבל את הדבר), ניתן לכאורה להוסיף ולהרשיעו גם בעבירת הניסיון בגין המקרים הנוספים בהם צפוי היה לקבל דבר אלמלא נקטע הרצף. דומני כי תוצאה זו איננה הולמת את עקרונות הדין הפלילי והדבר בולט במיוחד במקרה דנן, כשהקבלה נעשית בידי אחר, וממילא אינה מצויה בשליטתו של העושה (בהתאם לסעיף 438 לחוק העונשין, קבלת דבר "בין בידי עושה המעשה ובין על ידי אחר"). הרשעה גם בעבירה של ניסיון אף איננה משרתת את הטעמים העומדים בבסיס עבירת הניסיון – בהם, הרצון ליתן תגובה עונשית לתופעה אנטי-חברתית המסכנת את הערך החברתי המוגן על-ידי העבירה, גם כשזו טרם הושלמה, וכן ליתן כלי בידי רשויות אכיפת החוק למנוע את התרחשותה של העבירה הפלילית מבעוד מועד (הלוי – תורת דיני העונשין 489; ש"ז פלר יסודות בדיני עונשין כרך ב 61 (1987)). במקרים של קבלת דבר

לשיעורין אינטרסים אלה מקבלים ממילא מענה עם ההרשעה בעבירה המושלמת. על כן, וחרף ההבחנה עליה עמד בית המשפט בעניין בן-אשר לעניין הרכיב ההתנהגותי המשלים, סבורני כי, ככלל, אין מקום להוסיף על ההרשעה בעבירה המושלמת גם הרשעה מלאכותית בעבירת ניסיון. איני שולל כי במקרי קיצון, כגון פער עצום בין ה"דבר" שנתקבל בפועל לבין ה"דבר" שהיה צריך להתקבל, ייתכן כי ניתן יהיה להרשיע גם בעבירת ניסיון, אך אותיר הדברים בצריך עיון.

סופו של דבר שערעורו של רוזנטל בנקודה זו מתקבל ויש לזכותו מעבירות הניסיון בגין הטבות השכר שנשללו.

34. כל שנאמר לעיל נכון גם להרשעתם של יתר המערערים בעבירות הניסיון מסוג זה – ודינה אף היא להתבטל (אוחנה בפס' 1927 ; בן-ארי בפס' 1823 ; גוטסדינר בפס' 1600 ; בן חיים בפס' 1275 ; רואימי בפס' 1118 להכרעת הדין). לעומת זאת, הרשעתם של רוזנטל ורואימי בעבירות הניסיון הנוספות במסגרת מכללת בית שאן, שעניינן בתלמידי שב"ס שלא קיבלו כל הטבה כספית בעקבות חשיפת הפרשה – עומדת בעינה (פס' 1109 ו-1118 להכרעת הדין). כאן המקום לציין כי נפלה טעות במספר העבירות המושלמות בהן הורשע רוזנטל במכללת בית-שאן, שכן גם תלמידי שב"ס (23 במספר) שכאמור לא קיבלו כלל הטבות שכר, הובאו בחשבון זה. אמור מעתה כי יש להרשיע את רוזנטל ב-704 עבירות של קבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות, ו-23 עבירות ניסיון לקבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות.

היקף המרמה

35. רוזנטל משיג על קביעותיו העובדתיות של בית משפט קמא בנוגע להיקף הלומדים בכיתות השונות שהייתה לו נגיעה בהן, ובאשר לסכומים שהועברו לידיהו. כך, למשל, לגבי מכללת גן נר נטען כי למדו 50 תלמידים ולא 68 ; גם לגבי הכיתה בתל אביב והלומדים בביתו של רוזנטל בירושלים נטען למספר נמוך יותר של תלמידים מזה שקבע בית משפט קמא.

אקדים ואציין כי לא מצאתי כיצד יש בהשגות עובדתיות-נקודתיות אלה כדי לסייע בידי רוזנטל, שהרי גם אם אהיה נכון לקבל את טענותיו, הן רחוקות מלהפוך הקערה על פיה. מה לי 68 תלמידים ומה לי 50 תלמידים? גם אם יש בכך כדי לצמצם במידת מה מההיקפה של הפרשה, הרי שאין מדובר בצמצום של ממש, שיש בו כדי

לשנות מהעובדה שמאות תלמידים עברו תחת ידיו של רוזנטל, על המשמעויות הכספיות הכרוכות בכך.

לכך יש להוסיף כי ככלל, ערכאת הערעור נוטה שלא להתערב בקביעות עובדתיות ובמצאי מהימנות שנקבעו על-ידי הערכאה הדיונית, "בידיה הופקדה מלאכת ההתרשמות הבלתי-אמצעית מן העדים וקביעת מהימנותם" (ע"פ 1645/08 פלוני נ' מדינת ישראל, פס' 8 (3.9.2009); ע"פ 8265/13 מלכיאל נ' מדינת ישראל, פס' כח (10.3.2016); ע"פ 875/12 אבו טהה נ' מדינת ישראל, פס' 25-26 (7.1.2013)).

ובכל זאת, על מנת להפיס דעתו של רוזנטל, אדרש בתמצית לטענותיו בעניין זה.

36. כאמור, בנוגע למכללת גן נר מלין רוזנטל על כך שבית המשפט אימץ את גרסתו של בן חיים לפיה למדו במכללה 68 תלמידים – ועבור כל תלמיד שולם לרוזנטל 8,000 ₪. נטען כי לא היה מקום לדחות את גרסתו של רוזנטל לפיה למדו רק 50 תלמידים בגן נר ועבור כל תלמיד הועבר לו סכום של 7,000 ₪. נטען כי משלא נתפסו מסמכים המלמדים על מספר התלמידים במכללה זו, היה על בית המשפט לאמץ את גרסתו של רוזנטל הנתמכת בטבלה - שהוכנה ככל הנראה על-ידי המשטרה אך הוגשה על-ידי ההגנה (נ/96א) - הנושאת את הכותרת: "טבלת מקבלי שכר עקב לימודי יהדות (על בסיס טבלה מהמשטרה)". בטבלה מופיעים שמותיהם של 722 שוטרים שהוכרה זכאותם לקבל הטבת שכר על סמך לימודי יהדות. בין היתר, מצוין בטבלה באיזו מכללה למד השוטר ובהערות מצוין המקום בו התקיימו הלימודים (למשל, הגר"א – גן נר). המספרים בהם נקב רוזנטל תואמים, כך נטען, גם לסכום הכולל של השיקים שקיבל לידי מידי מבן חיים.

כבר בפתח הדברים אציין כי בסופו של יום הורשע רוזנטל ב-58 עבירות קבלת דבר במרמה במסגרת מכללת גן-נר, ולא 68, משלא הובאו בחשבון עשרת התלמידים שלמדו בפועל בתוך ישיבת הגר"א, כך שהלכה למעשה מתמקדות הטענות בהקשר זה ב-8 תלמידים בלבד.

כך או כך, אין בידי לקבל טענותיו של רוזנטל בעניין זה. ראשית, עיון בטבלה ממנה מבקש רוזנטל להיבנות מעלה כי לפחות חלק מתלמידי גן נר, מופיעים כתלמידי ישיבת הגר"א, אך לא צוין כי למדו בגן נר. כך למשל, השוטרים שרגא סלע ומיכאל סמה (מס' 538 ו-540 בטבלה) שנחקרו והעידו בבית המשפט על כך שלמדו במכללת גן

נר, או התלמידים עמוס וזאן (מס' 297 בטבלה) וחיים לוי (מס' 440), שמופיעים בטבלה תחת ישיבת הגר"א, אך לא מצוין כי למדו בגן נר, בעוד שמעיון במוצג ת/410 עולה כי שילמו לבן חיים. די בכך כדי ללמדנו שאין לראות בטבלה חזות הכל.

שנית, גרסתו של בן חיים בנוגע לתשלום שמסר לרוזנטל עבור כל תלמיד ולמספר התלמידים הייתה עקבית, רצופה ושלמה. בן חיים אף הודה כי במחזור השני העלה את שכר הלימוד מ-17,000 ₪ ל-22,000 ₪ לתלמיד, מבלי שהדבר שינה את גובה הסכום שהפריש לרוזנטל, ואף בכך יש כדי ללמד על מהימנות גרסתו בעניין זה. לעומת זאת, רוזנטל נקב במספר 50 בעדותו בבית המשפט כמעין השערה ("לא זוכר את הסדר איך היה ומה היה, לדעתי כחמישים תלמידים זה מה שאני יודע" (עמ' 8662 לפרוטוקול)). בהינתן שבשלב מוקדם יותר בעדותו מסר רוזנטל כי עיין בטבלה שלעיל חזור ועיין ("כל מקום, כל אחד איפה הוא למד וספרתי פעם, פעמיים, שלוש", עמ' 8289 לפרוטוקול) – נראה כי מספר התלמידים בו נקב מבטא יותר את בקיאותו בחומר החקירה מאשר את ידיעתו האישית. לבסוף אציין כי ממילא קביעותיו של בית משפט קמא בעניין זה לא נסמכו אך ורק על דבריו של בן חיים, אלא גם על עדויותיהם של תלמידי הכיתה בחבל התענך ועל דברי מגיד השיעור (פס' 1169 להכרעת הדין).

37. לגבי כיתת אור-עקיבא הלין רוזנטל על הקביעה כי נטל לכיסו את מלוא שכר הלימוד ששילמו 11 תלמידים בסכום כולל של 115,500 ₪. זאת, מאחר ש"נכנס לתמונה" רק בשנה השנייה של הלימודים במסגרת זו, ומאחר שמההכנסות שולמה משכורתם של מגיד השיעור ושל יעקב סאסי ששימש כרכז הכיתה (להלן: סאסי). המשיבה סבורה שאין לקבל טענה כבושה זו שלא נטענה בבית משפט קמא. ואולם, בהכרעת הדין נקבע כי שכר הלימוד של השנה הראשונה הועבר לדרכי הוראה (פס' 1314). כמו כן, מעדותו של סאסי עולה כי בתקופתו של רוזנטל (קרי, בשנה השנייה) הוא אכן קיבל משכורת חודשית (כ-1,500-2,000 ש"ח). אם כן, יש ממש בטענת רוזנטל באשר לסכום שיוחס לו בנוגע לכיתת אור עקיבא, ולכן יש לקבוע כי במסגרת זו קיבל רוזנטל לכל היותר 33,750 ₪ (מחצית משכר הלימוד הכולל ששולם במסגרת זו – 57,750; מסכום זה יש להפחית את השכר ששולם לסאסי – כ-24,000 ₪; ויוער כי אין נתון באשר לשכר ששולם למגיד השיעור, אך אף סכום זה יש להפחית מהסכום שנטל רוזנטל).

38. אשר לכיתה בתל אביב נטען כי לא היה מקום לבכר עדותו של תלמיד אחד על פני גרסתו של רוזנטל, ולקבוע כי למדו במסגרתה 14 תלמידים. אכן, בית המשפט נסמך בעניין זה על עדותו של שוטר אחד, שמסר כי למדו עמו שני שוטרים נוספים וכי

יתר התלמידים, "בערך עוד 14 חברה", היו אנשי צבא (ת/162); דבריו אלה נתמכים בחלקם בעדות של תלמיד נוסף (ת/165) וכן בטבלה שצוינה לעיל ממנה עולה כי שלושת השוטרים אכן סיימו וקיבלו הטבות שכר בעקבות הלימודים. גרסתו של רוזנטל בחקירתו לעומת זאת, הייתה כי רוב התלמידים בכיתה עזבו "ולא נשאר אפילו שוטר אחד בלימודים" (ת/א, ג' 2); ובמועד אחר, כי חלק גדול מהקבוצה פרשה אך "ארבעה או חמישה תלמידים המשיכו ללמוד בפ"ת ועוד 1-2 סיימו אצלי" (ת/ז, ג' 12); בבית המשפט מסר כי אינו זוכר את מספר התלמידים ("אין לי שמץ של מושג, לא זוכר כי בעיקר היה שם אחי כל הזמן [...] אני לא הייתי מחובר מאוד לכיתה", עמ' 9796 לפרוטוקול). בנסיבות אלה, לא מצאתי כל הצדקה להתערב בקביעתו של בית משפט קמא.

גם בקביעה כי בכיתות הפרטיות בביתו של רוזנטל למדו 19 תלמידים ששילמו סכום כולל של 228,000 ₪ לא מצאתי להתערב. בערעור נטען כי הובאה עדות של תלמיד אחד בלבד, שאף לדבריו למדו רק עשרה תלמידים (ורק בשמותיהם של שלושה, נוסף עליו, ידע לנקוב). ואולם, קביעתו של בית משפט קמא בעניין זה נסמכה על שורה של עדויות מהן עלה כי רוזנטל לימד שלוש קבוצות נפרדות בביתו – האחת של עשרה תלמידים (אליה התייחסה העדות האמורה), השנייה של ששה תלמידים (ולעניין זה הוגשו הודעותיהם של כלל התלמידים – ת/81, ת/82, ת/152, ת/153, ת/156, ת/159), והשלישית – של שלושה תלמידים (ת/157, ת/158, ת/184). למעלה מכך, קביעתו של בית משפט קמא נסמכה על דבריו של רוזנטל עצמו, אשר מסר בחקירתו כי הכיתות בביתו מנו כ-20 תלמידים. בית המשפט העדיף דבריו אלה של רוזנטל, על פני גרסתו בבית המשפט, שכן הם "נאמרו סמוך יותר לזמן אמת והם נתמכים בעדותם של התלמידים משלוש הכיתות" (פס' 1287 להכרעת הדין). גם בחקירה נוספת התייחס רוזנטל לכתה של ששת התלמידים, והוסיף כי למדו אצלו בבית "עוד שתי קבוצות" (ת/ד, ש' 195). על כן מצאתי כי מסקנתו של בית משפט קמא בדבר מספר התלמידים בביתו של רוזנטל מבוססת היטב.

39. בנוגע למכללת בית שאן הלין רוזנטל על הקביעה שקיבל לידיו סכום של 600,000 ₪ – וזאת לפי חישוב של 6,000 ₪ עבור כל תלמיד, בעוד שלמעשה קיבל רק 5,000 ₪ עבור כל תלמיד, ו-1,000 ₪ נוספים עבור כל תלמיד שולמו לאביו, הרב יעקב רוזנטל ז"ל. אכן, בהכרעת הדין נקבע כי כך הייתה חלוקת הכספים (פס' 1102; התשלום לרוזנטל האב נעשה באופן מרוכז – בעשרה שיקים על-סך 10,000 ₪ כל אחד). על כן, יש לתקן הטעות שנפלה ולקבוע כי עבור המחזור השלישי במכללת בית שאן (תחת ישיבת הגר"א), רוזנטל קיבל לידיו סכום של 500,000 ₪.

עוד בעניין בית שאן, הלין רוזנטל על הקביעה שנטל לידיו סך של 66,000 ₪ שיועדו למכללת דרכי הוראה עבור חסותה. נטען כי לא הובאו ראיות לכך שרואימי שילם סכום זה בכלל, ובפרט לכך ששילם לרוזנטל ולא לאחר. אלא שבקביעתו בעניין זה נסמך בית המשפט על דברים שמסר רוזנטל עצמו, על עדותו של רואימי ועל עדותו יצחק גרוס, מחליפו של רוזנטל בגביית הכספים (פס' 1101 להכרעת הדין). על כן לא מצאתי כל הצדקה לשנות מקביעותיו של בית משפט קמא בנקודה זו.

40. בשולי הערעור הועלתה טענה לפיה הרשעתו של רוזנטל במאות עבירות כמספר התלמידים, נעשתה "על בסיס מדגם [...] היקש וקביעה של דפוס חוזר ללא ראיות ביחס לכלל הקבוצה". כדוגמה לכך, צוין כי בנוגע למכללת דרכי הוראה הוצגו מסמכים של 72 תלמידים בלבד, בעוד רוזנטל הורשע ב-420 עבירות קבלת דבר במרמה במכללה זו. המשיבה מצדה אינה חולקת על כך שמסמכיהם של תלמידי המכללות השונות לא נתפסו במלואם, אך לדידה אין בכך כדי לגרוע מהרשעתו של רוזנטל, הנסמכת על שורה של עדויות מפי תלמידים ומגידי שיעור, להם לא היה כל אינטרס להפריז במספרים.

טענה זו הועלתה בבית משפט קמא בכל הנוגע למכללת דרכי הוראה, ובמסגרת הכרעת הדין מצא בית המשפט לדחותה, בציינו, בין היתר, כי המאשימה הוכיחה "במידה הנדרשת כי רוזנטל נקט באותו דפוס פעולה ביחס לכל תלמידי המכללה" (שם, פס' 869). לא מצאתי כל הצדקה להתערב בכך. בהינתן שרוזנטל הוא שעסק בהנפקת המסמכים לתלמידי מכללת דרכי הוראה, בית שאן, גן נר ותלמידי הכיתות העצמאיות; משהובאו שלל ראיות בנוגע למספר התלמידים במסגרות אלה - כך, למשל, בנוגע למספר התלמידים במכללת גן נר ובכיתות העצמאיות, כפי שפורט בפסקאות שלעיל; וכך גם בנוגע למספר התלמידים במכללת דרכי הוראה (ראו, למשל: דבריו של יוסף אליהו בת/41א, ש' 37-39; דבריו של חיים סויסה בת/38א, ש' 27-28; דבריו של יצחק עמקיה בת/39א, ש' 54-56; ודבריו של רוזנטל עצמו - בעמ' 8092 לפרוטוקול: "בסך הכל בדרכי הוראה היו ארבע מאות תלמידים"); ובהינתן שרוזנטל לא טען בהליך קמא ולא טוען גם בפנינו כי נהג בדרך מסוימת לגבי חלק מהתלמידים ובדרך אחרת לגבי היתר - בהינתן כל אלה, אין ממש בטענה כי מדובר בהרשעה "על בסיס מדגם" בלבד, ואין בטענה סתמית זו כדי לצמצם מהיקפי הפרשה.

ובכלל, בתיקים מעין אלו, ספק בעיני אם יש מקום לנקוב במספר מדוייק, מה שעשוי לעורר מחלוקות חסרות נפקות של ממש, אם מדובר ב-400 מקרים או 420

מקרים, וניתן להסתפק בסעיף העבירה תוך ציון העובדה כי מדובר בריבוי עבירות ובמאות עבירות (כ-400).

גניבה בידי מורשה

41. על פי הכרעת הדין, במהלך שנת 1999, עת שימש רוזנטל כאיש הכספים של מכללת דרכי הוראה, הוא הפקיד בחשבונו חלק משכר הלימוד שגבה מתלמידי המכללה, וזאת ללא ידיעת ואישור המכללה, ובכוונה לשלול את הכספים שלילת קבע. יובהר כי עבירה זו נכרכה בתיק זה בשל זהותן של הנפשות הפועלות, ומאחר שבוצעה על רקע חופש הפעולה שניתן לרוזנטל במסגרת התפקיד המרכזי שמילא במכללת דרכי הוראה. בגין כך, הורשע רוזנטל בעבירת גניבה בידי מורשה לפי סעיף 393(2) ו-3(3) לחוק העונשין. הרשעתו נסמכה על גרסתו שלו, לפיה הפקיד את כספי המכללה בחשבונו הפרטי על דעת עצמו ומבלי שדיווח על כך לגורמי המכללה. ואולם, משטען להגנתו כי נטל את הכספים לתקופה קצרה והשיבם במלואם לחשבונה של המכללה, נדרש בית המשפט לשאלה האם בשעה שרוזנטל נטל את הכספים לידי, התכוון לשלול אותם שלילת קבע (קרי, לשאלת התקיימותו של היסוד הנפשי).

על שאלה זו השיב בית משפט קמא בחיוב בשל מספר טעמים: רוזנטל הציג גרסאות שונות בנוגע למניע שהוביל אותו להפקיד הכספים בחשבונו הפרטי (תחילה טען כי נקלע למצוקה כספית, ובהמשך טען שעשה כן כתחנת מעבר לתשלום למגידי השיעור); בשים לב לכך שבחר לפעול מאחורי גבם של הרבנים יוסף ומרדכי אליהו, אף שלדבריו היה כבן לרב מרדכי אליהו; בהינתן העובדה שהנפיק לחלק מתלמידי דרכי הוראה קבלות מטעם מוסד "המאיר", שאין בינו לבין דרכי הוראה דבר; וכן נוכח גרסתו של רוזנטל עצמו לפיה לא מיהר להשיב את הכספים ועשה כן רק לאחר שהתגלה כי קיים חוסר.

רוזנטל עסק בגביית הכספים בדרכי הוראה לאורך תקופה שלא עלתה על שנה. הרב סוויסה ויוסף אליהו מסרו כי החליטו להחליפו בתפקיד זה בשל קשיים בגבייה, שנבעו לשיטתם מאופיו הרך והרחום. בהקשר זה, התייחס בית המשפט לעדותו של הרב סוויסה לפיה רוזנטל הוא שהסביר לו כי מקור החוסר בקשיים בגביית התשלום מהתלמידים. בית המשפט התרשם כי היה זה רק מצג שיצר רוזנטל בפני הרב סוויסה, וזאת בשים לב לכך שרוזנטל לא העלה טענה זו לאורך כל חקירותיו, ובהיעדר טענה לקשיים בגבייה מצד מחליפו של רוזנטל בתפקיד.

אשר לטענתו של רוזנטל כי השיב את הכספים, עמד בית משפט קמא על כך שהמועד הקובע לבחינת היסוד הנפשי הוא שעת המעשה. לעניין זה, הביע בית המשפט תמיהתו על כך שרוזנטל לא זכר כיצד השיב את הכספים, ואף שטען כי הדבר יימצא בבדיקת רשומות הבנק, לא הציג כל תדפיס מחשבון הבנק שלו התומך בכך. בית המשפט התייחס לדברי מחליפו של רוזנטל בתפקיד גביית הכספים, לפיהם לא נמצא חוסר כספי, וקבע כי אין בהם כל חשיבות, שכן הבדיקה נעשתה על סמך הקבלות שקיבל מרוזנטל.

42. בפנינו הועלו שורה של טענות כנגד התשתית הראייתית שבבסיס ההרשעה: נטען כי ההרשעה בעבירה זו נסמכה על דבריו של רוזנטל בלבד, וכי בית המשפט סמך ידו על גרסתו בחלקה המפליל, אך דחה את היתר; כי לא הובאו ראיות לסכום הגניבה ולכך שהסכום לא הוחזר; כי בית המשפט יצר ראייה יש מאין בקבעו כי הבדיקה שביצע מחליפו של רוזנטל בתפקיד נעשתה על סמך הקבלות שקיבל מרוזנטל; כי עדויותיהם של הרב יוסף אליהו והרב סויסה מלמדות שהחוסר הכספי נבע מניהול לא מוצלח של רוזנטל, הנובע מאופיו, ולא מגניבה; כי הרב סויסה עמד בקשר עם רואה חשבון בזמן אמת וזה מצא כי לא נגנב דבר; וכן כי הרב גרוס מסר כי גבה מתלמידים שהיה לגביהם חוסר – והרי אם כבר נגבו מהם כספים, אין זה ייתכן שהתלמידים ישלמו בשנית.

43. לאחר שהפכתי והפכתי בטענותיו של רוזנטל לא מצאתי כי יש בהן כדי לסייע בידו בביטול הרשעתו בעבירת הגניבה.

כאמור, השאלה השנויה במחלוקת בין הצדדים היא האם הוכחה כוונתו של רוזנטל לשלול את הכספים שלילת קבע. מקורו של יסוד זה בסעיף 383 לחוק העונשין, הקובע "גניבה – מהי", ולפיו:

(א) אדם גונב דבר אם הוא –

- (1) נוטל ונושא דבר הניתן להיגנב, בלי הסכמת הבעל, במרמה ובלי תביעת זכות בתום לב, כשהוא מתכוון בשעת הנטילה לשלול את הדבר מבעלו שלילת קבע;
- (2) בהיותו מחזיק כדין דבר הניתן להיגנב, בפקדון או בבעלות חלקית, הוא שולח יד בו במרמה לשימושו שלו או של אחר שאינו בעל הדבר.

עבירת הגניבה בחוק העונשין כוללת שתי חלופות: האחת, גניבה "קלאסית" (ס"ק א(1)), והשנייה, גניבה בשליחת יד בדבר המוחזק בידי פלוני כדין, אך זה עושה

בו שימוש תוך חריגה משהתיר לו הבעלים (ס"ק א(2)). נוסף על שתי חלופות אלה, המהוות את עבירת הגניבה "הבסיסית", מונה חוק העונשין עבירות גניבה מיוחדות (בעלות חומרה מיוחדת), ובהן עבירת גניבה בידי מורשה, בה הורשע רוזנטל. עבירה זו "בנויה על הגדרת הגניבה בשליחת יד" (דנ"פ 2334/09 פרי נ' מדינת ישראל, פ"ד סד(3) 502, 554 (2011) (להלן: ענין פרי)), ומעוגנת בסעיף 393 לחוק העונשין, המורה, בין היתר, כדלקמן:

393. העושה אחת מאלה, דינו מאסר שבע שנים:

[...]

- (2) גונב נכס שהופקד אצלו, לבדו או עם אדם אחר, על מנת שישמרנו שמירה מעולה או ישתמש בו או בתמורתו, כולם או מקצתם, למטרה פלונית או ימסור כולם או מקצתם לאדם פלוני;
- (3) גונב נכס שקיבל, לבדו או עם אדם אחר, בשביל אדם אחר או לזכותו;

משך שנים נשמעו בפסיקה דעות שונות בשאלה אם יסודותיה של עבירת הגניבה בשליחת יד שבסעיף 383(א)(2) (ומכאן שגם בעבירת הגניבה בידי מורשה, ה"בנויה" עליה כאמור) – כוללות גם כוונה לשלול את דבר הגניבה שלילת קבע. אף שדרישה זו אינה מוזכרת בלשון עבירת הגניבה בשליחת יד (אלא רק בחלופה הראשונה של גניבה סתם), הנטייה לקרוא אותה לתוך עבירה זו, נסמכה על פרשנות הרואה בה חלק מרכיב המרמה שבעבירה (ע"פ 752/90 ברזל נ' מדינת ישראל, פ"ד מו(2) 539, 552 (1992); ע"פ 1075/98 מדינת ישראל נ' אופנהיים, פ"ד נד(1) 303, 335 (2000); ע"פ 2037/05 מכנס נ' מדינת ישראל, פס' 23-25 (28.11.2007); ע"פ 10996/03 נרקיס נ' מדינת ישראל (27.11.2006); עניין פרי).

בע"פ 3506/13 הבי נ' מדינת ישראל (12.1.2016) (להלן: עניין הבי), הכריע בית משפט זה במחלוקת, בקבעו כי "בעבירה המנויה בסעיף 383(א)(2) לחוק העונשין, התביעה איננה נדרשת להוכיח, כחלק מן היסוד הנפשי של העבירה, כי הנאשם התכוון לשלול את הדבר שלילת קבע מבעליו" (הדגשה הוספה – י"ע), וכי "כוונת הנאשם שלא לשלול את הדבר שלילת קבע מבעליו עשויה לשמש להגנתו, כאינדיקציה לאי-התקיימות יסוד 'המרמה' בעבירה של גניבה בדרך של שליחת יד". בקשה לדיון נוסף בעניין זה נדחתה (דנ"פ 3170/16 יגרמן נ' מדינת ישראל (31.8.2016)). הלכת הבי באה לעולם לאחר שניתנה הכרעת הדין מושא הערעור דנן. מאחר ש"יש לכאורה בהיזקקות לרכיב של כוונה לשלילת קבע, משום 'גישה מקלה' עם הנאשם" (עניין הבי, פס' 488),

אוסף ואבחן את עניינו של רוזנטל גם על פי הגישה הקודמת, שראתה בכוונה לשלילת קבע כאחד מבין יסודות העבירה.

44. אשר לטיבה של אותה כוונה לשלילת קבע, הביע בשעתו השופט ח' כהן דעתו כי "הכוונה להחזיר אי-פעם את הגזילה לבעליה אינה מעלה ואינה מורידה. לא לענין המרמה ולא לענין הכוונה לשלול עולמית [...] אפילו התכוון המשיב אי-פעם להחזיר סכום שווה לסכום הכסף שהוא לקח בשעת מעשה, אין בכך כדי לגרוע מכוונתו לשלול את אותם הכספים – ליתר דיוק אותם שטרי הכסף – שהוא לקח לעצמו שלא כדין מרכוש מעבידתו על מנת שלא להחזירם הם" (ע"פ 124/64 היועץ המשפטי לממשלה נ' ברזילי, יח (4) 757, 760 (1964)); ובהמשך לכך, נקבע כי "כשמדובר בכסף, ואין אפשרות להחזיר בעין את המעות או את השטרות אלא רק את שויים, כוונת שלילת הקבע מוכחת מאליה" (ע"פ 360/82 משריקי נ' מדינת ישראל, פ"ד לז(2) 124, 131 (1983)). בהמשך הובעה בפסיקה דעה מסויגת במקצת ולפיה, "כשמדובר בכסף אין חובה מוחלטת להחזיר אותו כסף ממש שנתקבל למשמרת בנאמנות, בתנאי שהסכום מוחזר במועדו ובמשך כל הזמן הזה מצוי ברשות הנפקד סכום כסף מתאים, ואינו חי רק בתקווה או בציפיה שבבוא הזמן יהיה לו הסכום הדרוש להחזרתו" (הדגשות הוספו – י"ע) (ע"פ 176/74 יהודה נ' מדינת ישראל, פ"ד כט(1) 550, 557 (1974)). בעניין ברזל הובהר המבחן לכוונה לשלילת קבע, כשנקבע כדלקמן:

"כיוון ש'כוונה על תנאי', כשהתממשות התנאי איננה תלויה אך ורק בנאשם, הינה בסיס לאחריות פלילית, וכיוון שהאינטרס המוגן בעבירת הגניבה הינו שמירה על רכוש הזולת, אין מקום להעמיד רכוש זה בסיכון. פועל יוצא מכך, כי לא די בסיכוי מצד הנאשם כי יהא בידו להשיב את הגניבה, ומן הראוי כי תדרש ממנו מידת וודאות לכך. בתקוותיו של הנאשם ובציפיותיו הבלתי ודאיות, להשבת הגניבה, יש מקום להתחשב בשלב גזירת הדין, ולא לעניין ההרשעה" (שם, עמ' 553, הדגשה הוספה).

45. משהנחנו כל זאת בפנינו, נוכל לפנות לבחינת גרסתו של רוזנטל. ראשיתה בחקירתו מיום 14.6.2006 (ת/ה), שם מסר כדלקמן (הדגשות הוספו – י"ע):

שאלה: למי יועד התשלום שהעבירו התלמידים במכללה?

[...]

תשובה: [...] היו צ'קים ששילמו תלמידים שאני הפקדתי בחשבון שלי ותמורתם העברתי, לעתים גם אחרי מספר חודשים את הכסף למכללה.

שאלה: למה בעצם הפקדת את הצ'קים לחשבונך?
 תשובה: אני לא זוכר את הסיבה.
 שאלה: על דעת מי במכללה ובאישור מי עשית את זה?
 תשובה: על דעת עצמי.
 [...]
 שאלה: האם שכר הלימוד של כל תלמיד אכן הועבר
 לישיבה?
 תשובה: אני לא זוכר
 שאלה: להיכן עוד היה יכול הכסף להיות מועבר אם לא
 לישיבה?
 תשובה: או אצלי או במכללה.
 [...]
 שאלה: האם יש בידך ראיות על כספים שהחזרת
 לישיבה?
 תשובה: אין לי ספק שבבדיקה של רשומות הבנקים
 יימצא שישנן [הפקדות של צ'קים שלי אישית או צ'קים
 שקיבלתי מחברים שסייעו לי והלוואות שלקחתי
 לחשבון הישיבה
 שאלה: האם בסיכום הכללי, ההפקדות האלה עליהן [ה]
 אתה מדבר משתוות לסכומים שלקחת לחשבונך מצ'קים
 ששילמו תלמידים?
 תשובה: אני מניח שכן [...] היה לי פחות או יותר את
 החישוב של כמה אני צריך להחזיר וזה גם היה צריך
 להתאים לקבלות של דרכי הוראה שניתנו לתלמידים
 [...] הסיטואציה הייתה שבשלב מסוים לקראת סיום
 לימודי הכיתות, נוצרה אי התאמה בין הקבלות להפקדות
 [...] ואז באו ואמרו לי שישנה אי התאמה וחסר סכומי כסף
 [...] ואז אני התארגנתי על הכסף והחזרתי לפי מה שהיה
 צריך להיות הסכום בשורה האחרונה".

בהמשך חקירה זו, הסביר רוזנטל את הסיבה להפקדת הכספים בחשבוננו כך:
 "הסתבכתי כלכלית עם אנשים – עזרתי למישהו בצ'קים וגבו ממני ואז אני נכנסתי
 למצוקה ונתבעתי על ידי בנקים והייתי זקוק לכסף" (ת/ה, ש' 79-80); בבית המשפט
 חזר על דברים אלה וציין, בין היתר, כך: "נתתי לו כל מיני צ'קים, הוא הבטיח לי
 שיחזיר, לא החזיר ונוצר חוב והייתי צריך לגלגל איזשהי תקופה כסף" (עמ' 8190
 לפרוטוקול). בהמשך עדותו מסר כי אינו זוכר מה גרם למצוקה: "אני לא זוכר [...] או
 ששילמתי קודם לרבנים לפני שקיבלתי" (עמ' 9219 לפרוטוקול); "אני לא זוכר מאיפה
 הגיעה המצוקה [...] זה היה משהו של זמני של כמה ימים. למה הייתי חייב להפקיד
 כסף? יכול להיות אמרתי ממיליון ואחד טיבות. אמרתי פה בבית המשפט היה איזה ידיד
 שסיבך אותי בכסף, יכול להיות שהייתי לחוץ על זה כדי לשלם ושילמתי לתלמידים
 מראש, אני לא זוכר מה הייתה הסיבה [...] הפקדתי אותם, אין ספק" (עמ' 9223); עוד
 ציין, כי המצוקה היתה "בתקופות" (עמ' 9227 לפרוטוקול), וכן: "איך אומרים אצלנו
 בלשון שלנו? מגלגלים בבנק, עובדים על הבנק, איך שנרצה נקרא לזה, מפקיד מוציא,

מפקיד מוציא, אתה מגלגל, מראה שיש לך את הפעילות שלא יהיו לחוצים" (עמ' 9229 לפרוטוקול).

אשר לסכומים בהם מדובר, ציין רוזנטל כי היו אלה "אלפי שקלים בודדים" (עמ' 8188 לפרוטוקול); "אלפיים שקל שהפקדתי בחשבון שלי או ארבעת אלפים שקל, או שבעת אלפים שקל, אני לא יודע כמה וגם לא במכה אחת", והבהיר כי "לא זה מה שעשה לו את החוסרים במקום כי בשורה האחרונה הוא קיבל את הכסף הזה" (עמ' 9225). לדבריו, "הוחזר הכל בתוך אותה תקופה קצרה, זה יכול להיות משחק של חודש-חודשיים אולי עם הכסף" (עמ' 8189 לפרוטוקול); "הכספים האלה הוחזרו במלואם תוך כדי [...] גם אם הייתי לוקח ב-1 לחודש, ב-30 לחודש זה היה כבר בידי רואה חשבון כל הכספים האלה (עמ' 8193 לפרוטוקול); "בתוך כל פעם בסוף חודש-חודשיים הם קיבלו את הכסף בשלמותו" (עמ' 8165 לפרוטוקול); "בשורה האחרונה הכל הגיע לדרכי הוראה" (עמ' 9213 לפרוטוקול); "ברגע שהייתי צריך להגיש כל חודש או כל משהו את הקבלות עם התשלומים, הגשתי את הקבלות עם הפקדות מלאות עד הפרוטה [ה]אחרונה לרואה חשבון" (עמ' 9218 לפרוטוקול); "אני ידעתי שיש את הסיטואציה שצריך להשלים כספים והשלמתי" (עמ' 9233 לפרוטוקול).

כפי שניתן להתרשם, גרסתו של רוזנטל בכל הנוגע לסיבה בגינה נטל את כספי המכללה לחשבוננו, כמו גם בנוגע לפרקי הזמן בהם החזיק בכספים, הייתה הפכפכה ודינאמית, ולא בכדי מצא בית משפט קמא לאמץ את גרסתו באופן חלקי בלבד. לכך יש להוסיף את דבריו בחקירתו, לפיהם רק לאחר שהתגלה חוסר כספי הוא "התארגן" על הסכום החסר והשיבו. אלה מקשים עד מאוד לקבל את הטענה כי לכתחילה התכוון להשיב את הכספים שנטל לחשבוננו. גם אם אהיה נכון לקבל גרסתו של רוזנטל כי לא התכוון ליטול הכספים לעולמי עולמים, הרי שבכל הכבוד לשיטת "גלגול" הכספים שלו, אני מתקשה לראות כיצד היא עונה על דרישת הוודאות להשבת הגניבה. כפי שצוין לעיל, אין די בציפייתו או תקוותו של פלוני כי יוכל להשיב לאלמוני את רכושו שנטל לידו בלא רשות. אכן, פרשנותה של כוונת השלילה הפכה פחות טכנית-דווקנית במרוצת השנים (ראה פס' 44 שלעיל), ואולם, בל נשכח כי "הערך המוגן על ידי עבירת הגניבה הוא שמירת רכוש הזולת" (עניין ברזל, עמ' 561). בנסיבותיו של מקרה זה – בהן רוזנטל היה נתון בחובות בעת שנטל את הכספים; כאשר נטילת הכספים נעשתה על-ידו מעת לעת בלא עריכת כל רישום על הסכומים בהם מדובר; וכאשר הוא נדרש להסתייע בגורמים שלישיים כדי להשיב הגניבה – אין לומר כי התקיימה וודאות להשבה.

46. יצוין, כי המשיבה ביקשה לדחות את גרסתו של רוזנטל לפיה כל הכספים הושבו, וזאת בהסתמך על עדותו ומסמכיו של תלמיד דרכי הוראה בשם מיכאל קרוה, שלו הונפקה קבלה של מוסד "המאיר" (רוזנטל מצידו לא ידע להסביר פשר התנהלותו זו). בדרך זו, כך נטען, יכול היה רוזנטל להעביר לכיסו את כספי התלמידים מבלי שהמכללה תבחין בכך. ואולם, מאחר שלא הובאו מקרים נוספים מהם ניתן ללמוד כי רוזנטל נקט בדרך זו באופן שיטתי, ובהתחשב בכך שהרב סוויסה הבחין כי קיים חוסר כספי ב"חשבון פשוט" (וכלשונו, "אם יש לנו X כיתות ו-X תלמידים, אז לקחתי את מחשב הכיס שלי, והכפלתי את זה ב-X חודשים [...] וראיתי שיש לי חוסר די רציני בגבייה" (עמ' 1868 לפרוטוקול)) – אני נכון לקבל את טענתו של רוזנטל כי כספי התלמידים שהפקיד בחשבוננו הושבו בסופו של יום לחשבונה של המכללה. עם זאת, כפי שציין בית משפט קמא, וכפי שנקבע בעניין גולדין, "העובדה שבפועל הוחזרו [...] אינה אלא חוכמה שלאחר מעשה, שאינה מעלה ואינה מורידה לעניין התגבשות המחשבה הפלילית בעת שליחת היד בכספים אלה" (ע"פ 6350/93 מדינת ישראל נ' גולדין, פ"ד מט(4) 1, 42 (1995)). עוד יצוין, כי בהיעדר ראיה אחרת, אני נכון לקבל דבריו של רוזנטל לפיהם מדובר באלפי שקלים.

עבירות מס והלבנת הון

47. בגין העלמת הכנסותיו מפעילותו במכללות השונות (נוכח קביעותיי שלעיל, מדובר בסכום של כ-1.7 מיליון ₪, ולא 1.88 מיליון כפי שקבע בית משפט קמא), הורשע רוזנטל בעבירת מרמה לפי סעיף 220(1) ו-5) לפקודת מס הכנסה, המורה כדלקמן:

מרמה וכו'

220. אדם אשר במזיד, בכוונה להתחמק ממס או לעזור לאדם אחר להתחמק ממס, עבר אחת העבירות המנויות להלן [...]

(1) השמיט מתוך דו"ח על פי הפקודה כל הכנסה שיש לכללה בדו"ח;

[...]

(5) השתמש בכל מרמה, ערמה או תחבולה, או הרשה להשתמש בהן;

רוזנטל לא חלק על כך שלא דיווח על כספי המכללות לרשויות המס אך טען כי מאחר שאלה יועדו למטרות צדקה, והוא רק שימש "צינור" להעברתם, סבר בשגגה כי לא היה חייב בדיווח. לעניין זה, טען רוזנטל כי הכסף הועבר לעמותת "אור לאה", לרב

גוטפרב ז"ל שהיה נדבן ידוע בציבור החרדי, לאנשים פרטיים, ולבן דודו הערירי, שלמה י', הסובל ממחלת נפש (להלן: שלמה). בהתאם, נדרש בית משפט קמא בהכרעת דינו לכל אחד מאלה.

אשר לרב גוטפרב ז"ל – טענתו של רוזנטל הייתה כי סכום של כ-144,000 ₪ שהתקבל מתלמידי מכללת קארו הועבר למוסד המכונה "המאיר" – רשת שיעורי תורה ארצית" – אותו ביקש רוזנטל לקשור לרב גוטפרב (לטענתו, לתלמידי מכללת קארו הונפקו קבלות מטעם "המאיר", שהועברו אליו מידי הרב גוטפרב לצורך גיוס תרומות). בעניין זה, סמך בית המשפט ידו על עדות רעייתו של הרב גוטפרב ז"ל, ממנה עלה כי לרב גוטפרב לא היה כל קשר למוסד "המאיר" ולרוזנטל. כן נסמכה מסקנתו זו על התנהלותו של רוזנטל בכספים שיועדו לכאורה לרב גוטפרב (הפקדת הכספים בחשבונו הפרטי כ"תחנת מעבר" מבלי שערך כל רישום מסודר על כך, וכן פריטת שיקים בסכומים קטנים, של מאות שקלים, אצל חלפן כספים). אשר לכספים שנטען כי תרם לאנשים פרטיים – כ-100,000 דולר לאחד בשם גדעון פולסקי ז"ל (להלן: פולסקי) וכ-300,000 ₪ לאחד בשם משה נחמיה (להלן: נחמיה) – מצא בית המשפט, על יסוד העדויות שנשמעו, כי מדובר בהלוואות ולא בתרומות. בכל הנוגע לעמותת "אור לאה", נשמעה עדותו של מזכיר העמותה שמסר כי בתקופה הרלוונטית תרם רוזנטל סכום של 22,700 ₪ בלבד.

אשר לטענתו של רוזנטל כי העביר סכום של 350,000 ₪ (כספי תלמידי מכללת גן נר) כצדקה לבן-דודו שלמה – בית המשפט התרשם כי הפקדת הסכומים בחשבונו "לא נעשתה על מנת לטפל באדם חסר ישע", אלא כי רוזנטל יצר לעצמו "חשבון בנק חשאי" במסווה של עזרה לבן-דודו (פס' 2096 להכרעת הדין). זאת, בהינתן שרוזנטל מיופה כוח בחשבונו של שלמה, ובתקופה הרלוונטית אף שינה את כתובת משלוח חשבונות הבנק מכתובתו של שלמה לכתובתו שלו; בשים לב לכך שלכתחילה, כשנשאל רוזנטל על מקור ההון המצוי בחשבונו של שלמה, הוא כלל לא העלה את הטענה כי מדובר בכספי צדקה מטעמו, אלא טען כי מדובר בירושה שהותיר סבו של שלמה; בהיעדר כל פרופורציה בין הוצאות המחייבה המצומצמות של שלמה לבין "סכומי עתק", כלשון בית משפט קמא, שהפקיד רוזנטל בחשבונו; וכן נוכח הפעילות בחשבונות הבנק של שלמה, כמשתקף בדפי החשבונות, ממנה עולה כי נמשכו כספים מחשבונו בסכומים משמעותיים. זאת, אף שרוזנטל טען כי כל הכספים שהפקיד עדיין מצויים בחשבונו של שלמה.

בנוסף, נתן בית המשפט דעתו לתשובותיו ההססניות של רוזנטל בחקירתו בכל הנוגע להתנהלותו עם כספי המכללות (כגון: "בנושא כספים אני מעדיף לא לדבר", "כל נושא הכספים אני מבקש לחשוב על זה" "לא יודע להסביר" ו"לא יודע מה לענות" (ת/א, ג' 6 ו-8)). כן תמה בית המשפט על כך שדווקא בתקופה בה היה נתון רוזנטל ביתרות חוב משמעותיות, כפי שעולה מתדפיסי חשבון הבנק שהוגשו לבית המשפט, הוא מצא לתרום למעלה ממיליון ₪ שקיבל מפעילותו במכללות השונות, וכן לרכוש רכב ודירת מגורים חדשה.

לבסוף, בהתייחס לעדויות עדי הגנה על כך שרוזנטל נהג לסייע לנזקקים, ציין בית המשפט כי אין מחלוקת שאכן כך נהג רוזנטל מידי פעם, ואולם השאלה היא סדרי הגודל בהם מדובר.

48. בסופו של יום, ועל יסוד כל שצוין לעיל, מצא בית המשפט כי רוזנטל נקט בערמה ובתחבולה בכוונה להתחמק מתשלום מס, והשמיט מדיווחיו את הכנסותיו מפעילותו במכללות השונות. בית המשפט עמד על כך שמאחר שהכספים לא הועברו לרוזנטל כתרומה אלא כתשלום בעד שירותיו במכללות השונות (ועל כך רוזנטל לא חלק), ממילא השאלה מה בחר לעשות בכספים שקיבל אינה מעלה או מורידה מחובתו לדווח על הכנסותיו.

49. בצד זאת, מצא בית משפט קמא כי רוזנטל פעל "בדרכים שונות ומגוונות" להסתיר ולהסוות את הכנסותיו מפעילותו במכללות ועל כן הורשע בעבירה לפי סעיף 3(א)(1) לחוק איסור הלבנת הון, הקובע כדלקמן:

איסור הלבנת הון

3. (א) העושה פעולה ברכוש, שהוא רכוש כאמור בפסקאות (1) עד (4) (בחוק זה – רכוש אסור), במטרה להסתיר או להסוות את מקורו, את זהות בעלי הזכויות בו, את מיקומו, את תנועותיו או עשיית פעולה בו, דינו – מאסר עשר שנים או קנס פי עשרים מהקנס האמור בסעיף 61(א)(4) לחוק העונשין –
(1) רכוש שמקורו, במישרין או בעקיפין, בעבירה;

(יוער, כי עבירה לעניין זה היא עבירה מבין העבירות המפורטות בתוספת הראשונה לחוק איסור הלבנת הון, ובהן עבירת קבלת דבר במרמה בה הורשע רוזנטל).

בית המשפט מצא כי הדרך העיקרית בה פעל רוזנטל להסתיר ולהסוות את כספי המכללות היא בשימוש שעשה בחשבוננו של שלמה. בהקשר זה ציין בית המשפט כי רוזנטל נהג להעביר כספים מחשבוננו של שלמה לחשבוננו של חלפן הכספים דייטש ולקבל תמורתם מזומן (ובשים לב לגובה העמלה שגבה דייטש (1%), תמה בית המשפט על טענתו של רוזנטל כי עשה כן כדי לחסוך את ההליכה לבנק). "כעדות נוספת להסתרת הכספים והרחקתם ממנו", מנה בית המשפט את העובדה שרוזנטל פרט שיקים של תלמידי מכללת קארו אצל דייטש, כשאת המזומן תמורתם הפקיד בחשבוננו; סכום של 432,000 ש"ח שהעביר לאחד בשם אריה לוי, אותו הגדיר רוזנטל כחבר קרוב, וזאת מבלי שידע להסביר עבור מה הועבר סכום זה (אך אישר כי אין מדובר בכספי צדקה); ולבסוף, את ההלוואות שהעניק במזומן לפולסקי ולנחמיה.

50. ערעורו של רוזנטל נסב בעיקרו על קביעות שונות העומדות בבסיס הרשעתו בעבירת הלבנת ההון, ואף הפעם, מתמקדות טענותיו במישור העובדתי. בתמצית, נטען כי השיקים של תלמידי מכללת קארו, שהופקדו אצל החלפן דייטש, "יכלו להגיע מעוד עשרות מקומות" שאינם רוזנטל, וכי בהינתן שדייטש לא נחקר ולא העיד בעניין, אין כל ראייה כי רוזנטל הוא שעשה כן; נטען כי לא היה מקום לזקוף לחובתו של רוזנטל את העברת הכספים מחשבוננו של שלמה לדייטש – לטענתו מדובר בפריטת כספי הביטוח הלאומי שמקבל שלמה, וגובה העמלה "הינו זניח ביותר למי שזקוק לכסף מזומן ובוודאי אינו מצדיק תמיהה"; נטען כי בית המשפט שגה כשקבע כי הכספים שהעביר רוזנטל לפולסקי היו הלוואה ולא תרומה; ולבסוף, כי שגה בית המשפט בכך שלא נתן משקל לעדויות נוספות שנשמעו בפניו, מהן עלה כי רוזנטל נהג לתת צדקה לנזקקים.

51. כבר עתה אציין כי לא מצאתי כיצד יש בטענות אלה – המופנות אך כנגד חלק מצומצם מקביעותיו של בית משפט קמא בעניין זה – כדי לשמוט הקרקע תחת הרשעתו של רוזנטל בעבירות המס והלבנת ההון. ואולם בטרם ארחיב בכך אדרש בקצרה לגופן של טענות.

אשר לקביעה כי רוזנטל הוא שהפקיד את כספי תלמידי מכללת קארו אצל החלפן דייטש – לא מצאתי כי קיים קושי ראייתי כנטען, והתרשמתי אף אני כי קביעה זו מבוססת היטב. הטענה כי השיקים יכלו להגיע לידי דייטש "מעוד עשרות מקומות" נטענה בעלמא, והיא נעדרת כל אחיזה בחומר הראיות. רוזנטל אינו חולק על כך שבן-ארי העביר לידו את השיקים של תלמידי מכללת קארו; הוא אף לא הכחיש כי הטביע את החותמת של דרכי הוראה על גבי השיקים של תלמידי מכללת קארו, ואזכיר כי

השיקים נכתבו לפקודת דרכי הוראה בשל המצג הכוזב שיצר רוזנטל לפיו דרכי הוראה מעניקה את חסותה (טענתו הייתה כי מדובר ב"קצר בתקשורת" וכי הוא סייע למכללת קארו באופן עצמאי). רוזנטל אף אישר כי נעזר בשירותיו של החלפן דייטש; לדבריו, בתקופה הרלוונטית נהג "לגלגל" כספים עם דייטש לצורך רכישת הדירה, ואולם לא זכר כי הפקיד אצל דייטש את כספי התלמידים. בהצטברם של כל אלה מחד, ומשטענתו של רוזנטל כי הכסף הועבר לרב גוטפרב ז"ל נדחתה, ורוזנטל לא משיג עליה בערעור (או מציג כל תזה חלופית ליעדם של כספים אלה), דומה כי לא נותר כל ספק כי רוזנטל הוא שהפקיד את השיקים המדוברים אצל החלפן דייטש.

אשר לטענה כי העברת הכספים מחשבונו של שלמה לדייטש נעשתה למטרה כשרה, הרי שמדובר בנקודה צדדית אליה התייחס בית משפט קמא באופן אגבי ולמעשה רק הביע תמיהתו על ההסבר שסיפק רוזנטל, מבלי לקבוע קביעה פוזיטיבית בעניין. מכל מקום, מדובר ב"חוליה" שניה המטשטשת לכאורה את מקור הכספים, כשלגבי הראשונה, עצם הפקדתם בחשבונו של שלמה, לא טען רוזנטל בערעורו.

בכל הנוגע לסכום שהעביר רוזנטל לפולסקי, אני נכון לקבל את הטענה כי מסקנתו של בית משפט קמא כי מדובר בהלוואה ולא בתרומה אינה מבוססת די הצורך. כאמור, פולסקי נפטר, ובית המשפט נדרש ללמוד על טיבו של הסכום שהועבר מפי בניו של פולסקי. לגבי שני הבנים, צוין מפורשות כי לא היו עדים לשיחה שהתקיימה בין רוזנטל לאביהם, ולא ידעו כיצד הוגדר הסכום שניתן לאביהם. בעדותם ניתן למצוא אמירות אשר "צובעות" את הסכום בגווניו של הלוואה מחד, ואמירות התומכות בסיווגו של הסכום כתרומה מאידך. משהכף אינה נוטה במובהק לכאן או לכאן, אין יסוד לקביעה כי מדובר בהלוואה, וממילא לקביעה כי בדרך זו נקט רוזנטל כדי להסתיר את הכספים שקיבל לידיו במסגרת פעילות במכללות.

52. ואולם, כפי שהקדמתי לציין, בסיווגו של הסכום שהועבר לפולסקי אין כדי לשנות מהרשעתו של רוזנטל בעבירת הלבנת ההון. כפי שכבר צוין לעיל, רוזנטל אינו מערער על קביעותיו של בית משפט קמא בנוגע לרב גוטפרב ז"ל ועמותת "המאיר", ומשמעותן של אלה כי הכספים שנגבו מתלמידי קארו (כ-144,000 ₪) לא הועברו מרוזנטל לגוטפרב כתרומה וכן כי רוזנטל השתמש בקבלות של מוסד פיקטיבי; רוזנטל אינו מערער על ליבת קביעותיו של בית משפט קמא בנוגע לחשבונו של שלמה – קרי, על כך שחשבונו זה שימש את רוזנטל להסתרת הכנסותיו בסכומים ניכרים (מסקנה זו מבוססת היטב על שורה של טעמים שפורטו בתמצית בפס' 49 שלעיל). בהינתן כל

אלה, ומשלא מצאתי לקבל את טענותיו בעניין פריטת השיקים של תלמידי מכללת קארו, הרי שבדין הורשע רוזנטל גם בעבירה לפי סעיף 3(א) לחוק איסור הלבנת הון.

הגנה מן הצדק

53. אקדים ואציין כי טענת ההגנה מן הצדק נוגעת להרשעתו של רוזנטל בעבירות המרמה והזיוף, אך לא לעבירת הגניבה בידי מורשה.

כפי שכבר צוין לעיל, טענת ההגנה מן הצדק לא פסחה על אף אחד מהערעורים על הכרעת הדין, ובכלל זאת על ערעורו של רוזנטל, שמצא להקדיש לה עשרות עמודים. התשתית לבחינתה של טענה זו הונחה בפסק דינו של חברי השופט הנדל, שעמד על התפתחותה ועיגונה של דוקטרינה ההגנה מן הצדק בדין הישראלי, וכן הרחיב בנוגע ליישומה בנסיבותיו של המקרה דנן. בשורה התחתונה – שעניינה קבלת הטענה להגנה מן הצדק, אך הכרה בה לעניין העונש בלבד – מצטרף אני לחברי אך אבקש להוסיף מספר הערות משל עצמי.

54. טענת ההגנה מן הצדק שבפי רוזנטל (ואחרים) מתחלקת לשתי קטגוריות מוכרות ונפרדות: האחת, השתק של הרשות, והשנייה, הפליה בהעמדה לדין.

טענת ההשתק ממקדת מבטה על התנהלותן של הרשויות המעורבות בסיפור המעשה – בענייננו: הרבנות הראשית, צה"ל והמשטרה. קו הגנה זה מבקש להישען על מעורבותן של הרשויות במעשי העבירה, או למצער, ידיעתן תוך נקיטת אפס מעשה באופן שאותת למערערים כי אין כל פסול במעשיהם. במוקד הפגיעה בתחושת הצדק במקרים מעין אלה ניצבת הטענה כי "מדינת ישראל - בידה האחת מעודדת, ולו בעקיפין, התנהגות מסוימת ובידה השנייה מעמידה בגינה לדין פלילי" (עניין טגר, פס' 117).

נטען, כי בתקופה הרלוונטית מצאו גופי הביטחון "פטנט" להתמודד עם גל פרישות בשל שכר נמוך, בכך שעודדו את אנשיהם לרכוש השכלה שתאפשר הקניית הטבות השכר. זאת הגם שידעו כי הלימודים במסגרות בהן השתלבו לצורך כך, ובהן גם שלוחות של אוניברסיטאות זרות, היו לימודים מזורזים ורחוקים ברמתם מלימודים אקדמאיים וכי כל תכליתם היה הטבות השכר. נטען כי בכך, נוצרה "אווירה אוהדת" למעשיהם של המערערים – במודע, בעצימת עיניים או בחוסר ערנות. לכך מצטרפת התנהלות הרבנות הראשית בכל הנוגע להכרה במסלול הלימודים המקוצר כמקנה

תעודת השת"ג. בהקשר זה הוזכרו, בין היתר, ברכתם של הרבנים הראשיים למסלול הלימודים המקוצר של יחווה דעת; "הסכם הפשרה" שנחתם בין הרבנות למכללת דרכי הוראה והופקד בכספת מנכ"ל הרבנות; וקיומן של החלטות סותרות או עמומות בוועדת הבחינות ובמועצת הרבנות הראשית בנוגע להכרה בלימודי המכללות.

טענת ההפליה מתמקדת בהחלטתן של רשויות התביעה שלא להעמיד לדין שורה של גורמים בכירים שהיו מעורבים בפרשה. נטען כי הפער בין אחריותו של רוזנטל לבין אחריותם של הגורמים הבכירים "זועק ופוגע בתחושת הצדק". נטען כי נוכח היעדרם של הגורמים הבכירים, התמונה שנפרסה בפני בית משפט קמא לא שיקפה "את מפת הסמכויות והאחריות כפי שהייתה במציאות", וכי פסק דינו של בית משפט קמא ביצע "צילום תקריב על גורמי הביצוע" והטיל את מלוא כובד הפרשה על רוזנטל.

המדובר בשתי טענות מובחנות, כל אחת עומדת על רגליה שלה. טענת ההשתק כהגנה מן הצדק מבקשת "להלכין" מעשים פליליים בהסתמך על כך שהרשות נתנה להם לכאורה לגיטימציה בזמן אמת. דומה כי ככל שהעבירות הפליליות חמורות ובוטות יותר, יהיה קשה יותר לחסות בצילה של טענה מסוג זה. ואילו טענת הפליה בהעמדה לדין איננה חותרת תחת פליליות המעשים המיוחסים לנאשם, אלא כנגד הבחנה בלתי מוצדקת שנעשתה בינו לבין אחר שביצע מעשים דומים.

ברגיל אין כל הכרח שטענות אלה תחבורנה להן יחדיו. אלא שבסיפור המעשה של התיק דנן, הנסיבות העובדתיות המקימות את שתי הטענות הללו משותפות במידה רבה. הלכה למעשה, התייחס חברי השופט הנדל אל שתיהן, וכך בין היתר קבע: "העובדה שבפרשה כה גדולה וסבוכה, בה היו מעורבים בראשית הדרך ראשי הרבנות הראשית, רבני ערים, רבנים ראשיים במשטרה ובצבא ואף גורמים מקצועיים שחשדם התעורר במידה זו או אחרת, הסתיימה בהאשמתם הבלעדית של אלה שלא בהכרח היו ההוגים, היוזמים והמובילים של תחילת הפרשה יש בה כדי לעורר את תחושת חוסר הצדק" (פס' 47). אכן, אם נבחן את הפרשה במשקפי טענת ההשתק, הרי שייחודה בכך שאין מדובר רק בידיעה (בהיקף כזה או אחר) של גורמים בגופי הביטחון, אלא במעורבות עמוקה של בכירי הרבנות הראשית בחרישת הקרקע עליה צמחו בהמשך הדרך העבירות בהן הורשעו המערערים.

55. במשקפי טענת ההפליה בהעמדה לדין, לגבי רבים מהמעורבים בפרשה שלא הועמדו לדין הטעימה הפרקליטות כי הערכתה הייתה שיהיה קושי בהוכחת מודעותם ליסודות העבירה, וכי בתיק זה החליטה להציב "רף גבוה, לפיו יועמד לדין רק מי

שנטל חלק בייצור המסמכים הכוזבים באופן מובהק" (פס' 2129 להכרעת הדין). בסיכומיה חזרה על כך המשיבה והוסיפה כי אין מדובר רק ברף ראייתי אלא גם ברף נורמטיבי.

איני רואה למתוח ביקורת על התביעה שנקטה בקו זהיר של העמדה לדין, מה עוד, שיש להישמר מפני חכמה בדיעבד. לעיתים, תמונת הראיות שנפרסת בפני הערכאה הדיונית רחבה ומלאה יותר ממסכת הראיות לכאורה שעמדה בפני הפרקליטות בשלב ההחלטה על העמדה לדין. עם זאת, מצאתי לנכון להעיר ולהאיר בנושא תעודות ה"יורה יורה" בפרשיה שבפנינו.

56. הקו המחבר בין המערערים הוא מעורבותם המשמעותית בתעשיית המסמכים הכוזבים והמזויפים העומדים במרכזו של תיק זה. עם זאת, ניסיון החיים מלמדנו לא אחת שהחתום על מסמך הוא מי שנמצא בתחתית "שרשרת המזון", ומשמש זרוע הארוכה של אחר. אחריותו של זה האחרון, במקרים רבים, אינה פחותה משל החתום על המסמך, אלא להיפך.

והנה, במרכזו של תיק זה, בצד אישורי לימודים למיניהם, הנחתמים לרוב על-ידי גורמים אדמיניסטרטיביים, ניצבות גם תעודות ה"יורה יורה". תעודה זו מחייבת את חתימתם של רבני ערים ורבנים מוכרים. בהכרעת הדין מצא בית משפט קמא כי "מאז ומעולם" מקובל שרבנים החתומים על התעודות "מסתמכים על מגיד השיעור או על אישיות רבנית אחרת, וחותמים על תעודת יורה יורה מבלי לבחון את התלמיד בעצמם", דהיינו, חותמים בחתימת הצטרפות (פס' 674 להכרעת הדין). ואכן, רבנים שונים מסרו כי כך היה כשחתמו על תעודות "יורה יורה" לתלמידי המכללות. הרב נגארי אמר כי חתם על התעודות רק לאחר שהוגשו לו חתומות על-ידי הרב יוסף אליהו ועל יסוד האמון שנתן במכללת דרכי הוראה (פס' 860-861 ופס' 1068-1070 להכרעת הדין); גם הרב שמואל אליהו אמר כי חתם על התעודות בהסתמך על אחיו, הרב יוסף אליהו (פס' 865 ופס' 1073 להכרעת הדין); הרב דרוקמן אמר כי חתם על התעודות בהסתמך על חתימתו של הרב יעקב רוזנטל ז"ל, ואילו זה בתורו סמך על בנו, מאיר רוזנטל (פס' 1074-1076; פס' 1234-1236; פס' 1377-1378 להכרעת הדין); הרב ישר מסר כי התנה חתימתו בכך שלא תהיה החתימה "המסמיכה" אלא רק חתימת הצטרפות וכן בתנאי שיופיע סייג הכושר (פס' 1537 להכרעת הדין); הרב שאר ישוב מסר כי הסתמך על חתימותיהם של מגידי השיעור ורבני העיר ולדבריו, הייתה ועדת בוחנים וחתימתו הייתה כמו חתימת נשיא אוניברסיטה (פס' 1538-1539 להכרעת הדין); הרב לוי מסר כי

חתם על התעודות לאחר שנכתב בהן סייג הכושר ובהסתמך על חתימות מגידי השיעור (פס' 1808 להכרעת הדין).

ניתן לקבל הסבר זה לגבי חלק מהחתומים על התעודות, אך לא אכחד כי אני מתקשה לקבלו כשהוא בא מפיהם של מי שבחנו בעצמם את התלמידים; מי שעמדו בראש המכללות וידעו היטב מי הם התלמידים ומה רמתם התורנית; ומי שחתימותיהם הן שיצרו את המצג הראשוני לפיו תלמיד פלוני ראוי לתעודה זו. בהקשר זה אשוב ואזכיר את מכתבו של אוחנה למנכ"ל הרבנות משנת 1998 בו צוין כך: "כשהעליתי בפני רבני בתי מדרש אלו את הדרישה להמציא בסופו של הליך לתלמידים תעודת 'יורה יורה', הם השיבו לי בשלילה מוחלטת, מאחר ולא יתכן שאדם שאינו שומר שבת יהא מוסמך על ידם להורות בהלכות שבת" (ת/100; הדגשה הוספה).

אין מחלוקת כי רוזנטל הנפיק את תעודות ה"יורה יורה" במכללות בהן היה מעורב, כי בחלק מהמכללות חתם כמגיד שיעור, וכי אביו, הרב יעקב רוזנטל ז"ל, סמך על דבריו בחתימתו. אחריותו על מעשיו-שלו עומדת בעיניה, אך אין בה כדי להסיר מאחריותם של מי שנטלו חלק באופן מודע ב"מוצר המוגמר" של תעודות "יורה יורה" למי שאינם זכאים להן.

57. לכך יש להוסיף את מסקנתו של בית משפט קמא כי היה מקום להכליל בכתב האישום את הרב המשטרתי הראשי, הרב גרוס; בית המשפט התרשם כי הרב גרוס אישר את הזכאות להטבות השכר אף שהיה מודע לכזב שבמסמכים שהוגשו לידיו (פס' 2008-2026, 2124-2125 להכרעת הדין). אזכיר גם את קביעותיו של בית משפט קמא כי חלק מחברי מועצת הרבנות הראשית (הרב שאר ישוב, הרב שמואל אליהו והרב יהודה דרעי) פעלו ב"ניגוד עניינים מובהק" כשעסקו באישור פעילותן של המכללות שבראשן עומדים הם עצמם, או מקורביהם (פס' 2155 להכרעת הדין). עניין זה – שחברי השופט הנדל סיווג אותו במישור המינהלי – מהווה חלק בלתי נפרד מסיפור המעשה.

58. על יסוד כל אלה, סבורני כי משקלן המצטבר של שתי הטענות המובחנות שצוינו לעיל (השתק והפליה), עולה כדי פגם שעוצמתו מצדיקה את קבלתה של טענת ההגנה מן הצדק בנסיבותיו המיוחדות של תיק. כן מצטרף אני כאמור למסקנה שביטוי לכך יש ליתן באופן מדוד בגזר הדין בלבד – כך בנוגע לכל המערערים, וכך במיוחד בעניינו של רוזנטל. לו היה חלקו של רוזנטל מסתכם בהנפקת המסמכים במכללת דרכי הוראה, הייתי נכון לומר כי לטענת ההגנה מן הצדק יש משקל של ממש בעניינו. אלא

שרוזנטל ראה כי טוב, ופנה ל"קריירה" עצמאית ומשגשגת שהוסיפה "תרומה" של ממש להיקף המרמה בתיק זה.

59. בטרם סיום, ומשהגעתי למסקנה כאמור, איני רואה להידרש לשאלה אם יש מקום לקבל טענת הגנה מן הצדק על יסוד פגיעה ערטילאית בתחושת הצדק וההגינות שאין מקורה בפגמים שנפלו בהליכים שננקטו בעניינו של נאשם. כזכור, בשלב הראשון למבחן שנקבע בעניין בורוביץ, נדרש בית המשפט "לזהות את הפגמים שנפלו בהליכים שננקטו בעניינו של הנאשם ולעמוד על עוצמתם במנותק משאלת אשמתו או חפותו". ככל שנמצא כי נפלו פגמים כאמור, יש להמשיך ולבחון בשלב השני אם "בקיומו של ההליך הפלילי חרף הפגמים יש משום פגיעה חריפה בתחושת הצדק וההגינות" (עניין בורוביץ, עמ' 87). דעתי היא כי יש להיזהר מפני הרחבה בלתי מבוקרת של דוקטרינת ההגנה מן הצדק. כך ציינתי בעניין אגבריה באשר לטענת הפליה בהעמדה לדין, ובמיוחד טענה המבוססת על הפליה תוצאתית, כמקימה הגנה מן הצדק בדין הפלילי. ככלל, אני סבור כי אין זה נכון לתקן "טעות בטעות ועוול בעוול" (שם, פס' 65).

60. אם כן, בסיכומי של דבר, מצאתי לדחות את מרבית הערעור על הכרעת הדין. יש להרשיע את רוזנטל ב-704 עבירות של קבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות ו-220 עבירות של סיוע לקבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות. הרשעתו בעבירות של גניבה בידי מורשה; מרמה לפי סעיף 220(1) ו-5) לפקודת מס הכנסה ועבירה לפי סעיף 3 לחוק איסור הלבנת הון – נותרות על כנן. לעומת זאת, ערעורו של רוזנטל מתקבל בכל הנוגע להרשעתו במרבית עבירות הניסיון לקבלת דבר במרמה, להוציא 23 עבירות ניסיון במכללת בית-שאן. כמו כן, מצאתי כי יש לזכותו מחמת הספק מעבירות הזיוף בהן הורשע בגין מסמכים שנשאו את שמה של ישיבת הגר"א. ואולם, הרשעתו בזיוף (לפי סעיפים 418 ו-420 לחוק העונשין (ריבוי עבירות)), בגין שימוש בשמה של ישיבת דרכי הוראה בחלק ממסגרות הלימוד, כמו גם בגין זיוף חתימתם של הרב קיל ושל הרב אליהו, עומדת בעינה.

הערעורים על גזר הדין של רוזנטל

61. במסגרת גזר הדין התייחס בית משפט קמא בהרחבה למאפייני החומרה שבמעשיו של רוזנטל, בכל הנוגע לעבירות הניצבות בליבו של התיק – עבירות המרמה והזיוף (מאות במספר). בין היתר, צוינו התחכום והתכנון הרב שהקדיש רוזנטל להבטחת הצלחתה של התכנית העבריינית (החל בניסוח האישורים והתעודות וכלה בבחירה למי להגיש את המסמכים, או את חלקם, וממי להסתירם) – המלמדים כי

מדובר "במעשה מרמה מחושב עד לפרט האחרון, שיטתי ומדויק"; העובדה שרוזנטל מילא תפקיד דומיננטי בהגיית וביצירת המסמכים הכוזבים, וכפי שנכתב בגזר הדין – "ניצח על התעשייה של אלפי המסמכים הכוזבים והמזויפים על בסיסם הוענקו הטבות השכר"; העובדה שברקע לעבירות עומדת תאוות בצע גרידא, שבאה לידי ביטוי מיוחד במעברו של רוזנטל לפעילות עצמאית, לטובת מיקסום רווחיו; ניצול לרעה של רצון המערכת להיטיב עם אנשיה כדי להתעשר על חשבון הקופה הציבורית; ניצול של הקושי שהתעורר בקרב גורמי השכר בגופי הביטחון בכל הקשור בהכרה בלימודי הרבנות, שהובילם להסתמך על דרישות הרבנות הראשית; הפגיעה שהסב לתלמידים (אנשי כוחות הביטחון) שהשקיעו מכספם וזמנם בהסתמכם על ההבטחה כי משך והיקף הלימודים יקנה להם הטבות שכר, שלימים נשללו מהם; העובדה שהעבירות בוצעו לאורך זמן רב, והובילו להוצאתם של סכומי עתק מקופת המדינה במרמה. הערכתו של בית משפט קמא הייתה כי הנזק שנגרם בגין המרמה בדרכי הוראה, בית-שאן, גן-נר והכיתות העצמאיות הינו למעלה ממאה מיליון ₪. לכך יש להוסיף את תרומתו של רוזנטל במכללת קארו ובמכללת אריאל (שבשים לב למאפייניה מצא בית המשפט כי מדובר בסיוע ברף הגבוה ביותר), ואת העובדה שאלמלא הייתה מתגלית המרמה, הנזק שצפוי היה להיגרם היה נאמד בסכומים אסטרונומיים. לבסוף, התרשם בית משפט קמא כי רוזנטל לקח אחריות חלקית בלבד על מעשיו והתקשה להפנים את הפסול בהם.

אשר לעבירת הגניבה, הצביע בית משפט קמא על כך שרוזנטל ניצל את האמון שנתנה בו הנהלת דרכי הוראה, ואת חופש הפעולה שהוענק לו בביצוע תפקידיו. בכל הנוגע לעבירות המס והלבנת הון, צוין כי רוזנטל ביצע מגוון פעולות להסתרת הכנסותיו מהמכללות; המרכזית שבהן הייתה כרוכה בניצול יחסיו הקרובים עם בן דודו התלוי בו. כן צוין כי הנזק שגרמו מעשיו מתבטא באי תשלום מס על סכום המתקרב לשני מיליון ₪.

מנגד, נתן בית משפט קמא דעתו לכך שרוזנטל הינו אדם נורמטיבי, נעדר עבר פלילי; לחלוף הזמן מאז בוצעו העבירות, תקופה במהלכה שב רוזנטל לנהל אורח חיים נורמטיבי; לכך שבעקבות כתב האישום פוטר מעבודתו כראש לשכת הרב הראשי לישראל; כי עומדת לזכותו תרומתו לחברה ועזרתו לזולת, עליהם העידו מספר עדים בבית המשפט; וכן כי נוסף על משפחתו, תלויים בו שני אנשים ספציפיים – בן דודו שלמה ואישה נוספת, ניצולת שואה ערירית, שהייתה חברה של הוריו, ומתגוררת בביתו. בנוסף, מצא בית משפט קמא ליתן משקל מסוים לטענת ההפליה בהעמדה לדין, בשים לב לקביעותיו בנוגע להתנהלותם של הרבנים הראשיים בצה"ל ובמטרה, ולרושם שהותירו חלק מראשי המכללות שהעידו בבית המשפט.

בסופו של יום, סבר בית משפט קמא כי "השילוב של החומרה המופלגת של המעשה העברייני [...] הנובע מהיקף המרמה וממדיה [...] יחד עם תחכומה [...], היותה פרי מאמץ מתוכנן מראש, שיטתי וממושך לאורך שנים, אשר כוון כולו להערים ולרמות את רשויות המדינה" – מחייב "תגובה עונשית הולמת של מאסר משמעותי". על כן, ועל יסוד הטעמים שצוינו לעיל בתמצית, מצא בית משפט קמא כי יש להעמיד את עונש המאסר על שבע שנות מאסר בפועל ושתי שנות מאסר על תנאי. כן הוטל על רוזנטל קנס בסך 500,000 ₪ או מאסר של שנתיים תחתיו.

62. על גזר הדין הוגש ערעור הן מצד המשיבה, והן מצדו של רוזנטל.

המשיבה סבורה כי אף שעונש המאסר שהוטל על רוזנטל הוא משמעותי, אין הוא הולם את חומרת מעשיו של רוזנטל – המתבטאים במידת התחכום שבמרמה, היקפה והנזק האדיר שנגרם לקופת המדינה. בגזר הדין חילק בית משפט קמא את העבירות בהן הורשע רוזנטל לשבעה אירועים עברייניים: העבירות שבוצעו בכל מכללה סווגו כאירוע נפרד, ועבירות המס והלבנת ההון נספרו כאירוע עברייני נפרד נוסף. עיקר טענת המשיבה היא כי בעונש המאסר הכולל שנגזר על רוזנטל, ערך בית משפט קמא, הלכה למעשה, חפיפה מלאה של העונשים בגין האירועים העבריינים השונים. עוד סבורה המשיבה כי עונש הקנס שהוטל על רוזנטל אינו הולם את חומרת מעשיו, והנזק העצום וחסר התקדים שנגרם לקופת המדינה, כמו גם את התועלת שהצמיחה לו פעילותו העבריינית.

במסגרת ערעורו של רוזנטל, שבו והופיעו חלק מהטענות העובדתיות שזכו להתייחסות במסגרת הכרעת הדין – ובעיקר אלה שעניינן בניתוק הקשר הסיבתי והגנה מן הצדק בשל מעורבותם או ידיעתם של גורמי הרבנות וגופי הביטחון, כמו גם הטענה להפליה בהעמדה לדין. נטען כי "מדובר במקרה קיצוני בו הגנה מן הצדק אמורה לחול במלוא עוצמתה", וכי בגזר הדין לא ניתן לכך משקל מספק; כך גם, לא ניתן משקל מספק לשיטת רוזנטל, לעובדה שלא היה עובד ציבור בעת ביצוע העבירות; לראיות שהובאו בדבר תרומתו לחברה; וכן לפגיעה בתלויים בו כתוצאה מכניסתו למאסר. בצד זאת נטען כי בגזר הדין ניתן משקל עודף לנזק הכספי שנגרם לקופת המדינה – שכן אף לשיטת בית משפט קמא, ייתכן והלימודים היו מקנים הטבות שכר מופחתות, ומכל מקום סיפקו הכספים שהתקבלו בידי אנשי כוחות הביטחון סיפקו תמריץ להישאר במערכת. עוד נטען כי חלף עיקרון הגמול שנקבע כעיקרון המנחה בענישה, הוענק

משקל משמעותי להרתעת הרבים. לבסוף, מבקש רוזנטל כי נפחית מגובה הקנס, וזאת על מנת ליתן לו "סיכוי להשתקם מבחינה כלכלית, משפחתית ואישית".

63. אקדים ואציין כי מצאתי להיעתר לערעור של רוזנטל באופן חלקי, כפי שיפורט להלן.

אין ספק כי רוזנטל מילא תפקיד מרכזי בפרשת המרמה אדירת הממדים מושא תיק זה. בקרב קבוצת המורשעים בתיק דנא, היה הוא בבחינת "ראש לשועלים". את דרכו אמנם החל בין כותלי מכללת דרכי הוראה, ואולם עד מהרה זיהה את הקלות שבמרמה ואת פוטנציאל הרווח ממנה, ופנה לעשות לביתו. בשלב זה, היה רוזנטל עצמאי לחלוטין; הוא הפגין יוזמה, יצירתיות ותעוזה, שבהקשרים אלה אינם מוסיפים כבוד, ויכולים להיזקף לחובתו בלבד. כמויות המסמכים הכוזבים והמזויפים בהם היה לרוזנטל יד ורגל (והובילו להרשעתו במאות עבירות), וההיקף הבלתי נתפס של הכספים שהוצאו במרמה מהקופה הציבורית על בסיסם (למעלה ממאה מיליון ₪) – מהדהדים ומצדיקים ענישה מחמירה.

יוער, כי אף שמצאתי כאמור כי יש לזכות את רוזנטל מעבירות הניסיון לקבלת דבר במרמה, מדובר בעניין כמעט טכני שאין בו כדי להשפיע ולו במעט על חומרת המעשים. כפי שכבר צוין לעיל, פוטנציאל הנזק הנוסף שנמנע הודות לגילוי המרמה ממילא מגולם בעבירה המושלמת. מנגד, יש ליתן משקל מסוים, גם אם לא רב, לזיכוי של רוזנטל מחמת הספק מעבירות הזיוף בכל הנוגע לשיבת הגר"א.

בצד זאת, הכרנו בטענת ההגנה מן הצדק בנסיבותיו המיוחדות של תיק זה, שבמרכזן מעורבות עמוקה עד מאוד של הרשויות בחרישת הקרקע עליה צמחו העבירות. דומה כי מעורבות זו מוסיפה גוונים של חומרה, המבדילים את ענייננו מרבים מתיקי המרמה של הקופה הציבורית. ביטוי לקבלת הטענה מצאנו לתת בגזירת הדין, כל אחד מהמעוררים בהתאם לחלקו ולנסיבותיו. אין לכחד כי בענייננו של רוזנטל, בהבדיל מיתר המערערים, טענת ההגנה מן הצדק אינה יכולה להתבטא במלוא עוזה; זאת בשים לב לכך שרוזנטל הפך את המרמה לשיטה ולעסק של ממש, ואין צורך לשוב על הדברים שפורטו בהרחבה לעיל. עם זאת, עדיין בעלת משקל היא. עוד מצאתי כי יש ליתן משקל לחלוף הזמן הרב – קרוב ל-15 שנים – מאז בוצעו העבירות (וזאת חרף המאמצים הרבים שנעשו על מנת להביא הטיפול בתיק לסיומו בזמן קצר ככל הניתן); אין להמעיט גם מהעדויות השונות שנשמעו בנוגע לתרומתו של רוזנטל לחלשים ולנזקקים.

בשים לב לכל אלה, מצאתי כי נכון יהיה להפחית מעונש המאסר בפועל שהוטל על רוזנטל, כך שיעמוד על חמש שנים וששה חודשים. רכיב המאסר על תנאי יוותר על כנו, וכך גם הקנס שהוטל על רוזנטל. הגם שמדובר בסכום לא מבוטל, לא מצאתי כל הצדקה להפחית ממנו בהתחשב בסכומים שנטל רוזנטל לכיסו במסגרת הפרשה, וכן בסכום הבלתי נתפס שיצא מקופת המדינה במרמה כתוצאה ממעשיו. בנסיבות אלה אין מקום לטענתו של רוזנטל כי מצבו הכלכלי לא הובא בחשבון, ויש לקוות כי בזמן שחלף נערך רוזנטל לתשלום הקנס שהוטל עליו. מכל מקום, כפי שנקבע בגזר הדין, עליו לשלם את הקנס רק 90 ימים לאחר שישלם את ריצוי תקופת המאסר, בפריסה לתשלומים חודשיים בסך 5,000 ₪.

מילים לפני סיום

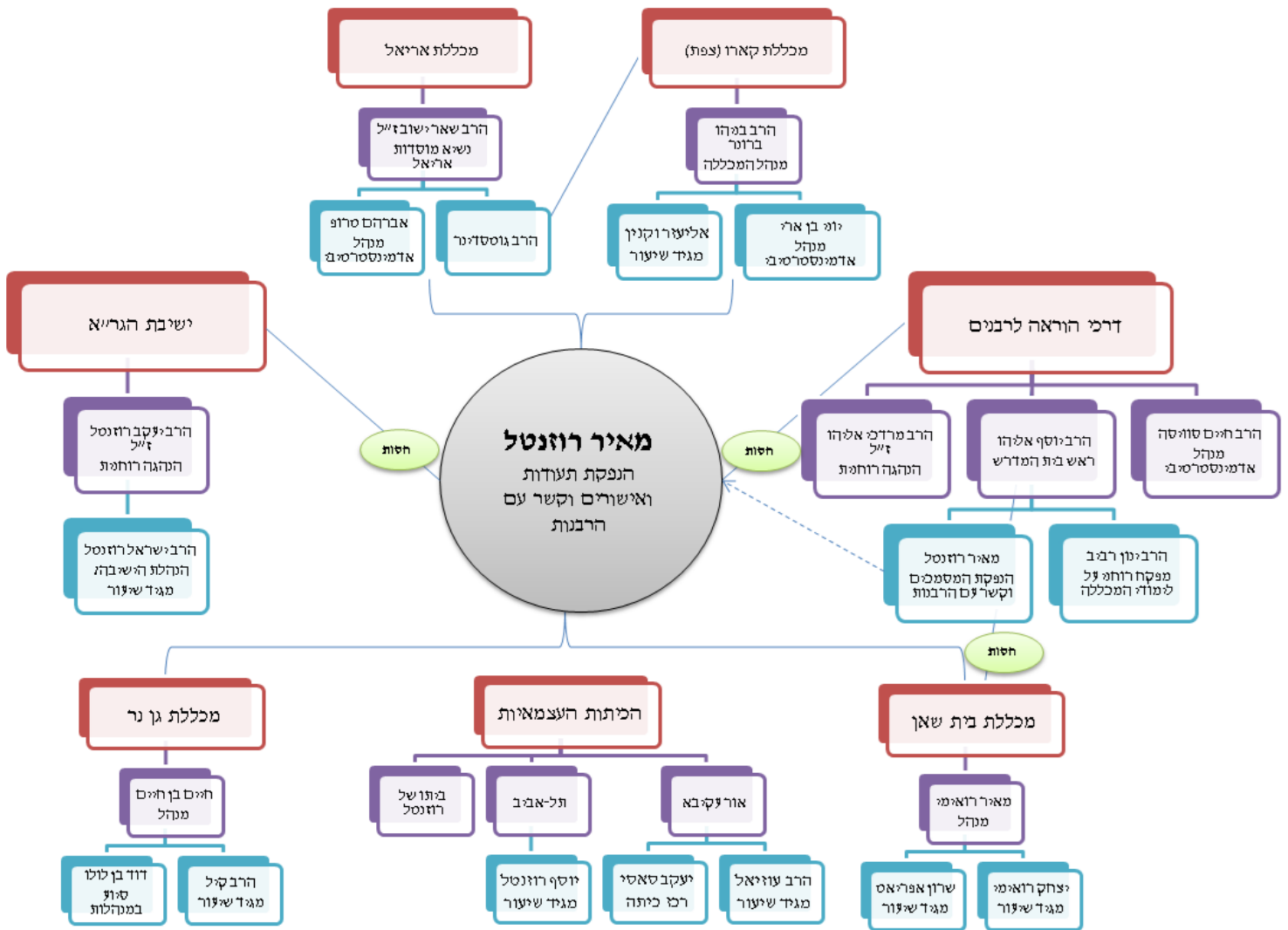
64. "חוכא ואיטלולא ובהמונים" כך נימק הרב גד נבון ז"ל את התנגדותו לאישור תכנית הלימודים לאנשי כוחות הביטחון (כך עולה ממכתבו של אוחנה ליועץ הרבנים הראשיים, ת/100). ואילו הרב נוימן, המפקח הארצי על החינוך התורני במשרד החינוך, חיווה דעתו על תכנית הלימודים "אני ראיתי שם חומר [...] שאנחנו אפילו מלמדים בבתי ספר יסודיים" (עמ' 53 לפרוטוקול; הדגשה הוספה). ובמכתבו לאוהנה מיום 23.1.2002 התריע הרב נוימן: "אסור לתת שמספר קטן של תאבי בצע יוציאו שם רע על מוסד מפואר של ההשכלה התורנית ויש לעמוד על המשמר לבל יגרם חילול ה'". וכך גם הרב קוק, בישיבת מועצת הרבנות הראשית מיום 5.7.1999, שהיה מהראשונים לזהות: "הענין כולו מסוכן, אם נאשר לכולם לקבל השכלה תורנית גבוהה כל הבנין יקרוס, ואנו נוטלים סיכון שאפילו לראויים לא יאשרו. יש לנהוג בענין זה בזהירות, לא יעלה על הדעת לאשר השת"ג לאנשים שאינם שומרי תו"מ".

אלא שההתרעות והאזהרות נפלו על אוזניים ערלות, והתחזית הקודרת של ביזוי עולם התורה התממשה במלואה כדי בזיון וקצף. תסריטאי מוכשר, אילו היה מציע למפיק סרטים את עוללות הסיפור שנפרס בפנינו, היה מן הסתם נדחה מהנימוקים הבאים: ראשית – חוסר מקוריות, באשר דומה כי הרעיון הבסיסי נלקח מ"תעלת בלאומילך" של אפרים קישון בשינויים המחוייבים. שנית – חוסר אמינות. הגם שמדובר בקומדיה, יש גבול להגזמה. הרעיון שנגדים בצה"ל, שוטרים וסוהרים, שחלקם כלל אינם שומרי תורה ומצוות, מקבלים תוך זמן קצר תואר של רב ומשתבחים ב"כתרה של תורה" עם תעודה הנושאת חתימותיהם של גדולי הרבנים בישראל, פשוט לא מתקבלת על הדעת. "כדוגמה לסצינה לא אמינה בעליל" כך יסביר המפיק לאותו

תסריטאי דמיוני, "ניקה את התלמיד שבתעודתו נכתב כי שנה ולמד שו"ע ונו"ע, מבלי שהתלמיד עצמו מבין מה פשר ראשי התיבות. זה גם לא אמין וגם לא יאומן". נימוק שלישי – פגיעה וזלזול בקודשי ישראל. "וכי סבור אתה", יגער המפיק בתסריטאי, "כי הקהל יהיה מוכן לביזוי כזה של התואר 'רב'? יונגערמן, אם הייתה לך קצת הבנה ביהדות, היית יודע מה זה 'יורה יורה' ואיזו משמעות נכבדה יש למילים אלו".

אך נתברר כי המציאות עולה על דמיונו של אותו תסריטאי שלא היה ולא נברא אלא משל היה. גל אקדמיזציה שטף את כוחות הביטחון. צה"ל, המשטרה והשב"ס נמנו גמרו והחליטו שגם תלמידי חכמים שקולים כנגד מהנדסים או כנגד בעלי תארים אקדמיים בדירוג מדעי החברה והרוח, וכי יש להכיר בהשכלה תורנית גבוהה, גם אם אינה ישימה לתפקיד אותו ממלא הנגד/השוטר/הסוהר. יש להניח, כי גורמי הביטחון ראו נגד עיניהם תלמידי חכמים של ממש, צורבא מרבנן, מאלה שעוקרים הרים וטוחנים אותם בסברה, כאלה שבחריפות שכלם יכולים ללא מאמץ וכהרף עין לעייל שני פילים בקופא של מחט. אלא שמהרעיון של תלמידי חכמים שיוסמכו לרבנות ועד להנפקת תעודת השת"ג הדברים הפכו לפרודיה, לפארסה שהחלה להתגלגל עד שיצאה מכלל שליטה - רכבת דוהרת ללא הגה וללא בלמים, כדברי חברי השופט הנדל. כמו בסיפור המכנסיים של אפרים, שכל דמות בסיפור קיצרה את המכנסיים עד שהפכו למכנסיים קצרים, כך גם בענייננו. 7 שנות לימוד של תלמידי חכמים, אברכים שכבר טבלו בימי בחרותם בישיבה בהוויות אביי ורבא קוצרו תחילה ל-5 שנות לימוד; בהמשך קוצרו ל-4 שנות לימוד; לאחר מכן קוצרו לשנתיים אך עם כתיבת ספר תורני או 4 חיבורים תורניים; לאחר מכן קוצרו לשנתיים בלי כל חיבור תורני; מ-35 שעות לימוד בשבוע ירדה הדרישה ל-20 שעות ובהמשך ל-10-4 שעות שבועיות של לימודי ערב; הבחינות הקשות בכתב ברבנות הראשית הוחלפו בבחינות בישיבות ובמכללות בנשיאותם של רבנים ראשיים; בהמשך הורחב הסדר זה לכל המכללות, ולבסוף הגענו ל"בחינה" בעל פה בפני מגיד השיעור, אם בכלל; כל שני ספסלים בבית כנסת או מספר כיסאות בבית פרטי הפכו ל"מכללה"; כל מנהל מטבח צה"לי הפך לראש מתיבתא; וכל נגד תחזוקה – גם אם אינו שומר תורה ומצוות – נעשה "רב", שזכה להסמכה של "יורה יורה", ואשר חזקה עליו כי ימשיך בעתיד "תמידין כסדרן" בהלכות נדה ואיסור והיתר.

אחרי כל אלה, קשה לקבל הטענה כי העוסקים במלאכת הרמייה אך ביקשו לשמור על כבודה של תעודת ההשת"ג. אין לתת לחומר הראיות הרב שבבסיס תיק זה לטשטש את העובדה שלא בלימודים והשכלה תורנית של ממש עסקינן, אלא בייצור של ניירת שנועדה להשיג תוספות שכר.

שׁוֹפֵט

השופטת ד' ברק-ארז:

פתח דבר

1. אם בארזים נפלה שלהבת, מה יגידו כל האחרים? חברי השופט נ' הנדל פרס ריעה רחבה שגוללה את תולדותיה של פרשה קשה זו, אשר בה רבים נטלו חלק במערך מרמתי שהוביל לבזבוז של כספי ציבור, לצד "גזירת קופונים" של רווח אישי מהיבטם של חלק מהמעורבים. חברי השופט י' עמית הוסיף והתייחס להיבטים נוספים של פרשה

זו. בהמשך לכך, חלק זה ידון בעניינם של שלושה מעורבים אחרים – כאלה שנמצאים לכאורה במדרג נמוך יותר ב"היררכיה" של המרמה, אך עדיין נטלו בה חלק.

2. אקדים ואומר כבר עתה כי אני מסכימה לתוצאות שאליהן הגיעו שני חבריי. הסכמתי זו משתרעת הן על הדיון בעבירות שבהן הורשעו המערערים שעניינם נבחן על-ידי חברי והן לתוצאות העונשיות שאליהן הם הגיעו ביחס לאותם מערערים. עם זאת, מאחר שהתגלו הבדלי גישות בין כל אחד ואחת מאיתנו כאשר לסוגיה של הגנה מן הצדק, אדרש לנושא זה בהמשך במקומות המתאימים (ראו להלן בפסקאות 42-69).

3. שלושה הם המערערים שיידונו על-ידי – מאיר רואימי, המערער בע"פ 7680/14 (להלן: רואימי), אשר מערער על הכרעת הדין וגזר הדין בענייניו; שרון אפריאט, המערער בע"פ 590/15 (להלן: אפריאט), שמערער אף הוא על הכרעת הדין וגזר הדין בענייניו; וחיים בן חיים, המערער בע"פ 80/15 (להלן: בן חיים), שמערער על גזר הדין בענייניו בלבד. יצוין כי המדינה הגישה אף היא ערעורים על גזרי הדין בעניינם של רואימי (ע"פ 7647/14) ושל בן חיים (ע"פ 572/15). חלקם של שלושה בפרשה מתמקד בפעילותן של שתי מכללות תורניות שבהן פעלו מסלולי לימודים המיועדים לאנשי כוחות הביטחון: מכללת "חסדי יחיא", שכונתה גם מכללת בית שאן (להלן: מכללת בית שאן) ומכללת גן נר.

4. מהלך הדיון בערעורים אלה יהיה כדלקמן: תחילה יידונו הערעורים בענייניו של רואימי. בהמשך לכך, יידון ערעורו של אפריאט שפעל כמגיד שיעור במכללת בית שאן שניהל רואימי. לבסוף, יידונו הערעורים בענייניו של בן חיים. חברי השופט הנדל התייחס במסגרת הרקע העובדתי לפסק דינו גם למערערים אלה, אך כאן יובא עניינם ביתר פירוט, לצורך הדיון בערעוריהם.

הערעורים בענייניו של רואימי – ע"פ 7680/14 וע"פ 7647/14

רקע כללי, תמצית האישומים ועיקרי הכרעת הדין

5. רואימי, תושב בית שאן, הקים בשנת 1999 מסגרת לימוד לאנשי כוחות הביטחון בבית שאן ועמד בראשה עד לשנת 2003. הלימודים במכללת בית שאן התקיימו בביתו הפרטי של רואימי וכן בבית כנסת בשם "חסדי יחיא" שאותו הוא הפעיל וניהל. תחילה, הלימודים התנהלו תחת חסותה של ישיבת "דרכי הוראה לרבנים" (להלן: מכללת דרכי הוראה או דרכי הוראה), שנוהלה על ידי הרב יוסף אליהו

(תחת חסותו של אביו, הרב הראשי לישראל לשעבר, הרב מרדכי אליהו ז"ל). במהלך השנים למדו במכללה זו 203 תלמידים, שוטרים ואנשי צבא, בשלושה מחזורים. משכו של כל מחזור לימוד עמד על פחות משנתיים. לקראת מחזור הלימודים השלישי שהחל בשנת 2001 הציגה המכללה עצמה כפועלת תחת חסות של ישיבה אחרת, ישיבת הגר"א בחיפה (להלן: ישיבת הגר"א), שבראשה עמד הרב יעקב רוזנטל, אביו של מאיר רוזנטל (להלן: רוזנטל), הוא המערער בע"פ 8495/14 שעניינו נדון לעיל על ידי חברי השופט עמית. בפועל, לא היה כל קשר בין המכללה לישיבה האמורה, מה שכונה בהליכים בפנינו גם בשם "חסות פיקטיבית". עוד יצוין כי אפריאט, שעניינו ידון בהמשך, גויס על ידי רואימי לשמש כמגיד שיעור במחזור השלישי של המכללה.

6. כפי שמתואר בכתב האישום אשר הוגש נגד הנאשמים בפרשה, רואימי גבה שכר לימוד בסך של 9,000 שקלים מכל תלמיד במחזור הראשון במכללה ובסך של 15,000 שקלים מכל תלמיד במחזורים האחרים. נטען כי רואימי לא העביר כל תשלום למכללת דרכי הוראה עבור מתן החסות ללימודים (כך שבמובן זה כלל הסכומים שנגבו נותרו בידיו, והוא שלשל אותם לכיסו). עוד נטען כי רואימי לא דיווח לרשויות המס על הכנסותיו אלה והפקיד את שכר הלימוד ששולם על ידי התלמידים בחשבון הבנק של בית הכנסת "חסדי יחיא" שבו הוא היה מורשה החתימה היחיד, ואף הנפיק חשבוניות כוזבות בגין הפקדת שכר הלימוד, שבהן רשם כי מדובר ב"תרומה עבור לימודים".

7. בעיקרו של דבר, כתב האישום ייחס לרואימי מעשים הנוגעים להנפקתם של מסמכים כוזבים אשר שימשו בסיס לתוספות שכר שניתנו על ידי משטרת ישראל וצה"ל (להלן: גופי הביטחון) לשוטרים ואנשי קבע אשר למדו במכללה. כך, נטען כי רואימי הנפיק (בעצמו ובאמצעות אפריאט) מסמכים המכילים נתונים כוזבים ביחס למועד תחילת הלימודים של תלמידי המכללה (יכוננו להלן: אישורי תשנ"ה או אישורים על לימודים קודמים), ביודעו כי האישורים נושאים מועד מוקדם לתחילת הלימודים למעשה. עוד נטען בכתב האישום כי רואימי ידע ואף סייע לרוזנטל בהנפקת תעודות "יורה יורה" כוזבות, המעידות כי התלמידים עמדו בבחינות ההסמכה לרבנות והוסמכו על ידי שני רבני עיר מוכרים על ידי הרבנות הראשית לישראל (להלן: הרבנות הראשית), הגם שבפועל תלמידי המכללה כלל לא עמדו בבחינה האמורה ובמרבית המקרים כלל לא למדו את כל הנושאים שצוינו בתעודה.

8. בהכרעת דינו הרשיע בית המשפט המחוזי את רואימי במכלול של עבירות, כמפורט בפסקה 13 לפסק דינו של חברי השופט הנדל. הרשעתו של רואימי נסבה

בעיקרו של דבר (אם כי לא באופן בלעדי) על מעורבותו בהנפקת ארבעה סוגי מסמכים כוזבים לתלמידי מכללת בית שאן, כמפורט להלן:

א. אישורים על לימודים קודמים (אישורי תשנ"ה) – בית המשפט המחוזי קבע כי הוכח שרואימי הכין אישורים כוזבים על לימודים קודמים עבור התלמידים בשלושת המחזורים במכללת בית שאן, חתם בעצמו על האישורים האמורים בשני המחזורים הראשונים והורה לאפריאט לחתום עליהם במחזור השלישי. בית המשפט המחוזי קבע כי על אף שרוזנטל הוא ש"הזמין" את האישורים, רואימי ניסח והנפיק אותם, בהבינו שהם נדרשים לצורך קבלתן של תעודות השת"ג ומתוך מודעות בזמן אמת לכך שהלימודים במכללת בית שאן לבדם אינם מספיקים לשם הענקת תעודות אלה.

ב. תעודות יורה יורה – בית המשפט המחוזי קבע כי רואימי שימש כמגיד שיעור בכל שלושת המחזורים שלמדו במכללת בית שאן, כך שידע מהם הנושאים הנלמדים, מהו היקף הלימודים ומהי רמתם, וכן היה מודע לטיבם של המבחנים ולכך שחלק מהתלמידים במכללה כלל אינם שומרי תורה ומצוות. על כן נקבע כי רואימי היה מודע לעובדה שתעודות היורה יורה שהנפיק רוזנטל לתלמידי מכללת בית שאן כוללות מצג כוזב באשר לרמת הידע של התלמידים ולאיכותו. כן נקבע כי רואימי חתם בעצמו (כמגיד שיעור) על תעודות היורה יורה של תלמידי המחזור השלישי במכללת בית שאן, אף שידע כי הן אינן משקפות את רמת הידע האמיתית של התלמידים. כמו כן, נקבע כי רואימי חתם בעצמו על תעודות היורה יורה של תלמידי מכללת גן נר, כמגיד שיעור, על אף שכלל לא לימד במכללה זו.

ג. תעודות השת"ג – בית המשפט המחוזי קבע כי מודעותו של רואימי לכזב שבתעודות ההשת"ג, שבהן נכתב כי התלמידים למדו חמש שנים בישיבות גבוהות, הוכחה מעל לכל ספק סביר. בהכרעת הדין צוין כי רואימי למעשה לא חלק על כך שהפרטים שצוינו בתעודות ההשת"ג עוררו אצלו תמיהה, וכי הוא פנה לרוזנטל לבירור הנושא. בהמשך לכך, נקבע כי רואימי ידע שאין בהסברו של רוזנטל לפיו לימודים של שנתיים במכללה הם שווים ערך לחמש שנות לימוד בישיבה גבוהה כדי לספק מענה אמיתי לקושי זה בתעודת ההשת"ג.

ד. אישורים על אורח חיים דתי – לחלק מתלמידי מכללת בית שאן הופקו אישורים המעידים כי הם מקיימים אורח חיים דתי, שנחתמו על ידי אפריאט.

בית המשפט המחוזי קבע כי רואימי הכין את האישורים והורה לאפריאט להוסיף את שמות התלמידים ולחתום עליהם. בשים לב לכך שבסופו של דבר אישורים אלה לא הוגשו לרבנות הראשית, הם שימשו בסיס להרשעתו של רואימי בעבירות של ניסיון לקבלת דבר במרמה בלבד.

להשלמת התמונה, יצוין כי לתלמידי מכללת בית שאן הונפקו גם אישורים המעידים על כך שהיקף לימודיהם במכללה עומד על 35 שעות שבועיות וכי הם ממשיכים בלימודיהם שנה נוספת. זאת, על אף שאין מחלוקת כי היקף הלימודים במכללה היה 8 שעות שבועיות, וכי התלמידים לא המשיכו בלימודים שנה נוספת כפי שנכתב באישורים. רוזנטל היה הגורם שהנפיק את האישורים האמורים, אשר שימשו אף הם כבסיס לקבלתן של תעודות ההשת"ג. בכתב האישום נטען כי לנוכח יחסי העבודה הקרובים בין רוזנטל לרואימי, ידע האחרון על האישורים האמורים, אולם בית המשפט המחוזי קבע כי עניין זה לא הוכח במידה מספקת ועל כן רואימי לא הורשע בגין הנפקתם של אישורים אלה לתלמידי המכללה.

9. בית המשפט המחוזי קבע כי רואימי היה הדמות הדומיננטית בכל שלב משלבי פעילותה של מכללת בית שאן: הוא יזם את הקמתה, גייס את התלמידים וטיפל בהתנהלות השוטפת של הלימודים – וכן שלשל לכיסו את מרבית שכר הלימוד ששילמו התלמידים, להוציא סכום קטן של 50 שקלים בגין כל תלמיד שהועברו לדרכי הוראה. בית המשפט המחוזי הדגיש כי רוזנטל ורואימי ניהלו במשותף את המכללה, תוך שהם פועלים ללא פיקוח של ממש בהתייחס לשני המחזורים הראשונים של מכללת בית שאן (שבהם לכאורה ניתנה למכללה חסות של מכללת דרכי הוראה) ועושים במכללה כראות עיניהם. באשר למחזור השלישי של המכללה, נקבע כי זה פעל באופן עצמאי תוך שרוזנטל ורואימי מציגים מצג כוזב לפיו הלימודים מתקיימים תחת חסותה של ישיבת הגר"א.

10. באשר לעבירות המס שבהן הורשע, נקבע כי התנהלותו הכספית של רואימי מובילה למסקנה חד משמעית לפיה הוא ביקש להסתיר את הרווח האישי שצמח לו מהפעלת המכללה, שאותו העמיד בית המשפט המחוזי על סך של 1,762,600 שקלים.

11. הרשעתו המרכזית של רואימי הייתה בעבירות של קבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות לפי סעיף 415 (סיפא) לחוק העונשין, התשל"ז-1977 (להלן: חוק העונשין), כמו גם בניסיון לביצוע עבירות אלה. על ההרשעה בעבירות אלה נסב גם, בעיקרו של דבר, הערעור שבפנינו.

12. את טענותיו של רואימי בערעור ניתן לחלק לשלושה "מוקדים": אחד שעניינו טענות הנוגעות ליסודות העבירה של קבלת דבר במרמה; שני שעניינו טענות המכוונות נגד קביעות עובדתיות של בית המשפט המחוזי, וכן טענות שעניינן מחדלי חקירה; ושלישי שנסב על טענות במישור ההגנה מן הצדק. אדון בכלל טענות אלה על פי סדרן, תוך התייחסות לשאלות העקרוניות שהתעוררו בכל הנוגע לדיון בטענת ההגנה מן הצדק.

(א) יסודותיה של עבירת קבלת דבר במרמה

13. במרכזו של הערעור על הכרעת הדין ניצבת טענתו של רואימי לפיה אף אם מתקבלות טענותיה העובדתיות של המדינה לא ניתן להרשיעו בעבירה של קבלת דבר במרמה או בניסיון לה. טענה זו התבססה על שני נדבכים: טענה לניתוק הקשר הסיבתי (בשל ידיעתם הנטענת של הגורמים שכלפיהם נעשה המצג באשר למצב הדברים למעשה) וטענה באשר למצבו הנפשי של יוצר המצג, כמפורט להלן.

14. לפי הטענה הראשונה, מודעותם של גורמים רלוונטיים ברבנות הראשית ובגופי הביטחון לקיומה של המרמה משמיטה את הבסיס לקשר הסיבתי בין המרמה לבין קבלת ה"דבר" בעטייה. כך, לטענת רואימי, הגורמים הרבניים שהיו אחראים על המכללות שבהן למדו אנשי הביטחון ידעו מראשית הדרך כי נוהגת בהן תכנית לימודים מקלה, ושיקול הדעת בעניין זה היה נתון לרב הראשי לישראל דאז, הרב אליהו בקשי דורון (להלן: הרב בקשי דורון). עוד טוען רואימי כי ראשי המכללות (בין היתר, הרב דוד יוסף, ראש בית המדרש יחווה דעת, הרב יוסף אליהו, ראש מכללת דרכי הוראה, והרב יעקב רוזנטל ז"ל, נשיא ישיבת הגר"א) הם שקבעו את המדיניות לגבי תכנית הלימודים, אישרו אותה ונחשפו לכל המידע הרלוונטי באשר לטיב והיקף הלימודים, מה ששומט את הקרקע תחת טענת המרמה. רואימי מעלה שמות נוספים של גורמים רבים לאורך ה"שרשרת" שתחילתה במכללות וסופה בהטבות השכר, שלדבריו היו מודעים למתרחש במכללות. השרשרת כללה לטענתו את ראשי המכללות עצמם, את יצחק אוחנה (ראש מחלקת הבחינות ברבנות הראשית בתקופה הרלוונטית, שערעורו, ע"פ 7777/14, נדון לעיל, להלן: אוחנה) והרב בקשי דורון כגורמים בתוך הרבנות, וכן גורמים בכירים ברבנות הצבאית והמשטרתית, כגון הרב ישראל וייס (הרב הצבאי הראשי בתקופה הרלוונטית, להלן: הרב וייס) והרב יצחק גרוס (הרב המשטרתית הראשי

בתקופה הרלוונטית, להלן: הרב גרוס). רואימי סבור כי ממכלול זה עולה כי גופי הביטחון לא סברו ולו לרגע שאנשי כוחות הביטחון שלמדו במכללות עשו כן לאורך חמש שנים, אלא היה ברי לכל שתקופת הלימודים קצרה משמעותית מכך. באופן יותר ספציפי, רואימי טוען כי הרשעתו של אוחנה והעמדתו לדין של הרב בקשי דורון מחזקות את הטענה האמורה, נוכח תפקידם הקריטי של שניים אלה במסכת המרמה. לשיטתו של רואימי, ידיעתם של השניים מנתקת את הקשר הסיבתי ביחס אליו.

15. בנוסף, רואימי טוען כי בית המשפט המחוזי שגה ביישום ההלכה שעניינה בחינת ידיעתם של גורמים ברשות ציבורית שהמרמה הנטענת בוצעה כלפיה. לשיטתו של רואימי, הקביעה כי לשם ניתוק הקשר הסיבתי נדרשת ידיעה של מחלקות השכר בצבא ובמשטרה או אף של משרד האוצר היא שגויה, וזאת משום שלא מחלקות אלה בדקו את התעודות שעל בסיסן הוענקו תוספות השכר. לטענתו, מי שביקר ובדק את התעודות הייתה הרבנות הראשית – גוף שבהחלט היה מודע לטיב הלימודים במכללות. יתר על כן, רואימי טוען כי אין מקום להפרדה "מלאכותית" בין מוסדות המדינה השונים לעניין הידיעה האמורה.

16. טענתו השנייה של רואימי ביחס ליסודות עבירת המרמה היא כי לא הוכח שהתקיים בו היסוד הנפשי הנדרש להתגבשותה של עבירה זו. לשיטתו, לא התקיימה בעניינו סימולטניות בין היסוד הנפשי ליסוד העובדתי, מאחר שכאשר התקיימו הלימודים במכללת בית שאן לא קיננה בו כל כוונת מרמה, או אף ידיעה על המרמה. באותה עת, לטענתו, הוא סבר כי הלימודים במתכונת שבה הם הועברו היו מאושרים על ידי הגורמים הממונים במערכת הביטחון.

17. לבסוף, רואימי מעלה טענות נוספות שנסבות על יסודות העבירה של קבלת דבר במרמה. כך, הוא טוען כי קיים קושי בהרשעת אדם בעבירה זו כאשר מי שקיבל את ה"דבר" – ובענייננו, תלמידי המכללות – אינו נושא באחריות פלילית. בהקשר זה, מציין רואימי כי כלל תיקי החקירה נגד התלמידים נסגרו, על אף שלשיטתו קיימות ראיות לכך שהייתה להם ידיעה באשר למרמה. כמו כן, רואימי טוען כי לא היה מקום להרשיעו בחלופה המחמירה המנויה בסעיף 415 לחוק העונשין – עבירה של קבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות – שכן לא הוכח כי הוא היה מודע באופן פוזיטיבי להיקף המרמה.

18. המדינה מבקשת לדחות את טענותיו אלה של רואימי מכל וכל. באשר לטענות שעניינן הקשר הסיבתי, היא מטעימה כי המרמה נעוצה בעצם הצגת הלימודים ככאלו

שעומדים בתנאי הרבנות לקבלת תעודת השת"ג. באשר לטענות שעניינן היסוד הנפשי הנדרש בעבירת המרמה, המדינה סבורה כי מצבור הפעולות שביצע רואימי על מנת להשיג עבור התלמידים את תוספות השכר מלמד כשלעצמו על מודעותו לכזב שבאישורים מעל לכל ספק סביר. המדינה מדגישה כי רואימי לימד את כל שלושת המחזורים במכללת בית שאן, כך שידע היטב מהם הנושאים הנלמדים, מהו היקפם ומהי רמתם, וכן מהם אורחות החיים של התלמידים במכללה. המדינה אף מצביעה על שורה של ראיות ועדויות שמהן ניתן ללמוד על קיומו של היסוד הנפשי הנדרש אצל רואימי, ובכלל זה עדויותיהם של תלמידים רבים שהעידו כי רואימי הפיס את דעתם שהלימודים במכללה מוכרים על ידי גופי הביטחון וזאת על אף שהעלו בפניו ספקות בנוגע לקריטריונים לזכאות.

19. כפי שציין חברי השופט הנדל, הטענה בעניין היעדר קשר סיבתי בין הנפקת התעודות המזויפות לקבלת תוספות השכר היא טענה משותפת למספר מערערים בפרשה זו. ואכן, במסגרת הדיון בערעוריהם של אוחנה ושל אהרן גוטסדינר (המערער בע"פ 7621/14) דחה חברי טענה זהה לזו שמעלה כעת רואימי (ראו בפסקאות 33-35 ו-66-68 לפסק דינו). חברי השופט עמית הסכים לכך (ראו בפסקאות 25-31 לפסק דינו). אף אני מצטרפת לקביעותיהם של חבריי בעניין זה, ואבקש להוסיף עליהן מספר דברים, הן בהיבט הכללי והן בהיבט הקונקרטי של רואימי.

20. כידוע, העבירה של קבלת דבר במרמה, המוגדרת בסעיף 415 לחוק העונשין, מבוססת על שלושה יסודות עובדתיים: ביצועה של מרמה; קבלתו של "דבר"; וקיומו של קשר סיבתי בין המרמה לבין הדבר (ראו: ע"פ 8573/96 מרקדו נ' מדינת ישראל, פ"ד נא(5) 481, 536-538 (1997); דנ"פ 2334/09 פרי נ' מדינת ישראל, פ"ד סד(3) 502, 555 (2011) (להלן: עניין פרי), וההפניות שם). רכיב אפשרי נוסף, הרלוונטי כאמור בענייננו, הוא קיומן של נסיבות מחמירות. כפי שנקבע בעבר, "ליבו של הפסול הגלום בקבלת דבר בדרך של מרמה, הינו הדרך הפגומה בה הושגה הסכמתו של מוסר ה'דבר' לידי המרמה" (ע"פ 2597/04 רויטמן נ' מדינת ישראל, פסקה 27 לפסק דינו של השופט ט' ג'ובראן (20.11.2006) (להלן: עניין רויטמן)). בהמשך לכך, כדי להוכיח את יסוד הקשר הסיבתי בעבירה יש להראות כי אלמלא הוצג המצג הכוזב, לא היה המרומה מעניק את הדבר (ראו: ע"פ 535/88 מרובקה נ' מדינת ישראל, פ"ד מח(1) 265, 277 (1990)).

21. בית המשפט המחוזי נדרש לשאלת הקשר הסיבתי בהרחבה. בחלק מרכזי של הכרעת הדין נפרסה התמונה העובדתית באשר לידיעתם של הגורמים הבכירים בגופי

הביטחון על התנהלות המכללות התורניות ועל הבסיס להענקת הטבות השכר לתלמידי המכללות (ראו בפסקאות 1,932-2,070 להכרעת הדין). אכן, תמונה זו אינה פשוטה. עולה ממנה כי היו גורמים רלוונטיים בגופי הביטחון שהייתה להם ידיעה מסוימת על טיבם ומהותם של הלימודים במכללות, ובכלל זה גורמים בכירים כגון הרב וייס והרב גרוס. יחד עם זאת, נקבע כי ידיעה זו לא מנתקת בנסיבות העניין את הקשר הסיבתי הנדרש, נוכח אי ידיעתם של גורמי השכר והדרג המבקר בגופי הביטחון. קביעה זו התבססה על "מבחן הדרג המבקר", אשר נקבע בע"פ 281/82 אבו חצירא נ' מדינת ישראל, פ"ד לז(3) 673 (1983) (להלן: עניין אבו חצירא). בעיקרו של דבר, כפי שהובהר שם: "כאשר מדובר על כספים שאינם בבעלותו של מי שמשלם או מורה על תשלומם, יש לתת את הדעת, מה התמונה שתוארה לפני המערכת על כל חוליותיה וחלקיה, ולא רק מה היה ידוע לחוליה האחרונה אשר משלמת מתוך קופת הציבור למי שמעלה את טענת הכזב" (שם, בעמ' 719).

22. מאז נכתבו דברים אלה חלפו אמנם למעלה משני עשורים, אך למרבה הצער הם אקטואליים מתמיד. הטענה הנשמעת כעת מפי רואימי, במונחים כלליים, היא כי "המדינה" ידעה אודות המרמה, וכי "המערכת" בחרה במודע לשלם את תוספות השכר, על אף ידיעתה כי הדברים שהוצגו באישורים אינם כהווייתם. טענה זו אין בידי לקבל. תוספות השכר שניתנו לאלפי שוטרים ואנשי קבע בצה"ל לא יצאו מכיסם הפרטי של אותם גורמים בגופי הביטחון שלכאורה ידעו – או חשדו – שהאישורים שהוגשו להם לא משקפים את האמת, אלא מהקופה הציבורית. במקרה כזה, השאלה הרלוונטית היא אכן האם "המדינה" היא שרומתה – ולא בעל תפקיד כזה או אחר. בהתאם לדברים האמורים בעניין אבו חצירא – יש להסתכל על המערכת בכללותה. כפי שצוין שם עוד, בפרט חשובה בחינת ידיעתם של הממונים על הכספים וגורמי הביקורת במוסד הציבורי (ראו גם: ע"פ 310/85 זוסיה נ' מדינת ישראל, פ"ד לט(3) 673, 683 (1985)).

23. אני סבורה כי בנקודה זו ניתן להיעזר, על דרך ההשאלה, אף בתורת האורגנים הנוהגת בתחום דיני התאגידים. כידוע, לפי דוקטרינה זו, המשמשת להטלת אחריות פלילית על תאגיד, יש לבחון בכל מקרה ומקרה מיהו האורגן שאת ידיעתו יש לייחס לתאגיד (ראו: ע"פ 3027/90 חברת מודיעים בינוי ופיתוח בע"מ נ' מדינת ישראל, פ"ד מח(4) 364 (1991); ע"פ 7399/95 נחושטן תעשיות מעליות בע"מ נ' מדינת ישראל, פ"ד נב(2) 105 (1998)). בחינה זו נעשית הן על פי מבחן ארגוני, דהיינו בהתאם לבחינת מעמדו הפורמאלי של האורגן בתאגיד, והן על פי מבחן פונקציונאלי, שעניינו השאלה האם הפונקציה המבוצעת על ידי נושא המשרה הספציפי מצדיקה לראות את מעשיו כמעשי התאגיד (ראו: ע"פ 99/14 מליסרון בע"מ, פסקה קט"ו לפסק

דינו של השופט (כתוארו אז) א' רובינשטיין (25.12.2014), וההפניות שם). בהתאם לכך, בענייני שכר וזכאות לתוספות שכר, האורגנים הרלוונטיים הם הגופים המופקדים על אותה הפונקציה, ולא בעלי תפקידים בתחום הרבני. ניתן להדגים את הדברים במהופך: אילו גורמי השכר בצבא היו מקבלים מידע המשליך על כשרותו של מזון, אך באופן שלא נגלה על פני השטח. האם ניתן היה לייחס ידיעה זו לגורמי הרבנות? דומה שהתשובה השלילית לשאלה היא ברורה, וכך גם להפך: אין לייחס מידע בנושאי שכר שהגיע לידיעת גורמי הרבנות, לגורמים האמונים על הטיפול בשכר. ויודגש: אמנם מצג השווא שהוצג לגופי הביטחון נגע לתנאי הזכאות להטבות השכר – שאלה שמצויה בתחום מומחיותם של הגורמים הרבניים – אולם מטרתה של המרמה, כמו גם ה"דבר" שהתקבל בעקבותיה, היה כספי הציבור, שעליהם אמונים גורמי השכר והם בלבד.

24. ובחזרה לענייננו: מממצאיו של בית המשפט המחוזי עולה כי בקרב גורמי השכר ומערכות התשלומים בגופי הביטחון לא הייתה ידיעה לעניין הכוזב שבאישורים ובתעודות, והם אישרו את הטבות השכר בהתבסס על ההנחה כי התלמידים הרלוונטיים הוסמכו לרבנות וכי הם אוחזים בתעודה שהיא שוות ערך לתואר ראשון, בהתאם לקריטריונים שנקבעו לכך. על כן – בדין נקבע כי מתקיים קשר סיבתי בין המרמה לבין קבלת ה"דבר".

25. בהמשך לכך, אין מקום לקבל את טענותיו של רואימי באשר לכך שהרשעתו של אוחנה מנתקת את הקשר הסיבתי בכל הנוגע אליו. אכן, אוחנה שימש כראש מחלקת הבחינות ברבנות הראשית, תפקיד שאין להקל ראש בחשיבותו, ובמסגרת זו שיתף פעולה ואף הוביל את המרמה שהתבצעה כלפי הרבנות עצמה וגופי הביטחון. יחד עם זאת, וכפי שציין חברי השופט הנדל – אוחנה היה גורם פקידותי, ולא הגורם המוסמך לקביעת תנאי הזכאות לקבלת תעודות השת"ג. הוא לא היה הגורם הבלעדי המופקד על הנפקתן של התעודות האמורות; והוא לא היה "החוליה האחרונה" בשרשרת הגורמים המאשרים את מתן התעודות ואת הטבות השכר הנובעות ממנה (ראו בפסקה 68 לפסק דינו של חברי). למעשה, רואימי ואוהנה, כמו גם יתר המערערים שבפנינו, תרמו כולם – כל אחד בדרכו ובמסגרת תפקידו – להתגבשותה של המסכת המרמתית כולה.

26. אכן, העובדה שהידיעה, או החשדות, מיוחסים לכאורה לא לגורמים זוטרים במערכת – אלא לחלק מבכיריה – מעוררת קושי מסוים. עניין זה מעורר תהיות קשות באשר לאותם גורמים אשר מצופה מהם להפגין נאמנות מוחלטת למערכת הציבורית – קודם לנאמנותם לגורמים אחרים. לכך עוד אתייחס בהמשך הדברים. יחד עם זאת,

בקושי זה בלבד אין כדי לנתק את הקשר הסיבתי הנדרש לשם ההרשעה בעבירת המרמה בנסיבות העניין.

27. היבט נוסף של הטענות בעניין היעדרו של קשר סיבתי נגע לכך שלכאורה תעודות ההסמכה מן הרבנות היו ניתנות לתלמידים אף לולא היו מועברים האישורים הכוזבים שאותם הנפיק רואימי. בהקשר זה נטען כי אישורים אלה כלל לא השפיעו על עמדתו של אוחנה או על החלטתו של הרב בקשי דורון לאשר את הלימודים. גם כאן איני סבורה כי יש בסיס לטענות. אכן, בכמה מקרים חריגים הנפיק אוחנה במסגרת תפקידו את תעודות ההשת"ג גם לתלמידים שבתיקיהם לא היו כל האישורים שנדרשו מהמכללות. עם זאת, כפי שקבע בית המשפט המחוזי, התיקים שבהם כן נכללו האישורים הכוזבים סיפקו לאוהנה מעין "כסות בירוקרטית" שאפשרה את הוצאת התעודות גם במקרים החריגים האחרים. במילים אחרות, האישורים הכוזבים יצרו מראית עין לפיה תעודות ההשת"ג ניתנות בהתאם לכללים המחייבים (ראו בפסקאות 872-873 להכרעת הדין), ועל כן הייתה להם תרומה חשובה להתגבשות המרמה. בהקשר זה ניתן אף להזכיר כי לצורך קיומו של הקשר הסיבתי בעבירת המרמה אין צורך לדרוש כי מצג השווא יהיה הגורם היחיד למתן הדבר על ידי המרומה, אלא שדי בכך שמצג זה היה אחד מהגורמים המשפיעים על הפעולה (ראו: עניין רויטמן, בפסקה 39 לפסק דינו של השופט ג'ובראן; מרדכי קרמניצר המודחה הפלילית 145 (2009)).

28. לא ראיתי ממש גם בטענותיו של רואימי לעניין היסוד הנפשי הנדרש בעבירת המרמה. בית המשפט המחוזי עמד על כך שמהתנהלותו של רואימי עולה מסקנה חד משמעית לפיה הוא היה מודע בזמן אמת לכזב שבמסמכים וידע שהדברים נעשים במטרה להשיג את הטבות השכר עבור התלמידים. לא ניתן לקבל את הטענה לפיה המרמה התגלתה על ידי רואימי רק בשלב מאוחר יותר, כאשר למעשה כל פעילותה של המכללה הייתה כרוכה בהיבטים מרמתיים – החל בהיעדר פיקוח ממשי כלשהו של מכללת דרכי הוראה, המשך בהימנעות מהעברת דמי החסות לדרכי הוראה, וכלה בהפעלת המכללה תחת חסות פיקטיבית של ישיבת הגר"א, הכנת אישורי תשנ"ה המכילים נתונים כוזבים וחלוקת תעודות יורה יורה שהכזב בהם ידוע לרואימי. בנסיבות אלה, אין כל ספק כי התקיימה סימולטניות בין היסוד העובדתי לנפשי.

29. לבסוף, אציין שלא ראיתי קושי בהרשעתם של המעורבים בפרשה, ובכללם רואימי, למרות שתלמידי המכללות עצמם לא נשאו באחריות פלילית. סעיף 438 לחוק העונשין מבהיר כי אין נפקא מינה אם ה"דבר" – לעניין "קבלת דבר במרמה" – התקבל בעבור אחר, ולא בעבור מבצע המרמה. מבחינת יסודות העבירה אין משמעות לשאלה

האם ה"אחר" שעבורו התקבל הדבר הועמד לדין אף הוא ונמצא אשם, ככל שכלל יסודות העבירה מתקיימים במבצע המרמה (ראו: ע"פ 2955/94 מדינת ישראל נ' דורי, פ"ד נ(4) 573, 579 (1996); עניין פרי, בעמ' 556). בענייננו, הגורמים שעמדו בראש המכללות התורניות, וביניהם רואימי, הציגו מצג כוזב באשר לטיב הלימודים במכללות, ובהסתמך על אותו מצג העניקו גופי הביטחון המרומים את ה"דבר", הטבות השכר, לתלמידי המכללות. אף שה"דבר" לא הוענק ישירות לרואימי, אין בכך כדי להשפיע על ההרשעה, כאמור, בהתאם לסעיף 438 לחוק. על כך ניתן להוסיף כי תוספות השכר שניתנו לתלמידי המכללה השפיעו באופן ישיר גם על הכנסותיו של רואימי, שכן הוא שלשל לכיסו את רווחי פעילות המכללה. אין ספק אפוא כי המרמה בוצעה במקרה דנן במטרה להשיג את ה"דבר", גם אם באמצעות מנגנון כלכלי מתוחכם יותר מהרגיל.

30. יוער, כי לטענות מסוג זה עשוי היה להיות מקום במישור אחר, שעניינו שאלת השוויון בין מעורבים באותה הפרשה. אולם, ממילא להיבט זה ניתן מענה מספק בהכרעת דינו של בית המשפט המחוזי, אשר השתכנע כי לא היה מקום להעמיד לדין את תלמידי המכללות. בהקשר זה, נקבע שעל פי רוב תלמידי המכללות הולכו שולל על ידי הנאשמים בפרשה ורבים מהם פעלו בתום לב ועל סמך הבטחות שווא של מנהלי המכללות, ואף השקיעו ממיטב כספם וזמנם בלימודים, מבלי להבין את התרמית (ראו למשל בפסקה 2,192 להכרעת הדין). מכל מקום, אפילו לפי גישה מחמירה יותר אין ספק שחלקם של התלמידים – אפילו הקביעות היו אחרות – היה קטן בהרבה, באופן שלא מאפשר להיבנות מהשוואה לעניינם.

31. לסיכום הדיון בהרשעתו של רואימי בעבירות של קבלת דבר במרמה יש להוסיף ולהתייחס לעניין הרשעתו גם בעבירות של ניסיון לביצוע עבירה זו (בשים לב לכך שהחל בשלב מסוים נשללו הטבות השכר מהתלמידים לאחר גילוייה של המרמה על ידי גופי הביטחון). חברי השופט עמית התייחס באופן רוחבי לעניין זה, בהתייחס לטענתו של רוזנטל לפיה ההרשעה בעבירה העיקרית וההרשעה בעבירה הנגזרת התבססו למעשה על אותה תשתית עובדתית. רואימי לא העלה בערעורו טענה זו. חברי השופט עמית סבר כי יש מקום לקבל את הטענה במקרה דנן, וכי אף במישור הכללי אין מקום להרשעה "כפולה" במקרה שבו עבירת הניסיון נסבה על אותה התנהגות שהובילה להרשעה בעבירה המושלמת (גם אם תוך הסתייגות מסוימת ביחס למקרי קיצוץ). חברי השופט הנדל מחזיק, כך נראה, בעמדה שונה באשר למקרה הרגיל, אך מסכים כי בנסיבות העניין ישנם טעמים דיוניים המצדיקים זיכוי מעבירות הניסיון ה"כפולות" (בהתחשב בעמדת התביעה בשלבים שונים של ההליך). כשלעצמי, אינני

סבורה כי יש מקום להרחיב בהיבטים העקרוניים של הנושא במקרה זה. הצדדים לא טענו בעניין בפנינו, ובשל כך, בין היתר, לא נפרסה מלוא התמונה באשר לשאלה של הרשעה בעבירה מושלמת לצד עבירת ניסיון בשל מסכת עובדתית דומה או זהה. שאלה זו עשויה להתעורר בהקשרים שונים (לעניין עבירות סמים, ראו והשוו: ע"פ 675/85 גרציאנו נ' מדינת ישראל, פ"ד מ(3) 763 (1986)). נוכח האמור, אני מבקשת להותיר סוגיה זו בצריך עיון בהיבטיה העקרוניים. יחד עם זאת, בנסיבות העניין אני סבורה כי יש מקום לזיכוי של רואימי מעבירות הניסיון המבוססות על הטבות השכר "האבודות", הגם שלא העלה טענה זו, וזאת על בסיס גישה שוויונית בגדרה של אותה פרשה. מאותו הטעם אני סבורה כי יש מקום לזכותו מ-23 עבירות מושלמות של קבלת דבר במרמה, נוכח הטעות שעליה הצביע חברי השופט עמית בעניין חישוב העבירות בבית המשפט המחוזי (פסקה 34 לפסק דינו). יצוין, כי בהתחשב בכך שרואימי הורשע במאות רבות של עבירות, איני סבורה כי יש בזיכוי האמור כדי להשפיע באופן ממשי על חומרת המעשים וממילא גם לא על חומרת העונש.

(ב) טענות כנגד קביעות עובדתיות ומחדלי חקירה

32. רואימי מעלה בערעורו טענות רבות הנוגעות לקביעותיו העובדתיות של בית המשפט המחוזי. בכלל זה, הוא טוען כי קיימות סתירות בין קביעות שונות בהכרעת הדין הנוגעות להיקף חלקו בפרשה. הוא מצביע על כך שמחד גיסא נקבע כי פעילותה של מכללת בית שאן הייתה פרי מעשיו ותכנונו של רוזנטל, ומאידך גיסא נקבע כי רואימי הוא שניסח והפיק את אישורי הלימודים של התלמידים במכללה. בהקשר זה טוען רואימי כי "כל חטאו [...] היה בכך שנענה לפניות אנשים אליו, עקב מעמדו והיותו דמות מוכרת בעיר בית שאן, והסכים לברר האם יוכל להפעיל בבית הכנסת שלו את הלימודים, שכבר התקיימו במקומות שונים בארץ" (פסקה 42 לעיקרי הטיעון בערעורו של רואימי). עוד הוא מוסיף וטוען כי אין ביסוס לקביעה בעניין מודעותו לכזב שבתעודות היורה יורה, מאחר שפעל בעניין זה תחת הנחיותיו של רוזנטל ובהסתמכות מלאה עליו ועל הגורמים הרבניים הבכירים החתומים על התעודות; כי הטעות בתאריך תחילת הלימודים המופיע על אישורי תשנ"ה היא למעשה טעות הדפסה חוזרת; וכי לא היה מקום לקבוע כי הלימודים במכללת בית שאן עמדו על פחות משנתיים. כמו כן הוא מעלה טענות עובדתיות הנוגעות לעבירת המס שבה הורשע.

33. טענות נוספות שמעלה רואימי נוגעות למחדלים שהתרחשו לכאורה בעת חקירת המשטרה את הפרשה ולטענתו פגמו באפשרות להגיע בנסיבות העניין לחקר

האמת. כך למשל, רואימי מציין כי גורמים רלוונטיים כגון הרב שלמה עמאר (הרב הראשי לישראל לשעבר, שחתימתו מופיעה על חלק מתעודות היורה יורה של תלמידי מכללת בית שאן) ושר המשטרה דאז (תפקיד מקביל לשר לביטחון פנים כיום), אביגדור קהלני, לא נחקרו ולא זומנו לעדות, וכי לא נערך חיפוש ברבנות הראשית או בישיבת הגר"א.

34. בתשובתה, המדינה דוחה את כלל טענותיו של רואימי כנגד הממצאים העובדתיים, וסומכת את ידיה על קביעותיו של בית המשפט המחוזי. המדינה מציינת כי במספר הקשרים קבע בית המשפט המחוזי שעדותו של רואימי נמצאה לא מהימנה, וכן מזכירה כי חלק ניכר מהטענות המועלות על ידו, למשל בעניין טעויות הדפוס באישורי תשנ"ה, כבר נבחנו לעומק ונדחו על ידי בית המשפט המחוזי. המדינה מוסיפה וטוענת כי רואימי מנסה למזער את חלקו באירועים שהתרחשו במכללת בית שאן ולהטיל את מלוא האחריות בגינם על רוזנטל, חרף קביעותיו של בית המשפט המחוזי לעניין השותפות המלאה ששררה בין השניים בכל הנוגע לניהול המכללה ולכל הנעשה בה.

35. לאחר שבחנתי את הטענות הרבות שהעלה רואימי בהקשר זה, לא מצאתי מקום לקבלן. כידוע, אין ערכאת הערעור מתערבת בממצאי עובדה שקבעה הערכאה הדיונית, בפרט כאשר אלו נשענים על ממצאי מהימנות, אלא במקרים חריגים (ראו: ע"פ 1280/06 כרמלי נ' מדינת ישראל, פסקה כ"ב (1.3.2007); ע"פ 1160/09 אזולאי נ' מדינת ישראל, פסקה 38 לפסק דינו של השופט י' דנציגר (19.10.2009); ע"פ 6294/11 פלוני נ' מדינת ישראל, פסקה 87 (20.2.2014)). איני סבורה כי מקרה זה נמנה עם אותם יוצאים מן הכלל המצדיקים את התערבותנו.

36. כפי שכבר צוין, בהכרעת דין מפורטת עד מאד סקר בית המשפט המחוזי את מכלול הראיות והעדויות בתיק. על בסיס זה דחה בית המשפט המחוזי את גרסתו של רואימי ביחס לאירועים המתוארים בכתב האישום ואת ההסברים שסיפק בעניין אחריותו לאישורים הכוזבים שהונפקו במכללת בית שאן. בית המשפט המחוזי שמע את הראיות בתיק במשך למעלה ממאה ישיבות שהתפרסו על פני שלוש שנים תמימות. במסגרת זו נשמעו למעלה ממאתיים עדים והוגשו מאות מוצגים. בנסיבות אלה, אין ספק כי יתרונה של הערכאה הדיונית בהתרשמותה הבלתי אמצעית מן העדים הוא ניכר, ועל כן נדרש מקרה חריג במיוחד על מנת להצדיק התערבות בממצאיה. אין זה המקרה שבפנינו.

37. למעלה מן הצורך, אדגים את הדברים ביחס לחלק מהטענות שהועלו. רואימי טוען כאמור כי הכרעת הדין כוללת קביעות סותרות באשר לדומיננטיות שלו ביחס לרוזנטל. בהקשר זה, נטען כי כל חטאו של רואימי היה בכך שנענה לפניותיו של רוזנטל ואחרים – בכירים ממנו בעולם התורני – להפעיל מכללה בבית הכנסת שבניהולו, ואף בכך שנשמע להוראותיהם באשר לאופן הלימודים. טענה זו, לפיה רואימי היה "לא יותר ממגיד שיעור פשוט", הועלתה על ידו גם בבית המשפט המחוזי – וכאמור נדחתה. לא מצאתי מקום להתערב בכך, בפרט כאשר הדברים אינם מתיישבים עם עדותו של רואימי עצמו בבית המשפט המחוזי. כך, רואימי תיאר בעדותו כיצד מכר שלו, איש קבע בצה"ל, שיתף אותו בכך שהוא לומד לימודי יהדות במכללת דרכי הוראה, והציע לו לפתוח מסגרת דומה בבית שאן (עמ' 11,801-11,798 לפרוטוקול הדיון מיום 5.3.2012). רואימי המשיך ותיאר כיצד מסגרת הלימודים תפסה תאוצה "מפה לאוזן" וכיצד הוא עצמו רשם עוד ועוד אנשי קבע, וכל זאת בתיאום עם הרבנים יוסף ושמואל אליהו, עוד לפני שכלל הכיר את רוזנטל. ואכן, רק לאחר תיאור אופן גביית שכר הלימוד מן התלמידים שנרשמו, ציין רואימי כך: "מי שהתעסקתי איתו בגזברות זה הייתה הפקידה [...] ומאוחר יותר נכנס הרב רוזנטל" (שם, בעמ' 11,803). לשאלתו של בית המשפט המחוזי "מתי נכנס רוזנטל לתמונה", השיב רואימי "לקראת סיום הקבוצה השנייה [...] באמצע כזה" (שם, בעמ' 11,809). דברים אלה, לצד עדויות רבות נוספות המדגישות את הדומיננטיות של רואימי במסכת האירועים במכללת בית שאן, מפריכים ללא ספק את התזה שניסה רואימי להציג, לפיה הוא היה רק "בורג קטן" במערכת, שפעל בצלו של רוזנטל ובהוראתו.

38. כך גם לעניין טענותיו של רואימי בעניין הכוזב באישורי תשנ"ה. באישורים אלה נכתב (בכל הנוגע לתלמידי שני המחזורים הראשונים של המכללה) כי התלמידים למדו משנת תשנ"ה ב"כולל חסדי יחיא ז"ל". בית המשפט המחוזי קבע כי הכוזב באישורים אלה נבע מכמה גורמים: ראשית, תלמידי מכללת בית שאן לא למדו בבית הכנסת חסדי יחיא משנת תשנ"ה; שנית, רואימי, אשר חתום על האישורים כ"רבי מאיר רואימי, ראש בית המדרש", מעולם לא הוסמך לרבנות על ידי הרבנות הראשית; שלישית, המוסד המכונה "כולל חסדי יחיא ז"ל" אינו אלא בית כנסת שכונתי שבבעלות רואימי, והוא אינו בית מדרש ממוסד. רואימי מעולם לא חלק על כך שמועד תחילת הלימודים שצוין באישורים הוא כוזב, ואף בערעורו אין הוא חולק על כך. יחד עם זאת, רואימי דבק בגרסה לפיה האישורים כלל לא נועדו להעיד על לימודים קודמים של התלמידים, אלא התייחסו ללימודיהם הנוכחיים במכללת בית שאן. למעשה, טענתו היא כי מועד תחילת הלימודים המופיע על האישורים הוא אך טעות תמימה, וזאת כתוצאה מכך שהמילים "שנת תשנ"ה" הופיעו בלוגו הקבוע של מסמכי בית הכנסת. בדרך זו, כך

הוסבר, הם נכללו בטעות בכל האישורים בעקבות טעות הדפסה חוזרת שבה נכשלה בתו. בית המשפט המחוזי דחה את הגרסה האמורה מכל וכל, בקבעו כי היא אינה סבירה בשים לב לעובדה שמדובר בלמעלה מ-100 אישורים וכן לכך שרואימי לא הזכיר את שמה של מכללת דרכי הוראה (שלכאורה נתנה חסות למחזורים הראשונים של מכללת בית שאן) אלא השתמש דווקא בשם של "מוסד" אחר – כולל חסדי יחיא.

39. אף אני סבורה כי אין בגרסתו של רואימי עיגון לספק באשר למודעותו לכזב באישורי תשנ"ה. הסבריו של רואימי, שלא נתמכו בעדות של בתו (שלכאורה הדפיסה את האישורים שבהם נפלה אותה "טעות דפוס"), הם חסרי היגיון מבחינת ניסיון החיים והשכל הישר. במכללת בית שאן הופקו אישורי תשנ"ה בארבעה נוסחים שונים, ויש בכך כדי להחליש את הטענה כי מדובר בטעות חוזרת. זאת ועוד, בחלק מהאישורים מילא רואימי בכתב ידו את שם התלמיד ומספר תעודת הזהות שלו. בנסיבות אלה לא סביר שרואימי לא שם לב ל"טעות" שנפלה לכאורה בנוסח המודפס.

40. גם הסבריו של רואימי ליתר הנתונים הכוזבים באישורים אינם משכנעים. רואימי טען בעדותו כי הוא "יכול להוציא איזה תעודה שהוא רוצה, רב שכונה לפחות", והוסיף כי הוא "מוסמך על ידי רבנים", אך הבהיר במקביל כי הוא אינו מחזיק בהסמכה מהרבנות הראשית (ראו: עמ' 11,792-11,793 לפרוטוקול הדיון מיום 5.3.2012). בהמשך לכך, התייחס רואימי גם לאופי הלימודים בבית הכנסת השכונתי שבבעלותו, אשר כונה באישורי תשנ"ה "כולל חסדי יחיא". וכך מצאנו בפרוטוקול:

ש: [...] מה אתה עושה בבית הכנסת?
 ת: אני אמרתי, אני מכין אנשים, תלמידים לבר מצוות.
 אני עושה אזכרות, בריתות בתוך בית הכנסת, אני עוזר לאנשים, גמ"חים, גמילות חסדים, מסיבות של ערב ראש חודש. [...]
 ש: תאמר לי מר רואימי מה אתה מלמד בבית הכנסת?
 ת: [...] באים אלי תלמידים שאני מלמד אותם להכנת בר מצווה, באים תלמידים לפרשת השבוע, יש כאלה עם בעיות של לימוד בהלכות, אני מלמד אותם ושיעורים למבוגרים, שיעורים לצעירים, שיעורים פרטיים ראש בראש עם תלמיד שהוא מתקשה" (שם, בעמ' 11,795).

בכל הכבוד הראוי, התיאור האמור בהחלט משקף התנהלות סבירה ואף חיובית בבית כנסת קהילתי, אולם אינו עולה בקנה אחד עם הרושם שעולה מאישורי תשנ"ה, שבהם נכתב כי "התלמיד משתתף קבוע בשיעורי התורה הנמסרים בבית המדרש" (כאשר הכוונה היא ללימודים ב"כולל חסדי יחיא" לכאורה). כפי שציין בית המשפט

המחוזי, כיתוב זה יוצר את הרושם כי מדובר בלימודים תורניים במוסד תורני – ולא בשיעורי תורה פתוחים לציבור המועברים בבית כנסת שכונתי, מכובד ככל שיהיה. אם כן, מסקנתו של בית המשפט המחוזי, לפיה לא ניתן לקבל את ההסברים השונים שסיפק רואימי להיותם של האישורים כוזבים ולמודעותו לכך – בדין יסודה.

41. אף בטענותיו של רואימי בעניין המחדלים שנפלו לכאורה בחקירת המשטרה את הפרשה לא ראיתי ממש. ראשית, יש ליתן את הדעת לכך שחקירת הפרשה הייתה מורכבת ומסועפת, השתרעה על פני מספר שנים ונגעה למספר גופים גדולים וללא מעט חשודים רלוונטיים. בנסיבות אלה, לא מן הנמנע שלא כל חלק וחלק בפרשה התברר באותה מידה של דיוק ופירוט (ראו למשל: ע"פ 4354/08 מדינת ישראל נ' רבינוביץ, פסקה 50 לפסק דינם של השופטת (כתוארה אז) מ' נאור והשופט דנציגר (22.4.2010) (להלן: עניין רבינוביץ)). שנית, אף אם אניח כי אכן ישנם מספר "חורים" שעליהם הצביע רואימי – ואין אני קובעת שכך הדבר – עדיין משקלם זניח ביחס למכלול הראיות הקיים כנגדו. במילים אחרות, לא מדובר במחדלים מהותיים היורדים לשורשו של עניין ויכולים לבסס טענה בדבר ספק סביר בעניינו של רואימי (ראו: ע"פ 1645/08 פלוני נ' מדינת ישראל, פסקאות 29-30 (3.9.2009)). על כן, דין טענות אלה להידחות.

(ג) הגנה מן הצדק – היבטים עקרוניים ויישומיים

42. רואימי, כמו מערערים נוספים בפרשה זו, העלה בערעורו שתי טענות שיסודן בהגנה מן הצדק: האחת – טענה לאכיפה בררנית, והשנייה – כזו שנסבה על חלוף הזמן מאז קרות האירועים שנדונים בכתב האישום. שני חבריי התייחסו בהרחבה לטענות אלה הן בהיבטים העקרוניים שהן מעוררות והן באופן קונקרטי בנוגע למערערים שבהם דנו. כפי שצינתי כבר בפתח הדברים, קיימים הבדלים בין גישתי לבין גישותיהם של חבריי באשר לאופן בחינתה של טענת ההגנה מן הצדק, אם כי בסופו של דבר המסקנה שאליה הגענו היא זהה. טרם אדרש לכך בהרחבה, אביא בתמצית את הטענות שהעלה רואימי בעניין זה.

43. במישור הראשון, שעניינו טענה לאכיפה בררנית, מתמקד רואימי בכך שהמדינה לא הגישה כתבי אישום בפרשה כנגד גורמים רבניים בכירים, וזאת מבלי שניתן טעם טוב להבחנה ביניהם לבין מי שבסופו של דבר הואשם בפרשה. רואימי טוען כי ההבחנה האמורה יוצרת חשד לאכיפה בררנית ואפליה פסולה, הפוגעת בעקרון השוויון בפני החוק. רואימי מוסיף וטוען כי תחושת חוסר הצדק מתעצמת בשל "פערי המעמדות" בין אותם רבנים מכובדים ובעלי סמכות שלא הועמדו לדין לבינו – אדם

שאינו בעל סמכות דתית כלשהי, "מגיד שיעור פשוט" לדבריו, שנדרש לבצע את הוראות מעסיקו. בעניין זה הוא מטעים כי האינטרס הציבורי מצדיק דווקא את העמדתם לדין של הגורמים הבכירים.

44. במישור השני, שעניינו חלוף הזמן, רואימי מצביע על כך שהעבירות המיוחסות לו בוצעו בין השנים 1998-2003 וכי הוא נחקר לראשונה באשר להן כבר בשנת 2004, אלא שכתב האישום הוגש בשנת 2008 והמשפט עצמו נמשך שנים ארוכות לאחר מכן. רואימי טוען כי מצב דברים זה פגע בהגנתו נוכח הקושי לשחזר במדויק את האירועים המיוחסים לו הן מצדו והן מצדם של עדים רבים. עוד הוא טוען כי לא היה כל טעם שהצדיק את צירופם של כל עשרת הנאשמים בפרשה בכתב אישום אחד, במהלך שהאריך את ניהול ההליך בצורה משמעותית.

45. מנגד, המדינה סומכת את ידיה על קביעותיו של בית המשפט המחוזי, אשר דחה את טענת האכיפה הבררנית בהכרעת דינו. כמו כן היא מדגישה את היקפו החרוג של חומר הראיות בתיק, את מספר הנחקרים הרב ואת היקף המרמה בפרשה – שהובילו לכך שבין תחילת החקירה לבין הגשת כתב האישום חלפו ארבע שנים. המדינה מוסיפה כי המשפט עצמו התנהל בקצב מהיר ככל האפשר, כך שדיוני ההוכחות התקיימו באופן תדיר ורציף והשתרעו על פני ימים מלאים. בשים לב לכך, המדינה סבורה כי אין מדובר במקרה קיצוני ויוצא דופן המצדיק את קבלת הטענה להגנה מן הצדק.

46. לא יכול להיות ספק בכך שמרכז הכובד של הדיון בסוגיית ההגנה מן הצדק בנסיבות העניין נסב על הטענות לאכיפה בררנית. הפרשה שעליה נסב המשפט הייתה רחבת יריעה ונגעה למאות תלמידים, ולעשרות בעלי תפקידים רבניים. בסופו של דבר, רק 11 מהם הגיעו אל "קו הגמר", ובהם לאו דווקא הבכירים ביותר. מפי חלק מן המערערים אף נשמעה בהקשר זה המטאפורה "תסמונת ה-ש.ג."

47. בדיון שערך בעניין זה חברי השופט הנדל הוא סבר כי הגם שהפרשה טופלה בתום לב וללא שיקולים זרים, יש לתת משקל בנסיבות העניין לפגיעה ב"תחושת הצדק וההגינות המשפטית", באופן שמצדיק מתן סעד למערערים במתכונת של הקלה במישור הענישתי של גזר הדין. לעומת זאת, חברי השופט עמית סבור כי לצורך קבלת טענת ההגנה מן הצדק לא זו בלבד שיש להצביע על פגם בהתנהלות התביעה, אלא שאין די בכך שפגם זה יהיה הפליה שאינה מכוונת. עם זאת בנסיבות העניין הוא מצא כי הצטברותן של טענות ההפליה וההשתק עולות כדי פגם המצדיק את קבלת הטענה להגנה מן הצדק.

48. אני מסכימה למסקנתם של חברי באשר לכך שקיימת הצדקה לקבל את טענת ההגנה מן הצדק שהועלתה בפנינו על ידי כלל המערערים, אולם דרכי אליה מעט שונה. לאמיתו של דבר, אני סבורה שגישתי היא מעין גישת "אמצע" בסוגיה של אכיפה בררנית בין שתי העמדות שעולות מפסקי הדין של חברי, אם כי היא קרובה יותר לזו שהציג חברי השופט הנדל. אני עצמי סבורה, כי על-פי המבחן שנקבע בע"פ 4855/02 מדינת ישראל נ' בורוביץ, פ"ד נט(6) 776 (2005) (להלן: עניין בורוביץ) יש להצביע על פגם בהחלטת הרשות, אלא שפגם זה עשוי להיות גם הפליה שאינה מכוונת, ובלבד שהיא הפליה משמעותית.

49. אוסיף ואומר כי הגם שטענת השתק עשויה לשמש בסיס להגנה מן הצדק, במקרים מתאימים, אינני סבורה כי המקרה שבפנינו מתאים לכך. כפי שהסברתי במסגרת ההתייחסות ליסוד המרמה (ראו לעיל בפסקאות 22-24) – והדברים יפים אף לכאן בשינויים המחויבים – אין מקום לייחס למדינה את ידיעותיהם של גורמים שפעלו ללא סמכות כדי "לעודד" הפניית אנשים ללימודים תורניים שאינם עומדים על הרמה הנדרשת והפקת תעודות שישמשו לצורך קבלתן של העדפות שכו. בגוף גדול ומורכב כמו המדינה, אין מקום לייחס לה את פעולותיהם וידיעתם של גורמים לא מוסמכים, ואף ההסתמכות הנטענת על מעשיהם אינה יכולה להיחשב הסתמכות סבירה.

50. לאחר דברי הקדמה קצרים אלו, אסביר את גישתי זו בהרחבה. כידוע, בעניין בורוביץ נקבע מודל תלת-שלבי לבחינת טענות שיסודן בהגנה מן הצדק. בשלב הראשון נבחנת השאלה האם נפלו פגמים בהליך ומהי עוצמתם; בשלב השני נבחנת השאלה האם נוכח הפגמים האמורים נפגעה תחושת הצדק וההגינות; ובשלב השלישי נבחן הסעד הראוי. מבחנים אלה הם מבחנים מצטברים – כך למשל, אם לא זוהה פגם בשלב הראשון, תסתיים בחינת תחולת ההגנה, וכך הלאה (ראו: ישגב נקדימון הגנה מן הצדק 69 (מהדורה שנייה, 2009) (להלן: נקדימון)).

51. על כן, לשיטתי, איננו פטורים מהכרעה בשאלה האם בענייננו נפל פגם בהחלטות שהתקבלו בנושא ההעמדה לדין, ואם כן – מהי עוצמתו. בפגיעה בתחושת הצדק וההגינות לא סגי.

52. המדינה סמכה את ידיה על קביעתו של בית המשפט המחוזי כי החלטותיה שלא להעמיד לדין חלק ניכר מהמעורבים בפרשה התבססו על שיקולים ענייניים בלבד (ראו למשל: פסקאות 2122, 2130, ו-2139 להכרעת הדין). מבלי להטיל בקביעות

עובדתיות אלה ספק, אין די בכך כדי לסיים את הבחינה בשלב הראשון, מאחר שאין לומר עוד שהטענה של הגנה מן הצדק מוגבלת למצבים שבהם שיקול דעתה של התביעה היה פסול במובן הסובייקטיבי.

53. אכן, בראשית דרכה במשפט הישראלי הוגבלה תחולתה של דוקטרינת ההגנה מן הצדק למקרים קיצוניים שבהם הוכח כי ביסוד הגשת כתב האישום עמדה התנהגות "שערורייתית" מצד התביעה, התנהגות שיש בה משום "רדיפה, דיכוי והתעמרות בנאשם" (ע"פ 2910/94 יפת נ' מדינת ישראל, פ"ד (נ) 221, 371 (1996)). גישה זו הושפעה מן העמדה המסורתית שצידדה בביקורת מצומצמת ביותר על רשויות התביעה, אשר הוגבלה בעבר למצבים של חוסר תום לב (ראו: בג"ץ 156/56 שור נ' היועץ המשפטי לממשלה, פ"ד יא 285, 300-301 (1957); נקדימון, בעמ' 140). בהתאם לכך, ההלכה שהכירה בטענה של אכיפה בררנית הוגבלה תחילה למקרים שבהם בבסיסה של מדיניות האכיפה עמדו "מטרה פסולה, שיקול זר או שרירות גרדא" (בג"ץ 6396/96 זקין נ' דאש-עיריית באר-שבע, פ"ד נג(3) 289, 305 (1999)). אולם, מאז חלו תמורות בגישתה של הפסיקה לדוקטרינת ההגנה מן הצדק ככלל, ולטענת האכיפה הבררנית בפרט.

54. כבר בעניין בורוביץ צוין כי קבלת טענה של אכיפה בררנית אינה מוגבלת רק למקרים שבהם התביעה פעלה מתוך מניע פסול או שיקולים לא ענייניים. כדברי בית המשפט באותו עניין:

"איננו רואים מקום לפסול את האפשרות – שמטבעה תהא נדירה ביותר – שההכרעה בשאלת קיומה של אכיפה בררנית פסולה תיגזר מנסיבות מיוחדות אחרות, ולא דווקא מן הקביעה שהחלטת התביעה התבססה על מניע זדוני או על שיקולים פסולים מובהקים. כך מתבקש מאופי הביקורת השיפוטית שמפעיל בית-המשפט לגבי החלטת התביעה להגיש כתב-אישום רק נגד חלק מן המעורבים בביצועה של עבירה. ובדומה לאמת המידה שעל-פיה בית-המשפט מנחה את עצמו לעניין ביקורתן של החלטות מינהליות אחרות, אף בביקורת החלטותיה של התביעה עשוי בית-המשפט לבטל כתב-אישום שהוגש – מטעמי הגנה מן הצדק – אם אכן שוכנע כי בנסיבותיו של המקרה הנתון ההחלטה להאשים את פלוני ושלא להאשים את אלמוני חורגת בכירור ממיתחם הסבירות" (שם, בעמ' 814-815).

55. בהתאם לכך אני סבורה כי יש להבחין בין שני היבטים של הנושא שאין לבלבל ביניהם: מחד גיסא, אין מקום להגביל את הטענה של אכיפה בררנית למצבים שבהם

הוכח כי התביעה פעלה מתוך מניע פסול או שיקולים לא ענייניים; מאידך גיסא, ההקשר הפלילי של טענת ההפליה המועלית על-ידי מי שביצע עבירה מחייב כי קבלת הטענה תוגבל למצבים חריגים. התוצאה המתקבלת היא גישה זהירה – אולם כזו שאינה "סוגרת את הדלת" בפני הטענה האמורה.

56. העמדה הגורסת כי על מנת לבסס טענה של אכיפה ברונית פסולה אין הכרח בהוכחת שיקול זר, הפליה מכוונת או חוסר תום לב מצד הרשות, וכי גם התנהלות תמת-לב מצדה עלולה להוביל במישור התוצאה להפליה שתעורר תחושה של חוסר צדק חזרה וקיבלה ביטוי בפסיקתו העדכנית של בית משפט זה (ראו למשל: ע"פ 6328/12 מדינת ישראל נ' פרץ, פסקה 23 לפסק דינו של השופט ע' פוגלמן (10.9.2013) (להלן: עניין פרץ); ע"פ 6833/14 נפאע נ' מדינת ישראל, פסקה ע"ג (31.8.2015); ע"פ 7659/15 הרוש נ' מדינת ישראל, פסקה 35 (20.4.2016) (להלן: עניין הרוש)), כמו גם בספרות המשפטית (ראו: נקדימון, בעמ' 394, 399-400). אף אני נדרשתי לכך בעבר במספר הזדמנויות (ראו: ע"פ 8551/11 כהן סלכגי נ' מדינת ישראל, פסקה 21 (12.8.2012) (להלן: עניין סלכגי); וכן ע"פ 5975/14 אגבריה נ' מדינת ישראל (31.12.2015) (להלן: עניין אגבריה), באותו מקרה בדעת מיעוט).

57. לאמיתו של דבר, דחייתה של טענת ההגנה מן הצדק אך מן הטעם שלא הוכח כי התביעה פעלה בחוסר תום לב או מתוך מניע פסול כמוה כהחזרת הגלגל שנים לאחור. יתר על כן, גישה זו עלולה לצמצם כמעט לחלוטין את האפשרות המעשית להתבסס על הגנה מן הצדק. ברמה המהותית, קשה להעלות על הדעת קבלתה של החלטה על הגשת כתב אישום מטעמים של מניע פסול (בהעדר מצב של שחיתות מידות ממש). ברמה הראייתית, הוכחת דברים שבלב היא קשה ביותר (ראו: יצחק זמיר "ראיות בבית המשפט הגבוה לצדק" משפט וממשל א 295, 296-297 (1993); מיכל טמיר אכיפה סלקטיבית 373 (2008); נקדימון, בעמ' 399).

58. לשיטתי, הגבלת תחולתה של ההגנה מן הצדק למצבים של מניע פסול תפגע ביכולת לערוך ביקורת שיפוטית אפקטיבית על הגשת כתבי אישום. כבר בבג"ץ 935/89 גנור נ' היועץ המשפטי לממשלה, פ"ד מד(2) 485 (1990) (להלן: עניין גנור) הובהר כי ביקורת זו משתרעת גם על מצבים של חוסר סבירות. אכן, בעניין גנור הטענה כנגד שיקול דעתן של רשויות התביעה לא הועלתה על-ידי נאשמים בהליך פלילי, אולם אינני סבורה שמעמדם של עותרים ציבוריים אמור להיות חזק יותר משל הנוגעים בדבר עצמם. על כך יש להוסיף, כי מדיניותו העדכנית של בית משפט זה היא שטענות של נאשמים כנגד החלטותיהן של רשויות התביעה יועלו וייבחנו בגדרו של ההליך הפלילי

(ראו: בג"ץ 9131/05 ניר עם כהן ירקות אגודה שיתופית בע"מ נ' מדינת ישראל – משרד התעשייה המסחר והתעסוקה (6.2.2006); בג"ץ 2654/08 ז'ורבין נ' היועץ המשפטי לממשלה, פסקה 3 (10.6.2008); רענן גלעדי "דוקטרינת הביקורת המינהלית בפלילים" 529, 541-545 (2015)). בהתאם לכך, משהוחלט כי הפורום המתאים לדון בטענותיו של נאשם כנגד שיקול הדעת של התביעה בהגשת כתב אישום הוא ההליך הפלילי – יש לוודא כי ערוץ זה יהיה פתוח לכל הטענות שניתן היה להעלות בעבר בעניין זה בהליכי ביקורת שיפוטית בבג"ץ.

59. לבסוף, אבהיר כי לשיטתי, אין מקום לחשוב מ"סחף" ו"מדרון חלקלק" בקבלת טענות של הגנה מן הצדק – בהתחשב בכך שאין די בהצבעה על שוני בין שני מקרים, או להיבנות מטעות בודדת (ראו: עניין פרץ, בפסקה 35). קבלת טענה של אכיפה בררנית תיעשה במקרים חריגים שבהם הוכחה הפליה פסולה. אמת המידה התוצאתית היא חשובה, אך זו צריכה להניח בסיס של ממש לטענת ההפליה.

60. מפרספקטיבה זו אני מבקשת לחזור ולבחון את נסיבות העניין. האם נפל פגם בכך שלא הוגשו כתבי אישום כנגד מעורבים אחרים בפרשה, ואף מעורבים רמי דרג? למעשה, הפגם הנטען בהקשר זה התייחס לכמה קבוצות של מעורבים. האחת – גורמים בצה"ל ובמשטרת ישראל, ובפרט גורמי הרבנות הצבאית והמשטרתית, אשר לפי הנטען ידעו על המרמה ובכל זאת אישרו את אישורי התלמידים והעבירו אותם למדורי השכר; השנייה – ראשי המכללות התורניות, כאשר הכוונה היא לרבנים שעמדו בראש מוסדות הלימוד, להבדיל ממנהלים שפעלו "בשטח" (כמו רואימי ובן חיים); והשלישית – רבני הערים החתומים על תעודות היורה יורה, מסמך הנדרש באופן קרדינלי לצורך קבלת הטבות השכר, וזאת על אף שאין מחלוקת שרבנים אלה, ברובם המכריע, לא הכירו את תלמידי המכללות ולא בחנו אותם.

61. המדינה התייחסה בבית המשפט המחוזי בפירוט לטעמים לאי העמדתם לדין של גורמים אלה – הן באופן כללי והן באופן פרטני, ביחס לגורמים קונקרטיים שטענה זו נטענה לגביהם. בעיקרו של דבר, המדינה הסבירה כי כהחלטת מדיניות הועמדו לדין אותם גורמים שהיו מעורבים "באופן מובהק" ביצירתם של מסמכים כוזבים (ראו למשל: פסקאות 2129, 2139 להכרעת הדין), בעוד שביחס לגורמים בכירים כגון אלה שצוינו לעיל התעורר קושי ראייתי בהוכחת מעורבות מובהקת במרמה. בית המשפט המחוזי קיבל את ההבחנה האמורה, אך מממצאיו העובדתיים עולה כי בפועל מתעוררים סימני שאלה באשר לאי-העמדתם לדין של גורמים אשר נדמה כי מעורבותם הייתה אף היא מובהקת, אם כי באופן שונה מהמעוררים שבפנינו.

62. כך, בנוגע לרב וייס, הרב הצבאי הראשי דאז, קבע בית המשפט המחוזי כי הוא סירב לאשר בעצמו את הסמיכה לרבנות של אנשי הקבע "משום שהייתה לו תחושה שמהו אינו כשר והוא לא הבין, כיצד תעודת ההשת"ג מתיישבת עם המציאות" (פסקה 2122 להכרעת הדין). בהמשך לכך בחר הרב וייס להפקיד בידי סגנו את הטיפול במסמכים, מבלי להתריע על חשדותיו בפני הרבנות הראשית. בית המשפט המחוזי קבע כי התנהלות זו "ראויה לביקורת, ואף לביקורת קשה" (שם). באשר לרב גרוס, הרב המשטרתי הראשי דאז, קביעותיו של בית המשפט המחוזי היו נחרצות אף יותר: "להבדיל מאנשי הרבנות הצבאית (...), מצאתי, כי הלה [הרב גרוס – ד' ב' א'] ראה כמו עיניו את האישור הכוזב לפיו התלמידים למדו 35 שעות בשבוע, אך בחר להעלים ממנו עין ולאשר את הטבות השכר בכל זאת. במצב דברים זה, יש בסיס של ממש לטענה, כי היה צריך להעמידו לדין" (פסקה 2123 להכרעת הדין. ההדגשות הוספו – ד' ב' א'). לא זו אף זו – במסגרת גזר הדין התייחס בית המשפט המחוזי לאי-העמדתו לדין של הרב גרוס כשיקול לקולא:

"בהכרעת הדין דחיתי את הטענות השונות שהעלתה ההגנה לגבי פסול באי העמדתם לדין של גורמים רבים, אך בצד זה, סברתי, כי היה מקום להעמיד לדין את הרב המשטרתי הראשי, הרב גרוס. בנוסף, אף שקבעתי, כי החלטת המדינה שלא להעמיד לדין את הרב וייס ואת ראשי המכללות עומדת במתחם הסבירות, מהטעם שלא היו ראיות ברף הנדרש לצורך העמדה לדין, מצאתי טעם לפגם בהתנהלותו של הרב וייס וכך גם לא תמיד היתה דעתי נוחה מהתנהלותם של ראשי המכללות ומההסברים שסיפקו במהלך המשפט. כאמור, לא היה בכל אלה להצדיק את ביטולו של כתב האישום אך סבורני, כי הדבר מהווה שיקול בגזירת דינו של רוזנטל (כמו גם של שאר הנאשמים), בתוך מתחם הענישה" (פסקה 132 לגזר הדין. ההדגשות הוספו – ד' ב' א').

63. הנה כי כן, הגם שלהלכה קבע בית המשפט המחוזי כי הוא דוחה את טענת ההגנה מן הצדק, למעשה הוא קיבל אותה אך נתן לה ביטוי במישור גזר הדין, להבדיל מבמישור הכרעת הדין.

64. מקביעותיו של בית המשפט המחוזי עולה גם מעורבות לא מבוטלת בפרשה ביחס לראשי המכללות ולרבני הערים החתומים על תעודות היורה יורה, אשר חלקם אף היו חברי מועצת הרבנות הראשית (כך שמעורבותם בפרשה הייתה רב-כיוונית). כך למשל, הצביע בית המשפט המחוזי על כך שפעילותו של הרב שמואל אליהו ביחס לפרשה התבטאה בכמה מישורים: הוא הציע את פתיחת המסלול במכללת קארו ופעל

לאישורו ברבנות הראשית; הוא תיווך בין המכללה לבין הרבנות בכל הנוגע לאופי מסלול הלימודים; והוא חתם על תעודות היורה יורה של המכללה - אשר נשאו את הלוגו של בית המדרש דרכי הוראה, שבראשותו עומד אחיו הרב יוסף אליהו (ראו: פסקה 2140 להכרעת הדין). במקום אחר הזכיר בית המשפט המחוזי כי גם לראשי מכללות נוספים שכיהנו במקביל כחברי מועצת הרבנות הראשית (כגון הרב יהודה דרעי והרב שאר יישוב הכהן ז"ל) היה "אינטרס אישי" בהמשך קיומם של מסלולי הלימודים לכוחות הביטחון, בשל קשריהם האישיים או המשפחתיים למכללות אלה (שגבו, כזכור, סכומי כסף נאים מהתלמידים). בית המשפט המחוזי ציין כי מדובר היה בסיטואציה של "ניגוד עניינים מובהק", וכי מה שהנחה רבנים אלה בפעולתם הייתה התועלת האישית שעתידה לצמוח להם ממסלול הלימודים במכללות התורניות (ראו: פסקאות 427, 590-591 להכרעת הדין).

65. על כך ניתן להוסיף עוד מספר הערות, בפרט ביחס לרבנים אשר חתמו על תעודות היורה יורה. ראשית, בכל הנוגע לנימוק בדבר אי-העמדה לדין של גורמים שהיה להם קשר ישיר למסמכים הכוזבים – טעם זה נחלש בכל הנוגע לגורמים אשר חתמו על מסמכים, להבדיל מגורמים שאישרו על דרך של "העברה הלאה" מסמכים שהיה חשד בנוגע אליהם (כגון גורמי הרבנות הצבאית והמשטרתית). שנית, כזכור, תעודות היורה יורה מצהירות בין היתר על כך שמחזיק התעודה נבחן בפני הרבנים החתומים עליה, על אף שאין מחלוקת שלא כך היה. אמנם, נקבע כי חתימות אלה היו "חתימות הצטרפות", כמקובל בעולם התורני. אולם לפחות לגבי אותם רבנים שהיו מעורבים גם במישורים אחרים של הפרשה (במסגרת חברותם במועצת הרבנות הראשית או בקשריהם למכללות התורניות) – ניתן לומר שמתעוררות תמיהות ביחס לאותה "הסתמכות" מלאה ועיוורת על חתימות אחרות. במילים אחרות: מתעורר חשד – ואף חשד סביר – שאותם רבנים ידעו שהם חותמים על תעודה הכוללת מצג שווא. לכך מצטרפת העובדה כי תעודות היורה יורה שהונפקו לתלמידי המכללות היו שונות בהיבטים מסוימים מתעודות יורה יורה הרגילות. היינו, היו אלה תעודות "מסויגות", שמכוונות לכך שיודעי דבר יבינו שבעל התעודה אינו מוסמך באמת לרבנות (להרחבה על כך ראו פסקאות 681-714 להכרעת דינו של בית המשפט המחוזי).

66. מן המקובץ מתקבלת תמונה קשה. בזהירות הנדרשת ומבלי לחרוץ את דינו של אף אחד מהמעורבים שאינם בפנינו, אין מנוס מלקבוע כי סוגיית אי-ההעמדה לדין של גורמים מעורבים נוספים מעלה קושי של ממש, וזאת על רקע קביעותיו של בית המשפט המחוזי, המבוססות על מכלול הראיות שראה והעדויות ששמע. גם מבלי לדחות את העמדה שלפיה ביחס לרבנים מהגורמים שלא הועמדו לדין שררו קשיים

ראייתיים מסוימים – יש לומר, בזהירות רבה, כי יתכן שהיה מקום לברר חלק מקשיים אלה בהליך משפטי. לצד אלמנט "איכותי" זה מתווסף גם אלמנט "כמותי". אין עסקינן בטענת אכיפה בררנית הבוחנת השוואה בין שניים או שלושה מעורבים באותה הפרשה.

67. זאת ועוד, על השאלה של שוויוניות באכיפה יש להשקיף גם נוכח הממצאים העובדתיים של בית המשפט המחוזי. לפחות בדיעבד – לנוכח הממצאים העובדתיים של בית המשפט המחוזי – התמונה המתקבלת בכל הנוגע לשוויון בתוצאה היא מטרידה.

68. באופן כללי יותר, יש לומר כך: בפנינו פרשה מסועפת ורבת זרועות שבה הדיון בטענה של אכיפה בררנית מחייב התבוננות מורכבת מ"מבט על". לדידי, כאשר מאמצים אותו "מבט על" על הפרשה הרי שבעניינם של מרבית המערערים התוצאה המתקבלת אינה כזו של "תסמונת ה-ש.ג.", כפי שנטען, אך בהחלט של – על דרך ההשאלה – תסמונת הרס"ר או אף המ"פ, עם סימני שאלה רבים לגבי הדרגים הבכירים יותר.

69. סיכומו של דבר: אני סבורה כי הורם הנטל להוכחתו של השלב הראשון במודל התלת-שלבי של דוקטרינת ההגנה מן הצדק. בהמשך לכך, אני מסכימה עם חברי השופט הנדל כי בשים לב למכלול הנסיבות, מתקיימת פגיעה בתחושת הצדק וההגינות המשפטית, באופן אשר מצדיק מתן סעד למערערים שבפנינו. עם זאת, עלינו לבחון מהו הסעד ההולם ביחס לכל מערער, בהתחשב במכלול הנסיבות.

70. לאחר ששקלתי את הדברים אני סבורה כי המקום המתאים ליתן ביטוי לטענת ההגנה מן הצדק בענייניו של רואימי אינה במישור הכרעת הדין, אלא אך במישור הענישה. הגם שהיו בכירים מרואימי, אין מדובר במי שהיה זוטר. רואימי היה גורם פעיל ומעורב בפרשה שאף הפיק רווח כספי ממשי מן הדברים. לאמיתו של דבר, במקרה זה מתקיימת ביחס לשאלת ההעמדה לדין מעין מקבילית כוחות שבה פועל יותר מ"וקטור" אחד – מחד גיסא, מידת המעורבות האקטיבית בביצוע העבירות, ומאידך גיסא, הבכירות והאחריות של הגורמים המעורבים. חלקו של רואימי היה משמעותי ביותר מהיבט המעורבות האקטיבית. אכן, בכירותו לא הייתה משמעותית ביחס לגורמים אחרים ברבנות הראשית וברבנות הצבאית והמשטרתית. אולם בהתייחס להתנהלות במכללת בית שאן עצמה – רואימי היה דמות דומיננטית ובכירה, וקשה להמעיט מאחריותו למרמה שהתבצעה במכללה. רואימי נקט בפעולות אקטיביות של הפקה וחתימה על מסמכים כוזבים – פעולות אשר הניעו את מערך זיוף האישורים

במכללת בית שאן והשגתן במרמה של הטבות השכר מקופת המדינה עבור התלמידים שלמדו במכללה. זאת, לעומת מידת המעורבות האקטיבית של גורמים בכירים ברבנות הראשית וברבנות הצבאית והמשטרתית, אשר התבטאה בעיקרו של דבר בשיתוף פעולה עם קידום המתווה לפעילותן של המכללות התורניות וכידיעה על טיבם של הלימודים במכללות אלה (וראו לעניין זה פסקה 46 לפסק דינו של חברי השופט הנדל).

71. אכן, ככל שאנו "עולים" בסולם הדרגות משמעות המעשים היא חמורה פי כמה. נושאי תפקיד במערכת הציבורית נושאים על כתפיהם גם אחריות מוגברת לשמירה על האינטרס הציבורי. כמשרתי ציבור הם מופקדים על הקופה הציבורית ועל האינטרס של אמון הציבור במערכת. במקרה דנן אין ספק שאינטרס זה נפגע קשות, והוביל גם לפגיעה בתחושת הצדק. עם זאת, וכפי שקבע חברי, הביטוי לדברים יינתן במישור של גזר הדין (ראו: ע"פ 5124/08 ג'אבר נ' מדינת ישראל, בפסקה 31 (4.7.2011)); עניין סלכגי, בפסקה 15; זאב סגל ואבי זמיר "הגנה מן הצדק באור חוק סדר הדין הפלילי – סדר חדש של הגינות משפטית" ספר דיויד וינר – על משפט פלילי ואתיקה 231, 262-259 (2009)).

הערעורים על גזר דינו של רואימי

72. העונש שגזר בית המשפט המחוזי על רואימי כלל שלוש שנות מאסר בפועל; 12 חודשים מאסר על תנאי, כשהתנאי הוא שרואימי לא יעבור תוך תקופה של שנתיים מיום שחרורו עבירה של קבלת דבר במרמה, או זיוף, או עבירת מס מסוג כלשהו; וקנס בסך 200,000 שקלים או מאסר תחתיו למשך 12 חודשים. הן רואימי והן המדינה ערערו על עונש זה. טרם אדרש לטענות הצדדים בערעורים, אעמוד בקצרה על עיקרי גזר דינו של בית המשפט המחוזי.

73. בבואו לגזור את דינו של רואימי, בית המשפט המחוזי קבע כי יש לחלק את מאות העבירות שבהן הוא הורשע לשני אירועים: אירוע אחד הנסב על מעשיו במסגרת פעילותה של מכללת בית שאן (הכולל גם את מעשה החתימה על תעודות היורה יורה של מכללת גן נר) ואירוע אחד המתייחס לעבירת המס שבה הורשע.

74. בגין האירוע שעניינו פעילותה של מכללת בית שאן, בית המשפט המחוזי קבע כי חלקו של רואימי בתכנון שקדם לביצוע העבירה הוא קטן יחסית. בעניין זה קיבל בית המשפט המחוזי את עמדתו של רואימי לפיה לא ניתן להגדירו כמי שזיהה את הפוטנציאל המרמתי בתחילת הדרך, והדגיש כי לא היה פסול בעצם הפעולה של

פתיחת כיתות לימוד לשם הפקת רווח כלכלי לגיטימי. יחד עם זאת, בית המשפט המחוזי קבע כי רואימי היה דמות דומיננטית מאד בכל הנוגע לביצוע העבירה עצמה. בית המשפט המחוזי קבע כי "רואימי שיתף פעולה עם המרמה בחפץ לב" (פסקה 186 לגזר הדין), והפך את המכללה לעסק מרמתי משותף עם רוזנטל. יחד עם זאת, נקבע כי יש להתחשב גם בכך שרוזנטל הוא שהשפיע על רואימי לעזוב את חסותה של מכללת דרכי הוראה לאחר שני מחזורי לימוד ויזם את המעבר לחסותה הפיקטיבית של ישיבת הגר"א, פעולה אשר חרפה את הכוזב בפעילות המכללה.

75. בהמשך לכך, בית המשפט המחוזי התייחס לכמה שיקולים לחומרה בעניינו של רואימי: הנזק העצום לקופת המדינה שנגרם מביצוע העבירות (שעומד על כ-26.5 מיליון שקלים); הנזק שנגרם לתלמידים ששילמו שכר לימוד גבוה והשקיעו מזמנם על סמך הבטחות שווא; העובדה שבבסיס פעולותיו של רואימי עמדה תאוות בצע גרידא ושהטבות השכר לתלמידים היו הכרחיות לשם הטבת שכרו שלו; והעובדה שרואימי ניצל לרעה את מעמדו כמנהל המכללה ואת חופש הפעולה שניתן לו בתוקף מעמדו זה. כמו כן, צוין כי רואימי ניצל את מעמדו ביחסו עם אפריאט, על מנת לשכנעו לחתום על מסמכים כוזבים (כפי שיתואר בהמשך). בית המשפט המחוזי הדגיש, באותו הקשר, כי חמדנותו של רואימי הייתה כה גדולה, עד כי התחמק מלשלם לאפריאט את כספו בגין עבודתו כמגיד שיעור ושילם לו רק סכום זעום, בעוד הוא עצמו שלשל לכיסו סכום של כ-1.7 מיליון שקלים. נוכח כל האמור, העמיד בית המשפט המחוזי את מתחם הענישה ביחס לעבירות הנסבות על אירועי מכללת בית שאן על שנתיים עד חמש שנות מאסר בפועל. ביחס לעבירת המרמה לפי פקודת מס הכנסה שבה הורשע, בית המשפט המחוזי העמיד את מתחם הענישה על ששה חודשים עד שנתיים מאסר בפועל.

76. בבואו לגזור את העונש בתוך המתחם, בית המשפט המחוזי נדרש לנסיבותיו האישיות של רואימי, ובכלל זה לעובדה כי בשלב גזירת הדין כבר היה בן 57, וכן לכך שהוא אב לששה ילדים וסב לשבעה, נטול עבר פלילי. עוד צוין כי לטובתו של רואימי העידו מספר עדי אופי שדיברו עליו כאדם המרבה לתרום לחברה ופועל לטובת אוכלוסיות מוחלשות, בעיקר בעיר בית שאן. עם זאת, בית המשפט המחוזי ציין כי חרף העובדה שרואימי הביע חרטה על הפרשה, הוא נטל אחריות חלקית בלבד על מעשיו, והתקשה להפנים באופן מלא את חומרת הפסול במעשים שביצע.

77. רואימי סבור כי יש להקל בעונשו. לשיטתו, יש מקום להעניק משקל רב יותר לנסיבות חייו ולנסיבות המקלות שמנה בית המשפט המחוזי בעניינו. הוא מדגיש את גילו המבוגר יחסית ואת היותו סב לנכדים, את עובדת היותו נטול עבר פלילי, וכן את

פעולותיו בהתנדבות בעיר בית שאן ובסיוע לאוכלוסיות מוחלשות. בנוסף לכך, הוא מדגיש את חלוף הזמן ממועד ביצוע העבירות ואת הסבל הרב שנגרם לו במהלך ניהול המשפט. כמו כן, רואימי טוען כי העונש שנגזר עליו אינו סביר ביחס למידת מעורבותו בפרשה ולאשמו. כך, הוא חוזר וטוען כי פעל בהתאם להוראות שקיבל מרוזנטל ומרבנים בכירים, ללא הבנה מלאה של מהות הדברים והשלכותיהם, והכול בעודו רואה מכללות נוספות שפועלות באופן זהה. רואימי מדגיש כי הוא לא היה מודע לכלל ההיבטים שהובילו לקבלת הטבות השכר במרמה. על כן, לשיטתו, האשם המוסרי שדבק במעשיו הוא פחות. רואימי אף מלין על קביעתו של בית המשפט המחוזי לפיה הוא ממעיט בחומרת מעשיו, ומציין שהביע חרטה כנה על כך שלא היה ערני דיו וביצע את שהורו לו ללא עוררין. לבסוף, רואימי טוען כי יש לייחס משקל רב לטענות שהעלה במישור ההגנה מן הצדק בהקשר של גזירת העונש.

78. מנגד, המדינה סבורה כי יש מקום להחמיר משמעותית בעונשו של רואימי, הן ביחס לרכיב המאסר בפועל שהושת עליו והן ביחס לרכיב הקנס. באופן יותר ספציפי, המדינה סבורה כי העונש שנגזר על רואימי אינו הולם את כמות העבירות שבהן הורשע, את היותו גורם דומיננטי בפרשה ואת העובדה שמעשיו התבצעו כשהוא מנצל לרעה את מעמדו במכללת בית שאן, תוך השפעה רעה על אפריאט. המדינה מוסיפה כי הנזק העצום שגרם לקופת המדינה ובצע הכסף שהוביל אותו חייבו קביעת מתחם ענישה מחמיר יותר. כמו כן, המדינה מדגישה כי הפער בין המתחם שנקבע בעניינו של רואימי (כאמור, שנתיים עד חמש שנות מאסר בפועל) לבין זה שנקבע בעניינו של רוזנטל ביחס לאירועי מכללת בית שאן (מתחם שהועמד על ארבע עד שמונה שנות מאסר) אינו הגיוני. המדינה מצביעה בעניין זה על הקביעות שעניינן השותפות בין השניים ביחס לניהול המכללה. כמו כן, היא טוענת כי התועלת הכספית שהפיק רואימי ממכללת בית שאן הייתה למעשה גדולה מזו שהפיק רוזנטל. בנוסף, המדינה טוענת כי היה צריך ליתן משקל רב יותר לעובדה שרואימי נטל אחריות חלקית בלבד למעשיו. לבסוף, המדינה טוענת כי הקנס שבו חויב רואימי מגיע כדי עשירית בלבד מן התועלת הכספית שהצמיחה לו פעילותו העבריינית, באופן שאינו מגשים את תכליותיה של הענישה הכלכלית.

79. בבחינת טענות הצדדים באשר לגזר הדין, נקודת המוצא היא כי אין זה תפקידה של ערכאת הערעור לגזור מחדש את הדין, אלא אך לבחון את העונש שנפסק על ידי בית המשפט המחוזי באמות מידה של סבירות (ראו: עניין הבי, בפסקה 620, וההפניות שם). כאשר זוהי נקודת המוצא, בעיקרו של דבר, אני סבורה כי בית המשפט המחוזי הגיע לתוצאה שאין לומר כי היא סוטה באופן קיצוני מן הראוי, בהתחשב במכלול

הנסיבות. בהדגשי את מכלול הנסיבות אני מתכוונת במיוחד לחומרה הרבה של המעשים, מחד גיסא, ולקשיים בהיבט של השוויון באכיפה, מאידך גיסא.

80. אין ספק כי מעשיו של רואימי, על רקע הפרשה כולה, מחייבים ענישה משמעותית, לרבות ענישה הכוללת עונש מאסר מאחורי סורג ובריח. עניינו בעבירות כלכליות המערבות ממד של שחיתות בגופים שלטוניים, באופן המקנה לדברים משנה תוקף של חומרה. בית המשפט המחוזי עמד על מידת הדומיננטיות של רואימי בפרשה, כמנהל של מכללת בית שאן והאחראי למתרחש בה, אף אם בשיתוף עם רוזנטל. לא ניתן להתעלם מהעובדה שרואימי ורוזנטל הפכו את מכללת בית שאן ל"מפעל" המייצר במשך שלושה מחזורים תארי הסמכה פיקטיביים שבגינם הוצאו שלא כדין כספים רבים מקופת המדינה, תוך שרואימי משלשל לכיסו רווח מופלג של כ-1.7 מיליון שקלים – שאותו הסתיר מרשויות המס. היבט נוסף המחמיר את אשמו של רואימי, כפי שציין בית המשפט המחוזי, הוא שיתופו של אפריאט במרמה תוך ניצול של חולשתו, בבחינת "חוטא ומחטיא".

81. נוכח האמור לעיל, אני סבורה כי בדין הושת על רואימי עונש מאסר. בית משפט זה כבר עמד על החשיבות הנודעת להשתת עונשים הולמים לחומרתם של עבירות כלכליות, ובכלל זה עונשי מאסר בפועל (ראו למשל: ע"פ 9788/03 טפ 1 נ' מדינת ישראל, פ"ד נח(3) 245 (2004); ע"פ 816/10 גולד נ' מדינת ישראל, פסקה 108 (3.9.2012); ע"פ 6020/12 מדינת ישראל נ' עדן, פסקה 22 (29.4.2013)). אני סבורה שרואימי ראוי להקלה בשל התמשכות ההליכים בפרשה, וזאת בשים לב לניסיון המלמד כי תיקים מורכבים מן הסוג דנן אורכים זמן רב מהרגיל נוכח היקף חומר הראיות, ריבוי הגורמים המעורבים ומורכבות השאלות הנדרשות לבירור (ראו למשל: ע"פ 2103/07 הורוביץ נ' מדינת ישראל, פסקה 337 (31.12.2008); והשוו: ע"פ 7696/14 גבריאלי נ' מדינת ישראל, פסקאות י"א-ט"ז (11.2.2015)).

82. לצד זאת, וכפי שפורט לעיל, אני סבורה כי יש מקום להפחתה מסוימת בעונש המאסר שהוטל של רואימי, וזאת בעיקר נוכח השיקולים שעניינם הגנה מן הצדק והפליה בין מעורבים באותה הפרשה, שעליהם עמדתי לעיל (ראו והשוו לפסק דיני בעניין אגבריה). מטעמים אלה, אציע לחבריי להעמיד את רכיב המאסר בפועל שנגזר על רואימי על תקופה של שנתיים, חלף שלוש השנים שגזר עליו בית המשפט המחוזי.

83. לצד זאת, אני סבורה גם כי יש ממש בטענתה של המדינה בכל הנוגע לרכיב הקנס שהוטל על רואימי בגזר הדין. כידוע, לענישה הכלכלית חשיבות רבה בעבירות

מן הסוג הנדון, המבוצעות מתוך מניע מרכזי של בצע כסף (ראו: ע"פ 677/14 דנקנר נ' מדינת ישראל, פסקה ל"ז (17.7.2014); ע"פ 5668/13 מזרחי נ' מדינת ישראל, פסקה 48 לפסק דינו של השופט נ' סולברג (17.3.2016); ע"פ 8465/15 בן זקן נ' מדינת ישראל, פסקה 17 (12.9.2016)). זאת, על מנת להביא לכך שהעבירה לא "תשתלם" לעבריין. אני סבורה כי העונש שהושת על רואימי אינו מגשים תכלית זו, בשים לב לסכום המשמעותי שנטל לכיסו. על כן, אציע לחברי להחמיר את הקנס שהושת על רואימי ב-100,000 שקלים, כך שיעמוד על סך כולל של 300,000 שקלים, ואף זאת בהתחשב בכך שאין דרכה של ערכאת הערעור למצות את הענישה.

ערעורו של אפריאט – ע"פ 590/15

רקע כללי, תמצית האישומים ועיקרי הכרעת הדין

84. מעורבותו של אפריאט בפרשה נסבה על גזרה צרה יחסית, פעילותו במכללת בית שאן. באופן יותר קונקרטי, אפריאט גויס על ידי רואימי לשמש כמגיד שיעור במכללה, במחזור השלישי שלה (בשני המחזורים הראשונים שימש רואימי לבדו כמגיד השיעור).

85. לפי הנטען בכתב האישום, במהלך המחזור השלישי של המכללה חתם אפריאט, בהוראתו של רואימי, על אישורים המעידים לכאורה על לימודים קודמים של תלמידי המכללה ב"כולל יד יצחק ז"ל" (להלן: יד יצחק). אישורים אלה נשאו את חתימתו של אפריאט, ובחלקם נכתב כי שיעורי התורה בכולל נמסרו על ידי "הרב שרון אפריאט". זאת, על אף שאפריאט אינו רב ומעולם לא לימד ביד יצחק, אלא אך סייע לאמו בעבודות ניקיון במקום. אישורים כוזבים אלה שימשו לשם מתן תעודות ההשת"ג לתלמידי המכללה, ובהמשך לכך – למתן תוספות השכר. תמורת פועלו קיבל אפריאט מרואימי תשלום חד-פעמי בסך 1,400 שקלים. בגין מעשיו הואשם אפריאט בעבירות של סיוע לקבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות לפי סעיף 415 (סיפא) לחוק העונשין בצירוף סעיף 31 לחוק זה וכן סיוע לניסיון ביצוע עבירות אלה.

86. בהכרעת הדין הרשיע בית המשפט המחוזי את אפריאט בביצוע 58 עבירות של סיוע לקבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות. אפריאט לא חלק על כך שחתם על האישורים האמורים וכי תוכנם כוזב, אולם, הוא טען שחתם עליהם בתום לב לפי הוראתו של רואימי, ללא הבנה לגבי תוכנם ומטרתם. בעניין זה קבע בית המשפט המחוזי כי רואימי אכן הכין את האישורים והורה לאפריאט לחתום עליהם, אולם לא

כפה על אפריאט כפייה של ממש, אלא רק ניצל את תמימותו. כמו כן, נקבע כי אפריאט חתם על האישורים בידעו כי האמור בהם אינו אמת וכי האישורים נדרשים לצורך מתן אישור הטבות השכר. בית המשפט המחוזי קבע כי אפריאט ידע, בהיותו מגיד השיעור במכללה, שחלק מן התלמידים הם חילונים ואין להם כל השכלה תורנית קודמת, ואף על פי כן חתם על האישורים. על כך הוסיף בית המשפט המחוזי כי בחלק מהאישורים נכתב שאפריאט עצמו העביר את שיעורי התורה ביד יצחק – עובדה שהוא ידע בוודאות שאינה נכונה.

87. לצד זאת, בית המשפט המחוזי לא הרשיע את אפריאט בעבירות של סיוע לניסיון לקבלת דבר במרמה, בקבעו כי היסוד הנפשי בעבירות אלה – כוונה לקבל דבר במרמה עבור התלמידים (להבדיל ממודעות שכך יקרה) – לא הוכח מעל לכל ספק סביר. אישומים אלה, כזכור, נסבו על הטבות השכר אשר נשללו מתלמידי המכללה. מאותו הטעם דחה בית המשפט המחוזי את טענת המדינה כי יש מקום להרשיע את אפריאט בעבירות אלה בגין אישורים שהונפקו לתלמידי המכללה המעידים על כך שהם מקיימים אורח חיים דתי. אישורים אלה, כאמור, היו חתומים על ידי אפריאט, אולם בסופו של דבר לא נעשה בהם שימוש.

הטענות בערעור

88. הטענה המרכזית שמעלה אפריאט בערעורו היא כי לא ניתן היה להרשיעו בעבירת של סיוע לקבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות, שכן לא התקיימו בו יסודותיה של עבירה זו. כמו כן, הוא מעלה מספר טענות המכוונות נגד קביעות עובדתיות בעניינו בהכרעת הדין. להשלמת התמונה יוער כי אפריאט הוא המערער היחיד מבין המערערים שבפנינו אשר לגביו לא הגישה המדינה ערעור מטעמה.

89. באשר ליסודותיה של עבירת הסיוע, טוען אפריאט כי גם אם לא היה חותם על אישורי תשנ"ה הכוזבים, רואימי היה חותם עליהם, ועל כן ממילא ניתן היה להשלים את ביצוע העבירה בלעדיו. במילים אחרות, לטענת אפריאט, תרומתו לא הייתה הכרחית להשלמת העבירה, ועל כן לא התגבש היסוד העובדתי של עבירת הסיוע. בהקשר זה, הוא מצביע על כך שבמחזור השלישי של המכללה למדו 123 תלמידים, אך לו יוחסה חתימה על 58 אישורים כוזבים, בעוד על היתר חתם רואימי (כפי שעשה גם בעניינם של התלמידים במחזורים הקודמים של המכללה).

90. כמו כן, אפריאט טוען כי לא התקיים בו היסוד הנפשי הנדרש להרשעה בעבירת הסיוע. לצורך כך, אפריאט מצביע על קביעותיו של בית המשפט המחוזי לפיהן הוא פעל לפי הוראתו של רואימי ועל מנת לרצותו, לאחר שזה לחץ עליו ומשום שחש בעמדת נחיתות ביחס אליו ואף פחד ממנו. בנסיבות אלה, כך נטען, לא מתקיים אצל אפריאט מצב נפשי של מטרה לסייע לעבריין העיקרי, שכן הסיוע נעשה למעשה מתוך כפיה. אפריאט מפנה בהקשר זה לממצאים שקבע בית המשפט המחוזי באשר לאי ידיעתו את התנאים הנדרשים לקבלת תוספות השכר וכן בנוגע לאופיו התמים ואישיותו הנוחה להשפעה. באופן כללי יותר, אפריאט טוען כי הוא היה קורבן לניצול מצד רואימי, יותר מאשר שותפו לדבר עבירה.

91. נוסף על כך, כאמור, אפריאט מעלה מספר טענות המכוונות כנגד ממצאים עובדתיים שקבע בית המשפט המחוזי. בעיקרו של דבר, הוא טוען כי בית המשפט המחוזי שגה בקבעו כי הוא היה מודע לכזב שבאישורים עליהם חתם ולכך שהאישורים נדרשים לצורך קבלת תעודות השת"ג. אפריאט טוען בהקשר זה כי לא ידע כלל מהם התנאים הנדרשים מהתלמידים לקבלתן של תעודות השת"ג, וכי חתם על האישורים בתום לב ומתוך תמימות ואמון מוחלט ברואימי.

92. המדינה ביקשה לדחות את טענותיו של אפריאט. בכל הנוגע לטענות שהעלה אפריאט במישור המשפטי כנגד הרשעתו, נטען כי הלכה מושרשת היא שההתנהגות המסייעת אינה צריכה להיות אפקטיבית ואף לא נדרש שהסיוע יהיה תנאי ובלעדיו אין להתגבשות העבירה, אלא די להראות כי הסיוע היה מסוגל לעזור להגשמת העבירה העיקרית. המדינה מוסיפה וטוענת כי כדי לקיים את יסוד המטרה במסגרת היסוד הנפשי של עבירת הסיוע, די במודעותו של העבריין להתנהגותו המסייעת. בענייננו, כך נטען, אפריאט חתם על האישורים בידיעה כי הם ישמשו את רואימי לעזור לשוטרים שלמדו במכללה לקבל את התואר ובצדו הטבות שכר, ואין זה רלוונטי האם עשה זאת מרצון לסייע לרואימי או על מנת לרצותו בשל הלחץ שהפעיל עליו. כמו כן, המדינה טוענת כי די בכך שאפריאט הבין מהי מטרתם של המסמכים על מנת לגבש את היסוד הנפשי הנדרש, ואין זה רלוונטי האם ידע בדיוק מהו ההליך המלא הנדרש לקבלת ההטבות. מכל מקום, המדינה דוחה את טענתו של אפריאט באשר לכך שפעל תחת לחץ מצד רואימי. לשיטת המדינה, אפריאט לא היה נתון תחת איום שפגיעה בצדו או תחת כפייה ממשית.

93. במישור העובדתי, המדינה דוחה את טענותיו של אפריאט לעניין אי ידיעתו באשר לכזב באישורים שעליהם חתם. המדינה סומכת בהקשר זה את ידיה על קביעותיו של בית המשפט המחוזי ועל ממצאי המהימנות בפסק דינו.

דין והכרעה

94. לאחר שבחנתי את טענות הצדדים, אני סבורה כי דין ערעורו של אפריאט על הכרעת הדין להידחות, כמפורט להלן.

(א) טענות עובדתיות

95. גם בעניינו של אפריאט לא מצאתי מקום לחרוג מן הכלל שלפיו אין ערכאת הערעור מתערבת בקביעות עובדתיות של הערכאה הדיונית.

96. באופן יותר ספציפי, לא מצאתי יסוד להתערבות בממצאים הנוגעים למודעותו של אפריאט לכזב באישורי תשנ"ה שעליהם חתם. כאמור, אלו הם ממצאים המבוססים על התרשמות בלתי אמצעית מעדותו של אפריאט ועל ממצאי מהימנות שנקבעו בהתבסס עליה. יש לומר כי בית המשפט המחוזי היה מאוזן בקביעותיו וציין כי התרשם מכך שאפריאט הוא "אדם תמים אשר נוצל על ידי רואימי" (פסקה 1022 להכרעת הדין). יחד עם זאת, נדחתה טענתו של אפריאט (שאותה הציג הן בחקירתו הראשונה במשטרה והן בעדותו בבית המשפט) לפיה לא התעמק בתוכן האישורים וחתם עליהם מבלי לשים לב כלל למה מדובר. בית המשפט המחוזי התרשם כי עדותו של אפריאט בעניין זה הייתה מלאה בסתירות, וכי "ניכר ממנה ניסיונו לגמד את מעורבותו בהנפקת האישורים" (פסקה 1028 להכרעת הדין). זוהי אף התרשמותי.

97. כפי שציין בית המשפט המחוזי, אפריאט אישר כי הוא אינו רב וכי אין ברשותו תעודת הסמכה לרבנות (פסקה 1,019 להכרעת הדין. ראו גם: עמ' 12,466 לפרוטוקול הדיון מיום 16.4.2012). לשאלת בית המשפט מה היה הרקע ההשכלתי שעל בסיסו הורשה ללמד, ציין אפריאט כי הוא "תלמיד ישיבות גבוהות" (ראו שם, בעמ' 12,413). למרות זאת, על האישורים הכוזבים המעידים על לימודים קודמים הוא לא היסס לחתום בתואר "הרב שרון אפריאט". כמו כן, אפריאט אישר בעדותו כי בעת שחתם על המסמכים ראה כי מתנוססת עליהם כותרת שאין בה ממש (כולל יד יצחק). אלא שלא היה מדובר בכולל אלא לכל היותר בבית מדרש שבו מתקיימים שיעורי ערב, וממילא אפריאט לא לימד שם. בהמשך עדותו, אפריאט אישר כי על מנת לחתום על האישורים,

שאמנם הועברו אליו בערימה מרואימי, הוא נדרש לעבור עליהם אחד אחד, על מנת להחתים על כל אישור את חותמתו (שם, בעמ' 12,457). בהתייחס לחשדות שעלו בו בעת החתימה אמר אפריאט כך:

”כשהוא אמר לי לחתום אני הסתייגתי מהבקשה שלו, אמרתי לו אמרתי לו מאיר, הרב מאיר אני סך הכול אני רק מלמד פה, גם יש לך על מה שהוא לא שילם לי, אז גם ללא תשלום, אני סך הכול רק מלמד במקום הזה, ולא יותר מזה, למה אני צריך לחתום על הדבר הזה, אתה בתור, בתור המנהל ה- מנהל המכללה, ראש בית המדרש, זה שקיבל את השוטרים מן הסתם אבחן אותם, דיבר איתם הכיר אותם מי הם ומה הם, לא אני צריך לחתום על זה, אתה צריך לחתום על זה. ואז כשאמרתי לו את זה, הוא אמר לי כאילו בהינף יד כזה אמר לי תחתום, תחתום, בלי הרבה שאלות, אל תשאל הרבה שאלות. חתמתי וזהו” (שם, בעמ' 12,420).

98. נוכח המתואר לעיל, קשה לקבל את הטענות לפיהן אפריאט לא ידע שהאישורים שעליהם הוא חותם מעידים על מצב כוזב, או כי הוא לא ידע כלל שהוא חותם על שני מסמכים שונים (אישורים על לימודים קודמים ואישורים המעידים על אורח חיים דתי). אף אם אפריאט חתם על האישורים ב”מכה אחת”, הוא עדיין נדרש לפרטים הגלויים עליהם ונדרש לעיין בהם, ולו להרף עין, שהספיק כדי להעלות בו תמיהה ושמץ הבנה של פני הדברים. נזכיר גם כי אפריאט היה מגיד השיעור במכללה ועל כן הוא הכיר את התלמידים היטב וניתן להניח שידע כי אין להם כל השכלה תורנית קודמת (לעניין זה ראו פסקה 1030 להכרעת הדין).

99. בהקשר זה אוסיף, כי אפריאט הלין על כך שכאשר בית המשפט המחוזי בחן את מודעותו לכזב שבאישורים על לימודים קודמים הוא נדרש גם לחתימתו על אישורים המעידים על אורח חיים דתי, על אף שבסופו של דבר הוא לא הורשע בעבירות שיוחסו לו בגין חתימתו על מסמכים אלה. לטענתו של אפריאט, בנסיבות אלה לא היה מקום להתייחס להיבטים הנוגעים לאישורים האמורים. לא השתכנעתי אף מטענה זו. אפריאט חתם על כלל האישורים בתקופה קצרה יחסית וביחס לאותם תלמידים, וכך יכול היה לחזור ולהתרשם כי באופן עקבי הוא מתבקש לחתום על דברים שאינם נכונים. על כן, ההתייחסות להיבטים אלה הייתה רלוונטית לקביעת הממצאים העובדתיים בבית המשפט המחוזי, גם אם בסופו של דבר אפריאט לא הורשע באופן ישיר לגביהם.

100. כאמור, לא מצאתי מקום לדון ביתר טענותיו של אפריאט, אשר הופנו כאמור לממצאי עובדה מובהקים של בית המשפט המחוזי, שכן איני סבורה כי נפל בהם פגם המצדיק את התערבותנו.

(ב) יסודות עבירת הסיוע

101. כעת הגיעה העת להידרש לטענה המשפטית העיקרית שהעלה אפריאט בערעורו. כאמור, בהקשר זה הועלו טענות שנסכו הן על היסוד העובדתי של עבירת הסיוע והן על היסוד הנפשי שלה.

102. באשר ליסוד העובדתי, אפריאט טוען כי חלקו במעשים לא היה הכרחי להשלמת העבירה, כמובן זה שגם אם לא היה חותם על האישורים הכוזבים רואימי היה עושה כן במקומו. טענה זו, אף אם היא נכונה במישור העובדתי, סותרת באופן חזיתי את פסיקתו של בית משפט זה באשר לנסיבות שמקימות אחריות בגדרה של עבירת הסיוע.

103. סעיף 31 לחוק העונשין קובע כי מסייע הוא "מי אשר, לפני עשיית העבירה או בשעת עשייתה, עשה מעשה כדי לאפשר את הביצוע, להקל עליו או לאבטח אותו, או למנוע את תפיסת המבצע, גילוי העבירה או שללה, או כדי לתרום בדרך אחרת ליצירת תנאים לשם עשיית העבירה". הפסיקה הוסיפה וקבעה כי המסייע הוא "שותף משני" לעבירה, אשר התנהגותו תורמת תרומה עקיפה לביצועה של העבירה העיקרית (ראו למשל: ע"פ 320/99 פלונית נ' מדינת ישראל, פ"ד נה(3) 22, 31 (2001) (להלן: ע"פ 320/99 פלונית)). בהתאם לכך, לעניין היסוד העובדתי בעבירה זו נקבע כי יש להוכיח שמעשה הסיוע היה כזה שיש בו כדי לתרום ולסייע להגשמתה של העבירה העיקרית (שם).

104. יחד עם זאת, הובהר כי על מנת להשלים את היסוד העובדתי אין הכרח להראות כי לולא תרומתו של המסייע לא הייתה העבירה מתבצעת (ראו: ע"פ 320/99 פלונית, בעמ' 31; ע"פ 9716/02 רימאוי נ' מדינת ישראל, פסקה 22 (15.2.2010)). אם כן, די להראות כי מעשה הסיוע היה מסוגל לעזור להגשמתה של העבירה העיקרית, ולא כי בפועל הוא אכן היה אפקטיבי (ראו: ע"פ 6522/10 זהבי נקר נ' מדינת ישראל, פסקה 23 (2.5.2013)).

105. במלים אחרות, אף אם נניח כי לכאורה מעשיו של אפריאט לא היו הכרחיים לשם התגבשותה של העבירה העיקרית – ועניין זה לא הוכח – אין בכך כדי לפטור אותו מאחריות פלילית בתפקידו כמסייע. למעשה, אם לוקחים את טענתו של אפריאט ברצינות משמעות הדברים היא כי חבר כנופיה שהתבקש לסייע לשוב כשומר מחוץ למקום ביצוע העבירה בנסיבות שבהן חברי כנופיה אחרים היו ממלאים תפקיד זה אלמלא הגיע למקום לא יורשע כמסייע.

106. מכל מקום חשוב להבהיר כי בענייננו אין מדובר במקרה גבולי. האישורים שעליהם חתם אפריאט היו מסוגלים לסייע להתגשמותה של העבירה העיקרית, ואף היו אפקטיביים בפועל, שכן הם שימשו כבסיס (לצד מסמכים כוזבים אחרים) להענקת תעודות ההשת"ג לתלמידי מכללת בית שאן במחזור השלישי, ובהמשך לכך למתן הטבות השכר. כל הנחה אחרת ביחס לגורם שהיה חותם על האישורים האמורים אלמלא עשה זאת אפריאט היא ממילא בגדר ספקולציה.

107. ומכאן לטענות שהעלה אפריאט באשר ליסוד הנפשי של עבירת הסיוע. יסוד זה מורכב משלושה רכיבים: מודעות לטיב ההתנהגות המסייעת; מודעות לכך שהמבצע העיקרי מבצע או עומד לבצע את העבירה העיקרית; ומטרה לסייע למבצע העיקרי (ראו: עניין רבינוביץ, בפסקה 71, וההפניות שם). כאמור, טענתו המשפטית של אפריאט מכוונת כלפי הרכיב האחרון ביסוד הנפשי – רכיב המטרה. הטענות שעניין הקביעה כי אפריאט היה מודע לטיב ההתנהגות המסייעת ולכך שרואימי מבצע או עומד לבצע את עבירת המרמה הן טענות המופנות כאמור כלפי ממצאי עובדה ומסקנות של בית המשפט המחוזי, ואותן דחיתי לעיל.

108. משמעותו של רכיב המטרה בעבירת הסיוע היא כי המסייע יבקש לתרום תרומה מסייעת לעבריין העיקרי. בפסיקה הודגש כי רכיב המטרה מכוון כלפי פעולת הסיוע ולא כלפי פעולתו של העבריין העיקרי. היינו, אין דרישה כי תתקיים במסייע כוונה להגשמת זממו של העבריין העיקרי, ובכך למעשה נבדל המסייע מן המבצע בצוותא (ראו: ע"פ 320/99 פל'ונית, בעמ' 33-35).

109. בהקשר זה ראוי להידרש, באופן כללי יותר, לטענתו של אפריאט בנוגע ללחץ אשר הופעל עליו לביצוע העבירות מצדו של רואימי ולנפקותו בנסיבות העניין. אכן, אין להתכחש להבדל ב"מדרג הבכירות" בין רואימי לאפריאט, ובצדק נתן לכך בית המשפט המחוזי דגש. יתרה מכך, לסוגיה שעניינה חלקו המינורי יחסית של אפריאט בפרשה והעובדה שפעל "בהוראתו" של רואימי אכן יש מקום במישור גזירת הדין,

ולכך אתייחס בהמשך. יחד עם זאת, אותו לחץ אינו עולה כדי מצב שבו ניתן להכיר בפטור מאחריות פלילית (למשל במסגרת הגנת הכורח). אין מדובר באיום של ממש, שבגיננו אפריאט היה אנוס לבצע את המעשים (ראו: ע"פ 7085/93 נג'אר נ' מדינת ישראל, פ"ד נא(4) 221, 232 (1997)). אין צריך לומר שגם בהקשרים אחרים, וכעניין של מדיניות משפטית ראויה, לא הוכרו טענות שעניינן "לחץ" מצדו של גורם עברייני בכיר יותר, כאשר הדברים אינם עולים כדי כורח, להבדיל מלחץ חברתי, מעמדי או אחר (ראו למשל: ע"פ 3920/00 פלונית נ' מדינת ישראל, פ"ד נז(2) 1 (2003); ע"פ 7075/03 אלון נ' מדינת ישראל, פסקאות 16-18 (2.8.2006)). מן המתואר עולה כי אף אם אפריאט פעל מתוך כוונה לרצות את רואימי ולהימנע מעימות עמו, הוא עשה את הדברים תוך ידיעה והבנה של משמעותם ובהחלטה רצונית.

110. יחד עם זאת, עדיין מתעוררת השאלה האם ניתן לומר שבנסיבות העניין אפריאט פעל מתוך מטרה להשתחרר מלחציו של רואימי – ולא מתוך מטרה לסייע לו – ועל כן לא התגבש בו היסוד הנפשי הנדרש להרשעה בעבירת הסיוע. לטעמי, התשובה לשאלה זו היא בשלילה.

111. כפי שהדגיש הנשיא א' ברק ב-ע"פ 320/99 פלונית, "די בכך שהמסייע שם לנגד עיניו את המטרה לסייע לעבריין העיקרי. הטעמים המונחים ביסוד רצונו של אדם לסייע – אם הוא רצה בכך שהעבריין העיקרי יגשים את זממו אם לאו – נוגעים למניעו של המסייע ולא למצב הנפשי הנדרש ממנו" (שם, בעמ' 37). זאת ועוד – "גם אם המסייע לא רצה בהתרחשות העבירה העיקרית, מספיק שהיה מודע ברמה קרובה לוודאות לכך שפעולותיו מסייעות להגשמתה, על מנת שניתן יהיה להרשיעו כמסייע" (עניין רבינוביץ, בפסקה 71. ראו גם: ע"פ 320/99 פלונית, בעמ' 35). אכן, אפריאט פעל לבקשתו ובהוראתו של רואימי, אולם הוכח כי הוא היה מודע לטיב מעשיו וכן הוכח כי ידע שהדברים נעשים על מנת שתלמידי המכללה יוכלו לקבל הטבות שכר. בנסיבות אלה, ניתן לומר כי אפריאט היה מודע ברמה קרובה לוודאי כי פעולותיו מסייעות לרואימי בהגשמת העבירה העיקרית (אף אם לא ידע את כל פרטיה באופן מדויק) וכן כי המטרה שעמדה לנגד עיניו הייתה לסייע לרואימי בכך, בין אם מתוך רצון לקבל את השכר שהובטח לו, רצון "להשתחרר" מלחציו, יראת כבוד כלפיו או מניעים אחרים. למעשה, אין אנו נדרשים להתעמק במניע המדויק אשר הוביל את אפריאט למעשיו. די במה שהונח בפנינו על מנת לקבוע כי בדין הורשע אפריאט בעבירת הסיוע.

(ג) ההגנה מן הצדק והשלכותיה בעניינו של אפריאט

112. נוכח כל האמור לעיל, אציע לחבריי לדחות את ערעורו של אפריאט על הכרעת הדין. אולם יש לומר כי אני עושה זאת לא בלי התלבטות. לאמיתו של דבר, טענת ההגנה מן הצדק, המרחפת כצל על ההליך כולו, הטרידה אותי במיוחד בהקשרו הקונקרטי של אפריאט, שהוא הגורם הזוטר ביותר במערך המרמה מבין המערערים שבפנינו.

113. למעשה, בעניינו של אפריאט קיימת הצטברות של נסיבות אשר מקרבת את עניינו יותר מאשר את ענינם של כל המערובים האחרים לעבר קבלתה של הטענה האמורה. תחושת חוסר הנוחות המתעוררת נוכח אי-העמדתם לדין של גורמים בכירים שעל פניו היה להם חשד או ידיעה בדבר המרמה היא חזקה במיוחד נוכח הפערים במדרג הבכירות ביניהם לבין אפריאט, שתפקידו במכללת בית שאן היה זוטר, והוא נוצל במידה רבה על-ידי רואימי, מנהל המכללה. בהקשר זה יש לציין גם את חלקו הזניח של אפריאט במעשה המרמה עצמו, לעומת אחרים שחלקם היה קריטי (וראו דבריו של בית המשפט המחוזי, בפסקה 204 לגזר הדין: "העבירה הייתה יכולה להתבצע בקלות גם לולא עזרתו של אפריאט... והשוו לעומת חתימותיהם של רבני העיר על תעודות היורה יורה, שהיו הכרחיות"). עניין נוסף המצטרף לכך הוא אי-העמדתו לדין של גרשון שחור (להלן: שחור), ששימש כמגיד השיעור במכללת דרכי הוראה בקצרין והודה כי הנפיק 15 אישורי תשנ"ה כוזבים, בדומה לאפריאט. בהקשר זה ראוי לציין כי המדינה עצמה הודתה בבית המשפט המחוזי כי שחור היה "דג שחמק ברשת" ובעצם אי העמדתו לדין יש משום פגם שמקיים ביחס לאפריאט את המבחן הראשון להגנה מן הצדק שנקבע בעניין בודוביץ, לצד הסתייגויותיה מקבלת הטענה בשים לב ליתר המבחנים הנדרשים (ראו: עמ' 14,191 לפרוטוקול הדיון מיום 7.11.2012).

114. על כך יש להוסיף כי כריכתו של אפריאט בכתב האישום לצדם של המערערים האחרים, שחלקם בפרשה גדול לאין שיעור מזה שלו, הובילה בין היתר ל"גרירתו" להליך משפטי ארוך שנים ומורכב שהוא לא היה נדרש לנהל אילולא הכריכה האמורה. זאת, גם בשים לב לכך שאפריאט הודה בחתימה על האישורים הכוזבים ושיתף פעולה עם רשויות האכיפה. על רקע דברים אלה ראוי לציין כי בית המשפט המחוזי קבע שאפריאט היה מעורב בסך הכול באירוע אחד או שניים בלבד, שבהם חתם על "ערימה" של אישורים שהוגשו לו, וכי במובן זה לא היה מדובר במעורבות מתמשכת במרמה. אירועים אלה התרחשו, כזכור, לפני כ-16 שנים. לכך התייחס גם בית המשפט המחוזי (ראו בפסקה 210 לגזר הדין). התחושה היא, אם כן, כי אפריאט שילם מחיר כבד על מעשיו, ובפרט בהשוואה לאחרים.

115. על אף זאת, ולאחר ששקלתי את הדברים בכובד ראש, איני סבורה כי התוצאה ההכרחית היא ביטולו של כתב האישום שהוגש כנגד אפריאט – באופן שיוכיל לזיכוי. כידוע, סעד זה שמור אך למקרים חריגים וקיצוניים, שבהם לא ניתן לרפא את הפגם שנפל בהליך באמצעים חריפים פחות (ראו: עניין בורוביץ, בעמ' 808; עניין הרוש, בפסקה 35). לשיטתי, וכמפורט להלן, קיים פתרון מידתי ומתון יותר המצוי במישור גזר הדין, שיש בו כדי להחליש את תחושת חוסר הצדק שהתעוררה בעניינינו של אפריאט.

ערעורו של אפריאט על גזר הדין

116. אפריאט מערער, כאמור, על העונש שנגזר עליו. הערעור מבוסס על הטענה כי חלקו בפרשה כולה היה מינורי, והוא שזור בטענות במישור ההגנה מן הצדק, שנדונו לעיל.

117. בגזר דינו של בית המשפט המחוזי הודגש כי חלקו של אפריאט בפרשה היה יחסית קטן, וכי מרבית הנסיבות הקשורות בכיצוע העבירות מחלישות את מידת אשמו. בכלל זה, התייחס בית המשפט המחוזי לכך שלא היה כל תכנון מצדו של אפריאט ושמעורבותו במרמה הסתכמה בחתימה על מסמכים שהביא לו רואימי. כמו כן, בית המשפט המחוזי התייחס לכך שמעורבותו של אפריאט במרמה לא הייתה מתמשכת. לבסוף, בית המשפט המחוזי ייחס משקל רב לקולא למידת ההשפעה של רואימי על אפריאט. בהקשר זה צוין כי אפריאט הוא אדם תמים שנוצל על ידי רואימי, וכי הוא חתם על האישורים תחת לחצו של רואימי. בית המשפט המחוזי אף הדגיש כי אפריאט ויתר על דרישתו לתשלום שכר מרואימי והסתפק בתשלום חד פעמי של 1,400 שקלים שהועבר לו. בהתאם לכך, בית המשפט המחוזי קבע את מתחם הענישה בעניינינו של אפריאט ברף נמוך יחסית לזה שדרשה המדינה – בין ארבעה חודשי עבודות שירות ל-12 חודשי מאסר בפועל.

118. בבואו לקבוע את העונש בתוך המתחם, התייחס בית המשפט המחוזי לנסיבותיו האישיות של אפריאט, שהיה בעת מתן גזר הדין כבן 39 ואב לחמישה ילדים בגילאים שבין 3 ל-10. בית המשפט המחוזי מנה מספר נסיבות שעומדות לאפריאט לקולא, ובכלל זה כי הוא סובל ממחלת ורידים; כי אין לו עבר פלילי; כי הוא ביצע את העבירה בשנות העשרים לחייו, בתקופה שבה לדבריו היה במשבר נפשי שהקשה עליו להתמודד מול לחצו של רואימי; וכי משפחתו מצויה בקשיים כלכליים והוא סועד את

אביו החולה. כמו כן, בית המשפט המחוזי ייחס משקל לזמן שחלף מעת ביצוע העבירות ולכך שאפריאט נדרש להיות מעורב בהליך משפטי ארוך, שחלק ניכר ממנו אינו רלוונטי לגביו ושהוא אף זוכה מחלק מהעבירות שיוחסו לו. כן עמדה לזכותו של אפריאט העובדה שהוא שיתף פעולה עם רשויות האכיפה והודה שחתם על האישורים הכוזבים, כמו גם העובדה שהופלה לרעה לעומת שחור, מגיד שיעור כמותו שלא הועמד לדין על אף שהודה כי הנפיק אישורים כוזבים על לימודים קודמים. בית המשפט המחוזי קבע כי אי העמדה זו לדין, כמו גם אי העמדתו לדין של הרב גרוס (שאליה התייחס בגזירת דינו של רוזנטל), מהוות נסיבות התומכות בהקלה בעונשו של אפריאט בתוך מתחם הענישה שנקבע.

119. בסיכומו של דבר, בית המשפט המחוזי הטיל על אפריאט עונש מאסר לתקופה של ששה חודשים אשר ירוצה על דרך של עבודות שירות; מאסר על תנאי למשך תשעה חודשים כשהתנאי הוא שאפריאט לא יעבור תוך תקופה של שנתיים עבירה של קבלת דבר במרמה או סיוע לקבלת דבר במרמה; וקנס בסך 5,000 שקלים או מאסר תחתיו למשך 30 יום.

120. אפריאט מעלה שלוש טענות מרכזיות כנגד העונש האמור. ראשית, הוא טוען כי היה מקום לסיים את ההליך בעניינו ללא הרשעה. אפריאט שב ומדגיש את כלל הנסיבות המקלות שעליהן עמד בית המשפט המחוזי בגזר דינו באשר לביצוע העבירה, כמו גם את נסיבותיו האישיות לרבות מצבו הבריאותי. בפרט, אפריאט מדגיש כי הוא מצוי בשנה השנייה ללימודי הוראה ועובד כמורה במשרה חלקית, וכי הרשעתו בדין עלולה לגרום לפיטוריו כיום ואף למנוע ממנו לעבוד בעתיד כמורה במוסדות חינוך ממלכתיים. שנית, ולחלופין, אפריאט טוען שהיה מקום להקל בעונשו ולהסתפק בשליחתו לשירות למען הציבור (להלן: "של"צ) בלבד או להורות על תקופה קצרה יותר של עבודות שירות. בפרט, אפריאט טוען כי ביצוע עבודות של"צ יאפשר לו להמשיך בעבודתו, כאשר מנגד ריצוי העונש על דרך של עבודות שירות יאלץ אותו להתפטר. שלישית, אפריאט טוען כי נוכח מצבו הכלכלי הקשה והעובדה שלא קיבל כל טובת הנאה מביצוע העבירה לא היה מקום להטיל עליו קנס כספי. בהקשר זה הוא טוען כי הקנס שהוטל עליו היה חמור במיוחד בהשוואה לאוחנה, ששימש בתפקיד בכיר ברבנות הראשית ונדון למאסר אך לא הוטל עליו כל קנס, לאחר שנקבע כי לא נטל לכיסו דבר. לשיטת אפריאט, היה מקום לגזור גזירה שווה מכך גם לעניינו.

121. המדינה השיבה בקצרה לערעורו של אפריאט על העונש. בעיקרו של דבר, המדינה סבורה כי בגזירת דינו של אפריאט בית המשפט המחוזי התחשב בכל

השיקולים לקולא וכי לא ניתן להקל עמו עוד, ובפרט אין מקום להימנע מהרשעתו. בהקשר זה המדינה מוסיפה כי טענותיו של אפריאט לגבי הפגיעה בו ובפרנסתו לא הוכחו, מה גם שבפועל הוא ממשיך לעסוק בעבודתו גם לאחר שהורשע. לבסוף, המדינה מדגישה כי הקנס שנגזר על אפריאט הוא רכיב הכרחי בענישה בעבירות כלכליות וכי ממילא מדובר בסכום נמוך יחסית.

122. לאחר ששקלתי את הדברים, אני סבורה כי דין ערעורו של אפריאט על גזר הדין להתקבל באופן חלקי. כפי שכבר ציינתי לעיל, התרשמתי שמכל המערערים שבפנינו עניינו של אפריאט הוא ה"גבולי" ביותר, במובן זה שלגביו מתעוררת תחושת חוסר הצדק שאותה הזכרנו לעיל באופן המובהק ביותר. אפריאט ביצע את העבירות בהיותו בחור צעיר, לפני כ-15 שנים. הוא לא נטל חלק במרמה מתמשכת, אלא חתם על האישורים הכוזבים באירוע אחד או שניים שבהם רואימי הגיש לו את המסמכים לחתימה. לא ניתן גם להתעלם מהלחץ ויראת הכבוד שחש אפריאט כלפי רואימי, שאותם ביטא היטב בעדותו ואליהם התייחס גם בית המשפט המחוזי. תחושות אלה הן שגם מנעו ממנו לדרוש מרואימי את התשלום שהובטח לו בגין הלימוד במכללה.

123. יחד עם זאת, אף אם היו אלה נסיבות מצערות שהובילו את אפריאט לחתימה על המסמכים הכוזבים – משעשה כן עליו לשאת באחריות המלאה. במובן זה איני סבורה שהיה מקום להימנע מהרשעתו. כידוע, על דרך הכלל, יש למצות הליך פלילי שמתנהל כנגד נאשם בגיר בדרך של הרשעה וענישה (ראו: ע"פ 9262/09 פלוני נ' מדינת ישראל, פ"ד נח(4) 869, 876 (2004)). במקרים חריגים בלבד יימנע בית המשפט מההרשעה האמורה, וזאת בהתקיים שני תנאים: ראשית, על ההרשעה לפגוע פגיעה חמורה בשיקומו של הנאשם, ושנית, ההרשעה היא בסוג עבירה המאפשר לוותר בנסיבות המקרה על ההרשעה מבלי לפגוע באופן מהותי בשיקולי הענישה האחרים (ראו: ע"פ 2083/96 כתב נ' מדינת ישראל, פ"ד נב(3) 337, 342 (1997)). במילים אחרות, המדובר במקרים שבהם שיקולי הפרט גוברים על האינטרס הציבורי (ראו: ע"פ 8528/12 צפורה נ' מדינת ישראל, פסקה 11 (3.3.2013) (להלן: עניין צפורה), וההפניות שם; ע"פ 111/14 פלוני נ' מדינת ישראל, פסקאות 11-13 (1.4.2014)).

124. עניינו של אפריאט אינו מקיים את אמות המידה האמורות, בשים לב לחומרתה של עבירת המרמה ולפגיעה בערכים המוגנים על ידה בנסיבות המקרה דנן. אין מדובר במצב שבו שיקולי הפרט גוברים על האינטרס הציבורי, המחייב בנסיבות העניין מתן מענה הולם בדמותה של הרשעה.

125. לצד האמור לעיל, אני סבורה כי בהחלט יש מקום להתחשבות מסוימת בעונש שנגזר של אפריאט. בהקשר זה מן הראוי ליתן משקל הן לשיקולים שיסודם בהגנה מן הצדק שפורטו לעיל והן לנסיבות חייו הנוכחיות של אפריאט, ובפרט לכך שהוא מבקש להשתלב בעתיד כמורה ולתרום לחברה. כן יש לתת משקל לחלוף הזמן מאז ביצוע העבירות, בהתחשב בהיקף מעורבותו של אפריאט בפרשה כולה. דומה כי השיקולים האמורים גוברים על אלה שבגינם הורה בית המשפט המחוזי על ריצויו של העונש על דרך של עבודות שירות (ראו: ע"פ 5291/12 אבו האני נ' מדינת ישראל (12.11.2012); עניין צפורה).

126. אשר על כן, אציע לחבריי לבטל את עונש המאסר על דרך של עבודות שירות שנגזר על אפריאט, באופן אשר יאפשר לאפריאט להמשיך במאמצי השיקום שבהם החל. כמו כן, נוכח מצבו הכלכלי של אפריאט והעובדה שלא הפיק טובת הנאה מביצוע העבירה, אציע לחבריי לבטל את הקנס בסך 5,000 שקלים שהושת עליו בבית המשפט המחוזי. עונש המאסר על תנאי שהוטל על אפריאט בבית המשפט המחוזי יותר על כנו.

הערעורים בעניינו של בן חיים – ע"פ 80/15 וע"פ 572/15

רקע כללי, תמצית האישומים ועיקרי הכרעת הדין

127. ערעורו של בן חיים וכן ערעור המדינה בעניינו נסבו על גזר הדין בלבד. עם זאת, להשלמת התמונה אפרט בתמצית את עיקרי כתב האישום והכרעת הדין בעניינו, כרקע לדברים.

128. בן חיים – מנהל מטבח צבאי במקצועו – פתח במהלך שנת 2000 מסגרת ללימודים תורניים המיועדים לאנשי כוחות הביטחון, שכונתה מכללת גן נר. המכללה הוקמה בעקבות יוזמת אחיו של בן חיים (אלי בן חיים) שהוא גם גיסו של רואימי, ובן חיים עצמו עמד בראשה לצדו של רוזנטל, ששימש בין היתר כגורם מתווך בין המכללה לרבנות הראשית. המכללה פעלה בתחילה בישיבת הגר"א בחיפה (כאמור, ישיבתו של אביו של רוזנטל), אולם לאחר זמן קצר עברה לפעול ביישובים מרכז יעל וגן נר. בפועל, לא התקיים כל פיקוח מטעם מוסד תורני כלשהו על הפעילות במכללה. בין השנים 2001-2003 למדו בה 58 תלמידים מהמשטרה והצבא, בשני מחזורים שבהם שימש הרב אברהם קיל (להלן: הרב קיל), רב היישוב גן נר, כמגיד השיעור.

129. על פי המתואר בכתב האישום, בן חיים ורוזנטל דאגו לכך שהתלמידים במכללת גן נר ימציאו אישורים כוזבים על לימודים תורניים קודמים במסגרות שונות, כדי לעמוד בקריטריונים הנדרשים ברבנות לקבלת תעודות השת"ג. כן נטען כי בן חיים הורה לרב קיל לקבוע את תכנית הלימודים במכללה ללא כל פיקוח מטעם מוסד תורני כלשהו, ואף לייצר לכמה מהם אישורים כוזבים על לימודים קודמים. עוד נטען כי בן חיים מסר לתלמידים מסמכים כוזבים שקיבל מרוזנטל, תוך שהוא מודע לכזב כמו גם לכך שהתלמידים עתידים להגישם לגופי הביטחון לצורך קבלת הטבות שכר.

130. בית המשפט המחוזי הרשיע את בן חיים בעבירות הבאות: 58 עבירות של קבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות לפי סעיף 415 סיפא לחוק העונשין, 58 עבירות של ניסיון לקבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות לפי סעיף 415 סיפא לחוק העונשין בצירוף סעיף 25 לחוק זה ועבירה אחת של מרמה לפי סעיפים 220(1) ו-5) לפקודת מס הכנסה. בית המשפט המחוזי קבע כי אין כל ספק שהלימודים במכללת גן נר לא עמדו בדרישות הרבנות הראשית לקבלת תעודות השת"ג, ובכל זאת תלמידיה קיבלו את התעודות ובעקבותיהן – את הטבות השכר מגופי הביטחון. כן נקבע כי בן חיים גבה שכר לימוד בסך של 17,000 שקלים מכל תלמיד, ומתוכו העביר חלקים לרוזנטל ולאביו של רוזנטל. בסך הכול, בן חיים שלשל לכיסו 186 אלף שקלים מפעילותה של מכללת גן נר, אך נמנע מלדווח על כך לרשויות המס.

131. כפי שנקבע בהכרעת הדין, בן חיים היה הגורם האחראי על הפן הלוגיסטי של הלימודים במכללת גן נר ושימש כ"זרוע הביצועית" של רוזנטל בכל הנוגע לפן המהותי של הלימודים. בן חיים פעל על מנת שיהיו בידי התלמידים האישורים הכוזבים המעידים על לימודים קודמים, בין היתר על ידי הנחיית הרב קיל לחתום על שבעה אישורים אלה, בודעו שהם כוזבים. כמו כן, בית המשפט המחוזי קבע כי בן חיים חילק תעודות השת"ג לתלמידים בודעו כי מדובר בתעודות כוזבות וביודעו כי תעודות אלה הן הבסיס לקבלת הטבות השכר.

132. לצד זאת, נקבע כי בן חיים לא היה יכול להפעיל את המכללה על דעת עצמו, מאחר שלא היה אף בעל השכלה תיכונית, היה חסר רקע תורני ואף לא ניהל כלל אורח חיים דתי. על רקע זה, בין היתר, בית המשפט המחוזי לא הרשיע את בן חיים בגין מעורבותו בהנפקתם של אישורי הלימודים שהעידו על היקף לימוד של 35 שעות שבועיות במכללה ובהנפקתן וחלוקתן של תעודות היורה יורה לתלמידים, נוכח ספקות שעלו ביחס למודעותו לכזב באישורים ובתעודות אלה.

133. בבואו לגזור את דינו של בן חיים, בית המשפט המחוזי התייחס לכלל העבירות שבהן הורשע, לרבות עבירת המס, כאירוע אחד. בית המשפט המחוזי התייחס לכך שלעבירות שביצע בן חיים לא קדם תכנון שאותו הוא יזם וכן לכך שחלקו היחסי בביצוע העבירה היה קטן. זאת ועוד, בית המשפט המחוזי התייחס לכך שלבן חיים לא הייתה כל הבנה בחומר הלימוד ובמשך הלימוד הנדרש, כאדם ללא רקע תורני שאינו מנהל אורח חיים דתי, ועל כן "הכזב הזועק" שאפף את ההתנהלות במכללת גן נר לא היה מנת חלקו.

134. לצד הנסיבות המקלות האמורות, בית המשפט המחוזי עמד על הפעולות האקטיביות שביצע בן חיים ביחס למסמכים הכוזבים וכן הדגיש את הנזק הרב שנגרם מביצוע העבירות במכללת גן נר ואת הסיבה שהביאה את בן חיים לביצוע העבירות – רצון להפקת רווח כספי, שעליו ניתן ללמוד גם מהתחמקותו מתשלום מס.

135. בהמשך לדברים אלה, בית המשפט המחוזי קבע כי יש להעמיד את מתחם הענישה בעניינו של בן חיים בין ששה חודשי מאסר שירוצו על דרך של עבודות שירות לבין 24 חודשי מאסר בפועל. בית המשפט המחוזי הוסיף וקבע כי חלוף הזמן ממועד ביצוע העבירות עשוי להיות פרמטר רלוונטי להתחשבות במסגרת קביעת העונש בתוך המתחם בלבד.

136. בבואו לקבוע את העונש בתוך המתחם, התייחס בית המשפט המחוזי לנסיבותיו האישיות של בן חיים, שהיה כבן 57 בעת מתן גזר הדין, אב לשלושה ילדים וסב לנכדה. כך, בית המשפט התייחס לכך שבן חיים סובל מבעיות בריאותיות, שאין לו עבר פלילי וכן לכך ששירת כ-25 שנה כמנהל מטבח בחטיבת גולני (ובהמשך חזר לשירות כאזרח עובד צה"ל המנהל מטבח). לטובתו של בן חיים ציין בית המשפט המחוזי את עדות האופי של מפקדו, שהעיד על עבודתו המסורה והטובה. עוד התייחס בית המשפט המחוזי לכך שבן חיים נטל אחריות למעשיו והביע חרטה אמיתית על האירועים מושא כתב האישום; הודה במרבית עובדות כתב האישום; פעל לתיקון תוצאות העבירה ואף הגיע להסדר עם מס הכנסה. יחד עם זאת, צוין כי בן חיים הגיע להסדר זה רק לאחר שנים ארוכות כשהגיע למצב של "אין ברירה". בית המשפט המחוזי אף ציין את חששו הגדול של בן חיים ממאסר בפועל, וכן ייחס משקל מסוים לזמן שחלף מעת ביצוע העבירות, כמו גם להתנהלות רשויות אכיפת החוק בפרשה, כפי שתואר לעיל. לבסוף, בית המשפט המחוזי מיצב את בן חיים במדרג שונה מרוב

הנאשמים האחרים בפרשה, ובכלל זאת הבחין בינו לבין רואימי, הגם שניהל מכללה כמותו. בית המשפט המחוזי הדגיש כי רואימי ניהל את מכללת בית שאן כסוג של "עסק משותף" עם רוזנטל, וגם לימד במכללה, כך שמעורבותו במרמה הייתה גבוהה לאין שיעור. לעומת זאת, בן חיים לא היה מודע למרבית המסמכים הכוזבים שהונפקו, וככל הנראה חטאו הבולט ביותר היה ב"הזמנת" שבעת האישורים הכוזבים מהרב קיל. כך, בית המשפט המחוזי ציין כי התרשם ש"מדובר באדם ישר ביסודו, אשר הסתמכותו על רוזנטל גררה אותו ליטול חלק במרמה" (בפסקה 224 לגזר הדין).

137. נוכח כל האמור, גזר בית המשפט המחוזי על בן חיים מאסר לתקופה של ששה חודשים, כאשר שלושה וחצי חודשים ירוצו על דרך של מאסר בפועל וחודשיים וחצי ירוצו בעבודות שירות; מאסר על תנאי למשך תשעה חודשים כשהתנאי הוא שבן חיים לא יעבור בתקופה של שנתיים עבירה של קבלת דבר במרמה או ניסיון לקבלת דבר במרמה או עבירה של מרמה בניגוד לפקודת מס הכנסה; וקנס בסך 5,000 שקלים או מאסר תחתיו למשך 30 יום.

הטענות בערעורים

138. בעיקרו של דבר, בן חיים הפנה את ערעורו כנגד רכיב המאסר בפועל שהושת עליו. לשיטתו, אין טעם לחלק את ששת חודשי המאסר שנגזרו עליו כך שחלקם ירוצו במאסר בפועל, וגם מבחינת האינטרס הציבורי ראוי לאפשר לו לרצות את עונשו בעבודות שירות בלבד, באופן שיתרום לחברה. בן חיים מוסיף וטוען כי שליחתו למאסר אף לתקופה קצרה עלולה לפגוע בו פגיעה קשה, בפרט נוכח הבעיות הבריאותיות שמהן הוא סובל.

139. בנוסף, בן חיים טוען כי בית המשפט המחוזי לא ייחס משקל מספק לנסיבותיו האישיות ולשירותו ארוך השנים והמסור בצה"ל. עוד מדגיש בן חיים את עברו הנקי, את חלקו הקטן יחסית בפרשה כולה, את העובדה ש"נגרר" לביצוע המעשים על ידי אחיו ועל ידי רוזנטל, וכן את חלוף הזמן ממועד ביצוע העבירות שבהן הורשע.

140. המדינה הגישה אף היא ערעור על גזר דינו של בן חיים. לשיטת המדינה, בית המשפט המחוזי קבע מתחם ענישה מופרז לקולא בעניינו של בן חיים. לטענתה, לבן חיים היה תפקיד חשוב ביותר בהפקת המסמכים הכוזבים, ולכן העובדה שלא היה מעורב בקביעת תכני הלימוד במכללה אינה מעלה או מורידה.

141. המדינה אף סבורה כי בית המשפט המחוזי שגה בכך שקבע את עונשו של בן חיים בתחתית מתחם הענישה שהתווה בעניינו. בהקשר זה המדינה טוענת כי עבירות מן הסוג שביצע בן חיים נעשות, מטבע הדברים, על ידי נאשמים נעדרי עבר פלילי. עוד היא טוענת כי בן חיים לא נטל אחריות למעשיו ולא הביע חרטה, אלא לכל היותר הביע צער על המצב שהוא עצמו נקלע אליו בשל ביצוע העבירות. באשר לרכיב הכלכלי בעונש, המדינה טוענת כי הקנס שהושת על בן חיים הוא סמלי ותו לא, וזאת חרף המניע הכלכלי שעמד בבסיס העבירות.

142. לבסוף, המדינה טוענת כי השגיאה לכאורה בגזירת עונשו של בן חיים בולטת במיוחד כאשר משווים את עונשו לעונשים שנגזרו על נאשמים המצויים גם הם ב"דרג הנמוך" בפרשה: הרב קיל (אשר נגזרו עליו במסגרת הסדר טיעון ששה חודשי מאסר לריצוי על דרך של עבודות שירות), אברהם טרופ (ששימש כמנהל אדמיניסטרטיבי במכללת אריאל, ונגזרו עליו במסגרת הסדר טיעון ששה חודשי מאסר, מתוכם שלושה לריצוי בפועל ושלושה לריצוי בעבודות שירות) ואליעזר וקנין (אשר שימש כמגיד שיעור במכללת קארו, ונגזרו עליו – במסגרת הסדר טיעון – ששה חודשי מאסר לריצוי בעבודות שירות). המדינה מדגישה כי עונשים אלה, שהם דומים לזה שהוטל על בן חיים, הוטלו על נאשמים שהאשמו בעבירות של סיוע ובמספר נמוך יותר של עבירות באופן כולל. לעומת זאת, לשיטת המדינה נכון יותר להשוות את מעמדו של בן חיים במכללת גן נר לזה של רואימי במכללת בית שאן – במובן זה שהוא עמד בראש המכללה ולא מילא בה אך תפקיד מינהלי או שולי.

דין והכרעה

143. לאחר ששקלתי את טענות הצדדים אני סבורה כי דין ערעורו של בן חיים להתקבל במובן זה שעונש המאסר בפועל שהושת עליו יבוצע על דרך של עבודות שירות בלבד.

144. אכן, בן חיים שימש כמעין מנהל אדמיניסטרטיבי במכללת גן נר, ולכן אחריותו לעבירות שביצע היא ברורה ומובהקת. יחד עם זאת, אין להתעלם מכך שמודעותו למהותה של המרמה שהתרחשה במכללה הייתה מצומצמת יותר, והוא "נגרר" למעשה על ידי רוזנטל לביצוע המרמה לקראת סיום הלימודים במכללה (ראו: פסקה 216 לגזר הדין). במובן זה לא ניתן לקבל את ההשוואה שמבקשת המדינה לערוך בין רואימי לבין בן חיים. אחריותו של רואימי למה שהתרחש במכללת בית שאן גדולה לאין שיעור בהשוואה לבן חיים, שאמנם היה מצוי בעמדה ניהולית אך מבחינה מהותית

השפיע במידה מועטה ביותר על הלימודים במכללה ועל מערך הפקת האישורים הכוזבים.

145. לכך יש להוסיף כי בנסיבות העניין דומה שפיצול עונש המאסר לשתי תקופות אינו משרת את האינטרס הציבורי. כידוע, סעיף 51ב(א) לחוק העונשין מקנה לבית המשפט סמכות לפצל את עונש המאסר בפועל שגזר על נאשם כך שחלקו ירוצה על דרך של עבודות שירות וחלקו על דרך של מאסר מאחורי סורג ובריה, וזאת במקרים שבהם עונש המאסר כולו לא עולה על ששה חודשים. פיצול זה עשוי להתאים במקרים שבהם יש מקום לאיזון בין נסיבותיו האישיות של העבריין לבין האינטרס הציבורי שבריצי עונש משמעותי בגין מעשה העבירה (ראו למשל: רע"פ 10379/07 דהן נ' מדינת ישראל (10.2.2008)). במקרה דנן, איני סבורה כי הפיצול בעונשו של בן חיים משרת את התכלית האמורה (השוו: ע"פ 5469/13 פלוני נ' מדינת ישראל (13.4.2014)). בשים לב לחלוף הזמן מאז ביצוע העבירות, לנסיבותיו האישיות של בן חיים, ובפרט למצבו הרפואי, השתכנעתי כי שליחתו לתקופת מאסר קצרה עשויה לפגוע בו פגיעה קשה. במקביל, שוכנעתי כי בנסיבות העניין, אין בהמרת חודשי המאסר בפועל שהושתו על בן חיים בעבודות שירות כדי לפגוע באינטרס הציבורי.

146. נוכח האמור לעיל, אציע לחבריי להורות כי עונש המאסר שהשית בית המשפט המחוזי על בן חיים ירוצה כולו על דרך של עבודות שירות. בכל הנוגע לרכיב הקנס שהוטל על בן חיים, לא ראיתי מקום להתערב בו, ועל כן אציע לחבריי להשאיר רכיב זה על כנו.

סיכום תוצאות הערעורים שנדונו

147. סיכומם של דברים: אציע לחבריי לדחות את ערעורו של רואימי על הכרעת הדין של בית המשפט המחוזי, למעט בעניין הרשעתו בעבירות הניסיון ו-23 עבירות המרמה המושלמות, כאמור בפסקה 31; לקבל את ערעורו של רואימי על גזר הדין באופן חלקי, במובן זה שעונש המאסר שהוטל עליו יעמוד על שנתיים; לקבל את ערעורה של המדינה על גזר דינו של רואימי באופן חלקי, במובן זה שהקנס שהוטל עליו יעמוד על 300,000 שקלים; לדחות את ערעורו של אפריאט על הכרעת הדין ולקבל את ערעורו על גזר הדין כאמור בפסקה 126; לקבל את ערעורו של בן חיים על גזר דינו באופן חלקי, במובן זה שעונש המאסר בפועל שהוטל עליו ירוצה כולו על דרך של עבודות שירות, ומנגד לדחות את ערעורה של המדינה על גזר דינו של בן חיים.

148. לא אוכל לסיים חלק זה של פסק הדין מבלי לומר מספר מילים על מסכת המרמה והשחיתות שהתגלתה בפנינו, והתחושות הקשות שהיא מעוררת. עולה ממנה מציאות של הפקרות בכספי ציבור, תרבות של אמירת "חצאי אמיתות" ושקרים, נכונות להעלים עין משחיתות ואף השלמה עם מציאות של "כך עושים כולם". הפרשה זכתה לכינוי "פרשת הרבנים", ובכך יש כדי לעורר תרעומת נוספת, שהרי חלק ממהות העניין הוא שרבים מאלה שקיבלו תעודות הסמכה לרבנות במתכונת המתוארת בכתב האישום לא היו ראויים לכך כל עיקר, באופן שדרס ברגל גסה לא רק את שלטון החוק אלא גם את כבודה של תורה.

149. תמונה קשה הצטיירה בפנינו ביחס לגורמים בכירים ברבנות הראשית, שאפשרו ואף נתנו יד לשגשוגו של מפעל מרמתי שהפיק למעלה מאלף תארים פיקטיביים המעידים על הסמכה לרבנות שאין בה דבר. בית המשפט המחוזי התייחס לכך בציינו כי "נראה כי ביסוד תמיכתם העזה של מרבית חברי מועצת הרבנות הראשית באישור המסלול, לאו דווקא עמד הרצון לקרב יהודים לתורה ומצוות. עולה הרושם כי הכספים הרבים שהם, או קרובי משפחתם, היו עתידים לשלשל לכיסם כפועל יוצא מאישור המסלול – הם שהיוו את הגורם המרכזי לתמיכתם" (פסקה 590 להכרעת הדין). תמונה קשה לא פחות הצטיירה לגבי גורמי הרבנות הצבאית והמשטרתית. מעורבותם בפרשה של צה"ל, גוף שחרת על דגלו ערכים של מוסר והגינות, ומשטרת ישראל, הרשות האמונה על אכיפת החוק והשמירה על שלטון החוק, מעלה פי כמה את הקלון המוטל על המעשים ופוגעת פגיעה אנושה באמון הציבור ברשויות השלטון.

150. התוצאה היא חשיפתה של תמונה טורדת מנוחה: מערכת משומנת שפעלה להוצאת מיליוני שקלים שלא כדין מקופת המדינה. הקלות הבלתי נסבלת שבה ניצלו גורמי ציבור ואישי דת את כוחם והשפעתם על מנת לעשות לביתם, מבלי לתת את הדעת להשלכות הרוחב של פרשה זו, חשפה את תרבות ה"סמוך" במלוא כיעורה: מגידי השיעור, החתומים על האישורים הכוזבים, טענו כי הסתמכו על הנחיותיהם של מנהלי המכללות; מנהלי המכללות, החתומים אף הם על מסמכים כוזבים, הסתמכו על גדולים מהם, רבנים מכובדים היושבים במועצת הרבנות הראשית אשר יזמו ותמכו בהקמת המסלולים הייחודיים לכוחות הביטחון; רבנים מכובדים ובעלי שם חתמו על תעודות היורה יורה ואישרו כי תלמידי המכללות ראויים להורות הלכה ולשאת בתואר "רב", בהסתמכם על המצג הכוזב שהציגו להם מנהלי המכללות ומגידי השיעור; וגופי הביטחון הסתמכו על חתימותיהם של כל אותם גורמים, לרבות גורמי הרבנות הצבאית

והמשטרית, באישורם את הטבות השכר שלא כדין. ובינתיים – הקופה הציבורית הפקר.

151. אם כן, במקרה שבפנינו היה נוח לכולם להתעלם מן הפגיעה בקופת הציבור, פגיעה שהצטיירה כערטילאית. ככלל, עמדה ביסוד הדברים תאוות בצע פשוטה. עם זאת, ייתכן שבאופן חלקי היה בכך חלק גם לרצון להיטיב עם אנשים קונקרטיים, חלקם כאלה שמשכורתם לא הייתה מן המשופרות, נגדים נעדרי השכלה גבוהה. וכאן נשאלת השאלה: האם כל אותם אלה שהיו מוכנים להיטיב עם אנשים על חשבון הקופה הציבורית היו מוכנים לזכותם בכספים, כך סתם, מממונם שלהם? התשובה השלילית לכך היא ברורה. ועל זה נאמר: "יהי ממון חברך חביב עליך כשלך" (מסכת אבות, פרק ב, משנה י"ב).

152. ועוד נקודה למחשבה: בדיונים שהתקיימו ברבנות הראשית עלתה גם האפשרות ש"יונמכו" הדרישות לקבלת תעודת השת"ג (השכלה תורנית גבוהה), באופן שיפתח את הדרך להשגתה גם למי שילמדו במכללות. חלק מהחברים במועצת הרבנות תמכו בכך. לעומת זאת, הרב בקשי דורון חשש מהקלה זו על מנת לשמור על "ערכה" של התעודה (ראו בפסקה 7 לפסק דינו של חברי השופט הנדל). כידוע, בסופו של דבר אמות המידה לקבלת תעודה "אמיתית" לא שוננו, וחרף זאת הונפקו תעודות השת"ג לבוגרי המכללות מבלי שעמדו בדרישות אלה על בסיס כוזב. עם זאת, כדי שלא להכשיל את הפועלים בעולם התורה, תעודות היורה יורה שהונפקו לתלמידי המכללות היו שונות בהיבטים מסוימים מתעודות יורה יורה הרגילות. עניין זה מדגים היטב את התחושה הקשה העולה מן הפרשה: חלק מן המעורבים דאגו לשמור על כבודן של תעודות הרבנות עבור "מביני עניין" אך לא עבור קופת הציבור. בשינויים המחויבים, אפשר לחזור ולהזכיר כאן גם את הפסוק: "לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה. לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה גדולה וקטנה" (דברים כה 13-14).

153. באופן כללי יותר יש לומר: נאמנותם הראשונה של עובדי מדינה ופקידי ציבור צריכה להיות למערכת הציבורית שאותה הם משרתים, ולא לאינטרסים חיצוניים אחרים. עובדי הציבור נדרשים להיות שומרי סף, להתנער מתרבות ה"סמוך" ולהימנע מעצימת עיניים אל מול חשדות להתנהלות לקויה. רק כך תוכל המערכת למנוע מעשי מרמה ולהתנקות מהשחיתות המכה בה.

154. אני מבקשת לסיים גם בנקודת אור העולה מן הפרשה העגומה, המוכיחה כי לעתים כל שנדרש היא "שומרת סף" ערנית אחת. רפ"ק בתיה בן דוד, ראש חטיבה

במדור אמצעים מינהליים במשטרת ישראל, הבחינה בעת עיונה בתיק אישי של קצין משטרה כי הוא מחזיק בהסמכה לרבנות. הדבר עורר את חשדה נוכח היכרות קודמת עם אותו קצין, ועל כן פנתה למנהל מח"ש ועוררה את תשומת לבו לכך. התהליך הארוך שנפתח עם פנייתה של רפ"ק בן דוד מסתיים כעת, עם כתיבתן של שורות אלה. עם זאת, חשוב ואף חיוני שזה לא יהיה הסיום לכל דבר ועניין. מוטב שתהליך הפקת הלקחים מהשיעור היקר שנפרס בפנינו יימשך.

ש ו פ ט ת

השופט נ' הנדל:

אחרית דבר

1. מקרה קשה ומתסכל. בית המשפט המחוזי ציין את הערכת אחד מחוקרי המשטרה לפיה מספר הנחקרים בפרשה זו גדול מאשר בכל תיק אחר. ברם אינני מתמקד בהשוואות מעין אלה. הפרשה חמורה בפני עצמה. נדמה כי היא בעלת מאפיינים ייחודיים שיש להציף אותם על מנת להפיק את הלקחים בהתאם.

השחיתות הציבורית, ככל הנראה, מקבלת היתר כניסה אף למחוזות בהם לא ציפינו לראותה. כאן היא נכנסה לרבנות הממסדית, לצבא ולמשטרה. הושם דגש לעיל על ההיבטים המנהליים והפליליים של הפרשה, וכעת אתייחס לדברים שאינם ברבדים אלה, אלא לנקודת מבטו של המשפט העברי לנושא.

מבט כללי על הפרשה כולה מלמד כי מדובר על תוכנית אשר הורתה בקדושה אך לידתה בחטא (ע"פ התלמוד הבבלי, כתובות מד ע"ב). במסגרת פסק דין זה, אינני מביע עמדה באיזו מידה פתיחת מסלולים אלה הייתה ראויה ומוצדקת. בהינתן עובדת קיומם וכלקחים שיש להפיק מהפרשה, נכון להציג גם את הרקע לפתיחת המסלולים – על פי גישת הרבנים שתמכו במסלול – ולהדגיש את הסכנות האורבות בצידי דרך זו בה הם ביקשו לילך. ככלל, הצגת הבעיה הינה הצעד הראשון בפתרונה.

בראשית הדרך, סברו מספר רבנים כי מסלול הלימודים המקוצר – אשר בסופו צפויים היו התלמידים לזכות בהטבות שכר – עשוי להיות תמריץ ללימוד והפצה של התורה. בדרך זו, מתוך שלא לשמה – יימשכו הלבבות ויבואו אף לשמה. כדבריו של

מחבר ספר החינוך (ספרד, המאה ה-13): "דע, כי האדם נפעל כפי פעולותיו, ולבו וכל מחשבותיו תמיד אחר מעשיו שהוא עוסק בהם, אם טוב ואם רע. ואפילו רשע גמור בלבבו וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום, אם יערה רוחו וישים השתדלותו ועסקו בהתמדה בתורה ובמצוות, ואפילו שלא לשם שמים, מיד ינטה אל הטוב, ומתוך שלא לשמה בא לשמה, ובכוח מעשיו ימית היצר הרע, כי אחרי הפעולות נמשכים הלבבות" (ספר החינוך, שמות, מצווה טז).

מרכזיותו של לימוד התורה בתרבות היהודית לדורותיה היא שורשית ויורדת עד השיתין. חובת הלימוד מופיעה במקרא עצמו: "והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך ושננתם לבניך ודברת בם בשבתך בכיתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך" (דברים ו, ו-ז). זוהי דרכה הטובה ביותר של היהדות להעביר את המסורת מדור לדור. "משה קבל תורה מסיני, ומסרה ליהושע, ויהושע לזקנים, וזקנים לנביאים, ונביאים מסרו לאנשי כנסת הגדולה" (משנה, אבות א, א). עמדתי על הדברים במקום אחר:

"יודגש כי תלמוד תורה איננו רק חוויה דתית עם בורא העולם, אלא הוא גם נדבך היסטורי ותרבותי, ונכס לאומי מן הדרגה הראשונה. נכונים בהקשר זה דברי אחד העם: "אפשר לומר בלי שום הפרזה, כי יותר משישראל שמרו את השבת - שמרה השבת אותם; ולולי היא, שהחזירה להם את נשמתם וחידשה את חיי רוחם בכל שבוע, היו התלאות של ימי המעשה מושכות אותם יותר ויותר כלפי מטה, עד שהיו יורדים לבסוף לדיוטה התחתונה של חומריות ושפלות מוסרית ושכלית" (אשר צבי גינצברג "שבת וציונות" השילוח ג (ו) תרנ"ח-1898). אולם ניתן לשאול שבת מניין? מסיפור מעשה הבריאה בספר בראשית ודיני שבת המופיעים בספר שמות ובתלמוד הבבלי והירושלמי, במסכת שבת. צא ולמד: יותר משישראל שמרו את מצוות תלמוד תורה – מצווה זו שמרה אותם" (בג"ץ 6298/07 יהודה רסלר נ' כנסת ישראל, פסקה 2 לפסק דיני (21.02.2012)).

לימוד התורה היה המכנה המשותף החוצה זמן ומקום. מצווה זו היא הגורם המאחד בין יהודים ברחבי העולם – אשר גישרה על תקופות היסטוריות שונות, ופערי תרבויות ושפות. בארץ ישראל הביזנטית וההלינסטית של תקופת המשנה – בה דיברו היהודים עברית; באימפריה הסאסאנית של ראשית ימי הביניים בה דיברו יהודים ארמית; בספרד של תור הזהב בה דיברו יהודים ערבית; באשכנז החל מהמאה ה-9, בה דיברו יהודים בשפות גרמאניות ורומאניות; באירופה ובגרמניה במאה ה-14, בתוניס במאה ה-19, ובארצות הברית במאה ה-20. המסורת שהתחילה אצל משה רבינו ממשיכה גם לאלו

שנולדו במדינת ישראל במאה ה-21. לא בכדי נכתב במשנה: "ותלמוד תורה כנגד כולם" (משנה, פאה א, א).

פרופ' משה הלברטל, חוקר מחשבת ישראל המלמד פילוסופיה ומשפטים באוניברסיטה העברית ובאוניברסיטת ניו-יורק, עמד על מקומו של הטקסט כרכיב מרכזי בזהות היהודית, עד כדי הקבלתו למושגים של האל וישראל:

"Not only does the text provide a common background for various ideas and practices; text-centeredness itself has deeper implications. Some of the major developments in Jewish tradition can be understood through the community's notions of its relation to text, of what text is, and how text functions in its midst. Text is thus more than a shared matrix for diverse tradition – it is one of the tradition's central operative concepts, like "God" or "Israel" " (MOSHE HALBERTAL, PEOPLE OF THE BOOK: CANON, MEANING, AND AUTHORITY 2 (1997)).

המלומד מקביל בין טקסט לבין המרחב הגיאוגרפי – כשם שלאומים רבים בהיסטוריה הוגדרו על ידי מרחב גיאוגרפי שכלל מקום מגורים, שפה ומאפייני מסחר, כך הוגדרו היהודים – שבמשך אלפיים שנה היו פזורים ללא מקום גיאוגרפי אחד – על ידי המרחב הטקסטואלי שכלל את לימוד התורה. לא בכדי נקרא העם היהודי על ידי אומות העולם "עם הספר". ספר הספרים הוא התורה. גישה זו מסבירה את מקומה המרכזי של מצוות לימוד תורה במסורת היהודית, ועל רקע זאת ניתן להבין גם את הפרשה שלפנינו. המטרה – בשל נשגבותה – מקדשת, כביכול, את האמצעים כולם.

האמנם?

2. יש לזכור כי לצד מצוות ה"עשה" של תלמוד תורה, עומדות במלא קומתן מצוות ה"לא תעשה": "לא תגנוב" (שמות כ, יב); "מדבר שקר תרחק" (שמות כג, ז); "אל תונו איש את אחיו" (ויקרא כה, יד); "לא תטה משפט לא תכיר פנים ולא תקח שחד" (דברים טז, יט). אמנם בניגוד לגישתו המפורסמת של עמנואל קאנט, שסבר שהאיסור לשקר הוא מוחלט ותקפו קיים אף במקרה בו הדבר עשוי להוביל לחורבן, הכיר המשפט העברי באפשרות לשקר במטרה למנוע עלבון ופגיעה ברגשות (ראו לדוגמה: בבלי, כתובות יז ע"א). עם זאת, אין מחלוקת כי במקום בו השקר גורם לנזק, עומד האיסור במלוא עצמתו (ראה: הרב יהודה עמיטל "מדבר שקר תרחק" רטיס טל –

חידושים ובידורים בהלכה, רסד (תשס"ד). ובמקרים של נזק – כספי או אחר – הנגרם ממצג השווא, חל גם איסור ההונאה (בבלי, בבא מציעא נח ע"ב; משנה תורה, הלכות מכירה יב). חומרה מיוחדת מיוחדת למתן עדות שקר בבית המשפט (ראו: רטיסי טל, שם).

כמובן שאיסורים אלה תקפים – וביתר שאת – כלפי המדינה והקופה הציבורית. המשפט העברי הכיר היטב את החומרה ביצירת נזק לרבים. דומה שהיום אין כל שאלה בדבר תחולתם ההלכתית של כל חוקי המדינה הכוללים גם את החובות האזרחיות-כלכליות כדוגמת תשלומי המס השונים. הרב עובדיה יוסף פסק, ולגישתי הדברים ברורים, כי קיימת חובה – גם על פי ההלכה היהודית – לשלם את כל מיסי המדינה: "נראה להלכה שבכל מה שנוגע למסים וארנוניות ומכס, יש לקיים את החוק של המדינה, שזה בכלל מה שאמרו חז"ל דינא דמלכותא דינא" (יחווה דעת ה, סג (תשמ"ג)). בתשובתו זו הביא, כדרכו, פוסקים רבים, וביניהם את דבריו של הרב אברהם יצחק הכהן קוק: "גם בזמן שאין מלך בישראל חוזרים כל משפטי המלוכה וכל מה שנוגע למצב הכללי של תושבי ארץ ישראל אל העם השוכן בתוכה והממשלה הנבחרת על ידה יש לה כל דיני המלכות" (שם). מקור הציטוט בשו"ת משפט כהן קמד, טו). והייתי מבהיר – חובות אלה כוללים את כל החובות הכספיים המוטלים על האזרח. ופשיטא שבפשיטא, כי אדם המקבל על עצמו תפקיד ציבורי – ברבנות הראשית או בגופי הביטחון – מקבל על עצמו גם את מילוי כל החובות הנובעות מכך.

3. הנשר הגדול, הרמב"ם, אשר הכיר היטב בחולשות האדם ורצה לשמור על כבודה של תורה, יצא באופן נחרץ כנגד האפשרות של קבלת שכר כנגד תלמוד תורה. כך לא רק מפני האידיאל הטהור בלימוד התורה אלא גם כדי למנוע גניבה ומרמה:

"דע, כי זה כבר אמר: אל תעשה התורה קרדום לחפור בה, כלומר: אל תחשבה כלי לפרנסה, וביאר ואמר שכל מי שיהנה בזה העולם בכבוד תורה שהוא כורת נפשו מחיי העולם הבא. והעלימו בני אדם עיניהם מזו הלשון הגלויה, והשליכוה אחרי גוום, ונתלו בפשטי מאמרים שלא הבינום... ועשו את המינויים התורניים לחוק מוכסים והביאו בני אדם לסבור שטות גמורה, שזה צריך ומחויב לעזור לחכמים ולתלמידים... וכל זה טעות, אין בתורה מה שיאמת אותו ולא רגל שישען עליה בשום פנים" (פירוש הרמב"ם למשנה, אבות ד, ה; ראו גם משנה תורה בהלכות תלמוד תורה ג, י).

נכון כי רוב הפוסקים לא קיבלו את עמדתו של הרמב"ם ואיפשרו קבלת שכר עבור לימוד תורה – גם ובעיקר משיקולים מעשיים (הרב משה פיינשטיין, איגרות משה, יורה דעה ב, קטז). ברם אף לדעת המיעוט יש להטות אוזן. הסכנות שעמדו בבסיס עמדתו של הרמב"ם דורשות התמודדות ומחייבות תשומת לב מירבית. דרכה של ההלכה לשמור על ערכיה ולמנוע מפלה נעשית על ידי הקמת גדר והרחקה מן האיסור. כך גם בעניין זה. חששו של הרמב"ם היה שתשלום עבור לימוד התורה יהפוך את דבר האלוהים לאזמל וקרדום עבודה, ואת התכלית הנשגבת לאמצעי: "המינויים התורניים [יהפכו] לחוק מוכסים". כדי להרחיק מן העבירה הוא סבר כי יש לאסור כל קבלת שכר על לימוד התורה. אף אם הגישה לא התקבלה הלכה למעשה, תמרור האזהרה חייב לעמוד בפני כולם.

נרחיב למקומותינו ולתקופתנו. נדמה כי התחושה שניתן להשיג מטרות נשגבות באמצעות כסף הינה חלק מחטאה של החברה הקפיטליסטית המשדרת לעיתים כי הכל סחיר. על אף שגישה זו מביאה לשגשוג וצמיחה כלכליים, שוכרה בצידה – שכן אם הכל סחיר, אף הערכים – נשגבים ככל שיהיו – בעלי מחיר הם. זהו אחד ממוקדי הביקורת הנוקבים על הקפיטליזם: קארל מארקס ביקר את המסחור וראה בו את המקור לחוסר השוויון הפסול בין המעמדות; הזרמים הפמיניסטיים התרעמו על לגליזציה של זנות, שכן לטענתם לגוף אין מחיר; וגישות דומות מושמעות היום אף כלפי בעיית הסחר באיברים, פונדקאות ועוד (MARGARET J. RADIN, CONTESTED COMMODITIES: THE TROUBLE WITH TRADE IN SEX, CHILDREN, BODY PARTS, AND OTHER THINGS (1996)).

המסקנה המתבקשת היא כי לא הכל סחיר. אשליה כזו יוצרת נזק רב. גם במקרה שלפנינו, בראשית הדרך, סברו הגורמים הרבניים כי באמצעות תשלומים והטבות שכר ניתן לקרב אנשים ללמוד תורה – אולם באחריתה של דרך התהפכו היוצרות, ובמקום שהתורה תהיה הקניין (כלשון הברייתא "קניין תורה") היא זו שהפכה למחיר. כך, במקום שעל ידי הטבות השכר תתכבד התורה ויגדל זיוה והדרה, המסחור הכספי הוביל לחילולה של תורה ולביזוי חכמיה.

4. הציבור, יחידים, קובעי מדיניות, מנהיגים ואנשי רוח חייבים להפיק לקחים מפרשה זו. הרמב"ם קובע בהלכות תשובה כי השלב הראשון בחזרה בתשובה הוא הוידוי (הלכות תשובה א, א). הוידוי הוא הכרה בחטא. מחויבים אנו, כחברה, להכיר בחולשות האדם. כל אדם – גדול כקטן, רב כתלמיד, מנהיג כאחד האדם. כבר הזהירו חכמים: "אל תאמין בעצמך עד יום מותך" (משנה, אבות ב, ד). ראוי להביא בהקשר זה

את דבריו של המערער – גוטסדינר – כי הוא מקבל את הכרעת הדין וכי והוא מבין שאין לתת פתח ליצר הרע (עמ' 15,410 לפרוטוקול). ודוק, הדבר אינו בשמיים הוא, אלא תלוי ברצונו ובבחירתו של האדם. לשם כך נזכיר, לדוגמא, את דבריו של הרב הראשי הצבאי בתקופה הרלוונטית, הרב ישראל וייס, אשר למרות הלחצים הכבדים סירב לחתום על אישור הטבות השכר: "לא הבנתי איך אפשר תוך כדי שירות בלימודי ערב להיות רב. זה הדליק לי נורה אדומה... אני רואה את המסמך הזה ואני אומר לא בבית ספרי, נקודה" (עמ' 527, 548 לפרוטוקול).

המסר העיקרי הוא כי לא כל האמצעים כשרים וכי המטרה אינה מקדשת את האמצעים. ההפך הוא הנכון – האמצעים עשויים לבזות ולחלל את המטרה. זאת בכמה מישורים: ראשית, כפי שהובא בפתח פסק הדין, המקרה שבפנינו מדגיש כי אין לראות ב-"אמצעים" – בענייננו אלה הם כללי המנהל התקין – משוכות שנועדו להקשות על הרשויות, אלא עוגנים שתכליתם להבטיח שוויון וצדק, ואת רווחת כל האזרחים באשר הם. יש לכבד את כללי המנהל, לנהוג לפיהם ולא לסטות מהם אף במקרים בהם נדמה כי התועלת תהייה רבה. יש לזכור כי פריצת הגדר, אף זו שנעשית בזהירות ובשיקול דעת, עשויה לצאת מכלל שליטה ולהוביל לתוצאה שלא ניתן היה לצפותה – כפי שנעשה בענייננו. כחלק מכך, יש להדגיש את חובתו של עובד הציבור לציבור, ולא לאף גורם אחר – בכיר ככל שיהיה בגוף המנהלי או בהיררכיה זו או אחרת. חובת אמונים זו באה לידי ביטוי בציות לחוק ובשמירה על הנהלים. החוק והנהלים הם תוצר הדמוקרטיה ואף הם מבטאים את האינטרס הציבורי – וגם מכאן החובה לציית להם. בנוסף, יש להיזהר מסחר בערכים – נשגבים ככל שיהיו. הרצון להשיג מטרות חשובות ונעלות עשוי להוביל לקיצור הדרך ולניסיון לקנות באמצעות כספים והטבות את מה שאין לו מחיר. חשוב להפנים כי לא הכל סחיר. יש לזכור כי האוהב כסף לא ישבע כסף (קהלת ה, ט) – וכך גם במקרה בו הרצון להתעשר אינו כדי לצבור הון אלא בשביל להשיג מטרה אחרת. דווקא מפני שאין לדבר סוף, יש לעמוד על הצבת גבול גם לפנים משורת הדין, וודאי בגדר הדין עצמו. כדברי חכמת שלמה בספר משלי: "קחו מוסרי ואל כסף, ודעת- מחרוץ (=זהב) נבחר; כי טובה חכמה מפנינים וכל חפצים לא ישוו בה" (משלי ח, י-יא).

בערעור זה מסתיים הליך ארוך ומושקע. הפרוטוקול של שמיעת הראיות בהליך קמא מתפרש על אלפי עמודים, ואף במסגרת הכרעת דין זו הוא נפרש על מאות עמודים. "החטא", במובן של החטאת המטרה; ה"בל תשחית" בהחמצת הפוטנציאל האנושי וכיוונו לדרך לא ראויה; והקושי להבין עד כמה גורמים רציניים ומכובדים בתוך המערכת לא הפנימו את עצמת ערכי היסוד – כל אלה עוברים כחוט השני, אם

יותר לי לומר, גם בחוות הדעת של חברי. השאלה אם העניין "תם ונשלם" תלויה, כתמיד, בנכונותה של החברה ושל היחידים להכיר בחטא ובמחיר שהוא גובה מכולם, להפיק את הלקחים ולהבטיח כי מקרים אלה לא יישנו.

ש ו פ ט

תוצאת פסק הדין

1. אשר על כן, הוחלט פה אחד כדלקמן:

בעניינו של אוחנה (המערער בע"פ 7777/14 והמשיב בע"פ 7647/14):

- ערעור אוחנה על הכרעת הדין נדחה, למעט זיכוי מעבירות של ניסיון לקבלת דבר במרמה.
- ערעור אוחנה על גזר הדין נדחה.
- ערעור המדינה על גזר הדין מתקבל, באופן שעונש המאסר בפועל יעמוד על 20 חודשים, תחת התקופה של 10 חודשים שהוטלה על ידי בית המשפט המחוזי. יתר רכיבי גזר הדין והוראותיו בתוקף.

בעניינו של גוטסדינר (המערער בע"פ 7621/14 והמשיב בע"פ 7647/14):

- ערעור גוטסדינר על הכרעת הדין מתקבל באופן חלקי, בכל הנוגע לעבירת השוחד ביחס לכספים שקיבל ישירות מהמכללה.
- ערעור גוטסדינר על גזר הדין מתקבל בחלקו, באופן שעונש המאסר בפועל יעמוד על 35 חודשים, תחת התקופה של 4 שנים שהוטלה על ידי בית המשפט המחוזי. יתר רכיבי גזר הדין והוראותיו בתוקף.
- ערעור המדינה על גזר הדין נדחה.

בעניינו של רוזנטל (המערער בע"פ 8495/14 והמשיב בע"פ 7647/14):

- ערעור רוזנטל על הכרעת הדין נדחה ברובו, למעט זיכוי ממרבית עבירות הניסיון לקבלת דבר במרמה, וכן מחלק מעבירות הזיוף.

- ערעור רוזנטל על גזר הדין מתקבל בחלקו, באופן שעונש המאסר בפועל יעמוד על תקופה של חמש שנים וששה חודשים, תחת התקופה של שבע שנים שהוטלה על ידי בית המשפט המחוזי. יתר רכיבי גזר הדין והוראותיו בתוקף.
- ערעור המדינה על גזר הדין נדחה.

בעניינו של רואימי (המערער בע"פ 7680/14 והמשיב בע"פ 7647/14):

- ערעור רואימי על הכרעת הדין נדחה, למעט זיכוי מעבירות הניסיון ומ-23 עבירות המרמה המושלמות.
- ערעור רואימי על גזר הדין מתקבל בחלקו, באופן שעונש המאסר בפועל יעמוד על תקופה של שנתיים, תחת התקופה של שלוש שנים שהוטלה על ידי בית המשפט המחוזי. יתר רכיבי גזר הדין והוראותיו בתוקף.
- ערעור המדינה על גזר הדין מתקבל בחלקו, באופן שהקנס שהוטל על רואימי יעמוד על 300,000 ש"ח (או 12 חודשי מאסר תחתיו) תחת 200,000 ש"ח שהושתו על ידי בית המשפט המחוזי.

בעניינו של אפריאט (המערער בע"פ 590/15):

- ערעור אפריאט על הכרעת הדין נדחה.
- ערעור אפריאט על גזר הדין מתקבל, באופן שיבוטל עונש המאסר על דרך עבודות שירות שנגזר עליו, וכן הקנס שהושת עליו בבית המשפט המחוזי. יתר רכיבי גזר הדין והוראותיו בתוקף.

בעניינו של בן חיים (המערער בע"פ 80/15 והמשיב בע"פ 572/15):

- ערעור בן חיים על גזר הדין מתקבל בחלקו, באופן שתקופת המאסר בפועל שהוטלה עליו תרוצה כולה על דרך של עבודות שירות. יתר רכיבי גזר הדין והוראותיו בתוקף.
- ערעור המדינה על גזר הדין נדחה.

2. על המערערים אוחנה, גוטסדינר, רוזנטל ורואימי להתייצב לתחילת ריצוי עונשם בבימ"ר ניצן, ביום 20.4.2017 לא יאוחר מהשעה 9:00, או על פי החלטת שב"ס, כשברשותם תעודת זהות או דרכון. עליהם לתאם את הכניסה למאסר, כולל

האפשרות למיון מוקדם, עם ענף אבחון ומיון של שב"ס בטלפונים: 08-9787377, 08-9787336.

בהמשך לחוות דעת הממונה על עבודות שירות בעניין בן חיים, ולנוכח חלוף הזמן, הממונה יגיש עד לתאריך 30.3.2017 חוות דעת בדבר המקום בו יתייצב הנ"ל לריצוי עבודות השירות לתקופה של שישה חודשים. ריצוי העונש האמור יחל בתאריך 20.4.17 בשעה 9:00.

ניתן היום, ג' באדר התשע"ז (1.3.2017).

ש ו פ ט ת

ש ו פ ט

ש ו פ ט